HENRI TROYAT

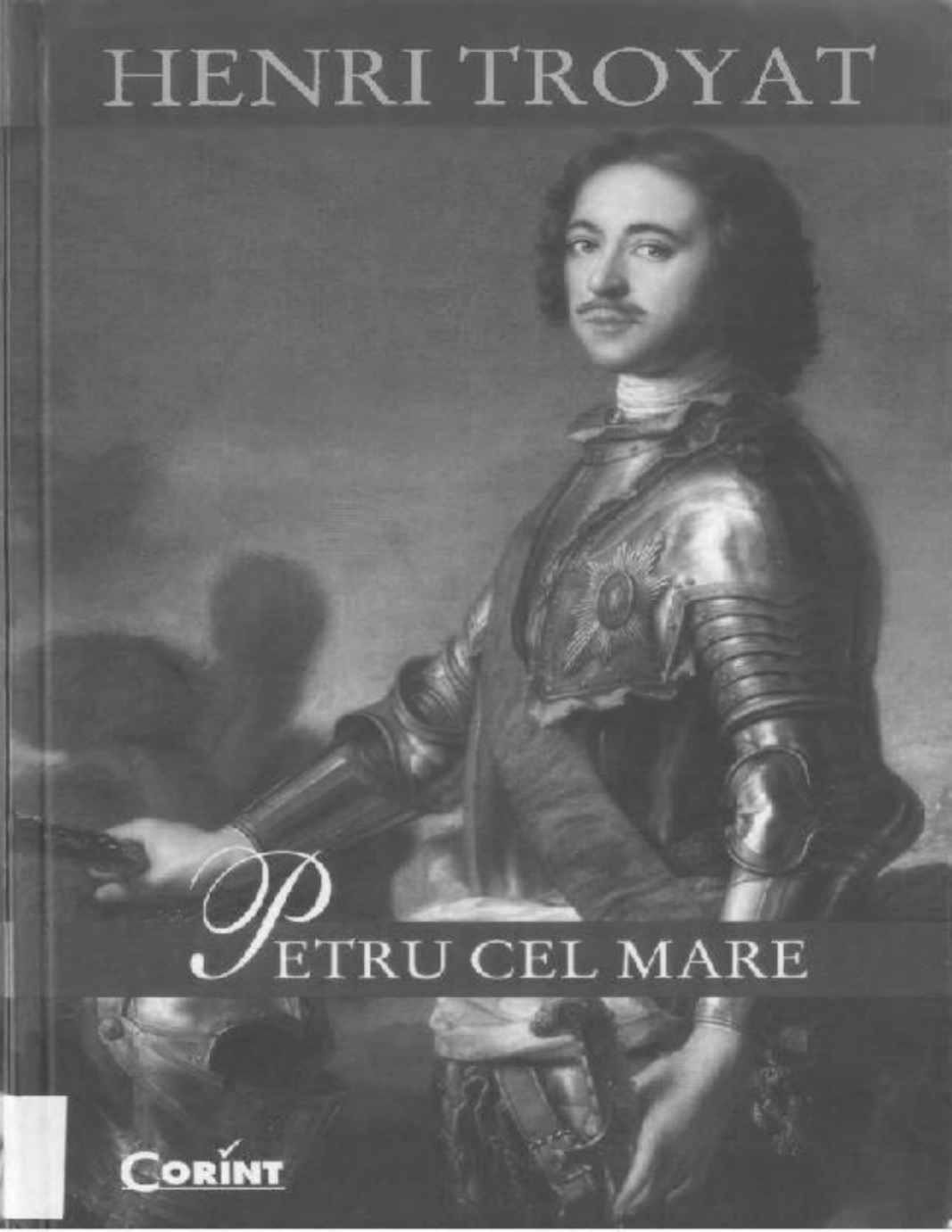

PETRU CEL MARE

CORINT

HENRI TROYAT
Membru al Academiei Franceze

PETRU CEL MARE

Traducere din limba franceză, note şi glosar de BRÂNDUŞA PRELIPCEANU
Prefaţă de ŞERBAN PAPACOSTEA

Colecţia Corint ISTORIE
Editura Corint, 2014

ISBN 978–606–8623–11–5

———————

Titlul original:
HENRI TROYAT
Pierre le Grand
Éditions Flammarion, Paris, 1979

———————

Corectură [V1.0]: august 2021.

———————

HENRI TROYAT (Lev Tarasov), cunoscutul scriitor francez de origine rusă, s-a născut la Moscova în 1911.

Cartea sa de debut, *Faux Jour* (1935), este remarcată de critica literară şi premiată. Publică apoi *Le Vivier, Grandeur nature, La Clef de voûte* şi *L'Araigne*, distinsă cu Premiul Goncourt în 1938.

Publică apoi mari fresce istorice: *Tant que la Terre durera* (7 vol.), *Les Semailles et les Moissons* (5 vol.) şi *La Lumière des Justes* (5 vol.).

Bogata sa operă literară include de asemenea nuvele, biografii *(Puşkin, Dostoievski, Tolstoi, Gogol, Ecaterina cea Mare, Petru cel Mare, Cehov, Turgheniev, Gorki, Flaubert, Maupassant)*, piese de teatru. *Le Front dans les nuages* (1976) marchează o revenire la prima sa manieră romanescă, iar *Le Moscovite* (3 vol.) şi *Les Héritiers de l'Avenir* (3 vol.) completează ciclurile istorice.

Henri Troyat a fost ales membru al Academici Franceze în 1959.

S-a stins din viaţă în anul 2007 la Paris.

În îndelungata trecere a Rusiei de la statutul de putere regională la acela de mare putere continentală, centralizatoare a „tuturor Rusiilor”, şi apoi, în secolul trecut, la cel de supraputere mondială, domnia lui Petru I, supranumit „cel Mare” (1682–1725), ocupă, neîndoielnic, prin amploarea şi rezultatele iniţiativelor sale interne şi externe, locul central. În acţiunea politică a marelui ţar, cu manifestări majore variate, resursele umane şi materiale considerabile ale unui popor numeros şi ale unor spaţii întinse au fost trezite din letargia istorică în care zăcuseră de secole şi şi-au dezvoltat o viguroasă dinamică proprie, specifică unei mari puteri politice în devenire.

Începuturile domniei lui Petru au stat sub semnul incertitudinii, produs al unui sistem politic în care autarhia orientală lăsa frâu liber, în situaţiile politice şi succesorale îndoielnice, luptelor între diverse clanuri de putere. Înălţat pe tron la o vârstă fragedă, la moartea timpurie a fratelui său Fiodor, domnia lui Petru ca monarh unic a fost contestată şi el a fost silit să împartă puterea şi chiar titlul de ţar cu fratele său vitreg, care era susţinut de o facţiune rivală. Ieşirea din această situaţie succesorală ambiguă a necesitat câţiva ani de înfruntări politice şi de conflicte armate în cursul cărora şansele de succes au oscilat de la o tabără la alta.

Avea să fie una dintre marile realizări ale politicii interne a ţarului Petru I aşezarea pe baze mai stabile a raporturilor de putere din societatea rusă, efort în cadrul căruia regimul succesiunii dinastice a ocupat un loc de frunte.

Politica novatoare a lui Petru s-a desfăşurat într-un mediu social-politic tradiţionalist, opus reformelor, atât în viaţa statului cât şi în cea a bisericii, a cărei conducere supremă noul ţar şi-a asumat-o în cele din urmă. Nobilimii ruse, ţarul i-a impus un statut oficial, modalitate de a o supune controlului puterii imperiale; administraţia publică a fost încadrată în colegii, ceea ce i-a conferit mai multă stabilitate şi credibilitate. Intenţia modernizatoare în spirit european s-a manifestat simbolic în hotărârea sa de a impune membrilor clasei boiereşti să-şi radă bărbile. Nu altul a fost mobilul ţarului când a dictat prin *ukaz* regulile vestimentaţiei, care urma să se apropie de modelele vestimentare occidentale. Sensul superior al acestor măsuri se regăseşte în reformarea calendarului rus, prin abandonarea stilului calendaristic tradiţional în favoarea celui occidental, anume

deplasarea începutului anului de la 1 septembrie la 1 ianuarie. Timpul, factorul care ritmează viaţa, avea aşadar să se adapteze la criteriile adoptate în lumea occidentală. Hotărât să ridice statutul internaţional al ţării peste care domnea, ţarul a înţeles că trebuia să adopte măcar unele dintre regulile şi metodele care asiguraseră un avans considerabil Europei occidentale asupra celei răsăritene.

Dominat de această convingere, ţarul nu numai că s-a străduit să atragă în ţara sa specialişti din ţările avansate, dar s-a angajat personal, sub o identitate fictivă – Piotr Mihailov –, într-o călătorie de durată în apusul Europei, în cadrul unui numeros grup de personalităţi ruse reprezentative.

Experienţa pe care aveau să o acumuleze membrii acestei misiuni în Occident – *Marea Ambasadă* – şi relaţiile stabilite cu acest prilej au contribuit, potrivit intenţiei iniţiatorului ei, la asimilarea în Rusia a cunoştinţelor dobândite. Însăşi iniţiativa şi organizarea acestei misiuni colective în Occident a presupus înfrângerea, nu uşoară, a unui *tabu* tradiţional în mentalitatea rusă, expresie a repulsiei acesteia faţă de o lume considerată viciată, pervertită de papalitate şi erezii, pierdută pentru *dreapta credinţă*, ortodoxia.

Interesul fundamental al ţarului în această călătorie în lumea apuseană s-a orientat spre realizările tehnice, cu precumpănire cele de interes militar: fortificaţii, artilerie şi, cu precădere, şantiere navale. Hotărât să orienteze politica externă a Rusiei spre deschiderea maritimă, aspect esenţial al modernizării în viziunea sa, Petru s-a străduit să asimileze tainele tehnicii navale a ţărilor celor mai avansate în această privinţă: Olanda şi Anglia. Una dintre urmările principale ale acestei acumulări programatice de cunoştinţe la nivelul cel mai avansat al lumii occidentale a fost crearea portului care avea să capete numele iniţiatorului său, *Petersburg*, simbol al efortului de modernizare, adică de occidentalizare, iniţiat de ţar. Împletirea dintre occidentalizare, ca ţel şi rezultat, şi metodele barbare în cel mai înalt grad aplicate în înfăptuirea lor avea să devină un model şi pentru alţi exponenţi, ulteriori, ai conducerii societăţii ruse în efortul lor de a recupera timpul istoric pierdut de ţara lor.

Două direcţii au atras cu prioritate atenţia ţarului în domeniul politicii externe, ambele reprezentând expresia interesului său prioritar pentru expansiunea maritimă: Marea Neagră şi Marea Baltică. Urmărirea acestor direcţii avea să-l aducă în conflict cu două mari puteri ale vremii: Imperiul Otoman, care la acea dată domina bazinul pontic, şi Suedia, care, sub conducerea unei puternice personalităţi, regele Carol al XII-lea, a atins apogeul puterii sale. După eşecul unei prime încercări de a străpunge în Marea Azov linia controlului otoman în nordul Mării Negre, ţarul şi-a orientat spre Marea Baltică hotărârea

de a face din Rusia o putere navală.

Înfruntarea cu regele Suediei, începută sub auspicii negative, s-a încheiat, datorită abilităţii tactice a ţarului, care l-a atras tot mai mult pe adversarul său în adâncimea spaţiului ruso-ucrainean, în marea victorie de la Poltava în iulie 1709. Retragerea regelui Suediei în Imperiul Otoman, la Bender, şi perspectiva unei noi înfruntări între ruşi şi turci, a trezit aspiraţia de eliberare a popoarelor cuprinse în aria dominaţiei otomane.

Au căzut victime acestei speranţe, care avea să se dovedească iluzorie, şi personalităţi marcante ale lumii politice româneşti, între ei în primul rând domnul Moldovei, Dimitrie Cantemir; în urma înfrângerii ruşilor la Stănileşti, pe Prut, acesta s-a retras la curtea ţarului, unde avea să-şi petreacă restul zilelor. Încercarea lui Petru cel Mare de a înlătura dominaţia otomană din aria sud-estului european şi de a impune dominaţia rusă asupra Mării Negre a eşuat de această dată; ea a dat însă naştere unei direcţii majore a politicii externe ruse timp de mai bine de două secole. În Marea Baltică politica ţarului a fost încununată de succes, în Marea Neagră ea a deschis o perspectivă.

Monografia *Petru cel Mare* a istoricului francez Henri Troyat îmbină armonios înfăţişarea biografiei zbuciumate a fondatorului Rusiei moderne cu expunerea marilor sale acţiuni de politică internă şi externă, care şi-au pus pecetea asupra direcţiilor majore ale evoluţiei ţării sale în afirmarea ca putere continentală şi mondială. Cititorii cărţii pot afla în paginile acestei lucrări de referinţă puncte de sprijin şi pentru înţelegerea unor trăsături de lungă durată ale istoriei Rusiei, până în pragul zilelor noastre.

Şerban Papacostea

—— || ——

La moartea soţiei sale (14 martie 1669), ţarul Aleksei Mihailovici [1] este copleşit de o asemenea durere, încât cei din jur au credinţa că nimeni nu va putea lua locul răposatei. Cine oare i-ar putea urma frumoasei Maria, născută Miloslavski, despre care se spune că uneori făcea şi farmece şi, pe deasupra, avea piciorul despicat ca o copită? Focoasă şi prolifică, i-a dăruit bărbatului ei, în douăzeci şi unu de ani de căsnicie, cinci feciori şi şase fete. E drept că trei dintre băieţi au murit unul după altul, iar cei doi care au mai rămas, Fiodor şi Ivan, sunt cam nevolnici [2]. Fiodor nu e prost, însă pare atât de firav, încât povara mantiei imperiale i-ar strivi umerii plăpânzi. Cât despre Ivan, cum ar putea părintele său să nu se cutremure la gândul că tronul Rusiei ar încăpea pe mâna acestui flăcău slab la minte, lovit de boala cea rea [3], cu chipul sluţit din pricina buzei atârnânde şi a ochilor urduroşi? Dintre fete, singura care s-ar cădea să fie amintită este Sofia cea trupeşă: isteaţă, vicleană, hotărâtă. Ţarului însă nici nu-i trece prin cap să lase tronul unei fuste. Are nevoie de alţi feciori, zdraveni la trup şi limpezi la minte. Vederea patului gol îi umple inima de amărăciune. Plângând-o pe răposată, nu ştie prea bine cine-i lipseşte mai mult: cea cu care împărţea aşternutul ori cea care-i dăruia mereu câte un prunc. La urma urmei, nu-i atât de bătrân, n-are decât patruzeci de ani, şi mai are încă destulă vlagă. Nespus de evlavios, şovăielnic, leneş, prevăzător, paşnic, ţarul zăboveşte îndelung înainte de a-şi mărturisi dorinţa. Apoi, dintr-odată, după doi ani de văduvie şi de rugăciuni, se hotărăşte. Pentru slava Rusiei, trebuie să se însoare. Un portret din acea vreme ni-l înfăţişează înveşmântat într-o mantie grea de brocart, cusută cu rubine, smaralde şi mărgăritare, purtând pe cap o căciulă ţuguiată, tivită cu blană de samur, cu o cruce în vârf, ţinând în mâna dreaptă sceptrul, iar în stânga, globul; bine legat, îndesat, bărbos, cu buze roşii, mustăţi lungi, privirea aspră, nasul gros. Chiar dacă se teme de puterea cerească, se vede limpede că nu s-a lepădat de cele pământeşti.

De îndată ce ţarul îşi face cunoscute gândurile de însurătoare, Curtea este cuprinsă de o forfotă de nedescris. După obiceiul din strămoşi, ţarul urmează să-şi aleagă mireasa dintre fetele cele mai frumoase şi mai vrednice, care se vor înfăţişa dinaintea suveranului văduv în Kremlinul din Moscova [4]. După datina „vederii" *(smotrinî)*, o mulţime de alese, din marea ori mica boierime, sosesc însoţite de părinţi, la data hotărâtă: 14 septembrie 1670. Scunde sau înalte, care mai frumuşele, care mai sluticele, tinerele sau mai trecute, îmbrăcate

în haine scumpe ori mai modeste, toate au ca daruri de preţ fecioria, sănătatea, supunerea şi nădejdea arzătoare că vor fi alese. De îndată ce ajung la palat, sunt duse la *terem*[5], unde o mulţime de boieroaice pricepute le iscodesc din cap până în picioare, le copleşesc cu întrebări, le dezbracă şi le pipăie ca să vadă dacă sunt vrednice de înalta cinste. Nici o parte a trupului, nici cele mai ascunse, nu scapă cercetărilor. Fecioarele socotite nepotrivite sunt de îndată trimise înapoi acasă. Celelalte sunt duse, într-un alai zgomotos, spre dormitoare, unde vor aştepta cu înfrigurare ca stăpânul să se arate şi să le hotărască soarta. Fetele şuşotesc, se roagă, se frământă; deodată, uşa se deschide şi intră ţarul cel bărbos, văduvul atotputeric, Aleksei Mihailovici. Fiecare fată visează să-l aline. Ţarul trece printre paturi, însoţit de un medic. Se uită la fete fără să le vadă. Iată însă că se opreşte în dreptul uneia dintre ele, Nataşa Narîşkina, şi-i întinde o basma cusută cu fir de aur şi mărgăritare. Nataşa pleacă ochii. Va fi ţarină.

La drept vorbind, ţarul o cunoaşte mai demult pe această tânără. A întâlnit-o în casa prietenului său, Artamon Matveev, şeful *prikazului*[6] ambasadorilor. Matveev are o anumită cultură şi este cunoscut pentru biblioteca şi laboratorul său de chimie, dar mai ales – lucru cu totul neobişnuit la vremea aceea – pentru faptul că soţia lui este scoţiană[7]. Cucerit de ideile inovatoare ale Apusului, Matveev n-a vrut ca încântătoarea sa pupilă, Nataşa Kirilovna Narîşkina, fiica unui boiernaş de ţară, să trăiască închisă într-un *terem*. Primită la masa tutorelui său, chiar când acesta avea oaspeţi, Nataşa l-a fermecat din prima clipă pe Aleksei Mihailovici. Înaltă, smeadă, cu ochi negri umbriţi de gene lungi, sfioasă, fata este toată numai cucernicie, neprihănire, blândeţe şi smerenie. Este mai tânără decât ţarul cu douăzeci de ani, dar asta nu-l îngrijorează pe înaltul oaspete. Dimpotrivă, se gândeşte că prospeţimea fetei are să-i trezească simţurile amorţite. De ceva vreme se simte obosit, slăbit, stări pe care căldura unui trup tânăr le-ar putea, fără îndoială, tămădui. Chemându-le la „vedere”, la Kremlin, pe toate fiicele de boieri, a respectat obiceiul, dar ştia dinainte numele aceleia cu care avea să împartă patul.

Cununia are loc la 22 ianuarie 1671. La scurt timp, numerosul şi hrăpăreţul neam Miloslavski, care-şi datora locul de vază la Curte răposatei ţarine Maria, este dat la o parte de neamul nu mai puţin hrăpăreţ al Narîşkinilor, din care se trage ţarina cea nouă. Nou-veniţii se arată plini de trufie, pe când ceilalţi îşi părăsesc locul în tăcere, însă clocotind de ură. Ţarul este fermecat de veselia şi drăgălăşenia tinerei sale soţii. De altfel, nu e singurul. Patriarhul Nikon a îndrăgit-o şi n-o mai slăbeşte din ochi. Prea Sfinţiei Sale i s-a dus vestea nu numai de spintecător de schismatici, ci şi de armăsar focos. După frumoasa

Nataşa suspină în taină şi Tihon Streşnev, un curtean de rang mic. Se spune că ţarul ar închide ochii la stăruinţa arătată de cei doi şi de mulţi alţii pe lângă tânăra-i soţie.

La 30 mai 1672 – anul 7180 după calendarul folosit pe atunci în Rusia[8], Nataşa aduce pe lume un fiu. Băiatul este botezat cu numele de Petru. Nimeni nu se încumetă încă să-i spună Petru cel Mare, însă cititorii în stele îi prezic un viitor măreţ. Nu numai că steaua lui a răsărit alături de planeta Marte, dar, semn limpede, în ziua naşterii sale armata lui Ludovic al XIV-lea se pregăteşte să treacă Rinul, sub conducerea lui Condé şi a lui Turenne. Astrologii spun că acest eveniment militar arată că noul născut va fi un războinic iscusit şi că va avea multe izbânzi.

În culmea fericirii, ţarul îi mulţumeşte lui Dumnezeu, pune în libertate câţiva puşcăriaşi, îi scuteşte de plată pe datornicii statului, împarte norodului butoaie întregi de votcă şi oferă un ospăţ pentru patru sute de persoane, cărora li se aduc o sută douăzeci de feluri de mâncare, iar la sfârşit un desert de-a dreptul greţos: un vultur uriaş din candel, o raţă, un canar şi un papagal din zahăr ars, apoi un Kremlin din zahăr colorat, cu tot ce cuprinde el – ziduri, turle, tunuri, pedestraşi şi călăreţi. În vreme ce oaspeţii, de-acum sătui, se chinuie să mai înghită ceva dulce, saltimbancii, dansatorii şi lăutarii încearcă să-i desfete şi să le mai ia gândul de la mâncare. În zilele ce urmează, spre a cinsti obiceiurile europene, boierul Artamon Matveev, a cărui pupilă a ajuns ţarină, organizează spectacole la el acasă şi la palat. Aproape toate piesele sunt jucate în germană de actori recrutaţi din slobozia[9] nemţească din capitală. Ca o noutate îndrăzneaţă, se joacă şi două piese ruseşti, pe care călugărul cărturar Simeon Polotski, preceptorul copiilor ţarului, le-a scris cu acest prilej: *Fiul risipitor* şi *Nabucodonosor*.

Ceea ce-l bucură cel mai mult pe Aleksei Mihailovici este faptul că, de data asta, are un copil cât se poate de zdravăn. Toţi ceilalţi prunci ai lui au dat, încă din leagăn, semne de urâţenie şi bicisnicie. Micuţul Petru însă plesneşte de sănătate, este frumos şi vioi. Este tot ce le trebuie gurilor rele de la palat ca să semene îndoiala în privinţa tatălui copilului. Unii şuşotesc că ţarul, slăbit de ani şi de boală, n-a putut să facă tocmai acum, către asfinţitul vieţii, un prunc atât de voinic. Se rosteşte chiar şi numele adevăratului tată, care n-ar fi altul decât patriarhul Nikon, acest uriaş, adevărată forţă a naturii, bărbat aprig, autoritar şi înzestrat cu o inteligenţă deosebită. Dacă nu cumva o fi Tihon Streşnev cel isteţ şi vrednic, care se află mai tot timpul în preajma ţarului şi a Nataşei.

Târziu, după mulţi ani, Petru, ros de îndoieli în privinţa părintelui său, va pune fără înconjur întrebarea în timpul unui ospăţ, strigând, cu degetul îndreptat spre contele Ivan Musin-Puşkin: „Omul ăsta ştie cel puţin că e fiul tatălui meu[10]. Eu însă nu ştiu cine mi-e tatăl!” Şi

năpustindu-se asupra lui Tihon Streşnev, avea să adauge, cu glas de om beat: „Spune-mi adevărul, tu eşti tatăl meu? Spune-mi, îţi poruncesc! Vorbeşte fără teamă ori te strâng de gât!" „Sire, răspunde Streşnev, nu ştiu ce să vă spun; n-am fost singurul." La aceste cuvinte, Petru şi-a acoperit faţa cu mâinile şi a ieşit din încăpere, împleticindu-se[11]. Bănuielile care aveau să-l roadă toată viaţa nici măcar nu-i trecuseră prin cap celui care îl credea cu adevărat fiul său.

Nataşa îi dăruieşte curând ţarului, la interval de un an una după alta, două fete, frumoase şi voinice[12]. Pe deasupra, se îngrijeşte ca în jurul lui Aleksei Mihailovici să domnească tot timpul voioşia şi simplitatea, ceea ce-l ajută, în pofida oboselii, să-şi facă datoria de suveran. Slab de înger, lipsit de voinţă, şovăielnic, ţarul suferă de fiecare dată când trebuie să ia o hotărâre. În vremea domniei sale, a fost nevoit să lupte împotriva schismei Bisericii, împotriva cazacilor răsculaţi ai lui Stenka Razin, împotriva turcilor, polonezilor şi suedezilor, precum şi împotriva propriilor boieri care nu înţeleg întotdeauna dorinţa lui de a urma moda apuseană. Nutreşte vise de înnoire, dar se lasă păgubaş în faţa tradiţionaliştilor de îndată ce aceştia îl învinuiesc că vrea să nimicească moştenirea sfântă a obiceiurilor ruseşti. La patruzeci şi şapte de ani, nu se mai simte în stare să domnească peste această ţară, pe care a înjghebat-o din bucăţi cu atâta trudă. Bolnav de scorbut şi de hidropizie, îşi dă sufletul în noaptea de 29/30 ianuarie 1676, nu înainte de a fi lăsat cu limbă de moarte drept urmaş la tron pe fiul său Fiodor, care abia a împlinit cincisprezece ani.

Fără întârziere, *Zemski Sobor* (adunare alcătuită din Duma boierilor, Prea Sfântul Sinod al Înaltului Cler şi câţiva funcţionari de vază ai principalelor *prikazuri)* se întruneşte şi, respectând dorinţa răposatului, îl alege ca ţar pe Fiodor, fratele Sofiei şi al lui Ivan şi frate vitreg al lui Petru.

La 21 iunie 1676, rezidentul olandez Van Keller, martor la încoronare, descrie astfel ceremonia: „Persoanele de seamă şi curtenii erau toţi îmbrăcaţi în haine alese, cusute cu fir de aur şi de argint; mulţi dintre ei purtau straie şi căciuli bogat împodobite şi încărcate din belşug cu mărgăritare. Cneazul Mihail Dolgoruki a aruncat norodului bani de aur şi de argint cu amândouă mâinile. Oameni de tot soiul se îngrămădeau, unii strigau cât îi ţinea gura, urându-i cneazului belşug şi sănătate, în vreme ce alţii, prea grăbiţi să culeagă banii de pe jos, erau călcaţi în picioare şi puţin a lipsit chiar ca unii dintre ei să fie omorâţi din pricina îmbulzelii".

Nici nu s-a stins bine dangătul clopotelor care vesteau urcarea pe tron a lui Fiodor al III-lea şi nu s-a zvântat bine miedul pe mustăţile boierilor poftiţi la ospăţul încoronării, că începe marea răfuială. Mama noului ţar fiind Maria Miloslavski, prima soţie a lui Aleksei

Mihailovici, tot neamul ei se stabileşte din nou la palat, alungându-i pe Narîşkini, din care se trag văduva răposatului ţar şi fiul său Petru. Mai întâi, învingătorii îl învinuiesc pe Artamon Matveev, ministru credincios şi tutore al ţarinei Nataşa, că ar fi făcut vrăji ca să grăbească sfârşitul lui Aleksei I. Oare nu are învinuitul un laborator de chimie şi cărţi de algebră? E de-ajuns pentru ca Matveev să fie azvârlit în temniţă, schingiuit şi trimis în Siberia. Cât despre Nataşa, cu greu scapă de mănăstire. Duşmanii ei se mulţumesc s-o trimită împreună cu micul Petru la Preobrajenskoe, o aşezare din apropierea Moscovei.

Petru, pe care mama îl înconjoară cu multă dragoste, nu este decât un băieţel cu părul castaniu-închis, numai inele, cu ochi mari şi negri şi cu obrajii dolofani şi rumeni. Bine legat, iute în mişcări şi ager la minte, este dornic să afle, să ştie tot. Toată lumea care-l cunoaşte îl îndrăgeşte, pentru că este sănătos şi vioi. Cât de mult se deosebeşte de fratele lui vitreg, ţarul Fiodor al III-lea!

Foarte tânărul ţar este blând, cumpătat, învăţat; vorbeşte latina şi polona şi uneori face chiar versuri. Însă este plin de bube, bolnăvicios şi pare copleşit de povara datoriei sale de suveran. Îi încredinţează cârmuirea treburilor obşteşti iubitului surorii sale Sofia, strălucitorul cneaz Vasili Goliţîn, care îmbină însuşirile de ibovnic, atât de preţuite de *ţarevna*[13] Sofia, cu cele de om de stat, pe care ţarul nu le preţuieşte mai puţin.

După două căsătorii pripite[14], Fiodor are din ce în ce mai des stări de slăbiciune şi pe deasupra este mâhnit din cale-afară la gândul că nu are urmaşi pe linie bărbătească. Singurul fiu pe care i l-a dăruit prima soţie a murit la o vârstă fragedă, cu câteva zile înaintea mamei, iar fetiţa pe care a avut-o cu cea de-a doua a murit şi ea. Are sângele stricat. Cine are să-i urmeze la tron? Fratele său Ivan, care merge pe şaisprezece ani, dar care are mintea tulbure şi-şi ridică pleoapele cu degetul ca să zărească lucrurile din jur? Ori fratele său vitreg Petru, iute ca argintul-viu, aprig, isteţ, dar care încă n-a împlinit zece ani? Să se lase călăuzit de dreptul primului născut ori de sănătate şi de o minte ageră? Fiodor şovăie, alegându-l însă în sinea lui pe Petru. Toată Moscova stă cu ochii aţintiţi asupra Kremlinului, unde se făureşte în cea mai mare taină viitorul ţării.

Kremlinul este o cetate cu ziduri groase, înălţată odinioară de cnejii ruşi, în inima capitalei, spre a ţine piept armatelor vrăjmaşe şi răzmeriţelor norodului. Aici locuiesc ţarul şi patriarhul; aici bate inima poporului. În clipele hotărâtoare ale istoriei, mulţimea vine puhoi spre locul acesta sfânt ca să-şi arate bucuria, îngrijorarea ori mânia. Fortăreaţă pe timp de război, Kremlinul este deschis oricui în timp de pace. Încă din primele ceasuri ale dimineţii, mulţimi de curioşi de tot soiul năvălesc pe poartă, descoperindu-se în faţa icoanelor de pe pereţi. Caleştile boierilor îşi croiesc anevoie drum prin

gloată. Se îmbulzesc aici ţărani cu jalbe, cerşetori schilozi, călugări ce vin să-l vadă pe patriarh, notari care aleargă de la un birou la altul, arcaşi mândri, negustori de cofeturi, hoţi de buzunare, gură-cască, scribi mereu gata să mâzgălească acolo, pe loc, sub cerul liber, o jalbă ori un răvaş de dragoste. Valurile acestei mulţimi pestriţe şi gălăgioase mătură zilnic pardoseala de piatră şi de lemn a clădirilor, în care cele sfinte se împletesc cu cele lumeşti. Întâlneşti în Kremlin toate stilurile: gotic, bizantin, renascentist italian. Clădirile se îmbină ca într-un joc de cuburi. În piaţa mare, printre zeci de capele şi bisericuţe, se înalţă catedrala Adormirea Maicii Domnului, catedrala Sfinţii Arhangheli şi catedrala Buna Vestire.

Şi palatele aduc cu nişte biserici, cu acoperişurile lor ca nişte cupole, cu olane viu colorate şi faţade bogat împodobite. De jur-împrejur se înalţă clădiri arătoase, care adăpostesc vistieria, armurăria, precum şi bucătării, ateliere de trăsuri, spălătorii, brutării, şoproane pentru lemne şi grajduri, cu până la patru mii de cai, printre care câţiva armăsari arabi pursânge. Înăuntrul palatelor domnesc întunericul şi tăcerea. Încăperile sunt joase, boltite, afumate, au pereţii acoperiţi cu fresce ori cu mătase. Aurul şi cinabrul se întrec în strălucire pe stâlpii unde arabescurile închipuie linii ameţitoare. Candele cu ulei pâlpâie din loc în loc pe coridoare.

În atmosfera aceasta apăsătoare, apropiaţii lui Fiodor aşteaptă neliniştiţi veşti din odaia bolnavului. Se alcătuiesc grupuri, după visurile de mărire. Se unelteşte în şoaptă, în spatele paravanelor; unii pun rămăşag pe Ivan, alţii pe Petru; se ţes nădejdi, pentru că venirea pe tron a unuia ori a altuia va însemna căderea ori înălţarea pentru susţinătorii din cele două tabere. Ivan, fiul Mariei Miloslavskaia, are de partea lui întregul neam Miloslavski, în vreme ce Petru, fiul Nataşei Narîşkina, este sprijinit de tabăra Narîşkinilor.

În fruntea neamului Miloslavski, Sofia cea trupeşă nu-şi mai găseşte locul. Profitând de boala lui Fiodor, stă tot timpul la căpătâiul lui, o îndepărtează pe tânăra ţarină şi, prefăcându-se că-l îngrijeşte, îi picură în ureche poveţe de tot soiul, care de care mai interesate. Întrucât el este un Miloslavski, se cuvine, zice Sofia, să numească un alt Miloslavski ca urmaş la tron, adică pe fratele lor Ivan. Dacă l-ar numi cumva pe Petru, fratele lor vitreg, atunci regenţa până la majorat ar fi încredinţată mamei acestuia, Nataşa, din neamul Narîşkinilor. Nu-şi poate trăda astfel neamul. La nevoie, ca să-l ajute pe Ivan, din nefericire slab de minte, Sofia l-ar oblădui şi l-ar lumina cu sfaturi. Ar fi oare o regentă mai puţin bună decât Nataşa?

Sofia are, fără niciun fel de îndoială, darul de a-i duce de nas pe bărbaţi. Învăţată, ageră la minte, vicleană, limbă ascuţită, n-are de gând să se mulţumească cu rolul neînsemnat pe care rusoaicele îl îndeplinesc de obicei în *terem*. Simte nevoia să stăpânească tot palatul,

toată lumea. Este cumplit de urâtă şi o ştie; dar parcă tocmai urâţenia, în loc s-o potolească, îi aţâţă dorinţa de mărire. De grasă ce este, toate rochiile îi plesnesc pe la cusături. Iată ce scrie despre Sofia diplomatul franco-polonez La Neuville: „Are un trup diform, de o grăsime monstruoasă, şi un cap mare cât o baniţă; pe faţă îi creşte păr şi are picioarele pline de bube”[15]. Şi tot el adaugă: „Pe cât este de grasă, de scundă şi de îndesată la trup, pe atât este de iute, de deschisă la minte şi de pricepută în ale politicii; fără să-l fi citit vreodată pe Machiavelli, stăpâneşte în chip firesc toate ideile acestuia”. La douăzeci şi şase de ani pare de patruzeci. Bărbăţoaica este pe deasupra de o senzualitate neînfrânată. Deşi îl iubeşte cu patimă pe Vasili Goliţîn, care-i este ibovnic pe faţă, nu se dă în lături de la desfătările dăruite de ofiţerii din corpul streliţilor[16].

În primăvara anului 1682, chiar la început, puterile lui Fiodor al III-lea slăbesc dintr-odată. La 27 aprilie, în zori, ţarul îşi dă sufletul. Înainte să moară, se spune, a poftit să guste dintr-o plăcintă cu mure. Nu cumva a fost otrăvită? Unii zic că Sofia a grăbit sfârşitul fratelui său, repezindu-se să-i potolească pofta de plăcintă. Fapt este că ţarul s-a stins după şase ani de domnie, fără să fi numit vreun urmaş la tronul Rusiei.

În vreme ce clopotele Kremlinului bat a jale, urmate de îndată de celelalte clopote ale bisericilor din Moscova, patriarhul Ioakim, nespus de încurcat, iese din odaia unde se află trupul neînsufleţit şi adună în grabă *Zemski Sobor* într-o sală a palatului. Sosiţi care cum se nimereşte, boierii, înaltele feţe bisericeşti şi ofiţerii sunt poftiţi să răspundă pe loc la întrebarea patriarhului: „De vreme ce ţarul nu şi-a ales urmaşul, care din cei doi – Ivan ori Petru – îşi va pune pe creştet coroana Rusiei?” Patriarhul adaugă: „Acela dintre voi care se va lăsa mânat de patimă să aibă soarta Iudei!” Cea mai mare parte a adunării rosteşte numele lui Petru. În acest timp, afară, norodul, auzind dangătul de jale al clopotelor, se buluceşte înaintea scării monumentale, cu paliere largi, numită „Scara Roşie”[17]. Urmat de alaiul bogat înveşmântat al celor care alcătuiesc *Zemski Sobor*, Ioakim se arată în capul scării, vesteşte rezultatul alegerii şi întreabă norodul dacă este mulţumit. I se răspunde cu un strigăt de bucurie: „Petru Alekseevici să ne fie ţar”. Mulţimea se împrăştie, ca să ducă mai departe vestea cea bună şi să caute niscaiva votcă pentru a o sărbători cum se cuvine.

Ioakim se întoarce la palat, îi dă băiatului de zece ani numele de Petru I şi aşteaptă până când nevârstnicul monarh este urcat pe tronul prea mare pentru dânsul. Toţi cei de faţă se perindă dinaintea lui Petru, jurându-i credinţă şi sărutându-i mâna. Sofia, care abia îşi poate stăpâni mânia, este şi ea nevoită, alături de ceilalţi, să se închine în faţa băiatului care se străduieşte să stea drept pe tron. Petru priveşte

fără tulburare şirul de chipuri venerabile care-i trec pe dinainte. Pe cei mai mulţi îi cunoaşte; găseşte însă că toţi au un aer neobişnuit de grav. Şi-au pus veşmintele cele mai frumoase: caftane strânse pe trup, din brocart cusut cu fir de aur ori de argint, pe care barba se lăfăie în voie, brâie persiene înnodate sub pântece ca să-l arate încă şi mai rotund, spre mândria purtătorului, cizme de saftian roşu cu vârfurile întoarse. Nicio femeie, doar ţarinele şi ţarevnele – în rochii de aleasă sărbătoare. Toate stau cu frunţile plecate şi, aşa cum se cuvine într-o asemenea împrejurare, au ochii plini de lacrimi. Nataşei nu-i vine să creadă. Iat-o regentă… în aerul încărcat de slavă şi de ură, de teamă şi de nădejde, este toată numai blândeţe, duioşie şi nevinovăţie. Nu face decât să se supună şi să se roage ca vrajbele să se risipească din preajma fiului ei Petru. În spatele ei, neamul Narîşkinilor, o liotă de hrăpăreţi şi de uşuratici, nu se osteneşte să-şi ascundă bucuria. Ale lor vor fi de-acum înainte măririle şi dregătoriile!

Sofia însă, Sofia cea grasă şi vicleană, nu şi-a spus încă ultimul cuvânt. După ce s-a bucurat în preajma fratelui său Fiodor, pe care-l îngrijea şi-l povăţuia, de un trai de femeie liberă, nici prin cap nu-i trece să se întoarcă în *terem*, gineceul rămas din alte vremuri, unde fiicele şi surorile ţarilor lâncezesc departe de lume, petrecându-şi zilele în curăţie, trândăvie, bârfe, rugăciuni, posturi şi tălmăciri de vise, fără să vadă la faţă niciun bărbat, în afară de patriarh ori de rudele apropiate. Medicul nu are voie să vină decât în împrejurări cu totul deosebite. Odaia este atunci cufundată în beznă, iar medicul ia pulsul bolnavei printr-o pânză. La biserică, unde femeile ajung prin coridoare tainice, ţarevnele şi ţarinele se ascund de privirile credincioşilor în spatele unor draperii de tafta purpurie. Întrucât rangul le opreşte să se mărite cu un supus al ţarului, oricât de sus s-ar afla în ierarhia socială, şi întrucât nu-şi pot lepăda credinţa căsătorindu-se cu vreun prinţ străin, sunt nevoite, cel mai adesea, să-şi ducă traiul în singurătate şi rugăciune. Or, Sofia vrea să trăiască, să iubească, să stăpânească, mai ales că are acum alături un bărbat care o mulţumeşte şi cu trupul, şi cu mintea: Vasili Goliţîn. Împreună cu el urzeşte un plan de răzbunare. În jurul celor doi se adună unchiul ţarevnei, Ivan Miloslavski, poreclit Ivan cel Groaznic, fraţii Ivan şi Piotr Tolstoi, călugărul Silvestru Medvedev, pe cât de învăţat, pe atât de ticălos, cneazul Hovanski, războinic trufaş şi viteaz. Pe acesta din urmă se bizuie Sofia ca să dobândească sprijinul trupei de temut a streliţilor.

Întemeiate de Ivan cel Groaznic, trupele de streliţi – arcaşi ori archebuzieri – sunt împărţite în douăzeci de regimente de câte o mie de ostaşi fiecare, dintre care cea mai mare parte se află la Moscova. Streliţii erau vestiţi odinioară pentru faptele lor de vitejie; acum nu fac decât să se împăuneze cu faima dobândită în trecut, fără să se mai ostenească şi să-şi pună viaţa în primejdie în slujba statului. Ostaşi

liberi, cu locuinţa, uniforma şi solda plătite din vistieria publică, sunt arcaşi din tată-n fiu şi-şi apără cu străşnicie privilegiile; armata regulată şi cazacii au solde mult mai mici decât streliţii. Aceştia se conduc singuri şi-şi au căpetenia lor, care este întotdeauna un boier de rang înalt. Locuiesc cu nevestele şi copiii în cartiere numai ale lor şi au căpătat chiar dreptul de a face negoţ şi meşteşuguri fără să plătească dări ori biruri. În schimb, se îngrijesc de paza uliţelor, asigură garda de onoare a suveranului şi sting incendiile. Ceata aceasta de ostaşi obraznici şi lacomi este nespus de mândră de uniforma pe care-o poartă: caftane viu colorate (roşii, albastre, violete ori verzi, în funcţie de regiment), brâie roşii, căciuli înalte de catifea tivite cu samur, cizme galbene din piele moale. Au drept arme o archebuză, o sabie şi o halebardă. Din pricina statului degeaba, orice urmă de disciplină în trupele de streliţi s-a risipit. Nu mai sunt decât nişte cete de soldăţoi care cred că totul li se cuvine, că totul li se iartă într-un stat gata să se prăbuşească. Aşa-zişii apărători ai liniştii şi rânduielii se poartă adesea asemenea tâlharilor şi derbedeilor. La adăpost de griji, strigă mai tare decât norodul cel sărman care cârteşte, şi pe bună dreptate, împotriva birurilor împovărătoare şi a ticăloşiei slujbaşilor statului. Sub domnia molatică a lui Fiodor, streliţii se întrunesc, vorbesc pe faţă despre religie şi politică, se leagă de Biserică şi de tron şi-şi învinuiesc căpeteniile de corupţie.

Când Petru I urcă pe tron, streliţii, care nu mai sunt decât nişte scandalagii în uniformă, ameninţă că se vor răscula dacă polcovnicii lor, despre care spun că-i fură şi-i silesc să lucreze în zilele de duminică, nu vor fi pedepsiţi. Înspăimântată, regenta Nataşa îl cheamă din exil pe Artamon Matveev, care-i fusese bărbatului ei un ministru atât de credincios. Dar Artamon Matveev întârzie şi timpul zboară. Ca să-i potolească pe streliţi, regenta, rău sfătuită de Duma boierilor, se hotărăşte să-i pedepsească pe polcovnici fără să facă vreo cercetare, cât de mică.

În faţa trupelor de streliţi, ofiţerii sunt bătuţi cu vergile la pulpe până când primesc să le dea îndărăt banii acelora pe care, chipurile, i-ar fi păgubit. Supliciul ţine câteva zile, de fiecare dată câte două ceasuri încheiate. „Multe vergi au fost rupte pe picioarele nefericiţilor, scrie un martor. Streliţii se îmbulzeau în piaţă şi se purtau ca nişte judecători: loviturile nu încetau decât atunci când unul dintre ei răcnea: «Destul». Unii polcovnici, pe care streliţii aveau necaz, erau bătuţi de câte două ori pe zi.”[18] În cele din urmă, comandanţii umiliţi se supun şi-şi deşartă pungile. Hoarda de pretorieni scoate răcnete de bucurie. Nataşa şi neamul Narîşkinilor cred că au îndepărtat primejdia. De fapt, n-au făcut decât să dea nas obrăzniciei şi să pregătească răscoala.

Sofia şi complicii ei urmăresc totul cu o atenţie continuă. Se strâng

noaptea în casa lui Ivan Miloslavski, îi înşiră pe o listă pe toţi cei din neamul Narîşkinilor cărora urmează să le ia capul pentru ca ei să ajungă la tron, cheamă nişte iscoade plătite şi le pun la treabă. Iscoadele, printre care se află o confidentă a Sofiei, Fiodora Rodimiţa, se strecoară în cartierele streliţilor, îi aţâţă pe nemulţumiţi, le spun că Narîşkinii l-au otrăvit pe Fiodor al III-lea, că-l chinuiesc pe ţareviciul Ivan şi-l ameninţă cu moartea, că acesta n-a renunţat la coroană şi că, de altfel, Petru I nici nu este fiul lui Aleksei Mihailovici, ci al lui Streşnev ori al patriarhului Nikon.

Un bătăuş năimit, îmbrăcat în veşminte ce aduc cu acelea ale Narîşkinilor, o ciomăgeşte pe nevasta unui streliţ şi fuge, stârnind mânia poliţailor. Alţi oameni ai Sofiei împart bani, cumpărând pe mulţi dintre cei care atât aşteaptă. Se pregăteşte o baie de sânge. Înainte însă de a porni la treabă, Ivan Miloslavski pândeşte sosirea la Moscova a duşmanului său neîmpăcat, Artamon Matveev, pe care a jurat să-l piardă şi pe care l-a trecut în capul listei negre.

În sfârşit, Artamon Matveev, întors din exil, ajunge la Moscova. Nici nu apucă bine să intre în Kremlin că de îndată adulmecă primejdia. Este însă prea târziu ca să mai dreagă lucrurile. La 15 mai 1682, Ivan Miloslavski porneşte ofensiva. Trimişii săi se strecoară în cartierele streliţilor şi răspândesc zvonul că Narîşkinii, după ce l-au ucis pe ţarul Fiodor al III-lea, tocmai l-au omorât pe ţareviciul Ivan. Imediat, nouăsprezece regimente ale gărzii pretoriene pun mâna pe arme, răcnind: „Moarte trădătorilor!” Bat toaca, beau câteva înghiţituri zdravene de votcă să prindă puteri, îşi azvârl cât colo caftanele colorate şi se arată cu toţii în cămăşi roşii, cu mânecile suflecate până la coate, ca nişte lucrători care se pregătesc de curăţenie. Ţinând în mâini lănci, halebarde şi săbii, împingând ori trăgând tunuri, mulţimea dezlănţuită năvăleşte spre Kremlin. Se dă poruncă să fie ferecate porţile cele grele ale cetăţii. Posturile de pază sunt însă doborâte. Primele valuri de streliţi au ajuns sub zidurile Palatului cu Faţete[19].

Înăuntru domneşte panica. Vrând să le arate răzvrătiţilor că au fost înşelaţi, Nataşa, pe jumătate moartă de spaimă, se hotărăşte să iasă pe Scara Roşie, avându-i de o parte şi de alta pe micul ţar Petru I şi pe ţareviciul Ivan. În spatele ei se află patriarhul Ioakim, Artamon Matveev, Mihail Dolgoruki şi alţi boieri din Duma.

„Iată-l pe ţarul Petru Alekseevici, iată-l şi pe ţareviciul Ivan Alekseevici, rosteşte Nataşa, încercând să-şi stăpânească tremurul din glas. Slavă Domnului, sunt amândoi teferi şi în casa lor nu se găsesc trădători.” În vreme ce mama lui vorbeşte mulţimii, Petru abia reuşeşte să-şi înfrângă neliniştea. De ce oamenii aceia adunaţi acolo, jos, au chipurile schimonosite de ură? Către cine se îndreaptă ura lor? Ce-ar trebui făcut ca să plece odată?

Surprinşi la vederea celor doi copii, streliţii tac, şovăie, lasă braţele jos. Câţiva arcaşi, luându-şi inima în dinţi, urcă primele trepte şi-l întreabă pe Ivan:

— Tu eşti ţareviciul?

— Da, bâiguie Ivan.

— Ţi-a făcut cineva vreun rău?

— Niciun rău.

Ghicind că vântul îşi schimbă direcţia, Artamon Matveev coboară scările şi-i dojeneşte pe streliţi cu blândeţe, dar cu asprime, le vorbeşte despre izbânzile de odinioară şi-i îndeamnă să rămână credincioşi ţarului Petru I, care a fost ales în chip cinstit. La rândul său, patriarhul Ioakim îi roagă din suflet pe soldaţi, în numele Atotputernicului, să plece, acum că au văzut cu ochii lor că ţareviciul Ivan e teafăr şi sănătos. Gloata începe să se dezmeticească, să se lămurească, dar nu se îndură să plece şi murmură ruşinată parcă de rătăcirea ei. În clipa în care bătălia pare câştigată, bătrânul cneaz Mihail Dolgoruki, şeful administraţiei streliţilor, hotărăşte să profite de moment şi să-i umilească pe răzvrătiţii care au cutezat să se ridice împotriva puterii. Ridicând glasul, cneazul îi ocărăşte, le porunceşte să se întoarcă acasă şi-i ameninţă cu pedepsele cele mai cumplite pentru nesupunere. Intervenţia nepotrivită a lui Dolgoruki este scânteia care aprinde focul pe cale de a se stinge. După o clipă de buimăceală, streliţii, turbaţi, se reped asupra lui Mihail Dolgoruki şi-l trag în jos pe scări. Trupul mare şi greoi nimereşte drept în vârfurile lăncilor. Este sfârtecat apoi cu halebardele.

Vederea sângelui ţâşnind din răni aţâţă furia răsculaţilor. Se reped la Artamon Matveev, pe care Nataşa încearcă zadarnic să-l apere, cuprinzându-l cu braţele. Smuls din braţele regentei, Matveev este şi el aruncat ca o boccea de rufe deasupra gloatei, străpuns de lănci, tăiat în bucăţi în mijlocul chiotelor de bucurie: *„Liubo! Liubo!* Aşa! Aşa! Ne place!”, răcnesc întruna călăii. Se năpustesc spre palat, în căutarea Narîşkinilor şi a tuturor „trădătorilor”, în număr de patruzeci şi şase, de pe lista neagră alcătuită de Sofia şi de Ivan Miloslavski. Orbiţi de furie, nu cruţă nici odăile domneşti, nici altarele capelelor. Dărâmă uşile, scormonesc prin sipete, spintecă saltelele, sparg mobilele, sfâşie şi mânjesc draperiile cu mâinile lor pline de sânge. Afară se aude toaca, două sute de tobe bat fără încetare, glasuri răguşite de băutură cer iarăşi sânge.

Îngrozită, Nataşa îl strânge lângă ea cu putere pe micul Petru. Ce-o fi simţind el oare la vederea acestui măcel? După unii martori, este încremenit de spaimă. După alţii, dovedeşte o tărie sufletească neobişnuită pentru vârsta lui. Adevărul este că încearcă un amestec de silă firească şi de atracţie bolnăvicioasă. Priveliştea suferinţei, a nebuniei omeneşti îl învăluie ca un fel de vrajă, de care nu se va putea

niciodată rupe. Groaza de violenţă îl duce pe nesimţite la plăcerea violenţei. Amorţit, împietrit, rămas fără grai, se lasă în voia mamei sale care, vrând să scape de soldăţime, se adăposteşte într-o încăpere din Palatul cu Faţete.

Între timp, streliţii l-au recunoscut pe Afanasi Narîşkin, unul dintre fraţii ţarinei, care se ascundea în biserica învierii Domnului. Târât de guler din altar, este scos în faţa bisericii, unde i se taie beregata. Vine apoi rândul unui tânăr nevinovat, Fiodor Soltîkov, pe care gloata dezlănţuită îl ia drept un Narîşkin şi-l sfârtecă în bucăţi. Duşmanul principal, Ivan Narîşkin, este însă de negăsit; era pitit împreună cu alţi câţiva boieri în odaia Nataşei, sora mezină a lui Petru, în vârstă de opt ani. Turbaţi, pentru că nu ştiu de cine să se mai lege, streliţii duc leşul ciopârţit al lui Mihail Dolgoruki tatălui său, un bătrân de optzeci de ani, ca să-şi bată joc de durerea lui. Bătrânul îi primeşte în pat – este pe jumătate paralizat –, le dă câte o cană de bere şi-i roagă să plece. Îi spune apoi soţiei sale, care plânge cu hohote: „Nu mai plânge. Au mâncat ştiuca, însă dinţii peştelui au rămas întregi”. Este un proverb vechi, care vrea să spună: „O să găsim puterea de a ne răzbuna”. O slugă ticăloasă se grăbeşte să-l pârască pretorienilor, care se întorc, îl smulg pe nefericit din pat, îi retează braţele şi picioarele, îl sfârtecă cu halebardele şi aruncă trupul ciopârţit în curte, pe o grămadă de bălegar.

Se lasă seara. Streliţii, osteniţi de cât au ucis, se împrăştie, nu însă înainte de a fi lăsat pichete de pază în toate punctele strategice. În oraş domneşte groaza. Grupuri răzleţe sparg casele mai arătoase, jefuiesc şi chinuie oamenii. Locuitorii Moscovei nu iau parte la răzmeriţă. Oamenii de rând îşi spun că e treaba celor mari şi nu-i priveşte. De ce s-ar amesteca cei de jos în ceea ce se petrece sus? Degeaba deschid arcaşii porţile temniţelor; puşcăriaşii nu vor să iasă, pentru că se află acolo, zic ei, la porunca ţarului şi numai ţarul îi poate scoate. Cât despre slugi şi robi, în loc să fie împotriva stăpânilor lor, îi povăţuiesc pe răzvrătiţi: „Or să vă cadă capetele peste tot, prin pieţele astea. Ce câştigaţi dacă vă răsculaţi? Rusia e mare şi n-o s-o puteţi stăpâni pe toată” **[20]** .

A doua zi, 16 mai, încă de la ivirea zorilor, toaca dă din nou alarma şi streliţii se întorc la Kremlin, la porunca lui Ivan Miloslavski. Ca şi în ajun, îl vor pe Ivan Narîşkin, fratele mai mare al Nataşei, care ar fi, după părerea lor, capul neamului blestemat. Nu se spune oare că a cutezat să-şi pună pe creştet, din îngâmfare, coroana sfântă a ţarului? Ivan Narîşkin, ascuns într-un dulap, sub munţi de plăpumi, scapă încă o dată de urmăritori. Arcaşii vin şi pleacă răcnind, trecând mereu prin dreptul locului unde Ivan stă ghemuit, cu inima cât un purice şi cu respiraţia tăiată. Pentru că n-au izbutit să-l găsească, se răzbună pe alţii: străpung, lovesc, rănesc, taie, îi ard cu fierul roşu pe

toţi „suspecţii” pe care tovarăşii lor îi aduc de afară. Medicul german Stefan Gaden este supus astfel la chinuri, pentru că s-au găsit acasă la el şerpi uscaţi. Prada este însă prea măruntă şi nu poate potoli furia streliţilor. Îl vor pe Ivan Narîşkin. Dacă nu le este predat, jură să-i ucidă pe toţi boierii. Răcnetele lor mânioase ajung la urechile Nataşei: „Îl vrem pe Ivan Narîşkin! Nu ni-l daţi, nu plecăm!”

Cu o linişte vicleană, Sofia îi spune tinerei sale mame vitrege: „Fratele tău n-are cum să scape de streliţi. Trebuie oare să pierim cu toţii din pricina lui?” Nataşa îşi dă seama că nu-şi poate scăpa fratele decât jertfind multe vieţi nevinovate, printre care poate şi pe aceea a fiului său, Petru, la care ţine ca la lumina ochilor. Dacă nu capătă ceea ce doresc, răzvrătiţii sunt în stare să se năpustească asupra lui Petru, ca să se răzbune. Boierii cad în genunchi în faţa tinerei femei. Trebuie să aleagă. În cele din urmă, la rugăminţile celor din jur, îl înştiinţează pe Ivan că trebuie să iasă din ascunzătoare şi să meargă, pe un drum ocolit, la catedrala Mântuitorului, unde îl vor aştepta ea şi Sofia. Poate că în locul acesta sfânt va înmuia inimile streliţilor, cu lacrimi şi rugăciuni…

Ivan Narîşkin, flăcău vesel care a dus de când se ştie un trai fără de griji, înţelege ce jertfă i se cere şi se supune, cu o linişte deplină. Ajungând la catedrală fără să fie văzut, se spovedeşte, se împărtăşeşte şi-i spune surorii sale înlăcrimate: „Fie ca sângele meu, care va curge în acest loc, să fie cel din urmă”. Boierii, care se tem din ce în ce mai mult pentru pielea lor, îl îndeamnă să se arate în faţa bisericii. Este împins de umeri înainte. Iese cu pas apăsat, hotărât, ţinând la piept o icoană a Preacuratei.

Nataşa încă mai nădăjduieşte că mâna călăilor se va opri la vederea chipului sfânt. Însă nici nu se arată bine Ivan Narîşkin că mulţimea este cuprinsă de turbare. Mai întâi e târât de păr, lovit cu ciomegele, scuipat; apoi este supus la cazne. Deoarece nu recunoaşte faptele de care este învinuit, trupul îi este înţepat cu lancea, în zeci şi sute de locuri. Încă mai trăieşte când călăii, însetaţi de sânge, îi retează mâinile şi picioarele. Capul, braţele şi picioarele îi sunt înfipte în pari. Cu toate acestea, nimeni nu se gândeşte să-i facă vreun rău Nataşei. Nu s-au auzit decât câteva strigăte, pierdute în mulţime: „La mănăstire! La mănăstire!” Această ultimă sălbăticie pare să fi potolit deocamdată gloata. Mormăind şi rânjind, mulţimea se împrăştie, lăsându-i în pace pe boierii încremeniţi de spaimă, pe ţarină pradă deznădejdii şi pe Sofia mulţumită.

În zilele următoare mai au loc câteva execuţii sumare şi câteva jafuri; sunt ultimele răbufniri ale furtunii. Familiilor li se dă voie să-şi adune morţii azvârliţi unul peste altul în piaţă. Cele mai multe cadavre sunt atât de ciopârţite, încât abia mai pot fi recunoscute. Primul care se încumetă să meargă în piaţă este servitorul negru al lui Artamon

Matveev, care adună într-un cearşaf rămăşiţele stăpânului său şi le duce acasă.

Vrând să se asigure de recunoştinţa ucigaşilor, Sofia le împarte bunurile morţilor, dă fiecăruia câte zece ruble drept răsplată, le măreşte tuturor solda, îi alungă pe boierii care nu le sunt pe plac. Răsfăţându-i astfel, le aminteşte prin trimişii ei care este ţelul final. La 23 mai, pretorienii, aduşi la ordine cum se cuvine, se arată în faţa Kremlinului şi o delegaţie, avându-l în frunte pe comandantul lor, cneazul Hovanski, cere cneaghinelor şi Dumei ca puterea să fie de-acum încolo împărţită între doi ţari: Ivan şi Petru. „Dacă se împotriveşte cineva acestei hotărâri, spun streliţii, vom pune din nou mâna pe arme şi răzmeriţa va fi şi mai mare."

Nataşa şi Sofia cheamă Duma, iar boierii înspăimântaţi se supun de îndată acestei cereri nemaipomenite. Ca să-şi justifice laşitatea, invocă precedente istorice: Iosif şi Faraon, Arcadius şi Honorius, Vasile şi Constantin. Astfel, spun ei, dacă izbucneşte un război, unul din ţari va conduce armata, iar celălalt va rămâne la Moscova. Sofia însă nu se poate mulţumi cu această jumătate de măsură. Vrea ca fratele ei Ivan, idiotul, să aibă drept de întâietate. Prin urmare, după două zile, streliţii se întorc, cu halebarde cu tot, iar boierii, adunaţi din nou, îl proclamă pe Ivan ţarul cel dintâi şi pe Petru ţarul cel de-al doilea. În sfârşit, la 29 mai, aceiaşi streliţi cer în gura mare ca, dată fiind sănătatea şubredă a lui Ivan, sora lui, ţarevna Sofia, să fie numită regentă. Fără să crâcnească, boierii Dumei se supun din nou voinţei pretorienilor. Fosta regentă, Nataşa, nu mai este decât o femeie cernită, zdrobită, care tremură pentru soarta fiului ei.

După ce şi-a atins scopul, Sofia oferă un ospăţ în cinstea streliţilor şi le toarnă chiar ea băutura în pahare. Ca să-i ferească de orice urmărire, le dă, la 6 iunie, o scrisoare de iertare prin care îi felicită pentru ceea ce au făcut „în numele Maicii Domnului". În Piaţa Roşie este ridicată o coloană de piatră pe care sunt săpate numele celor ucişi, iar dedesubt nelegiuirile pe care aceştia le-ar fi săvârşit. La 25 iunie 1682, în catedrala Adormirea Maicii Domnului, are loc, în prezenţa patriarhului, a opt mitropoliţi, patru arhiepiscopi, doi episcopi şi opt arhimandriţi, ciudata încoronare a celor doi ţari ai Rusiei, dintre care unul bolnav şi fără minte, iar celălalt, un copil îngrozit. Sunt aşezaţi amândoi alături, pe două tronuri gemene din lemn aurit, împodobite cu pietre preţioase, făcute în Olanda. Cu toate că amândoi sunt înveşmântaţi în caftane cusute cu fir de aur, cu gulere şi manşete de dantelă şi tivite cu samur, deosebirea dintre cele două chipuri este izbitoare. Ţarul Petru, înalt pentru vârsta lui, are o privire aspră şi plină de tristeţe. Capul îi zvâcneşte din cauza unui tic nervos. Se spune că i s-ar trage de la întâmplările din luna mai. Prietenii povestesc că Petru nu poate uita scenele sângeroase la care a fost

martor şi că se trezeşte uneori noaptea ţipând. Lângă el, Ivan, cu privirea rătăcită, cu gura căscată, pare purtat pe aripile unui vis numai de el ştiut. Glasurile grave ale corului urcă spre cei doi copii. Toate privirile sunt îndreptate către ei, pentru că reprezintă viitorul. Sofia ştie însă că adevăratul cârmuitor al ţării este ea. Nicicând în istoria Rusiei o femeie n-a avut atâta putere. Nu pe Ivan şi pe Petru i-a încoronat patriarhul, ci pe ea, pe ea care nu are niciun drept la rolul pe care şi-l asumă şi care totuşi a îndepărtat din cale-i, cu viclenie şi tenacitate, ţarine, mătuşi, surori mai mari, ca să pătrundă, să ajungă, uriaşă, semeaţă, crudă, în rândul întâi.

—— || ——

Să fie oare mai uşor să pui mâna pe putere decât s-o păstrezi şi să te foloseşti de ea? Sofia îşi pune această întrebare chiar a doua zi după biruinţă. De-abia au fost ridicate cadavrele din Piaţa Roşie că se vede nevoită să înfrunte, alături de iubitul ei, Vasili Goliţîn, încurcata problemă a sectanţilor.

Foarte evlavios, poporul rus a fost zguduit de reformele patriarhului Nikon care, sub domnia ţarului Aleksei Mihailovici, a cutezat să îndrepte greşelile făcute de cei care copiaseră Cărţile Sfinte. Numeroşi sunt aceia care nu vor în ruptul capului să se lepede de greşelile părinţilor lor, întărite prin datină. Pretutindeni în Rusia au răsărit tabere întregi de *rascolnici* sau credincioşi de rit vechi[21], care nu vor să se bizuie în credinţa lor decât pe textele de odinioară, în ciuda greşelilor care s-au strecurat în tălmăcirea din greceşte în ruseşte, şi nu vor să ţină decât obiceiurile din trecut, hulite de biserica de acum. Vechilor credincioşi nu li se îngăduie să spună *Isus*, cum îi învaţă preoţii, pentru că, odinioară, copiştii scriau numele Domnului *Isus*. Cuvântul *aleluia*, zic ei, nu trebuie rostit decât de două ori în timpul rugăciunii, şi nu de trei ori; pedeapsa cerului va cădea asupra acelora care-şi fac semnul crucii cu trei degete, după moda cea nouă, şi nu cu două[22]; se feresc să intre în bisericile ortodoxe; pe preoţi îi numesc *porci* şi prezic cum că focul Gheenei va pogorî asupra creştinătăţii dacă va merge pe acest drum. În ţară mai răsar o mulţime de secte, legate între ele prin dorinţa de a nega autoritatea bisericii oficiale. Unii sectanţi dorm în coşciuge, alţii se biciuiesc între ei, alţii se osândesc singuri la tăcere ori se scopesc sau îşi taie unul altuia beregata, fie se închid în casă cu familia, dau foc la o mână de paie şi pier în flăcări, îngânând cântări bisericeşti, ca să-şi dobândească intrarea în Rai. Urmându-şi părinţii fanatici, copiii spun; „Vom arde pe rug; pe lumea cealaltă vom avea ciuboţele roşii şi cămăşi cusute cu fir de aur; vom mânca pe săturate miere, nuci şi poame; nu ne vom închina Antihristului.”[23] Sunt trimişi ostaşi să împiedice autodafeurile. Sosirea lor nu face însă decât să aţâţe nebunia exaltaţilor, care se aruncă cu sutele în focul mântuitor. Cei mai înţelepţi dintre schismatici caută adăpost în păduri, alcătuiesc comunităţi autonome şi trăiesc simplu, din munca lor, nevoind să primească ajutorul preoţilor şi predicând între ei credinţa strămoşilor. Erezia rusească merge astfel de la excesele nebuneşti la împotrivirea senină faţă de Biserică. De altfel, chiar credincioşii care ascultă de învăţăturile Bisericii se simt deosebit de legaţi de manifestările

exterioare ale religiei, de care credinţa lor nu poate fi despărţită. Mătăniile, semnul crucii, rugăciunile nesfârşite, posturile, pelerinajele, atingerea moaştelor, statul îndelung în genunchi înaintea icoanelor par mai importante decât simţământul care le dă naştere. Îndeplinirea aproape negândită a unor gesturi sprijină şi uneori chiar înlocuieşte pornirea sufletească. Superstiţia se amestecă adesea cu evlavia şi-i adaugă un soi de taină păgână. Nu se mănâncă porumbei, întrucât Sfântul Duh este întrupat într-un porumbel. Oamenii se tem de deochi, cred în duhurile casei, ale apelor, ale pădurilor; orice vis este întors pe toate feţele, la fel şi orice presimţire; sunt ascultaţi ghicitorii, vrăjitorii, iar nebunii satelor sunt respectaţi, pentru că pot oricând sta de vorbă cu Dumnezeu. Învăluiţi în farmece, prorociri şi închinare oarbă, „noii credincioşi" sunt deci gata să-i înţeleagă pe „vechii credincioşi" şi să-i ierte pentru ciudatele lor obiceiuri. Schisma se întinde în popor şi chiar în armată. Rascolnicii sunt din ce în ce mai numeroşi, mai cu seamă printre streliţi. Ca să nu le piardă sprijinul, Sofia le-a dat drept comandant pe cneazul Ivan Hovanski. Curând îşi dă seama de nesăbuinţă. Oamenii ţin straşnic la bătrânul Hovanski cel aspru şi încrezut, poreclit „lăudărosul", care-i îndeamnă să arate pe faţă la Moscova că vechea credinţă este mai bună decât cea nouă.

La puţină vreme după încoronarea celor doi ţari, câţiva ostaşi smintiţi, avându-l în frunte pe Nikita răspopitul, pătrund în Kremlin, năvălesc pe treptele catedralei Sfinţii Arhangheli, lângă Scara Roşie, purtând în mâini icoane, cărţi sfinte şi halebarde. Urcat pe un pod de scânduri, Nikita îi batjocoreşte pe preoţii ortodocşi, strigă că bisericile nu sunt decât nişte grajduri şi îndeamnă blajinul norod rus să ceară întoarcerea Bisericii la vechile rânduieli.

Amintindu-şi cu groază de cele întâmplate în mai, patriarhul Ioakim trimite un preot să-i mustre pe ostaşi, care-l primesc cu huiduieli. Câteva pietre zboară pe deasupra capetelor. Ivan Hovanski o sileşte pe Sofia să-i poruncească patriarhului să meargă în Piaţa Catedralelor pentru a potoli mulţimea. Sofia nu vrea, însă primeşte să stea de vorbă cu o delegaţie a streliţilor, în sala cea mare, unde vor veni şi înaltele feţe bisericeşti. De îndată ce Ivan Hovanski le dă oamenilor săi această veste, începe învălmăşeala. Mulţimea se înghesuie, strigând şi râzând, şi ciomăgeşte la repezeală câţiva preoţi şi câţiva călugări, aşa, ca să se încălzească. Cei doi ţari lipsesc. Nu se află aici decât regenta, ţarina Nataşa şi Vasili Goliţîn. Gloata nu se arată câtuşi de puţin mişcată la vederea ţarevnei Sofia, a patriarhului Ioakim şi a boierilor mai de vază. Abia dacă se înclină înaintea celor două tronuri, nici nu se uită la marii dregători şi, la chemarea lui Nikita, toţi îşi deschid cărţile, aşază icoanele şi aprind lumânările, ca să sfinţească locul acesta necurat. În vreme ce patriarhul Ioakim încearcă să-i lămurească, cu blândeţe, că greşelile din cărţile sfinte şi

din liturghie au fost îndreptate de numeroasele sinoade, deoarece aşa trebuia, oamenii se strâmbă, dănţuiesc şi-şi fac cruce cum ştiu ei că se face. Înfruntându-l pe capul Bisericii ortodoxe, Nikita strigă: „Am venit aici ca să vă spunem că slujba trebuie să fie de-acum înainte făcută întocmai ca pe vremea ţarului Mihail Fiodorovici, după cărţile cele vechi… Cerem ca preotul să folosească şapte bucăţi de anafură, şi nu doar cinci, semnul crucii să se facă cu două, şi nu cu trei degete, rugăciunile să se facă dinaintea crucii cu opt braţe, care este aceea a răstignirii Mântuitorului, şi nu dinaintea crucii cu patru braţe, căci la aceasta se închină ereticii…" „Vedeţi-vă de treburile voastre, răspunde patriarhul Ioakim. Nu voi sunteţi chemaţi a hotărî în treburile Bisericii, pentru că nu sunteţi decât nişte oameni de nimic; asta e treaba arhiepiscopilor."[24] La auzul acestor vorbe, Nikita, ieşindu-şi din minţi, spumegând de furie, începe să-i ocărască pe prelaţii înţepeniţi în odăjdii care aruncă în jur priviri pline de îngrijorare. Are să fie oare bătaie? Pumnii încep pe dată să curgă din toate părţile. Izbucnesc strigăte din mulţime, dar nu împotriva patriarhului, ci chiar împotriva ţarevnei. „Ţi-a venit vremea să te duci şi tu la mănăstire! Destul ai tulburat liniştea ţării!" Mulţimea din sală este împărţită în două tabere inegale. De o parte, umplând aproape încăperea, gloata zgomotoasă a „vechilor credincioşi"; de partea cealaltă, ştiindu-se neputincioşi, lipiţi de perete, câţiva susţinători ai puterii. Capetele mulţimii tălăzuiesc precum marea. Flacăra lumânărilor tremură în aerul greu. Se lasă seara şi Sofia socoteşte nimerit să le spună tuturor că din pricina ceasurilor târzii adunarea nu se mai ţine şi că se va lua o hotărâre în zilele ce urmează. După care se retrage, urmată de patriarh şi de boierii cei mai de seamă. După plecarea sa, rascolnicii năvălesc în Piaţa Catedralelor, cu cărţile şi icoanele în mâini, făcându-şi semnul crucii cu două degete şi vestindu-şi biruinţa.

Fără a pierde vremea, Sofia îi convoacă pe capii streliţilor care nu sunt sectanţi, le arată printre lacrimi cât de primejduite sunt Biserica şi statul de tovarăşii lor rătăciţi şi-i roagă fierbinte s-o sprijine în lupta împotriva ereziei. Răspunsul lor sună astfel: „Noi nu suntem pentru credinţa veche; nu e treaba noastră, ci a patriarhului şi a Sfântului Sinod". Uşurată, regenta le dă votcă şi bani, lăudându-le vitejia. Mai marii streliţilor se retrag, încurajaţi şi gata să înceapă curăţenia chiar în rândurile lor. După câteva zile îi prind pe Nikita şi pe ceilalţi conducători. Nikita este decapitat în Piaţa Roşie, iar ceilalţi sunt fie azvârliţi în temniţă, fie trimişi în exil.

Această măsură aspră nu duce la răzmeriţă, cum se temea Sofia, dar nici nu-i îndeamnă pe streliţii sectanţi la căinţă. Bizuindu-se pe sprijinul ostaşilor săi, care-l iubesc şi-l preţuiesc, bătrânul cneaz Ivan Hovanski îi cheamă făţiş la nesupunere. Pentru ei, cneazul este adevăratul stăpân al Rusiei. Îi spun *batiuşka*, adică „tătucă", şi se

topesc de fericire când acesta îi numeşte *deti*, adică „fiii mei”. „Fiii mei, le spune, boierii mă ameninţă din pricina voastră. Nu mai ştiu ce să fac. Voi faceţi cum credeţi de cuviinţă!” [25] Aşa le sădeşte în minte gândul unei noi răzmeriţe.

La 2 septembrie 1682, Sofia primeşte o scrisoare anonimă, prin care este înştiinţată că Ivan Hovanski se pregăteşte s-o piardă, împreună cu cei doi ţari şi cu ţarina Nataşa, toţi urmând a fi ucişi de streliţii credincioşi cneazului. Scrisoarea vine probabil de la cneazul Ivan Miloslavski, duşman înverşunat al bătrânului Hovanski, şi nu dă niciun amănunt limpede. Sofia, bucuroasă peste măsură de pretext, se preface încredinţată de existenţa unui adevărat complot, îi înştiinţează pe boieri despre primejdia care-i paşte şi părăseşte degrabă Moscova, însoţită de cei doi ţari, de Vasili Goliţîn şi de curteni. La scurtă vreme, ajungând în satul Vozdvijenskoe, îi trimite lui Ivan Hovanski un mesaj iscusit gândit, prin care, toată numai miere, îl cheamă să vorbească împreună despre treburile ţării. Măgulit şi nevoind să creadă că este o capcană, Ivan Hovanski porneşte la drum împreună cu fiul său Andrei şi cu o escortă de treizeci şi şase de streliţi.

În vreme ce se pregătesc să înnopteze la douăzeci şi cinci de verste [26] de Moscova, un puternic detaşament de ostaşi încercuieşte micul grup, la porunca Sofiei, îi dezarmează pe toţi şi-i aduce în piaţa satului, unde eşafodul a şi fost înălţat. Nicio anchetă, nicio judecată. Sentinţa este demult pregătită. Un *diac* (secretar) îi dă citire cu glas tunător: „Cneazule Ivan, ai făcut întotdeauna precum te-a tăiat capul, fără să ceri părerea ţarilor; ai împărţit banii statului unor netrebnici; ai îngăduit streliţilor să năvălească în locuinţele domneşti cu obrăznicie şi grosolănie… Gândurile tale răuvoitoare îndreptate împotriva suveranilor au fost dezvăluite, trădarea ta nu mai poate fi pusă la îndoială; prin urmare, ţarii te osândesc la moarte”. Aceeaşi pedeapsă îl aşteaptă şi pe fiul lui Ivan Hovanski. Deşi strigă că sunt nevinovaţi, amândoi sunt decapitaţi pe loc. La fel şi cei treizeci şi şase de streliţi care-i însoţeau. În aceeaşi zi, 17 septembrie, ţarevna primeşte urările de bine ale apropiaţilor săi, de ziua numelui, Sfânta Sofia.

Aflând, la Moscova, despre execuţia conducătorului lor, a „tătucului” Ivan Hovanski, streliţii, furioşi, pun mâna pe arme, îl prind pe patriarhul Ioakim şi, după ce beau toată noaptea, se întreabă dacă să pornească împotriva boierilor ori să aştepte pe loc până ce aceştia vor ataca. Din toate părţile sosesc ştiri îngrijorătoare: cum că oamenii Sofiei au ridicat ţara întreagă împotriva tuturor acelora care tulbură liniştea şi că o armată numeroasă de boieri cu slugile lor s-ar pregăti să atace capitala. O scrisoare a ţarevnei către patriarh, căzută în mâna răzvrătiţilor, adevereşte veştile. Dintr-odată, trufia soldăţoilor se preschimbă într-o spaimă jalnică. Cei care visau să stăpânească Rusia au o singură nădejde: îndurarea regentei. Trimit aşadar o delegaţie la

Sofia, ca s-o încredinţeze de supunerea lor, şi-l roagă în genunchi pe patriarhul Ioakim să le mijlocească iertarea. Trei mii de arcaşi, cu funia atârnată de gât, purtând pe umeri butuci şi securi de călău, pornesc cu familiile lor către mănăstirea Troiţa Sfântul Serghei, unde îi aşteaptă Sofia.

Ţarevna îi primeşte în zorii zilei de 27 septembrie; cei doi ţari nu sunt de faţă, ci doar boierii. În vreme ce nevestele streliţilor răcnesc, deznădăjduite, şi-şi sfâşie veşmintele, vinovaţii se prăbuşesc la picioarele ţarevnei. Mitropolitul, trimis de patriarhul Ioakim la rugăminţile streliţilor s-o înduplece pe Sofia, o roagă să se arate milostivă, iar ea îi ascultă povaţa. Nu din milă, ci din prudenţă. Cei învinşi nu trebuie împinşi în prăpastia deznădejdii, pentru că ar putea fi cuprinşi de dorinţa răzbunării. Aşezată pe tron în faţa pretorienilor, Sofia le spune că este gata să dea totul uitării. Toţi vor rămâne în viaţă. Pune însă condiţii pentru iertare: streliţii vor înapoia armele furate de la Arsenal, nu vor mai aresta pe nimeni fără porunca suveranilor şi vor jura să nu se mai răzvrătească niciodată împotriva autorităţii statului şi a Bisericii. Numele de cinste de *infanterie a palatului* le va fi luat pentru nesupunere, stâlpul infamiei ridicat în Piaţa Roşie va fi distrus şi regimentele mai puţin sigure vor fi trimise în oraşele de graniţă.

La 6 noiembrie 1682, cei doi ţari şi regenta, însoţiţi de boieri şi escortaţi de câteva zeci de mii de oameni, îşi fac intrarea în Moscova, unde domneşte în sfârşit liniştea. Streliţii, care au primit ordin să vină fără arme, se prăbuşesc, cu fruntea în tină, la trecerea cortegiului. Sofia triumfa. Micul Petru, privind spinările îndoite de-o parte şi de cealaltă a drumului, îşi dă seama cât de folositoare este o mână de fier atunci când norodul nu ascultă. Răzmeriţa trebuie înecată în sânge, iar supravieţuitorii trebuie iertaţi de îndată ce primejdia a trecut. Ţarul îşi va aminti toată viaţa de acest lucru. De la primii paşi a cunoscut oroarea, violenţa, minciuna. Peste tot se deschid răni ale trupului şi ale sufletului. În mijlocul acestor fiare, doar mama lui are un chip curat şi nevinovat, dar ea trăieşte ca într-un vis. Iar el simte o nevoie mistuitoare de a se mişca, de a porunci, de a clădi. Ca şi sora lui vitregă Sofia, de care se teme şi pe care o urăşte. Într-adevăr, de-abia întoarsă la Kremlin, Sofia ia o hotărâre de neclintit: fratele său Ivan va rămâne alături de ea în palat, în vreme ce Petru şi mama lui vor fi trimişi în satul Preobrajenskoe.

După ce s-a descotorosit de unul din cei doi ţari, de cea mai mare parte a streliţilor şi de cei mai aprigi dintre „vechii credincioşi”, Sofia se pregăteşte de cârmuire, alături de Vasili Goliţîn. Cei din jur o asemuiesc reginei Semiramida a Babilonului [27] ori reginei Elisabeta a Angliei. Modelul Sofiei este Pulcheria din Bizanţ, împărătească a Orientului [28]. Fără să-i pese câtuşi de puţin de cele două capete

încoronate asupra cărora se întinde umbra ei, cere să fie numită „Mare suverană”, „Prea cucernică ţarevnă”, „Atotputernică”, ia loc alături de Ivan la ceremoniile oficiale şi-şi comandă în Olanda portretul care-o înfăţişează purtând pe cap coroana Monomahului [29].

Deşi ajunsă sus de tot, nu se lasă îmbătată de putere. Primele sale hotărâri sunt ferme şi înţelepte. Încă din 30 decembrie 1682 – la şapte săptămâni după întoarcerea ei în capitală, douăsprezece dintre cele douăzeci de regimente de streliţi pleacă, la porunca ei, departe de Moscova. Cu frunţile plecate, mândrii arcaşi de odinioară o pornesc, cu neveste şi copii, pe drumul îngheţat al exilului. Gata cu viaţa dulce, cu privilegiile, cu beţiile şi cu neobrăzarea! Cei ce rămân la Moscova alcătuiesc o trupă disciplinată şi sigură. Ofiţerii nepricepuţi şi cei care nu sunt de încredere au fost înlocuiţi. În fruntea gărzii pretoriene, în locul intrigantului Ivan Hovanski, care a fost decapitat, Sofia îl pune pe Fiodor Şaklovitîi, un diac din Duma, energic, crud şi viclean. De acum înainte se va putea bizui pe doi bărbaţi în cârmuirea ţării: Fiodor Şaklovitîi şi Vasili Goliţîn. În politică se dovedeşte când mărinimoasă, când autoritară. Astfel, în timp ce-i prigoneşte pe rascolnici şi porunceşte ca nesupuşii să fie sortiţi rugului, îndeamnă ca hughenoţii fugiţi din Franţa după revocarea Edictului de la Nantes să fie primiţi cu toată grija şi cinstea; în timp ce se gândeşte împreună cu Vasili Goliţîn cum să mai uşureze povara robiei, dă un ucaz prin care boierilor le sunt aduşi înapoi iobagii fugiţi; cu toate că dă libertate deplină practicării cultelor străine, impune poporului său o religie oficială unică. În fiecare clipă, dorinţa de a se arăta înţelegătoare este înăbuşită de nevoia de putere absolută. Totuşi, ca şi tatăl ei, Aleksei Mihailovici, se simte atrasă de Apus. Citeşte mult, scrie piese de teatru care se reprezintă la palat şi, după cât se spune, joacă chiar ea în aceste piese; datorită ei, piesa lui Molière *Doctor fără voie* este tradusă în rusă; şi tot mulţumită ei anumite reguli de politeţe „după moda poloneză” sunt introduse în cercurile aristocratice.

Lucrul cel mai însemnat din viaţa ei este însă dragostea pătimaşă pentru Vasili Goliţîn. Bărbat înalt, chipeş, Goliţîn n-a fost niciodată cuprins de silă în faţa urâţeniei şi a trupului diform al ţarevnei. O slujeşte cu aceeaşi înflăcărare în iatac şi în cancelarie. Se cuvine spus că armăsarul acesta este, totodată, un om politic inteligent, rafinat şi iscusit. Toţi oaspeţii străini care au prilejul să-l cunoască sunt cuceriţi de purtarea desăvârşită şi de agerimea minţii lui. Îi primeşte în palatul său cu tavane ornamentate, le arată galeria de tablouri, biblioteca, hărţile geografice, sculpturile antice în marmură, oglinzile veneţiene şi mobilele franţuzeşti şi le istoriseşte, în latină ori în polonă, lucruri încântătoare. Modelul său, mărturiseşte, este Ludovic al XIV-lea, „ale cărui nobile înclinaţii sunt întocmai ca ale sale”. După părerea diplomatului La Neuville, cneazul Vasili Goliţîn ar avea de gând „să

umple cu sate pământurile nelocuite, să-i ajute pe cei nevoiaşi să se îmbogăţească, să-i preschimbe pe sălbatici în fiinţe omeneşti, pe mişei în viteji, iar din colibele ciobanilor să facă palate de piatră". Programul său de guvernare cuprinde, pe lângă dezrobirea iobagilor, măsuri precum înfiinţarea unei armate regulate, deschiderea graniţelor către ţările apusene, trimiterea tinerilor în străinătate pentru desăvârşirea învăţăturii, proclamarea a tot soiul de libertăţi, printre care şi aceea a cultelor… Oricine are dreptul să viseze. Alături de el, Sofia trăieşte din plin. Legătura ei cu Vasili Goliţîn este cunoscută de curteni şi chiar de popor. Nu se fereşte s-o arate, ca un fel de sfidare la adresa sorţii femeilor în Rusia. Însă nici nu este dispusă să schimbe cu totul tradiţia misogină a contemporanilor săi. Întorcând spatele *teremului* şi femeilor întemniţate acolo, se mărgineşte să arate, prin purtarea ei de zi cu zi, că legile obişnuite nu sunt pentru fiinţe deosebite. Faptul că favoritul ei are nevastă şi copii nu pare s-o tulbure. La nevoie ar putea-o trimite pe cneaghina Goliţîna, născută contesă Hamilton, într-o mănăstire, ca Dumnezeu să-i aline acolo durerea de femeie părăsită de bărbat. Să se mărite cu iubitul ei după ce biserica va hotărî divorţul? Uneori se gândeşte şi la aşa ceva, dar îşi dă iute seama că nu va putea niciodată obţine ungerea lui ca ţar, pentru că asta ar însemna schimbarea dinastiei. Şi atunci, la ce bun?

Politica dusă de Sofia, atât înăuntrul ţării cât şi în afară, este urmare a sfaturilor liberalului Vasili Goliţîn. După pilda înaintaşilor, Goliţîn se gândeşte la expansiunea Rusiei către apus şi către miazăzi. Ţara nu poate supravieţui (mereu acelaşi lucru!) fără a căpăta ieşire la mare. Ar fi însă o nechibzuinţă să zgândăre Polonia, ajunsă în culmea puterii, ori Suedia lui Carol al XII-lea, a cărei armată este temută în lumea întreagă. Nu mai rămâne decât Turcia cea nevolnică şi nesăbuită. Regele Poloniei, Ioan al III-lea Sobieski, tocmai i-a învins pe turci şi pe tătari la porţile Vienei[30] şi o cheamă pe Sofia să ia parte, alături de forţele poloneze, austriece şi veneţiene, la nimicirea deplină a Imperiului Otoman. Este un prilej cum nu se poate mai bun pentru a cuceri câteva porturi la Marea Neagră. Înainte însă de a accepta, regenta şi iubitul său îşi cer răsplata. Prin tratatul de la Moscova (21 aprilie 1686), Polonia cedează Rusiei, drept preţ al ajutorului, oraşul Kiev, leagăn al credinţei ortodoxe, pământurile întinse stăpânite de cazacii zaporojeni[31] şi ţinutul Smolensk, până la Nipru. „Nicicând strămoşii noştri n-au încheiat o pace mai măreaţă şi mai aducătoare de foloase", arată Sofia într-o proclamaţie către popor. „Slava Rusiei ajunge până în colţurile cele mai îndepărtate ale lumii." În aceeaşi pornire înflăcărată, hotărăşte ca Vasili Goliţîn să preia comanda armatei. Amantul desăvârşit, diplomatul iscusit trebuie să fie şi un războinic fără pereche. Degeaba zice că nu se pricepe la treburi ostăşeşti; Sofia se arată neînduplecată şi i-l dă ca ajutor pe generalul

scoţian Patrick Gordon.

Ajuns la faţa locului, Vasili Goliţîn îşi dă seama că temerile lui erau întemeiate. Înaintarea armatei este încetinită din pricina convoaielor încărcate peste măsură. Între Nipru şi istmul Perekop are în faţă un incendiu uriaş. Tătarii au dat foc stepei, care arde trosnind pe două sute cincizeci de verste lungime şi o sută adâncime. Înecaţi de fum, oameni şi cai sunt siliţi să rămână pe loc. Vasili Goliţîn se hotărăşte să bată în retragere, bucuros că duşmanul, împiedicat şi el de flăcări, nu încearcă să-l urmărească.

La 11 iulie 1687, trupele ruse, numărând o sută cincizeci de mii de oameni, trec din nou graniţa, într-o învălmăşeală de neînchipuit. Spre a potoli nemulţumirea generală, cazacii îl învinuiesc pe hatmanul lor Samoilovici de trădare, îl judecă pe loc şi îl trimit în Siberia. În locul lui Samoilovici, zaporojenii[32] îl aleg drept conducător pe duşmanul lui de moarte, Mazepa[33]. Cu toate că nu s-a purtat nicio luptă, pierderile sunt socotite la patruzeci de mii de ostaşi – arşi, înăbuşiţi din cauza fumului ori fugiţi. Nevrând, din mândrie, să creadă în înfrângere, Sofia îşi întâmpină favoritul ca pe un învingător. Acesta se aştepta să fie aspru mustrat, însă primeşte în dar bijuterii, medalii şi o mie cinci sute de robi. Ofiţerii şi soldaţii sunt şi ei răsplătiţi, după grad. Veselia asta la comandă nu poate înşela multă vreme poporul. Cei ce s-au întors de pe câmpul de luptă îşi povestesc în şoaptă păţania. La Curte, ca şi în oraş, toată lumea ştie de-acum că mult trâmbiţata izbândă ascunde înfrângerea cea mai înjositoare. Umilinţa este şi mai dureroasă la aflarea veştilor despre înaintarea polonezilor în Podolia[34], în Moldova şi despre victoriile flotei veneţiene în largul peninsulei Moreea.

În 1688, întrucât hanul Crimeii reia ofensiva, pustiind o parte a Ucrainei şi ameninţând Kievul, Sofia se hotărăşte să pornească o a doua campanie. Orbită de patimă, nici nu se gândeşte să pună în fruntea armatei pe altcineva în locul iubitului ei Vasili Goliţîn. De data asta, nu încape nicio îndoială, acesta îşi va arăta întreaga măsură a iscusinţei în ale războiului. La Moscova, nimeni nu-i împărtăşeşte părerea. Înainte de a porni spre graniţă, favoritul găseşte în faţa uşii locuinţei sale un coşciug pe care stă scris: „Încearcă să-ţi găseşti fericirea”.[35] Iată-l aşadar, în 1689, către sfârşitul primăverii, în faţa zidurilor consolidate ale oraşului Perekop. În loc să dea asaltul, se tocmeşte cu tătarii, care încearcă să câştige timp. În tabăra rusă, proviziile nu ajung la vreme, hrana este neîndestulătoare, căldura şi bolile seceră zeci de ostaşi. Deşi îngrijorat în sinea sa, Vasili Goliţîn aminteşte în scrisorile către regentă câteva acţiuni strălucite care, spune el, vor duce în cele din urmă la biruinţă. Sofiei nu-i trebuie mai mult ca să se simtă în culmea fericirii.

„Batiuşka, îi scrie ea, sufleţelul meu, să-ţi dea Dumnezeu ani mulţi

şi buni. Ziua asta este deosebit de fericită pentru mine, pentru că Dumnezeu, Domnul nostru, şi-a acoperit de slavă numele Lui şi al Maicii Sale, şi asta datorită ţie, sufleţelule. Nicicând mila cerească nu s-a arătat atât de deplin, nicicând strămoşii noştri n-au primit un semn atât de limpede de bunăvoinţă din partea Celui de Sus. Tot aşa cum Dumnezeu s-a folosit de Moise ca să scape poporul lui Israel din pustiurile Egiptului, tot aşa s-a folosit de tine ca să ne arate drumul prin pustiu… Cum oare, dragostea mea, bucuria inimii mele şi lumina ochilor mei, am să-ţi pot răsplăti cum se cuvine strădaniile şi vrednicia? Pot nădăjdui oare să te văd în curând, sufleţelul meu? Dacă s-ar putea, te-aş aduce chiar acum lângă mine… Din fericire, scrisorile tale ajung cu bine, slavă Domnului. Însemnările despre bătălia de la Perekop le-am primit pe 11… Cum să-mi arăt recunoştinţa faţă de Domnul nostru Dumnezeu, faţă de Maica Lui Cea Sfântă şi de Sfântul Serghei cel Milostiv, făcător de minuni? Medaliile încă nu sunt gata; n-ai grijă, am să ţi le trimit fără întârziere. În ceea ce priveşte armata, hotărăşti cum crezi că e mai bine… Cum să fac să vă răsplătesc pe toţi, şi mai întâi pe tine, lumina mea, pentru străduinţă? Dacă nu ţi-ai fi dat atâta silinţă, nimeni n-ar fi putut face ce-ai făcut tu.”

Sofia îşi arată oficial mulţumirea într-un mesaj către comandantul-şef, trimis în numele celor doi ţari:

„Prin faptele tale, duşmanii neîmpăcaţi ai Sfintei Cruci şi ai întregii creştinătăţi sunt oameni atât de crunt loviţi, înfrânţi şi alungaţi încât, în deznădejdea lor fără de margini, îşi dărâmă locuinţele păgâne şi dau foc tuturor satelor şi cătunelor din Perekop”.

În realitate, tătarii nu fug, ci dimpotrivă, urmăresc armata rusă în retragere. Călăreţii stepei hărţuiesc ariergarda, care se risipeşte, lăsând în plata Domnului tunuri şi căruţe. Douăzeci de mii de morţi şi cincisprezece mii de prizonieri, acesta este preţul dezastrului. Nici de data asta Sofia nu vrea să recunoască înfrângerea. „Ai să biruieşti, pentru că asta mi-e vrerea”, îi spusese Sofia lui Vasili Goliţîn, la plecare. Nu poate da înapoi. „Vitejii” sunt întâmpinaţi cu slujbe la biserică, arcuri de triumf, salve de tun, dangăt de clopote. Din nou, onorurile şi răsplăţile îi copleşesc pe comandantul-şef, pe ofiţeri şi pe ostaşi, care nu mai înţeleg nimic. Vasili Goliţîn primeşte în dar trei mii de ruble, un pocal de aur, un caftan cusut cu fir de aur şi tivit cu blană de samur şi câteva sate mari. Odată cu aceste daruri bogate primeşte însă şi vestea că altcineva i-a luat locul în patul regentei. În lipsa lui, Sofia cea năbădăioasă i s-a dat lui Fiodor Şaklovitîi. Înlăturat din postul de iubit, Vasili Goliţîn rămâne totuşi consilier politic şi şef al *prikazului ambasadorilor*. Poporul îl urăşte, dar lui nu-i pasă. Se spune că Sofia este „o desfrânată, o târfă”, că a avut copii cu numeroşii ei ibovnici, că a dus de nas norodul vorbind de izbândă când armata fusese de fapt învinsă şi că Vasili Goliţîn s-a vândut tătarilor. Curând,

el se face vinovat de o altă înfrângere, de astă dată pe tărâm diplomatic, semnând cu China tratatul de la Nercinsk[36], prin care aceasta dobândeşte cele două maluri ale Amurului. Fluviul siberian, bun pentru navigaţie, pe care Rusia îl stăpânea de mai bine de treizeci de ani, trece astfel în mâinile chinezilor, slujind drept graniţă între cele două state. Puţini sunt cei care înţeleg, la Kremlin, cât de grave pot fi urmările strategice ale acestui tratat. Oricum, Sofia, înştiinţată cu privire la evoluţia tratativelor, nu le dă importanţă. După ce a prins gustul puterii, îi este din ce în ce mai greu să se mulţumească doar cu locul de regentă. Chiar dacă a fost trimis împreună cu mama sa în satul Preobrajenskoe, Petru n-a încetat să fie o primejdie pentru ea. Într-o bună zi, devenit major, are să-şi ceară dreptul la cârmuire. Iar ea va fi înlăturată, sortită să-şi ducă mai departe traiul de femeie neştiută de nimeni. Mai întâi *teremul*, apoi mănăstirea… N-are să îngăduie nicicând o asemenea cădere, după atâta mărire. Născută să poruncească şi în treburile statului, şi în cele ale alcovului, trebuie să-şi apere şansa cu dibăcie şi, dacă este nevoie, chiar cu cruzime. Ivan cel nevolnic nu este o piedică. Dar Petru? Cum să-l îndepărteze pentru totdeauna de pe scena politică? Ar putea fără îndoială să pună să fie ucis, cum o povăţuieşte de altfel şi noul ei iubit, Fiodor Şaklovitîi. Dar ea şovăie. Palide sclipiri de conştiinţă luptă în sufletul ei cu ambiţia nemăsurată de a cârmui de una singură, de a fi stăpână peste toate Rusiile[37]. Petru nu este pentru ea decât un frate vitreg, un copil vitreg, un ţar vitreg… Zilele trec şi femeia asta, care a pricinuit căderea atâtor capete, nu cutează să dea ultima poruncă.

—— || ——

Alungaţi de regentă din Kremlin, Petru şi mama lui trăiesc într-o căsuţă modestă din satul Preobrajenskoe, în apropiere de Moscova. „Locuinţa, avea să scrie mai târziu Berkholz, aduce cu o casă parohială din Norvegia. N-aş da pe ea nici o sută de monede de argint.” De la ferestrele bătrânei case, cocoţate în vârful unui deal, se văd câmpia vălurită, lanurile de orz şi de ovăz, fâneţele cu iarbă înaltă, pâlcurile de copaci, turlele bisericilor în jurul cărora se îngrămădesc colibele întunecate, scânteierea şerpuită a râului Moscova. Palatul cu urzelile lui este departe. Viaţa acestor surghiuniţi este aici cât se poate de simplă, cu atât mai mult cu cât ţarevna Sofia drămuieşte cu zgârcenie banii daţi exilaţilor. Ca să se poată descurca, blânda Nataşa se vede nevoită uneori să-i ceară în taină ajutor arhimandritului Vikentie, de la mănăstirea Troiţa Sfântul Serghei. Puţinii curteni din preajma tinerei ţarine au mâhnirea aşternută pe chip. În încăperile joase şi întunecoase sunt aduse mereu învinuiri regentei şi ticăloşilor de sfetnici, este deplâns cursul nefericit al evenimentelor. Iar Dumnezeu este chemat în ajutor şi rugat să repare nedreptatea suferită de cei care într-adevăr îl slujesc cu credinţă. În atmosfera încărcată de păreri de rău, înfrângeri, evlavie şi trăire în trecut, Petru simte că se înăbuşă, îşi caută aşadar scăparea în învăţătură şi în jocuri.

De învăţat, învaţă la nimereală. Când era mic de tot îl avusese preceptor pe scoţianul Menesius, apoi pe diacul Nikita Zotov, adus anume pentru a-l învăţa „meşteşugul scrisului”. Primind vestea numirii, Nikita Zotov a izbucnit în plâns, zicând că este nevrednic de cinstea de a educa „o asemenea comoară”. Beţiv şi leneş din fire, se apucă şi mai vârtos de băut spre a prinde curaj atunci când îşi îndrumă şcolarul cel de seamă. De bine de rău, îl învaţă să citească din Biblie, să scrie fără să se sinchisească de ortografie şi să cânte cântări bisericeşti. S-au găsit caietele lui Petru: scrie slovele anevoie, nu desparte cuvintele, le aşterne aşa cum le rosteşte, dar este limpede că nu-i lipseşte bunăvoinţa. Ca să nu-l obosească prea tare, Nikita Zotov îi istoriseşte, trăgând din când în când câte o duşcă de votcă, bătăliile la care luase parte tatăl său, aminteşte de izbânzile din cutare ori cutare loc şi proslăveşte vitejia armatei ruse. Povestirile îl înflăcărează pe băiat, aşa cum votca îl înfierbântă pe povestitor. Petru visează să ajungă un războinic vestit. Primele sale jucării, a căror listă se găseşte la Muzeul Arsenalului **[38]**, sunt steagurile, tobele, cuţitele, securile şi tunurile în miniatură. Înconjurat de băieţi de vârsta lui, fii de boieri, de grăjdari ori de valeţi, se joacă mereu de-a războiul. Trage cu

ghiulele de lemn în zidul unei mănăstiri din apropiere şi ia cu asalt o fortăreaţă în miniatură pe care a înălţat-o împreună cu prietenii lui în mijlocul unei insuliţe de pe râul Iauza.

În 1687, întorcându-se de la Paris, dintr-o misiune diplomatică, cneazul Iakov Dolgoruki îi aduce lui Petru, după cum îi ceruse băiatul, „un instrument cu care se socotesc distanţele fără să fie nevoie să te apropii de locul cu pricina". Încântat de astrolab, copilul este supărat pentru că nu ştie cum să-l folosească. Nimeni din jur nu-i poate da vreun sfat. În cele din urmă este găsit un tânăr olandez, pe nume Timmermann, care se pricepe să mânuiască astrolabul. Numaidecât Nataşa îl angajează, alături de Nikita Zotov, ca să-l înveţe pe fiul ei ştiinţele. Cu noul profesor, Petru dobândeşte un talmeş-balmeş de cunoştinţe rudimentare de aritmetică, geometrie, artilerie şi fortificaţii. Fireşte, noţiunile căpătate astfel sunt disparate şi superficiale, însă setea lui de cunoaştere este neostoită. Vrea să ştie totul despre toate. Avea să se laude mai târziu că poate practica nu mai puţin de *paisprezece meserii*. Deocamdată însă se mulţumeşte să scotocească neobosit în grădinile cunoaşterii. Dorinţa de a avea un astrolab nu este decât una dintre cele o sută ale minţii sale iscoditoare. Descoperind într-un şopron, cu acelaşi Timmermann, o barcă englezească pe jumătate putrezită, care fusese a unchiului său Nikita Romanov, hotărăşte s-o repare sub îndrumarea dulgherului olandez Karschten-Brandt. Bordajul vechi de lemn este refăcut, i se pune un catarg, o pânză şi o cârmă, apoi ambarcaţiunea este lansată la apă cu mare pompă, pe râul Iauza. Apoi, ca să poată fi manevrată mai lesne, barca este dusă pe marele lac Pereiaslavl. Va fi „străbuna flotei ruseşti". Cu ajutorul lui Karschten-Brandt, Petru deprinde ştiinţa navigaţiei. Încă de la primele lecţii este cuprins de un soi de patimă. Obişnuit să calce pe pământ, încearcă o bucurie nespusă când pluteşte pe apă. Alunecarea graţioasă a bărcii, jocul tainic al vântului care-şi schimbă necontenit direcţia, fiind prins în pânză şi slujind-o, trosniturile chilei, clipocitul valurilor, uşurinţa mişcării şi mirosul atât de deosebit al apei, care-l învăluie, îl ameţesc şi-l mână departe, în larg, către zările nesfârşite, către marea pe care n-a văzut-o niciodată. La cererea lui, Karschten-Brandt construieşte două fregate şi trei luntri mititele. Deşi este încă un copil, se gândeşte la o flotă în toată puterea cuvântului, în ţara aceasta care nu are decât un singur port, Arhanghelsk, pierdut undeva în negurile îngheţate ale Mării Albe. Să fie oare sângele strămoşilor lui varegi cel care-l cheamă către apă?

Descoperirea navigaţiei nu-l împiedică defel să-şi vadă de treburile pământeşti. La şaisprezece ani nu-i mai ajunge să comande „regimentele" de ştrengari, aruncând cu pietre şi călărind pe deşelate căluţii din ţinut, pe câmpiile din Preobrajenskoe. Alături de el au crescut şi tovarăşii de joacă. Alcătuiesc acum banda gălăgioasă şi

veselă a „neastâmpăraţilor” *(poteşnîie)*. Petru mai adună câţiva valeţi, şoimari şi grăjdari rămaşi fără slujbă la moartea ţarului Aleksei. Li se alătură tineri nobili: un Buturlin, un Boris Goliţîn… Spre a înzestra batalioanele de „neastâmpăraţi”, Petru cere să fie aduse de la arsenalul din Kremlin uniforme militare, arme, praf de puşcă, gloanţe, tobe şi steaguri. Împrumută cai de la *prikazul* hergheliilor, organizează o administraţie centrală a regimentului, numeşte ofiţeri şi subofiţeri. În fiecare zi, „neastâmpăraţii”, îmbrăcaţi în uniforme verde-închis, se joacă de-a războiul pe izlazuri. Atac, contraatac, marş în flanc. Petru ţine să îndeplinească toate funcţiile militare, începând cu aceea de toboşar. Vrea să cunoască deopotrivă munca şi grijile soldatului şi pe cele ale căpitanului. Efectivul acestei armate de joacă creşte de la o lună la alta. Nu sunt decât nişte zănatici, îşi spune Sofia; Petru îşi petrece zilele jucându-se de-a războiul şi nu se gândeşte la putere. Cu cât va fi lăsat mai multă vreme în pace, pradă închipuirilor, cu atât va fi îndepărtat mai lesne din viaţa politică. În acest timp, Petru se gândeşte serios la preschimbarea acestor regimente de joacă în regimente de şoc. Este însă nevoie de ostaşi destoinici, care să-i deprindă cu milităria pe noii recruţi. Unde să-i găsească? Fără să şovăie, tânărul ţar se îndreaptă către *Nemeţkaia Sloboda* **[39]**, cartierul german.

Slobozia se află în apropierea capitalei, pe malurile Iauzei, mic afluent al râului Moscova; este un fel de cartier rezervat, unde au fost siliţi să se aşeze toţi străinii de credinţă protestantă ori catolică veniţi să-şi caute norocul în Rusia. Fiind la început doar un cătun cu case de lemn, slobozia nemţească a devenit în scurtă vreme o oază de linişte, de curăţenie şi de civilizaţie apuseană. Case de cărămidă, straturi de flori, alei drepte străjuite de copaci, fântâni arteziene; câtă deosebire faţă de dezordinea orientală a Moscovei! O insulă europeană în inima străvechii Rusii. Aici nu trăiesc doar germani, ci şi italieni, englezi şi scoţieni, fugiţi de prigoana lui Cromwell, olandezi, danezi, suedezi şi chiar francezi hughenoţi care şi-au spus că mai bine trăiesc departe de ţară decât să-şi lepede credinţa. Fireşte, printre ei s-au strecurat şi aventurieri. Dar emigranţii sunt în cea mai mare parte oameni cinstiţi, harnici, întreprinzători. Unii poartă nume cunoscute. Evlavia şi simţul familiei ajută la netezirea relaţiilor din sânul micii societăţi cosmopolite. Deosebiţi prin locul naşterii, limbă şi religie, alcătuiesc totuşi un întreg, pentru că pe toţi îi uneşte gândul că trăiesc departe de ai lor, în inima Rusiei. Numărul lor creşte fără încetare. Emigranţii sunt neîntrecuţi în diverse profesii: doctori, spiţeri, ingineri, arhitecţi, pictori, zugravi, învăţători, negustori, aurari şi argintari, astronomi, ofiţeri. Copiii lor merg regulat la şcolile pe care tot ei le-au înfiinţat. Luteranii şi calvinii îşi au bisericile şi pastorii lor **[40]**. Corespondenţa cu ţările de unde vin nu este niciodată oprită. Doamnele englezoaice

primesc de la Londra cărţi şi tot soiul de nimicuri. Rezidentul olandez Van Keller – om bogat şi deosebit de bine văzut – primeşte o dată la opt zile de la Haga, cu poşta, un jurnal din care află veşti din toată lumea. Aşa se face că emigranţii din slobozia nemţească sunt adesea mai bine informaţi decât regenta însăşi despre ceea ce se petrece în Europa.

De altfel, aproape toţi membrii corpului diplomatic se instalează şi ei în acest loc privilegiat, iar mulţi dintre boierii ruşi vin să găsească aici câte ceva din civilizaţia apuseană. Unii nu se feresc să-i cheme pe emigranţi la ei acasă, ca să-i înveţe pe copiii lor după cărţile poloneze, germane, englezeşti ori latineşti. Profesorii trebuie însă să-şi ia cu ei cărţile la plecare, pentru că nu se cade ca un boier să păstreze sub acoperişul casei sale tomuri străine[41]. Restricţia este repede dată uitării şi o mulţime de familii de vază se mândresc cu bibliotecile care cuprind cărţi tipărite dincolo de graniţele Rusiei. Slobozia nemţească îşi pune pecetea până şi pe mobilierul locuinţelor ruseşti. În casele nobililor, laviţele de lemn, mesele lungi de stejar lustruit şi sipetele sculptate sunt înlocuite cu fotolii tapiţate, scaune aurite, gheridoane cu incrustaţii şi pendule de perete. Gustul bogătaşilor se schimbă: pereţii încăperilor sunt de-acum împodobiţi cu tablouri şi gravuri cu subiect religios. În sfârşit, după moda din Europa, se cumpără oglinzi; fiind socotite încă primejdioase pentru bunele moravuri, sunt acoperite cu o draperie. Femeile dau la o parte draperia doar pentru a se sulemeni ori pentru a-şi potrivi diadema din păr, după care o lasă din nou să cadă. Lucru ciudat, rusoaicele, atât de sfioase, se fardează din belşug, dacă nu chiar peste măsură. Faţa le este acoperită cu un strat gros de dres: alb pentru obraz, roşu pentru pometi, negru pentru sprâncene. Cele mai bogate îşi cumpără dresuri din străinătate, celelalte îşi dau pe obraz cu zeamă de sfeclă roşie. Asta nu le împiedică să trăiască precum călugăriţele, departe de deşertăciunile lumii. Nici nu le trece prin cap să le pizmuiască pe surorile lor din slobozia nemţească, care se bucură de o deplină libertate a moravurilor.

În zilele de sărbătoare, emigranţii merg în vizită unii la alţii, cu familiile, bărbaţi şi femei laolaltă; organizează baluri mascate, se duc la spectacolele jucate de actori ambulanţi. Dansul lor preferat este bătrânul *Grossvatertanz*[42]. Perechile alunecă în sunetul muzicii, cu zâmbetul pe buze, ciripind. Se bea bere, lumea se veseleşte şi se poartă ca la Berlin, la Londra ori la Amsterdam. Petru este de-a dreptul fascinat de atâtea lucruri nemaivăzute. De când a început să judece se simte atras de trei lucruri, şi anume războiul, marea şi străinătatea. Li se alătură bărbaţilor căliţi la şcoala vieţii din slobozia nemţească. Aici crede că va găsi oamenii potriviţi care să-i instruiască regimentele de joacă. Şi nu se înşală. La chemarea sa, ofiţerii străini, în frunte cu

baronul von Mengden, vin în număr mare la Preobrajenskoe. Îi învaţă pe *poteşnîie* serviciul de campanie, mânuirea armelor şi tirul cu obuze. Încetul cu încetul, satul devine un orăşel de garnizoană. Iau fiinţă două regimente, care poartă fiecare numele locului de încartiruire: regimentul Preobrajenski şi regimentul Semionovski. O frăţie aspră îi leagă pe aceşti tineri de-abia ieşiţi din adolescenţă. După ce se joacă de-a războiul, se îmbată până cad sub masă. Ţarul nu se deosebeşte cu nimic de tovarăşii săi – nici la luptă, nici la beţie. Tânărul prinţ Boris Goliţîn [43] înseamnă pentru Petru tot atât de mult ca şi un şnapan viclean şi îndrăzneţ, pe nume Aleksandr Menşikov [44], fost ucenic la o covrigărie. Acesta ajunge în scurtă vreme confidentul lui Petru şi prietenul său de nădejde.

De fiecare dată când trebuie să plece de la Preobrajenskoe şi să se ducă la Kremlin, unde-l cheamă datoria de ţar, Petru este cuprins de tristeţe. Aşezat pe tron, alături de Ivan, înveşmântat într-o mantie grea de brocart, purtând pe cap o coroană care-i strânge tâmplele, silit de protocol să stea nemişcat ca o statuie, primeşte ambasadori, întţepeneşte în capul mesei la ospeţe fără sfârşit, se plictiseşte ascultând tot felul de cuvântări. Încă din 1683, Kaempfer, secretar al trimisului suedez, scria la Stockholm: „Cei doi prinţi erau aşezaţi fiecare pe câte un tron; cel mai tânăr (Petru) avea chipul deschis şi-şi sporea frumuseţea strălucitoare cu gesturi graţioase. De câte ori îi vorbea cineva, obrajii i se împurpurau până-n albul ochilor, şi dacă ne-am fi găsit în faţa unei domnişoare de rang obişnuit, iar nu a unei persoane de rang imperial, ne-am fi îndrăgostit cu toţii de ea. A sosit clipa în care ţarii trebuiau să se ridice în picioare pentru a cere veşti despre starea sănătăţii regelui Suediei; cel mai tânăr s-a ridicat cu atâta iuţeală încât maestrul de ceremonii a fost nevoit să-l oprească până ce fratele său a fost gata să ia parte la discuţie”. După cinci ani, rezidentul olandez Van Keller avea să trimită la Haga o scrisoare în care spunea: „Întrecându-i în înălţime pe toţi curtenii, tânărul ţar atrage asupra lui toate privirile. Inteligenţa şi priceperea în treburile ostăşeşti merg mână-n mână cu însuşirile fizice… Se spune că va fi în curând gata să-şi exercite puterea suverană. Dacă se va face această schimbare în stat, lucrurile vor lua fără îndoială o altă întorsătură”. [45]

De îndată ce scapă de corvezile plictisitoare de la Curte, Petru se întoarce în mediul bărbătesc de la Preobrajenskoe. Boierii veniţi de la Moscova se uită speriaţi la necontenitul du-te-vino al tânărului voinic, cu pletele în vânt şi cu ochi scânteietori, care aleargă cu pipa în colţul gurii, sare peste şanţuri, dă porunci, mânuieşte muscheta, spada ori securea în mijlocul unei cete de flăcăi dintre care cea mai mare parte nu sunt de neam. Unii, care ţin la rang, spun că ţarul, care este un fel de sfânt bizantin, ar trebui să se ţină departe de lume, să stea mai mult

în palat şi să nu se arate norodului decât în împrejurări deosebite, cu un fast aproape religios. Amestecându-se cu soldaţii, Petru, zic ei, coboară la rangul de muritor de rând şi-şi nesocoteşte rolul pe care i l-a hărăzit istoria. Rapoartele pe care le primeşte îi întăresc Sofiei credinţa, liniştitoare, că fratele său vitreg nu vrea cu tot dinadinsul să domnească.

Nataşa este însă îngrijorată de prieteniile legate de neastâmpăratul ei fiu. Ar vrea să-l cuminţească, să-l potolească, să-l vadă mai aşezat, şi hotărăşte, la sfaturile Narîşkinilor, să-l însoare cu o fată tânără şi frumuşică, de rang mijlociu: Evdokia Lopuhina. Evdokia are douăzeci de ani, Petru doar şaptesprezece. Nu se împotriveşte. La urma urmei, şi fratele lui, Ivan, a fost însurat, acum trei ani, cu Praskovia, fiica boierului Soltîkov. Căsătoriile ţarilor, gândeşte Petru, sunt nişte mofturi plicticoase, dar nu pot fi ocolite. Primele plăceri ale dragostei le-a gustat în braţele fetelor de la han; nu-i trebuie altceva. Ducând-o pe Evdokia cea sfioasă la altar, la 27 ianuarie 1689, ştie prea bine că nu-l va putea ţine lângă ea nici cu supuşenia, nici cu mângâierile. După „luna de miere" – de fapt două luni de răgaz – nu-şi mai găseşte astâmpăr şi pleacă să navigheze pe lacul Iaroslavl, în vreme ce tânăra lui soţie lâncezeşte aşteptându-l. La 20 aprilie 1689 îi scrie mamei sale: „Măicuţă ţarină preaiubită, binecuvântează-l pe fiul tău Petruşka[46], să-şi poată duce treaba la bun sfârşit. Aş dori să-mi trimiţi veşti şi să-mi spui cum o mai duci cu sănătatea. Mulţumită rugăciunilor tale, ne merge bine. Lacul s-a dezgheţat şi toate corăbiile, în afară de una mai mare, au fost desprinse dintre sloiuri. Însă n-avem frânghii. Porunceşte să ni se trimită 700 de stânjeni[47] de la *prikazul* artileriei. Spune să ne fie trimise neîntârziat, altminteri voi fi nevoit să-mi amân întoarcerea." Şi mai târziu, într-o altă scrisoare, tot pentru Nataşa: „Aş dori să ştiu cum o mai duci cu sănătatea şi să-ţi primesc binecuvântarea. Aici toate sunt bune. Te încredinţez încă o dată că starea corăbiilor este bună. Nevrednicul tău fiu Petrus". Evdokia cea părăsită îi trimite un răvaş scurt marinarului de apă dulce: „Stăpânului meu, către care se îndreaptă toate gândurile mele, ţarului Piotr Alekseevici. Să trăieşti mulţi ani, lumina ochilor mei, în pace şi sănătate. Întoarce-te, rogu-te, cât mai curând. Soţioara ta îţi dă bineţe".

Lui Petruşka nu-i prea stă gândul la „soţioară". La întoarcere se gândeşte mai puţin la suflet şi mai mult la politică. Zvonurile care-i ajung la urechi îi dovedesc fără putinţă de tăgadă că, la Moscova, Sofia este din ce în ce mai puţin binevoitoare faţă de el. Dacă atunci când era copil nu-i prea păsa de faptul că sora lui vitregă îl dădăcea, acum nu se mai poate. Unul dintre sfetnicii săi, Boris Goliţîn, vărul lui Vasili, îi spune chiar că regenta este hotărâtă să-l omoare.

La 8 iulie 1689 urmează să ia parte, împreună cu ţarul Ivan şi cu

toată familia, la o slujbă în Kremlin, la catedrala Adormirea Maicii Domnului. După slujbă, Sofia vrea să se alăture unui alai alcătuit, după datină, numai din bărbaţi. Cuprins de mânie, Petru se împotriveşte. Sofia nu se sinchiseşte şi se înfăţişează mulţimii cu o icoană în mână, asemenea unui suveran. Furios, Petru părăseşte alaiul şi se întoarce la Preobrajenskoe. După câteva zile, aflând că Sofia, în ciuda usturătoarei înfrângeri în cea de-a doua campanie din Crimeea, îi întâmpinase pe Vasili Goliţîn şi pe „slăviţii săi generali" cu dezlănţuiri de bucurie, copleşindu-i cu daruri, nu vrea în ruptul capului să-l primească pe „învingător".

Sofia este adânc rănită în iubirea ei pentru Goliţîn, dar şi în propria demnitate. Înţelege că Petru a început să lupte pe faţă împotriva ei. Rapoartele oamenilor ei vorbesc de popularitatea crescândă a tânărului ţar în rândurile moscoviţilor şi de nemulţumirea unor boieri faţă de înfrângerile suferite de armata rusă. Regenta este pe deasupra neliniştită – prea târziu! – din pricina întăririi batalioanelor de „neastâmpăraţi" de la Preobrajenskoe. O mulţime de binevoitori aleargă între Moscova şi satul unde Petru urmăreşte cu înfrigurare cursul evenimentelor. La îndemnul lui Şaklovitîi, noul ei iubit, Sofia adună căpeteniile streliţilor şi le dezvăluie un plan: în noaptea de 7 spre 8 august 1689 vor încercui satul Preobrajenskoe, îi vor măcelări pe ostaşii şi pe ofiţerii cu care ţarul Petru se joacă de-a războiul, îi vor ucide sfetnicii, prietenii străini, mama, familia. Cât despre ţarul Petru, şi el va fi ucis ori măcar împiedicat s-o mai stânjenească vreodată. Fiecare streliţ va primi drept răsplată douăzeci şi cinci de ruble. Conducătorii arcaşilor îi făgăduiesc regentei că sângeroasa treabă se va face repede şi fără urme.

Numai că, în noaptea de 6 spre 7 august, doi streliţi cuprinşi de mustrări de cuget se reped călare la Preobrajenskoe. Ajung către miezul nopţii, îl scoală pe Petru din somn şi-i dezvăluie planurile Sofiei. De la primele vorbe, spaima pune stăpânire pe ţar. Amintirea măcelului din luna mai 1682, făptuit de aceiaşi oameni, i-a rămas atât de vie în minte încât, la gândul că se va găsi faţă-n faţă cu hoardele de sălbatici îmbrăcaţi în cămăşi roşii, îl apucă un soi de tremur nervos – vechiul tic – şi-şi pierde judecata. Sare din aşternut şi, fără să-i treacă prin minte să le dea de ştire mamei şi soţiei, se repede în grajd, desculţ, în cămaşă de noapte, încalecă şi porunceşte răcnind slugilor să-i aducă haine într-o pădure din apropiere, unde urmează să se ascundă. Slugile îl găsesc la scurtă vreme, îl ajută să se îmbrace şi pleacă toţi în goană, spre mănăstirea fortificată Troiţa Sfântul Serghei.

În spatele zidului înalt cu creneluri care înconjoară mănăstirea se înalţă cupolele colorate şi aurite a treisprezece biserici, înăuntrul acestor ziduri trăiesc o mulţime de călugări, novici şi slugi. Odinioară, mănăstirea a ţinut piept vitejeşte asalturilor polonezilor. Este un

adăpost pe cinste! Petru ajunge aici la şase dimineaţa, zdrobit de oboseală, cu sufletul plin de amărăciune. I se dă un pat, dar este prea răscolit ca să poată dormi. Cu ochii plini de lacrimi şi obrazul schimonosit de convulsii, îi povesteşte arhimandritului Vikentie despre atentatul împotriva sa şi cere să fie apărat. Din fericire, prietenii şi sfetnicii săi cei mai apropiaţi au şi ajuns la mănăstire: în mijlocul comandanţilor taberei de la Preobrajenskoe, Petru îşi mai vine în fire. Este atât de nervos, de impresionabil, încât întâmplările neaşteptate îl găsesc întotdeauna nepregătit. Numai cu preţul unui efort de voinţă fără margini dobândeşte curajul de care are nevoie. Merge departe, uneori chiar prea departe în hotărâri şi fapte, pentru că doreşte să-şi înfrângă timiditatea. La 7 august, spre seară, le vede venind pe Nataşa şi pe Evdokia. Nu-i sunt de niciun ajutor. În schimb, încearcă o mare bucurie privind cum se adună sub ferestrele odăii ostaşii săi credincioşi din regimentele de joacă, *poteşnîie*, precum şi un regiment de streliţi care a trecut de partea lui!

În vreme ce Petru simte cum îi creşte inima la vederea trupelor sale, Sofia, amăgită, râde de fuga ruşinoasă a rivalului, dar nu se încumetă să atace mănăstirea Troiţa Sfântul Serghei. N-a fost bun atacul prin surprindere, aşa că înţelepciunea o îndeamnă să-l îngenuncheze pe ţar prin viclenie. Îl pofteşte aşadar la Moscova, unde urmează să stea de vorbă despre toate aceste lucruri deschis, ca fraţi ce sunt. Petru nu vrea şi trimite poruncă tuturor streliţilor să nu-i mai dea ascultare ţarevnei şi să i se alăture lui. Fiecare din cele două părţi încearcă să câştige un număr cât mai mare de regimente. Până şi un ostaş este nepreţuit în tocmeala asta aprigă, pentru că o singură puşcă poate înclina balanţa într-o parte ori în cealaltă. Curierii de la Kremlin şi cei de la mănăstirea Troiţa Sfântul Serghei se încrucişează pe drum în goana cailor, ducând şi unii şi alţii făgăduieli, ameninţări, propuneri şi porunci. Sofia ghiceşte că pretorienii, pe care-i socotea credincioşi, şovăie şi-i ocărăşte de sus, de pe Scara Roşie, ademenindu-i cu bani dacă o vor sluji şi ameninţându-i cu pedepse aspre dacă o vor trăda. Vorbele însă nu par să-i mişte pe cei ce ascultă şi pe care multele întâmplări i-au făcut neîncrezători. Siliţi să aleagă între un ţar tânăr şi legitim, care se socoteşte un ostaş ca toţi ceilalţi, şi o regentă nelegitimă care tocmai şi-a răsplătit pentru a doua oară iubitul răspunzător de două înfrângeri cumplite în lupta împotriva tătarilor, streliţii se frământă, şovăie; inima le spune să aleagă simplitatea, bărbăţia, legea.

Chiar a doua zi, câteva detaşamente părăsesc în taină Moscova, îndreptându-se către mănăstirea Troiţa Sfântul Serghei. Pe urmă, evenimentele se precipită, cazărmile se golesc şi rândurile streliţilor se îngroaşă în jurul lui Petru. La 4 septembrie, regimentele străine [48], sub comanda generalului Gordon şi a colonelului Lefort, se strecoară

în toiul nopţii afară din capitală, iar Petru le întâmpină cu o bucurie nebună. Este pe deplin încredinţat că s-a întors roata norocului. Cu o ultimă licărire de nădejde, Sofia îl trimite la el pe patriarhul Ioakim cu o solie de pace. Dar în loc să-l îndemne pe ţar la împăcare, patriarhul îi dă dreptate. Sofia se hotărăşte atunci să meargă ea însăşi la mănăstirea Troiţa Sfântul Serghei ca să-şi dojenească fratele vitreg. La zece verste depărtare de mănăstire, este arestată de un grup înarmat care-i cere să se întoarcă de unde a venit. I se spune că Petru nu vrea s-o vadă. Sofia se întoarce la Moscova, scrâşnind din dinţi. Începând din 6 septembrie, are de înfruntat împotrivirea celor din urmă streliţi pe care credea că se mai poate bizui. Aceştia îi cer să-l predea pe iubitul ei, Fiodor Şaklovitîi, ca să-l ducă ţarului. Vinovat de toate nenorocirile, va trebui să ispăşească. După ce-l va fi pedepsit cum se cuvine, Petru, potolit, poate că-i va ierta pe ceilalţi răzvrătiţi. Cum Sofia se împotriveşte, streliţii ameninţă să dezlănţuie o răscoală încă şi mai sângeroasă decât cele dinainte; iar ea, neavând încotro, se supune.

Abandonat de regentă, Şaklovitîi este adus a doua zi, 7 septembrie, la mănăstirea Troiţa Sfântul Serghei şi supus la cazne. Mărturiseşte că i-au trecut prin minte nişte gânduri rele, dar nu recunoaşte că a vrut să-l omoare pe Petru, ceea ce oricum nu-l scapă de la pieire. Osândit la moarte, este decapitat la 11 septembrie, împreună cu alte căpetenii ale răzmeriţei. Datorită intervenţiei vărului său Boris, Vasili Goliţîn se alege doar cu exilul într-un sat pierdut undeva în nord, unde va primi o rublă pe zi pentru cele trebuincioase traiului familiei sale, alcătuite din cinci persoane. Rămâne să fie hotărâtă soarta Sofiei. Petru îi scrie fratelui său Ivan: „Iubite frate, slăvite ţar Ivan Alekseevici, ţie, iubitei mele cumnate, soţia ta, urmaşilor tăi, vă spun sănătate! Prin mila lui Dumnezeu, cârmuirea Rusiei ne-a fost încredinţată amândurora, în adunarea Maicii noastre Biserica de Răsărit, în anul 7190 (1682)… N-a fost nicicând vorba ca o a treia persoană să împartă puterea cu noi. Cu toate acestea, sora noastră, ţarevna Sofia Alekseevna, prin voinţa ei, a luat în mâinile sale frâiele puterii, împotriva dorinţei noastre şi a norodului, şi ştii prea bine cât de mare ne-a fost răbdarea. Astăzi, un mişel, Fedka Şaklovitîi, şi alţi câţiva, complicii săi, folosindu-se de bunăvoinţa noastră, au uneltit împotriva vieţii noastre şi a maicii noastre, ceea ce a fost mărturisit în urma interogatoriului şi a caznelor. Acum, frate ţar, pentru că am împlinit vârsta majoratului, a venit vremea să cârmuim prin noi înşine statul pe care Dumnezeu ni l-a încredinţat. Să nu mai lăsăm o a treia persoană, adică pe sora noastră ţarevna Sofia, să împartă cu noi rangul şi să se amestece în treburi de care doar noi doi trebuie să ne îngrijim, ca nişte bărbaţi ce suntem… Doamne şi frate, fie ca bunătatea ta părintească să ne îngăduie să numim judecători drepţi şi să-i îndepărtăm pe cei mişei, ca pacea şi fericirea să domnească în ţară. Când vom fi împreună, vom

vedea în amănunt toate aceste lucruri; cât despre mine, Doamne şi frate, sunt gata să te cinstesc ca pe un părinte… Scrisă sub povara necazurilor de fratele Domniei Tale, ţarul Petru, care îţi urează multă sănătate şi îţi dă bineţe.”

Prea slab de minte ca să răspundă unei epistole atât de însemnate, Ivan se îmbufnează, se cufundă în muţenie şi aşteaptă să treacă furtuna. Petru îl trimite atunci la Moscova pe boierul Ivan Troekurov, vechi tovarăş de-al lui, cu porunca de a o înştiinţa pe Sofia că urmează să se retragă la mănăstirea Novodevicie, înălţată de curând la marginea capitalei. Doborâtă, umilită, Sofia înţelege că a pierdut partida. Îi pare fără îndoială rău că n-a pus ca Petru să fie ucis când nu era decât un copil, în loc să-l trimită împreună cu mama lui la Preobrajenskoe. În politică, mărinimia este arareori răsplătită. Petru se dovedeşte la rândul lui milostiv. Ar fi putut-o osândi la moarte. La urma urmei, îşi spune Sofia, a scăpat ieftin. Fratele ei Ivan nu încearcă s-o oprească. Ia aşadar drumul mănăstirii, simţind în adâncul sufletului un amestec de amărăciune şi de uşurare. Numele ei nu va mai apărea de acum înainte în actele oficiale, împărăţia ei va fi o chilie.

La 6 octombrie 1689, Petru, biruitor, pleacă la Moscova, urmat de curteni, de boieri, de „neastâmpăraţi” şi de streliţi. La porţile oraşului, norodul se înghesuie să-l întâmpine cu urale. Clopotele celor „de patru ori patruzeci” de biserici bat cu putere în semn de bun venit. Capetele se pleacă la trecerea alaiului. Petru, care a tremurat ca frunza în noaptea de 6 spre 7 august, se simte răzbunat. Fratele său Ivan, care-l aşteaptă la Kremlin, pe treptele catedralei Adormirea Maicii Domnului, face un pas înainte, sprijinit de doi boieri, şi-i cade în braţe. Mulţimea scoate strigăte de bucurie şi plânge, mişcată. În faţa ei, un uriaş cu chip luminos, cu obrazul smead şi cu dinţi strălucitori, îmbrăţişează un schilod. Petru are şaptesprezece ani şi patru luni.

—— || ——

Judecându-şi faptele din ultimele luni ale anului 1689, Petru poate fi pe deplin mulţumit. A trecut pe lângă moarte, dar acum este sus, pe creasta puterii. Sofia ispăşeşte într-o mănăstire păcatul de a fi râvnit la tron, sprijinitorii ei de nădejde au fost care decapitaţi, care exilaţi, armata, cu tot cu streliţi, este din nou disciplinată, poporul este liniştit, mulţumit, plin de încredere, iar nefericitul de Ivan, uitat undeva într-un colţ al Kremlinului, îşi petrece vremea alături de o nevastă care-l înşală şi de nişte fiice care, după cum spune lumea, nu sunt ale lui **[49]**. După părerea diplomaţilor străini, Petru, nemaiavând nicio piedică în cale, va apuca zdravăn cârma ţării. Rezidentul olandez Van Keller scrie: „Întrucât ţarul (Petru) este înzestrat cu multă inteligenţă şi isteţime, ştie să câştige afecţiunea tuturor şi arată o aplecare deosebită spre treburile ostăşeşti, lumea aşteaptă de la el fapte de vitejie şi spune că nu e departe ziua în care tătarii îşi vor găsi naşul”.

Dar Van Keller se înşală amarnic. După ce a dus o luptă înverşunată pentru a pune mâna pe putere, Petru nu doreşte să se folosească de ea. Ca şi cum strădania lui neomenească l-ar fi golit de dorinţa de mărire; dacă nu cumva se simte încă necopt pentru răspunderile copleşitoare care-l aşteaptă. Tinereţea fără griji l-a obişnuit cu jocurile războinice, chefurile, iubirile trecătoare şi nicidecum cu politica. Munca de cabinet îi face silă. De îndată ce poate, fuge din Kremlin – cetate aurită, îngheţată, întunecată, unde viermuiesc laolaltă călugări şi curteni – şi cutreieră în goană străzile, face manevre cu trupele ori stă la cârma unei corăbii, pe lacul Pereiaslavl. Treburile statului le încredinţează mamei sale, Nataşa cea slabă şi neştiutoare, ajutată de trei boieri, de patriarhul Ioakim şi de Dumă. Toată această lume este cumplit de înapoiată. La stăruinţele patriarhului, străinii atât de dragi lui Petru sunt socotiţi eretici, cei ce cutează să poarte discuţii religioase pe marginea Bibliei sunt afurisiţi, iezuiţii sunt alungaţi, misticul german Kullmann este ars de viu în Piaţa Roşie… Bate un vânt de intoleranţă, care-l supără pe Petru, fără însă a-l face să intervină. Prins în vârtejul feluritelor sale treburi, i se mai întâmplă din când în când să meargă să-şi vadă soţia. Întruchipare desăvârşită a *teremului* rus, Evdokia este o fiinţă nesărată şi blândă, care ştie să scrie şi să citească, roşeşte din nimic, îşi petrece vremea în rugăciuni, crede în vise şi în tot soiul de superstiţii şi se arată mai degrabă sentimentală decât senzuală faţă de nesăţiosul ei bărbat. Îi spune „bucuria mea”, „sufleţelul meu”, „lumina mea”, „lăbuţă” şi se

supune fără să se împotrivească dorinţelor lui, nădăjduind să aibă un copil. Cu toate că trecerile lui Petru prin patul conjugal sunt rare şi dezamăgitoare, Evdokia rămâne însărcinată şi aduce pe lume, fără greutate, la 19 februarie 1690, un băiat: ţareviciul Aleksei[50]. Naşterea întâiului său fiu este pentru tânărul ţar un dar ceresc, un semn că sângele neamului nu va seca la moartea lui. Neînfrânat ca de obicei, răcneşte de bucurie, râde în hohote, răsuceşte, într-o pornire de recunoştinţă, braţele tinerei lăuze, bea votcă, porunceşte să fie trase salve de tun, după care, fără să se mai sinchisească de tânăra mamă istovită şi de pruncul care scânceşte, se întoarce la viaţa de holtei, în casele primitoare din slobozia nemţească, unde-l aşteaptă alte femei, mai vesele şi mai pricepute. Revine totuşi la Kremlin ca să ia parte la ospeţele date în cinstea fericitului eveniment, după datină. Tot oraşul îi împărtăşeşte bucuria. Se bea zdravăn, la palat şi în izbe, deopotrivă, cu aceeaşi înflăcărare. „De la naşterea ţareviciului, nimeni n-a mai făcut altceva decât să bea şi să se veselească, scrie rezidentul olandez Van Keller. După lăsata secului, petrecerile s-au înteţit. Cum aceste plăcute îndeletniciri nu trec fără să lase în urmă pagube însemnate, au fost şi de această dată tulburări, bătăi şi omoruri… O mulţime de oameni au avut de suferit, iar unii şi-au găsit din păcate chiar sfârşitul… Ar fi de dorit ca zilele acestea închinate lui Bachus să nu mai existe, căci oamenii cumsecade nu pot merge pe stradă fără a fi mereu pradă loviturilor ori ocărilor, cu toate că au fost puşi paznici înarmaţi în unele locuri din oraş ca să împiedice dezlănţuirile beţivilor.”[51]

Nici nu s-au isprăvit bine serbările în cinstea naşterii ţareviciului că patriarhul Ioakim îşi dă obştescul sfârşit[52]. Lasă un testament în care îl roagă stăruitor pe ţar, în numele Celui de Sus, să nu mai umble cu străinii, să-i îndepărteze din fruntea armatei, să dărâme templele protestante din slobozia nemţească şi să-i osândească la moarte pe cei ce-şi leapădă credinţa. Aprigul prelat nu face astfel decât să arate duşmănia pe care poporul rus o nutreşte faţă de aceşti oameni veniţi de aiurea, care vorbesc o limbă de neînţeles, se roagă într-o şură, nu se închină Sfintei Fecioare şi – grozăvie! – mănâncă un soi de iarbă pe care-o numesc „salată”, „întocmai ca vitele”.

Petru nu numai că nu ascultă de poruncile răposatului, dar îl propune ca urmaş în scaunul patriarhal pe mitropolitul Marcel al Pskovului, om învăţat şi luminat. Ţarina Nataşa, care nu împărtăşeşte simpatia fiului său pentru cultura europeană, urmează sfaturile clerului şi-l susţine pe mitropolitul Adrian al Kazanului. Numeroase sunt pricinile născocite pentru îndepărtarea lui Marcel, începând cu faptul că preotul vorbeşte limbi „barbare” (cum ar fi latina şi franceza) şi sfârşind cu lungimea bărbii, care n-ar fi cea cuvenită.

Nemulţumit de hotărâre, care dovedeşte o înapoiere de veacuri,

Petru simte din nou nevoia de a scăpa de tutela preoţimii atotputernice. Biserica rusă este un stat în stat, cu averi nenumărate, pământuri întinse scutite de biruri, justiţie proprie, ţărani iobagi şi mănăstiri fortificate. Patriarhul, ales de sinod cu încuviinţarea ţarului, este un dregător independent de suveran şi nu are de dat socoteală nimănui. De el ascultă toţi mitropoliţii, arhiepiscopii, episcopii, călugării şi preoţii. Călugării sunt holtei şi îndeobşte învăţaţi; preoţii, căsătoriţi, sărmani, jegoşi şi inculţi, nu se bucură de încrederea poporului, care nu vede în ei nişte îndrumători, ci doar nişte slujitori cu glas frumos şi gesturi solemne. Pentru a dovedi întâietatea puterii spirituale asupra celei vremelnice, ţarul este nevoit să se alăture în Duminica Floriilor procesiunii religioase de la Moscova, ducând el însuşi de frâu un măgar pe care stă călare patriarhul. Petru nici nu se gândeşte să se supună acestei datini umilitoare. Norodul n-are să-l vadă mergând cu capul plecat, ca un păcătos pocăit, înaintea unui măgar pe spinarea căruia se lăfăie capul bisericii înveşmântat în odăjdii scumpe. Şi nici nu-şi va părăsi prietenii din slobozia nemţească. Din pricina urii faţă de străini a lui Ioakim, a Nataşei şi a boierilor din Dumă, tot ce îi aminteşte de bătrâna Rusie i se pare încă şi mai nesuferit. Ar vrea să se scuture de aceste obiceiuri străbune care-l apasă ca un strai greu, mirosind a tămâie şi a mucegai. Stăpânit de revolta faţă de trecutul Rusiei, merge să ia cina la generalul-maior Patrick Gordon, fără să se ferească. Gordon, în vârstă de cincizeci şi cinci de ani, născut într-o veche familie scoţiană, s-a angajat în armata rusă, a luptat în Suedia, în Germania, în Polonia, a luat parte la cele două nefericite campanii ale lui Vasili Goliţîn în Crimeea, a îndeplinit cu cinste mai multe misiuni comerciale în Anglia şi i-a dat lui Petru oameni care să-l ajute la organizarea batalioanelor sale de „neastâmpăraţi”. El este acela care, în timpul loviturii de stat împotriva regentei, i-a îndemnat pe ofiţerii străini să meargă să se alăture ţarului, la mănăstirea Troiţa Sfântul Serghei. Din acea zi a devenit prietenul şi sfetnicul lui Petru, care preţuieşte la el firea deschisă şi cinstită, cunoaşterea obiceiurilor apusene şi înţelepciunea aspră, cu iz de pedanterie.

Un alt „prieten şi sfetnic” al tânărului suveran este elveţianul François Lefort, care şi el a venit la mănăstirea Troiţa Sfântul Serghei în clipa de cumpănă. Aventurier fără odihnă, Lefort a slujit sub mai multe steaguri înainte de a se opri la Arhanghelsk, înrolându-se în armata rusă. În vârstă de treizeci şi cinci de ani, aproape la fel de înalt ca Petru, Lefort n-are prea multă carte, dar ştie binişor câteva limbi – rusă, olandeză, germană, italiană şi engleză – şi vorbeşte, se înţelege, franceza. A cutreierat atâtea ţări şi a trecut prin atâtea întâmplări încât, ascultându-l, ţi se pare că stai de vorbă cu o duzină de oameni deosebiţi. Viaţa plină de mişcare şi de schimbare l-a făcut mai vesel,

mai îndrăzneţ, mai iubitor de lux şi de desfrâu. Este neobosit şi neîntrecut în toate exerciţiile fizice, călăreşte minunat cai sălbatici, trage cu puşca şi cu arcul mai bine decât toţi şi ţine straşnic la băutură. În casa acestui om de viaţă, excentric şi risipitor, Petru se simte mai bine decât oriunde. Fumează, se îmbată, răcneşte, se ceartă, se bate şi stă la taifas cu nespusă plăcere. Chefurile ţin de obicei trei zile şi trei nopţi. Gordon pleacă de la aceste ospeţe nesfârşite cu dureri de cap şi de stomac, dar Lefort şi ţarul, uşori ca pana şi binedispuşi, se arată gata s-o ia de la capăt. Petru este atât de mulţumit de aceste întâlniri, încât îşi cheamă şi prietenii ruşi. Locuinţa devine curând neîncăpătoare, aşa că porunceşte să fie lărgită şi înzestrată cu toate cele trebuincioase pe cheltuiala lui. Un oaspete străin scrie, a doua zi după unul dintre ospeţe: „Generalul Lefort i-a primit şi i-a hrănit cu mărinimie, vreme de patru zile, pe Maiestatea Sa şi pe boierii cei mai de seamă ai ţării, pe toţi străinii de vază şi o mulţime de doamne, în număr de două sute cu totul. În afară de plăcerea marilor ospeţe, am avut parte şi de o muzică nespus de frumoasă, de baluri în fiecare zi, de ciudate focuri de artificii şi, tot în fiecare zi, de câte douăsprezece salve de tun. Maiestatea Sa a poruncit să se construiască o încăpere deosebit de frumoasă, în care pot intra o mie cinci sute de oameni şi care este atât de minunat tapisată şi atât de desăvârşit împodobită cu sculpturi, toate aurite, încât poate fi luată drept o încăpere cu adevărat împărătească, şi încă una dintre cele mai frumoase. Monarhul nostru a dăruit-o cu cincisprezece tapiserii de mătase bogat ţesute cu fir de aur, de o măreţie neasemuită şi atât de măiestrit lucrate încât sunt cu adevărat desăvârşite; preţul lor este socotit la vreo 14.000 de scuzi. Şi celelalte lucruri sunt minunate: vesela de argint, armele, giuvaierele, tablourile, oglinzile şi tapiseriile; totul este deosebit şi foarte scump. Se află aici o mulţime de valeţi, vreo douăzeci de cai frumoşi în grajd şi vreo douăzeci de oameni care stau toată vremea de pază la poartă.”[53]

„Doamnele” care iau parte la ospeţe, „scoţiene cu profil delicat, nemţoaice cu ochi visători şi olandeze trupeşe”[54], n-au nimic în comun cu prizonierele supuse, retrase în *teremurile* moscovite. Soţii ori fiice de meşteşugari şi de ofiţeri străini, ele poartă rochii strânse pe trup, vorbesc liber, râd zgomotos, din toată inima, cântă în cor cântece din ţara lor şi se lasă fără prea multe nazuri în braţele bărbaţilor când orchestra porneşte să cânte o melodie de dans. Unele dintre ele, mai puţin sfioase, se lasă chiar înghesuite într-un colţ. Cea care-i suceşte minţile lui Petru nu este alta decât iubita prietenului său Lefort: Anna Mons[55]. Fiică a unui emigrant din Westfalia, şi-a adăugat o particulă la nume, după moda vremii: Anna Mons de la Croix. Tatăl, Johann Mons, ţine un han în slobozia nemţească, unde Anna toarnă băutură în paharele clienţilor, împreună cu sora ei, înainte ca Lefort s-o bage în

seamă. Anna nu ştie carte, dar cunoaşte o mulţime de leacuri vrăjitoreşti; nu-şi ascunde lăcomia, se poartă fără perdea, însă este frumuşică, plină de viaţă, deschisă, veselă şi nurlie. Câtă deosebire faţă de Evdokia cea evlavioasă, nesărată, care se tânguie mereu! Văzând că Anna îi place aşa de mult, Lefort, înţelegător din fire, i-o lasă ţarului. Bucuroasă că a urcat în grad, Anna socoteşte că are să primească daruri bogate. Numai că se dezumflă repede. Noul ei iubit nu este defel zgârcit cu dezmierdările; în schimb, când e vorba de bani, se arată de-a dreptul cărpănos. O posedă brutal, egoist, ca un soldăţoi, şi-i dă drept răsplată doar nişte zorzoane. Cel puţin la început. Apoi, încetul cu încetul, darurile devin mai numeroase şi mai scumpe. Anna capătă bijuterii, o moşie cu două sute nouăzeci şi cinci de gospodării ţărăneşti… Ţarul nu-şi mai ascunde legătura. Este mândru de Anna, pe care o prezintă diplomaţilor străini, şi întreţine legături cu rudele sărace ale acestei fete de han. Asta nu-l împiedică s-o înşele la chefuri cu tot soiul de femei ori să petreacă din când în când câte-o noapte în bordelul din slobozia nemţească, unde fetele-l cunosc sub numele de „Herr Peter”. Se întoarce însă mereu la Anna Mons, ca la un izvor de plăceri desăvârşite. De fapt, femeile-i plac pentru că-i potolesc poftele trupeşti, însă nu nutreşte faţă de ele niciun dram de respect, de preţuire şi niciun sentiment. Le dispreţuieşte tot atât de mult pe cât le doreşte. Adesea, preferă petrecerilor din casa lui Lefort chefurile între bărbaţi, unde oaspeţii, urmând pilda ţarului, întrec orice măsură. Acestor chefuri li se spune „luptele cu Ivaşka Hmelniţki” **[56]** şi, într-adevăr, nu rareori beţiile sfârşesc cu nişte bătăi „atât de crâncene, scrie Kurakin, încât mulţi îşi găsesc moartea”. Se întâmplă ca ţarul, bându-şi minţile, să se repeadă asupra vreunuia dintre tovarăşii de beţie ori să scoată spada din teacă şi să i-o înfigă în trup. Anevoie poate fi stăpânit. Uneori se mulţumeşte să-i pălmuiască pe cei ce nu-i fac pe plac ori să le smulgă peruca. Cel mai adesea însă, cu toate că bea vârtos, nu-şi pierde capul. În vreme ce în jurul lui trupurile se prăbuşesc, chipurile se schimonosesc şi limbile se dezleagă, Petru observă totul cu ochi ageri şi ascultă cu atenţie ce spun unii şi alţii, între două sughiţuri. Aşa obişnuieşte să afle tainele de la Curte, beţia slujindu-l aşadar la guvernare.

Slăbiciunea lui Petru pentru chefuri, unde vinul curge din belşug, se însoţeşte cu aceea pentru zgomot şi lumină. Prietenul lui, Gordon, care are noţiuni de pirotehnie, i-a arătat meşteşugul focurilor de artificii. Ca să-şi justifice noua plăcere, ţarul spune că poporul rus trebuie să se înveţe cu mirosul prafului de puşcă şi cu zgomotul exploziilor. De fapt, se bucură ca un copil când priveşte exploziile de lumini multicolore. Nu scapă niciun prilej ca să arunce rachete şi să alcătuiască simboluri din lumini. Aleargă de colo-colo, ţinând în mână fitile aprinse, îi îmboldeşte pe începători şi râde, cu faţa murdară de

praf de puşcă, la vederea ghirlandelor de scântei pe cerul de la Preobrajenskoe. Ca de obicei, pierde măsura, şi accidentele nu întârzie să apară. La 26 februarie 1690, Gordon aminteşte în *Jurnalul* său de moartea unui curtean strivit de o rachetă de cinci livre. Acelaşi lucru se petrece după câteva luni. De data aceasta, ginerele lui Timmermann suferă arsuri pe faţă şi trei muncitori mor pe loc. Acestea nu sunt însă decât nişte fleacuri pe lângă primejdiile prin care trec tovarăşii ţarului în timpul manevrelor pe care Petru le impune „neastâmpăraţilor" de odinioară. La porunca lui a fost ridicat, pe malul râului Iauza, un oraş în miniatură, Presburg, care cuprinde o mică fortăreaţă, o cazarmă, o curte de justiţie, birouri administrative, un port minuscul cu o flotilă de bărci în radă, totul pentru plăcerile ostăşeşti ale suveranului. Trupele sunt împărţite în două tabere. Ofiţerii sunt străini, subofiţerii ruşi. Deşi este stăpânul şi comandantul acestei armate, Petru nu vrea să fie decât un luptător de rând ca toţi ceilalţi şi-şi ia locul în regimentul Preobrajenski ca simplu sergent.

Mânat poate de dorinţa de a se căli, de a-şi întări nervii slăbiţi, Petru se aruncă orbeşte în vâltoarea acestui război simulat. Tunurile bubuie, grenadele ţiuie, gloanţele zboară din toate părţile, infanteria înaintează în linie, cu steagurile desfăşurate, în sunetul fluierelor şi bătaia tobelor. La 2 iunie 1690, Petru, care conduce asaltul cu sabia în mână, este rănit la faţă de explozia unei grenade. Ceva mai târziu, Gordon păţeşte acelaşi lucru. Mai mulţi ofiţeri sunt răniţi într-o încăierare cu arme albe. În octombrie 1691, într-una din aceste lupte, pe care Gordon le numeşte „balete războinice", cneazul Ivan Dolgoruki îşi pierde viaţa. Moartea lui îl întristează pe Petru, dar nu-l face să renunţe. Din porunca lui, două armate, numărând fiecare douăzeci de mii de ostaşi, trebuie să se înfrunte în octombrie 1694 într-un uriaş „joc de război". Una din armate, comandată de Fiodor Romodanovski[57], urmează să apere Presburgul, iar cealaltă, cu acelaşi efectiv, comandată de Buturlin, va încerca să cucerească poziţiile duşmanului. Lupta este cunoscută sub numele de „campania de la Kojuhov". Ca să adauge spectacolului o notă hazlie, Petru hotărăşte că Romodanovski va fi regele Presburgului, iar Buturlin – regele Poloniei. Înverşunarea atacatorilor şi hotărârea apărătorilor sunt la fel de puternice. Lefort, care ia parte la manevre, avea să scrie: „Se aruncau grenade, un soi de oale şi de ulcioare în care se aflau câte patru livre de praf de puşcă… Toţi erau cuprinşi de turbare… La asaltul unui meterez, am suferit arsuri la faţă şi la ureche. Era să-mi pierd vederea."[58] Ţarul îi spune lui Lefort: „Necazul tău mă mâhneşte. Ţi-ai ţinut făgăduiala şi ai fost gata să mori fără să-ţi părăseşti locul. N-am cu ce să te răsplătesc, dar am s-o fac". Pierderile suferite de cele două armate în aceste manevre se ridică la douăzeci şi patru de morţi şi optzeci de răniţi. Învins, „regele Poloniei" este făcut

prizonier şi târât, cu mâinile legate la spate, până în tabăra „regelui Presburgului”. După ce ascultă jurământul de supunere al nefericitului său adversar, „regele Presburgului” dă un ospăţ pentru toţi participanţii. La capătul acestei straşnice încăierări, Petru se simte oţelit. Dar când se va găsi pe un câmp de luptă adevărat?

Vrea să fie neînvins pe uscat, dar şi pe apă. Corăbiile sale dragi n-au fost date uitării. La porunca lui, dulgherul olandez Karschten-Brandt adună douăzeci de oameni cu care se aşază pe malul lacului Pereiaslavl, ca să construiască o flotilă. Lângă şantierul naval se construiesc în mare grabă o biserică şi o casă de lemn, fără etaj, simplă ca locuinţa unui meseriaş. Ferestrele au geamuri din bucăţi de mică[59], dar deasupra porţii se înalţă un vultur bicefal purtând pe cap o coroană din lemn aurit. Aici vine din când în când să-şi găsească liniştea ţarul-dulgher. Îmbrăcat ca un salahor, mânuieşte cu dibăcie toporul, ciocanul, rindeaua, privind cu o bucurie nestăpânită aşchiile care sar în toate părţile. Îi place să lucreze lemnul. Şi-i place să fie alături de aceşti oameni aspri, care-şi cunosc bine meseria şi-l învaţă şi pe el tainele ei, fără să se sinchisească de rang. Locul, la două zile de drum de Moscova, este nespus de frumos. Uneori, tovarăşi veseli i se alătură ţarului, aducând în căruţe butoaie cu vin, bere, hidromel şi butoiaşe cu rachiu. Sunt însoţiţi de femei uşoare. Petru îşi ia un răgaz, după care se apucă cu sârg de lucru. În februarie 1692, se înfurie pentru că mama sa îi cere să se întoarcă la Moscova ca să-l primească pe ambasadorul şahului Persiei. Nu trece multă vreme şi lacul îi pare o baltă prăpădită, nevrednică de visul său măreţ. Are nevoie de mare, de marea cea adevărată. Nataşa, temându-se pentru fiul său nechibzuit, îl roagă fierbinte să renunţe la călătoria plănuită. Petru nu vrea, dar făgăduieşte că nu va urca pe nicio corabie, ci se va mulţumi să privească navele de pe ţărm. În iulie 1693, însoţit de o sută de persoane, printre care se află Lefort, Romodanovski, Buturlin, un preot şi doi pitici de la Curte, Petru porneşte la drum spre Arhanghelsk, nu departe de cercul polar, singurul port din imperiu unde poate respira în voie aerul mării. Ajuns aici, este atât de vrăjit de valurile cenuşii, de ceaţa care umbreşte zarea, de necontenitul du-te-vino al marinarilor pe chei, de forfota de pe uliţele comerciale ale oraşului unde se îngrămădesc toate mărfurile din Europa, încât nu-şi mai găseşte astâmpăr şi-şi uită pe dată făgăduiala făcută mamei sale. Iată-l îmbrăcat în haine de marinar olandez pe puntea corabiei *Sfântul Petru*, care iese în larg în urma altor nave. Un vânt aspru îi biciuieşte faţa. Talazuri înalte clatină puntea. În picioare, lângă cârmaci, visează la ziua când pavilionul rus va flutura pe aceste întinderi fără sfârşit, unde nu ajung acum decât pavilioanele străine. Întors la Arhanghelsk, hotărăşte să întemeieze o flotă de război. Primul vas, destul de mic, va fi construit în Rusia de lucrătorii de aici, un altul – o fregată cu

patruzeci şi patru de tunuri – va fi comandat în Olanda, lui Witsen, primarul Amsterdamului. Între timp, aflând că fiul ei s-a avântat pe valuri până în apropierea Oceanului îngheţat de Nord, Nataşa îi trimite o scrisoare în care-l roagă să se întoarcă la Moscova. Îi scrie chiar în numele nepoţelului ei Aleksei, în vârstă de trei ani: „Îţi urez ziua bună, sănătate şi viaţă lungă, iubite tată şi ţar Piotr Alekseevici. Nu mai întârzia şi întoarce-te, bucuria noastră, Domnia Ta. Îţi cer aceasta pentru că văd cât de mâhnită este bunica". Cu părere de rău, Petru porneşte spre Moscova.

Găsind-o pe Nataşa bolnavă, este cuprins de îngrijorare. Nutreşte faţă de mama lui o adâncă duioşie, o veneraţie religioasă; pentru el este singura fiinţă de pe lume în a cărei iubire nu se amestecă niciun interes. În ciuda îngrijirilor date de medicii de la Curte, Nataşa moare la 25 ianuarie 1694. Suferinţa lui Petru este violentă ca o furtună de vară. Răcneşte, plânge, se roagă. În cea de-a treia zi, îndată după înmormântarea Nataşei, merge la Lefort, unde ia cina într-o veselă tovărăşie. Are nevoie de vin, de gălăgie, de surâsul Annei Mons ca să poată îndura durerea. Mâhnirea, gândeşte Petru, este o boală încă şi mai rea decât aceea care i-a răpus mama. Datoria unui bărbat este să guste din toate plăcerile vieţii, şi nu să privească întruna la groapa proaspăt săpată. La 29 ianuarie 1694 se întoarce la patima lui, corăbiile, şi-i scrie lui Apraksin: „Cu toate că încă nu m-am vindecat de suferinţă, îţi scriu despre treburi ale oamenilor vii; ţi-i trimit pe Niklaus şi pe Yan, care vor construi o corabie mică. Să le fie dat lemnul şi fierul trebuincioase; să fie făcute o sută cincizeci de pălării din piele de câine **[60]** şi tot atâtea perechi de încălţări de felurite mărimi..

În primăvară primeşte o scrisoare de la Witsen, care-i spune că vasul de război comandat la Amsterdam va sosi la Arhanghelsk în iulie. Petru ţine neapărat să fie de faţă. La 8 mai, ţarul şi suita sa obişnuită părăsesc lacul Pereiaslavl în douăzeci şi două de bărci mari cu fundul plat şi se îndreaptă, pe cursurile râurilor, spre nord. La 17 mai, flotila urcă în sus pe Dvina, trece prin dreptul satului Holmogorî şi intră în portul Arhanghelsk, întâmpinată cu salve de tun. Ce să facă până la sosirea vasului din Olanda? Petru nu poate sta cu mâinile-n sân în preajma acestei mări cu valuri şi ceţuri care-l îmbată ca o vrajă. Însoţit de câţiva prieteni apropiaţi şi de un preot, urcă pe corabia *Sfântul Petru* şi hotărăşte să meargă până în insula Soloveţki, unde se găseşte o mănăstire. Când corabia se află la o sută douăzeci de verste de Arhanghelsk, pe Marea Albă izbucneşte o furtună violentă. Se strâng în mare grabă pânzele. Scuturat de valuri uriaşe, *Sfântul Petru* pârâie din toate încheieturile. Pe punte domneşte deznădejdea. Simţind primejdia, marinarii cei mai încercaţi renunţă să mai lupte şi-şi încredinţează sufletele cerului. Prietenii ţarului se vaită şi-şi frâng

mâinile înaintea preotului care-i binecuvântează. Ţarul se spovedeşte, se împărtăşeşte şi pune mâna pe cârmă. De data asta îşi stăpâneşte spaima. S-ar putea spune chiar că stihiile dezlănţuite îi dau puteri. Văzându-l pe ţar plin de hotărâre, echipajul îşi mai vine în fire. La sfaturile cârmaciului, Petru îndreaptă corabia spre golful Unski, ca s-o pună la adăpost de furtună, şi izbuteşte. Este o minune cerească. Coborând pe uscat, Petru ciopleşte cu mâna lui o cruce de lemn, înaltă de un stânjen şi jumătate **[61]**, pe care scrie în olandeză, ca să arate că ştie bine limba navigatorilor: „Această cruce a fost făcută de căpitanul Petru, în vara lui 1694". Apoi, punându-şi crucea pe umerii vânjoşi, o duce singur, asemenea unui Hristos, până la ţărm şi o înfige în locul unde pusese piciorul pe pământ. Întors la Arhanghelsk, sărbătoreşte cu vin din belşug, cântece şi praf de puşcă faptul că, din mila Domnului, a scăpat cu viaţă. Cu ulcica în mână, este când alături de prieteni, când printre marinarii din port. „Găseşte mai multă mulţumire şi plăcere când stă de vorbă cu compatrioţii noştri şi când ne priveşte corăbiile mai mult decât orice altceva", scrie rezidentul olandez Van Keller. În sfârşit, la 21 iulie 1694, fregata *Sfântul Profet* se iveşte în larg, cu toate pânzele sus. În oraş răsună salvele de tun şi dangătul clopotelor, iar Petru saltă de bucurie. Parcă n-ar avea douăzeci şi doi de ani, ci doisprezece. N-a căpătat niciodată un dar mai frumos. Urcă pe punte ca să se uite mai de aproape la minunăţia de corabie: catargele şi cabinele, mateloţii şi odgoanele, tunurile şi butoaiele cu vin franţuzesc, totul îi place la nebunie. Nerăbdător, dictează o scrisoare către primarul Amsterdamului, care i-a trimis *Sfântul Profet: „Min Her!* Nu vă pot scrie acum decât că Jean Flamm (cârmaciul) a ajuns cu bine, cu cele patruzeci şi patru de tunuri şi cei patruzeci de mateloţi… La acest ceas de bucurie, nu mă simt în stare să vă scriu, ci mai degrabă să-l cinstesc pe Bachus cel cu frunzele de viţă, care se desfată închizându-i ochii aceluia care ar dori să vă scrie o scrisoare mai amănunţită". Semnează scrisoarea în flamandă, din prietenie pentru Witsen: *Schiper Fonshi Psantus Profetities*, ceea ce vrea să însemne, fără îndoială, *Schipper van Schip Sanctus Propheties*, căpitan al corabiei *Sfântul Profet*. În clipa asta se simte cu totul cucerit de Olanda. Merge până într-acolo încât adoptă pentru Rusia drapelul Olandei – roşu, alb, albastru, cu cele trei culori pe orizontală, având doar ordinea schimbată **[62]**.

Trebuie, de asemenea, să stabilească ierarhia în această marină abia născută. Bucuros, Petru împarte grade şi funcţii. Deşi n-are habar de navigaţie, Romodanovski va fi amiral; Buturlin, cu nimic mai priceput, va fi viceamiral; cât despre Lefort, care şi-a petrecut o mulţime de ani pe malul lacului Leman, este tocmai bun să comande primul vas de război din flota rusă. Petru se mulţumeşte să rămână doar căpitan, aşa cum se mulţumeşte să fie, în armata de uscat, un

simplu tunar. Dovada aceasta de modestie, care este una dintre trăsăturile firii sale, ascunde de fapt o adâncă mândrie. După el, măreţia adevărată nu stă nici în rang, nici în veşminte, nici în podoabe. Toată viaţa va arăta că trăieşte în case mai modeste şi poartă veşminte mai simple decât boierii de la Curte, spre a dovedi că puterea lui nu stă în ceea ce se vede, aşa cum se întâmplă cu atâţia monarhi care se tem că nu sunt respectaţi îndeajuns. Firea lui Petru este un amestec ciudat de bufonerie şi seriozitate, neînfrânare şi vrednicie. Între două chefuri se apleacă asupra hărţilor, citeşte manuale de artilerie, îşi însuşeşte noţiuni de construcţie a navelor de cursă lungă, îi cere lui Gordon să-i desluşească înţelesul semnalelor maritime, citeşte ziarele străine şi scrisorile interceptate pe care i le trimite Andrei Vinius, şeful serviciului de poştă, fiu al unui emigrant olandez trecut la credinţa ortodoxă. Mereu cu urechea la pândă, se încredinţează pe zi ce trece că Rusia, având o poziţie geografică nefastă, nu va ajunge niciodată să respire în voie şi să se înalţe dacă nu-şi scuturã lanţurile care o ţin încătuşată. Pe globul pământesc, pe care mâna lui îl învârte încet, privirea îi alunecă mereu spre două puncte: Marea Neagră şi Marea Baltică. Ca să ajungă acolo, n-are decât o singură cale: războiul. Dar nu se simte încă pregătit, cu toate manevrele militare din ultimii ani. Şi trupul şi sufletul lui sunt încă în împărăţia jocului. De altfel, sfetnicii îl povăţuiesc să nu se pripească.

Mulţi ruşi s-au alăturat străinilor care obişnuiau la început să-i ţină tovărăşie. Cel mai de seamă este uriaşul Menşikov, fostul băiat de brutărie. N-a deschis în viaţa lui o carte, dar cât este de arătos în uniforma regimentului Preobrajenski! Ridicat de jos, Menşikov este isteţ, bun de gură, ambiţios, dornic de bunăstare şi credincios, trup şi suflet binefăcătorului său. Se zvoneşte chiar că ar fi „drăguţul" lui Petru. După spusele unora, deşi îi plac femeile, ţarul nu s-ar da în lături, din când în când, şi de la câte o aventură în tabăra cealaltă. Un contemporan, Berkholz, vorbeşte despre prezenţa la Curte a unui flăcău tânăr şi chipeş, fost locotenent, care se află acolo doar „pentru plăcerea" suveranului. Mai târziu, pictorul saxon Dannenhauer va face la cererea lui Petru portretul unuia dintre pajii săi, gol puşcă. Villebois scrie că ţarul are „izbucniri de patimă năvalnică, când nu ţine seama nici de vârstă, nici de sex"[63]. În scrisori, Petru îl numeşte pe Menşikov „copilul sufletului meu". Îl târăşte după el peste tot şi-l copleşeşte cu titluri şi daruri, ca şi cum ar fi vorba de o iubită. Cu deosebirea că „iubita" are doi metri, voce de bas şi ţine la băutură ca nimeni altul.

Alături de Petru se mai află trei miniştri însărcinaţi cu treburile curente. Mai întâi Gavriil Golovkin[64], slab, bisericos, fătarnic şi distins. Se spune că este atât de zgârcit încât, atunci când ajunge acasă, îşi agaţă într-un cui peruca lungă, roşcată, ca să nu se strice.

Fiodor Golovin este un om cumpătat, citit, harnic, despre care Leibniz spune că este „cel mai spiritual şi cel mai inteligent dintre moscoviţi”. Cel de-al treilea, cneazul Prozorovski, auster şi evlavios, îşi face întotdeauna semnul crucii înainte de a intra într-o încăpere, temându-se că vreun eretic a pus înaintea lui mâna pe clanţă[65]. În jurul acestei troici mişună mulţi alţii: prinţul Romodanovski, boier de vază, credincios, aspru şi crud, căruia chiar şi ţarul îi spune „Maiestate”. Adevăratul suveran îşi încheie scrisorile către „suveranul” numit astfel în glumă cu următoarele vorbe: „A Maiestăţii Voastre prea plecată slugă: Petru”. Romodanovski trăieşte într-un fast asiatic, are o suită alcătuită din cinci sute de persoane, iar oaspeţii săi sunt întâmpinaţi în curtea palatului de un urs îmblânzit care ţine în labele-i groase o ulcică plină de votcă cu piper, pe care trebuie s-o bea până la fund înainte de a trece pragul. Şeremetiev[66], descendent dintr-un neam de boieri vestiţi, este socotit de ambasadorul Whitworth „un gentleman de valoare”, însă Petru, deşi îi preţuieşte isteţimea, îl găseşte plicticos de moarte. Piotr Tolstoi este un model de răutate şi de viclenie. Ţarul spune despre el râzând: „Când ai de-a face cu Tolstoi, trebuie să-ţi pui mai întâi o piatră în buzunar ca să-i spargi dinţii, înainte să şi-i înfigă în tine”. Într-o zi, atingând fruntea lui Tolstoi, strigă: „O, ţeastă, ţeastă! Dacă nu te-aş fi ştiut aşa deşteaptă, demult aş fi poruncit să fii retezată”[67]. Un alt tovarăş „destoinic” este Şafirov, fiul unui samsar evreu polonez trecut la ortodoxie. Intrat în slujbă la un negustor de postav, omuleţul scund, rotofei, mieros este preţuit de ţar pentru că este foarte învăţat şi vorbeşte nu mai puţin de şase limbi străine. Ţarul i-l dă ca ajutor lui Golovkin, care are nevoie de un secretar poliglot. Pentru Şafirov este începutul unei ascensiuni rapide în dregătorii şi onoruri. Mai sunt şi alţi sfetnici care se învârt în jurul suveranului: Iagujinski, Matveev, Dolgoruki, Kurakin, Buturlin, Taişcev… Unii sunt de viţă nobilă, alţii s-au născut în pătura cea mai umilă a societăţii. Oricare le-ar fi originea, Petru se poartă cu ei la fel, aspru şi prietenos, bănuitor şi naiv deopotrivă. Deocamdată nu ştie prea bine la ce să-i folosească. Cei mai mulţi au doar titluri şi nu fac nimic. Ţarul îi adună la ospeţele zgomotoase din casa lui Lefort. Unii, mai în vârstă ori mai firavi, merg în silă la aceste chefuri, căci nu se cuvine să refuzi o invitaţie de-a ţarului, dacă ţii la rang şi la situaţie. Cu toată sila, curteanul este nevoit să râdă şi să bea, la poruncă, în fumul gros al pipelor, mirosul acru de poşircă şi schimonoselile piticilor în straie de măscărici care se năpustesc asupra bucatelor.

Curând, ospeţele dezlănţuite nu-i mai sunt de-ajuns lui Petru. Vrea să le dea o formă instituţională, oficială, trainică, împingând încă şi mai departe bufoneria şi batjocura. Întemeiază aşadar „conclavul burlesc” ori „sinodul marii bufonerii”, care trebuie să-l cinstească pe Bachus prin petreceri îmbelşugate şi dese. Îl pune în fruntea

beţivanilor pe cel mai mare dintre toţi, fostul lui preceptor Nikita Zotov, care este răsplătit cu titlul de „prinţ-papă” sau „prinţ-patriarh”. Ca să-şi joace rolul, Zotov primeşte două mii de ruble pe lună, un palat şi douăsprezece slugi, toate bâlbâite. La „ceremonii” poartă un sceptru şi o mitră de cositor, turuie cuvântări dezlânate în care gesturile deşucheate se amestecă adesea cu citatele din Biblie şi-şi binecuvântează ajutoarele îngenuncheate la picioarele sale cu două pipe legate în cruce şi o băşică de porc, cu care-i loveşte în cap. Apoi le dă să sărute o statuetă necuviincioasă a lui Bachus, în loc de icoană. Dansează în faţa tuturor, învârtindu-se şi clătinându-se, încurcându-se în poalele sutanei, pe care le tot ridică, lăsând să se vadă nişte picioare crăcănate.

„Prinţul-papă” este înconjurat de un conclav, alcătuit din doisprezece cardinali şi de un mare număr de episcopi, arhimandriţi, diaconi – toţi falşi şi toţi beţivi şi mâncăi. Ţarul însuşi este „arhidiacon”. Ia parte la toate ospeţele şi bea mai vârtos decât toţi. El, cu mâna lui, a scris regulile Ordinului, a stabilit ierarhia membrilor şi a hotărât în cele mai mici amănunte tipicul ceremoniilor profanatoare. După ce-şi pun sutana roşie de cardinal, aleşii trebuie mai întâi să se înfăţişeze la locuinţa „prinţului-papă”, numită *Vaticanum*, ca să-şi arate supunerea şi să-i jure credinţă. Patru bâlbâiţi îi duc apoi în sala consistoriului, unde se înalţă, după nişte munţi de butoaie, tronul Prea Sfintei Sale Bufonerii. Prima întrebare care i se pune nou-venitului nu este: „Crezi?”, ca în vremea începuturilor Bisericii, ci „Bei?”, şi „prinţul-papă” adaugă: „Eminenţă, deschide gura, înghite ce ţi se dă şi după aceea mai stăm de vorbă”. Votca curge în valuri pe gâtlejul învăţăceilor, ca şi pe cel al dascălilor. După care toţi se îndreaptă în alai către casa vecină, unde urmează să se întrunească conclavul.

Îmbrăcat în straie de marinar olandez, Petru deschide alaiul, bătând toba. În urma lui vine „prinţul-papă”, călare pe un butoi tras de patru boi şi înconjurat de falşi călugări. Escorta este alcătuită din ţapi, porci şi urşi. O galerie, mărginită de paturi, îi aşteaptă pe conclavişti. În dreptul fiecărui pat se află un butoi tăiat în două: o jumătate pentru hrană, cealaltă pentru nevoile fireşti. Nimeni nu are voie să-şi părăsească patul înainte de încheierea conclavului, care ţine trei zile şi trei nopţi. Slugi, pitici, bufoni se întrec să le înece în băutură pe Eminenţele Lor, aţâţându-le cu gesturi deocheate. Printre măscăricii de la Curte se află şi nebuni „din naştere”, care-l distrează straşnic pe suveran, şi nebuni „din pedeapsă”, siliţi să se prefacă astfel pentru că, în trecut, nu şi-au făcut datoria cum se cuvine. Toţi sunt travestiţi şi ţopăie strâmbându-se care mai de care în jurul „cardinalilor”, care închină la semnul lor şi dau pe gât pahar după pahar. Votcă, vin, bere, hidromel, totul se amestecă. Beţi turtă, asudând, gâfâind, cu ochii ieşiţi din orbite, nefericiţii conclavişti se

înjură, plâng, se rostogolesc pe jos, varsă pe veşmintele de bâlci ori se bat, cuprinşi de o furie turbată. Şi ţarul bea, dar îşi păstrează mintea limpede. Se mişcă printre beţivani, îi laudă pentru toate nebuniile şi-i îndeamnă să se înjosească şi mai tare. „La toate petrecerile pe care le dădea, scrie Villebois, prinţul avea obiceiul, când minţile începeau să se înfierbânte din pricina băuturii, să se preumble printre mese şi să asculte tot ceea ce se spunea; iar când unui oaspete îi scăpa vreo vorbă pe care voia s-o cerceteze cu mintea limpede, o însemna pe nişte tăbliţe ca s-o folosească la vremea potrivită”[68].

În noaptea de Crăciun, un alai nelegiuit trece pe uliţe, sub privirile uluite ale moscoviţilor: „prinţul-papă” este în frunte, călare pe un butoi tras de doisprezece bărbaţi pleşuvi. Are pe cap mitra de tinichea şi peste sutană un patrafir pe care sunt cusute cărţi de joc. În urma lui vin „cardinalii” călare pe boi, înveşmântaţi în sutane caraghioase, ţinând în mâini sticle cu băutură. Vin apoi ceilalţi „dregători”, în sănii trase de porci, de urşi şi de câini. Toţi rostesc, răcnind cât îi ţine gura, pomelnice pline de blesteme şi vorbe de ocară. Alaiul se opreşte în dreptul caselor mai arătoase, cerând de băut. Cine ar cuteza să se împotrivească? Se răspândeşte un zvon atât în rândurile boierimii, cât şi în popor: oare ţarul n-o fi chiar Antihristul? Alaiul nelegiuit cutreieră uliţele şi la alte sfinte sărbători.

Aflând că batjocura şi ocara îndreptate împotriva credinţei şi Bisericii sunt gândite de mintea ţarului, Evdokia se pune pe plâns. Îi pare rău că Nataşa nu mai este, ca să-şi aducă fiul pe calea cea dreaptă, şi se roagă lui Dumnezeu să-l lumineze pe ţar. În zadar stăruie pe lângă Petru, implorându-l să se lase de aceste obiceiuri diavoleşti; ţarul râde şi n-o bagă în seamă. Îl plictiseşte. De fapt, nici nu ştie prea bine ce înseamnă în mintea lui „prinţul-papă” şi „cardinalii” beţivani. Fără îndoială, Petru nu se dă în lături când e vorba să umilească Patriarhia ortodoxă, a cărei putere este aproape cât a lui. Nu s-a împotrivit el să ducă de căpăstru măgarul patriarhului Adrian? Acum se întrece în neruşinare. Ţarul rămâne însă un bun creştin. Respectă Biserica, gândindu-se că aceasta ar trebui totuşi să se mărginească la rolul spiritual şi să nu se amestece în treburile cârmuirii. Cât despre papă, ciudatul conducător al catolicilor este pentru ţar un personaj îndepărtat, îmbrăcat caraghios şi fără nicio putere asupra Rusiei. Poate aşadar să-l ia peste picior ca pe orice mascat de carnaval, fără să-l supere pe Dumnezeu. Ţarul se dă în vânt după farse uriaşe, ca în Evul Mediu, care amestecă lucrurile sfinte cu cele pământeşti, bătându-şi joc de regi, strecurând uneori vorbe necuvenite, fără să-i alunge însă teama de flăcările Iadului. Stă în firea lui Petru să zdruncine totul în jur. Şi mai întâi de toate vechile rânduieli ruseşti, populare ori religioase. Îi plac protestanţii, pentru că au avut îndrăzneala să schimbe ceva pe tărâmul credinţei. Numai că

sunt prea gravi, prea serioşi, iar ceea ce face el este numai veselie, glumă, nebunie. Nu se ia în râs chiar pe el, spunându-şi „sluga Maiestăţii Sale” Romodanovski? Şi atunci, de ce să nu-şi bată joc de patriarh şi de papă? Omul trebuie să crape de râs şi să bea până-şi pierde minţile. Toate prilejurile sunt bune, dacă poţi înviora cât de cât traiul cenuşiu de zi cu zi. După o beţie pe cinste, mintea lucrează mai uşor. Petru ajunge aproape să creadă că oamenii însemnaţi sunt cu atât mai pricepuţi în ale politicii, cu cât ţin mai bine la băutură. Uriaşul neşlefuit, puternic, plin de viaţă ascultă de instinctele primare care se pierd în negura veacurilor. În mintea lui, totul este încâlcit, amestecat, întunecat, violent. Este sănătos şi nu-şi poate ţine în frâu nici o pornire, oricât de ciudată. Petru nu uită însă nicio clipă că este ţar, nici măcar în timpul petrecerilor fără măsură. Cine ştie, poate chiar în clipa în care tovarăşii săi cred că băutura i-a luat minţile, în capul lui încolţesc planurile cele mai strălucite. Unul dintre cele care-l ispitesc cel mai mult este să pornească din nou războiul împotriva Turciei. Grozav ar vrea să izbutească acolo unde Sofia şi Vasili Goliţîn au dat greş în două rânduri. Fratele său Ivan este doar o nălucă, n-are cum să-l împiedice. Şi nici altcineva. Cu toate acestea, şovăie. Cum să afle dacă este doar un căpitan pe câmpul de manevră ori un adevărat războinic?

—— || ——

În ciuda multelor şi feluritelor sale îndeletniciri – manevre pe uscat şi pe apă, petreceri şi iubiri –, Petru ştie că lucrurile merg în ţară din ce în ce mai rău. Boierii şi oamenii de rând sunt vădit nemulţumiţi de ţar, pe care-l socotesc uşuratic, prea legat de sfetnicii străini, prins în jocuri militare fără noimă şi ocări neruşinate împotriva Bisericii. Ticăloşia şi nepăsarea domnesc în rândurile marilor dregători ai statului. Tâlharii mişună la ţară, ajungând până la porţile Moscovei. Fură, cer bani, ucid. Poliţia nu mai face faţă. Iar Duma, căreia tânărul suveran i-a încredinţat până acum cârmuirea treburilor ţării, este prea moale şi prea învrăjbită ca să ia vreo hotărâre, cât de neînsemnată. Unii dintre boierii care s-au alăturat lui Petru în 1689 se gândesc cu părere de rău la vremea regentei. Sofia avea fără îndoială o mulţime de cusururi, însă cel puţin nu lăsa din mână cârma ţării.

Dincolo de graniţă, lucrurile stau şi mai rău. În 1692, douăsprezece mii de tătari au jefuit oraşul şi ţinutul Nemirov, au luat mii de prizonieri, bărbaţi şi femei şi au furat toţi caii. Năvălirile pe pământ ucrainean sunt din ce în ce mai dese şi locuitorii din ţinuturile ameninţate îl roagă în zadar pe ţar să-i apere. Noul hatman al cazacilor, Mazepa, vede că Rusia nu face nicio mişcare şi se apropie în chip primejdios de Polonia. Franţa se află în tratative cu turcii, prin marele vizir, pentru a căpăta controlul asupra Locurilor Sfinte. Preoţii catolici le-au luat călugărilor ortodocşi Sfântul Mormânt, jumătate din Golgota, biserica din Bethleem şi Peştera Sfântă. Dosoftei, patriarhul Ierusalimului, geme de ruşine şi visează la un război sfânt. Ca să-şi arate dispreţul faţă de un popor netrebnic, sultanul Ahmed al II-lea n-a găsit de cuviinţă să-i înştiinţeze pe cei doi ţari ai Rusiei despre urcarea sa pe tron, în vreme ce le-a trimis vestea oficială tuturor suveranilor din Europa.

Petru înghite cu noduri, fără să clipească. Şi deodată se trezeşte. Deschide ochii, se minunează, se scutură. Ca şi cum ar fi crescut într-o clipită. Lefort a plănuit să-l însoţească într-o călătorie prin Europa, ca să le arate compatrioţilor săi din Elveţia şi din Olanda de câtă prietenie, preţuire şi cinste se bucură pe lângă ţar. Doritor să afle cât mai multe lucruri noi, ţarul, îşi spune el, va trage învăţăminte preţioase din ceea ce va vedea în ţările cele mai înaintate şi mai înfloritoare din lume. Petru este cucerit pe loc de acest plan. Însă nu vrea să se înfăţişeze străinătăţii ca un suveran oarecare, care n-a săvârşit nicio faptă de vitejie. Înainte de a porni la drum, trebuie să se ridice la fel de sus ca regii cei mari din Apus. Numai atunci când va fi

temut şi respectat dincolo de graniţe va putea pune piciorul în altă parte decât la el în ţară. Pentru asta are nevoie de laurii războiului.

La stăruinţele lui Lefort, lasă deoparte jocul şi se apucă de treabă. La 20 ianuarie 1695, în toiul iernii, dă un ucaz de mobilizare la luptă împotriva Turciei. Deşi urmează planul lui Goliţîn, schimbă tactica. În loc să încerce o pătrundere la Perekop, îşi alege drept ţintă Azovul, în estuarul Donului, vechea Tana din Evul Mediu[69]. Oraşul, puternic întărit de turci, apără şi delta fluviului şi ieşirea la Marea Neagră. Ca să păcălească duşmanul, Şeremetiev porneşte un atac de diversiune, cu o sută douăzeci de mii de oameni, împotriva cetăţilor turceşti de la gurile Niprului. În acelaşi timp, o armată mai mică, alcătuită din treizeci şi una de mii de oameni, care cuprinde toate noile regimente, compania de artilerie grea comandată de ţar, streliţii, miliţia de Curte şi cea orăşenească înaintează spre Azov. Armata aceasta se află sub comanda a trei generali: Gordon, Golovin[70] şi Lefort. Astfel gândită, expediţia aduce cu una dintre acele manevre de plăcere care aveau drept scop cucerirea cetăţii-jucărie de la Presburg.

„Ne-am jucat lângă Kojuhov[71], iar acum mergem să ne jucăm la Azov", îi scrie Petru lui Apraksin. Veşnic mânat de plăcerea de a se deghiza şi de a glumi, ţarul îşi ia numele de Piotr Alekseev, cere să fie tratat ca un simplu căpitan de artilerie şi-i scrie lui Romodanovski, pe care l-a botezat cândva, tot în glumă, „rege al Presburgului": „Minher Kenich[72], scrisoarea Maiestăţii Voastre, trimisă din capitala voastră, Presburg, mi-a fost înmânată; răspunzând mărinimiei Maiestăţii Voastre, îmi voi da sângele până la ultima picătură, aşa că pornesc chiar acum la drum. Peter tunarul".

Ajunşi în faţa zidurilor cetăţii Azov, cei trei comandanţi-şefi, Gordon, Golovin şi Lefort, se iau la ceartă. Bombardarea oraşului nu slăbeşte nicidecum rezistenţa duşmanului. Primele atacuri împotriva forturilor sunt o dezamăgire. Fără să-i pese de părerea lui Gordon, Petru ordonă un atac de anvergură în ziua de duminică, 5 august 1695, şi cere voluntari, făgăduind răsplăţi mărinimoase. Nu se înfăţişează niciun soldat, niciun streliţ. Luptele de paradă pe câmpurile de manevră, lângă Presburg, nu i-au pregătit deloc pentru un război adevărat. Sosesc însă două mii cinci sute de cazaci de pe Don. Li se alătură destule trupe, fără însă a se ţine seama de lipsa de elan a regimentelor alese. Prost pregătit, prost condus, atacul este respins, iar pierderile sunt mari. Petru hotărăşte atunci să folosească minele în locul tunurilor, ca să deschidă o breşă în ziduri. Minele însă nu explodează sau, atunci când explodează, ucid mai mult ruşi decât turci. Printr-o minune, explozia uneia dintre mine face în zid o gaură destul de mare, prin care năvălesc atacatorii. Cu tot avântul, sunt iute puşi pe fugă. Alte atacuri sfârşesc mult mai rău. Prada de război a ruşilor este un biet steag şi un tun. Plouă, fluviul se revarsă şi udă

corturile şi praful de puşcă, făcând din tranşee nişte şanţuri pline de noroi. După o sută nouăzeci şi şase de zile de asediu, consiliul de război hotărăşte retragerea prin Cerkask. Călăreţii tătari hărţuiesc ariergarda şi-i măcelăresc pe toţi cei care nu pot ţine pasul cu grosul trupelor. După ploaie vine frigul. Neavând hrană şi veşminte groase, soldaţii mor cu sutele. Supravieţuitorii sunt atacaţi de lupi. Dezastrul este încă şi mai mare decât cel suferit odinioară de Vasili Goliţîn. Dar, ca şi Vasili Goliţîn pe care l-a dispreţuit şi l-a criticat atât de aspru, Petru se întoarce la Moscova ca învingător. La intrarea triumfală în oraş, un prizonier turc în lanţuri (poate singurul) păşeşte în fruntea alaiului. Se fac slujbe în toate bisericile întru cinstirea unor izbânzi închipuite. Pierderile sunt puse oficial pe seama trădării unui oarecare Jacob Jansen, care i-ar fi dezvăluit vrăjmaşului tainele strategiei ruse. Poporul însă nu se lasă dus de nas. Nici Petru, de altfel. În loc să-l doboare, umilinţa îl îndeamnă să judece. Pentru el, nicio cauză nu poate fi pierdută. Toate cuprind învăţăminte de care se poate sluji ca să răstoarne apoi situaţia în folosul lui. În timp ce detractorii amintesc vorbele patriarhului Ioakim împotriva sfetnicilor străini şi generalilor eretici, ţarul cercetează, la rece, cauzele înfrângerii. Dacă n-a putut fi cucerită pe uscat, cetatea Azovului ar putea fi nimicită, îşi spune el, de pe mare. Vasele amărâte de pe lacul Pereiaslavl nu sunt bune decât pentru distracţie. Ceea ce-i trebuie Rusiei este o flotă adevărată. Are s-o facă. Şi încă repede.

La stăruinţele lui Petru, Duma boierilor hotărăşte construirea unei flote de război. Toată ţara trebuie să pună umărul. Fiecare moşier care are mai mult de zece mii de „suflete” trebuie să dea o corabie înarmată şi înzestrată cu cele trebuincioase. Chiar şi mănăstirile sunt puse la socoteală, după numărul de iobagi al fiecăreia. Familia ţarului va da numai ea nouă corăbii. Problema mâinii de lucru este rezolvată cu o hotărâre pilduitoare. Sunt căutaţi în străinătate căpitani, cârmaci, mateloţi şi meşteri pricepuţi la construcţia corăbiilor. Unii, sosind la Voronej, locul ales pentru marele şantier, sunt de-a dreptul îngroziţi de condiţiile în care urmează să lucreze şi să trăiască şi fug. Sunt prinşi şi trimişi înapoi. Salahorii sunt aduşi prin recrutări masive de pe tot cuprinsul ţării. Fierari, dulgheri, tâmplari sunt smulşi de lângă nicovală şi rindea şi târâţi cu de-a sila pe malul Donului. O mulţime de treizeci de mii de mujici adunaţi de prin împrejurimi, cu toate plânsetele şi rugăminţile familiilor, este adusă la şantier, ca o cireadă de vite, pentru muncile brute. Materialele nu lipsesc. Sunt strânse cu aceeaşi sălbăticie. Şapte mii de copaci – stejari, brazi, tei – din pădurile nesfârşite ale Voronejului vor fi doborâţi în mare grabă, în vreme ce oamenii puterii iau din toate magaziile Rusiei fierul, arama, smoala, frânghiile, pânza, cuiele, cânepa pentru înzestrarea corăbiilor. Deşi flota încă nu este gata, Petru numeşte un stat-major de comandă:

elveţianul Lefort este mare amiral, Lima, un veneţian, viceamiral, iar Balthasar de l'Osière, un francez, contraamiral. Ţarul se va mulţumi cu postul de căpitan-cârmaci. Deocamdată însă nu poate fi vorba de navigaţie. Petru şi-a suflecat mânecile. Alături de muncitori, mânuieşte toporul, rindeaua, firul cu plumb, ciocanul şi compasul. Construieşte cu mâinile lui cea mai elegantă şi mai rapidă dintre corăbii, botezată *Principium*, care poate transporta două sute de oameni. „Aşa cum Dumnezeu i-a dat poruncă strămoşului nostru Adam, ne mâncăm pâinea udată cu sudoarea frunţii noastre", îi scrie ţarul boierului Streşnev.

Primeşte pe şantier o veste dureroasă: un curier îl înştiinţează că fratele său vitreg, şubredul Ivan, a murit subit la Moscova, la 29 ianuarie 1696. Iată aşadar că este singurul ţar al Rusiei, aşa cum de fapt şi era, de când o trimisese pe Sofia la mănăstire, însă trecerea în lumea celor drepţi a acestui tovarăş de joacă din copilărie îi umple sufletul de mâhnire. Suspină şi se pune pe treabă cu şi mai multă râvnă. Nu se gândeşte la nimic decât la minunatele carene de lemn, cu nervuri aparente, proptite ca să stea în picioare. Oamenii, flămânzi, nedormiţi, mor cu zecile. Sunt aduşi alţii, sub ameninţarea cnutului. Inginerii străini se îmbată şi se iau la harţă. Ploile potopesc şantierul. Petru însă nu-şi pierde curajul. Ca să-şi mărească flota, aduce de la Arhanghelsk două vase de război construite în Olanda, *Apostolul Petru* şi *Apostolul Pavel*. Râurile sunt îngheţate şi cele două corăbii uriaşe sunt trase la edec, pe zăpadă şi pe gheaţă. Lucrările de construcţie, începute în toamna anului 1695, merg atât de repede încât în mai 1696 sunt lansate la apă, cu salve de tun şi petreceri, douăzeci şi trei de galere şi patru vase incendiatoare. În fruntea flotei care coboară pe Don către mare pluteşte galera numită *Principium*, comandată de Petru sau, mai bine zis, de căpitanul Piotr Alekseev, cum îşi va spune de-acum înainte. Comanda armatei de uscat, care trebuie să coopereze cu cea de pe mare la cucerirea Azovului, este încredinţată generalisimului Aleksei Şein, ajutat de generalul Gordon.

Prima bătălie navală ia sfârşit în avantajul ruşilor. După ce împrăştie navele turceşti ancorate în dreptul Azovului, flota ţarului blochează estuarul spre a împiedica aprovizionarea. Asediul reîncepe, cu bombardamente nesigure, tiruri rare de muschetă, explozii de mine fără rezultat. Petru îi scrie surorii sale, ţarevna Nataşa: „Să trăieşti, surioară. Sunt, prin mila lui Dumnezeu, teafăr şi sănătos. Ascult poveţele ce mi-ai dat în scrisoare şi mă feresc de obuze şi de gloanţe; ele însă nu se feresc de mine. Vrei, rogu-te, să le spui tu să mă cruţe?" Văzând că duşmanul este de neclintit, generalii, pierzându-şi curajul, îi cheamă pe ofiţeri şi pe soldaţi şi-i întreabă care ar fi după ei cea mai bună cale de a pătrunde în cetate. Streliţii zic că ar fi cel mai bine să urmeze planul care i-a îngăduit odinioară lui Vladimir cel Mare să

cucerească Kersonul: trebuie înălţat un zid uriaş de pământ în dreptul valurilor de apărare, care să-i ascundă de privirile duşmanului. Cincisprezece mii de oameni lucrează zi şi noapte la înălţarea uriaşului zid. Mulţi sunt seceraţi de gloanţe, pentru că turcii, de sus, îşi nimeresc ţinta aproape fără greş. Pierderile sunt mari. Să renunţe la stratagema lui Vladimir cel Mare? Tocmai când sunt roşi de îndoieli sosesc ofiţerii şi inginerii austrieci, plecaţi de la Viena în urmă cu patru luni şi jumătate. Spun că lucrările la valul de pământ trebuie întrerupte şi socotesc atât de bine unghiul de tragere al tunurilor, încât turcii sunt nevoiţi să părăsească, nu după multă vreme, bastionul din colţ. De altfel, muniţiile şi hrana asediaţilor sunt pe sfârşite. La 17 iulie 1696, o lovitură dibace a cazacilor de pe Nipru le aduce ruşilor plocon părţile din faţă ale fortăreţei; pe 18, la amiază, cetatea se predă; pe 19, soldaţii turci ies afară cu tot cu arme, neveste, copii şi boccele; dezertorul Jacob Jansen, care trecuse de partea duşmanului în timpul primei campanii, este predat învingătorilor; în sfârşit, beiul îi înmânează generalisimului cheile oraşului şi se îmbarcă împreună cu suita pe o corabie, îndreptându-se spre casă. Ruşii intră în Azov. Cea mai mare parte a caselor este în ruine. Petru a câştigat rămăşagul. Bucuros şi pus pe glumă, îi scrie la 20 iulie lui Romodanovski, „regele Fresburgului”; „Mein Her Konih! Dau de ştire Maiestăţii Voastre că Dumnezeu a binecuvântat oştile împărăţiei voastre. Ieri, rugăciunile şi slava Maiestăţii Voastre i-au făcut pe oamenii din Azov, căzuţi pradă deznădejdii, să se predea… Scrisă pe galera *Principium*. Piter”.

După ce întăreşte zidurile de apărare, Petru lasă în cetate o garnizoană de opt mii de oameni şi face cale-ntoarsă. Îi scrie din Cerkask lui Vinius să înalţe la Moscova arcuri de triumf întru cinstirea armatei biruitoare. Vinius îi răspunde cerându-i un răgaz de o lună, ca să pregătească oraşul. Abia stăpânindu-şi nerăbdarea, Petru se hotărăşte să meargă să vadă turnătoriile, în ţinutul Tuia, ca sărbătoarea să poată fi pregătită cum se cuvine. Armata îşi face intrarea în Moscova abia la 30 septembrie. O întâmpină un arc de triumf uriaş, având deasupra vulturul bicefal, înconjurat de steaguri, împodobit cu chipuri alegorice şi inscripţii măgulitoare. Pe o banderolă aurită se poate citi: „Întoarcerea împăratului Constantin”. Pe alta: „Izbânda împăratului Constantin asupra împăratului Romei, Maxenţian Păgânul”. Şi mai departe: „Puterea lui Hercule şi vitejia lui Marte” sau: „Slavă neînfricaţilor războinici de pe uscat”, „Slavă neînfricaţilor războinici de pe apă”. Un tablou imens pictat pe pânză înfăţişează un paşă turc şi un han tătar, legaţi în lanţuri, precum şi pe zeul Neptun rostind: „Vă felicit pentru cucerirea cetăţii Azov şi mă supun voinţei voastre”. De sus, de pe arcul de triumf, Vinius răcneşte într-o portavoce versuri de bun venit închinate amiralului şi generalilor. Din alaiul care înaintează încet în dangătul clopotelor,

bubuitul tunurilor şi strigătele de bucurie fac parte caraghiosul Zotov, „prinţul-papă”, aşezat într-o caleaşcă şi ţinând într-o mână o sabie, iar în cealaltă un scut, pe care le-a primit în dar de la hatmanul Mazepa, generalul Lefort, cu fanionul, viceamiralul Lima şi contraamiralul Balthasar de l’Osière, generalisimul Şein, generalul Golovin, generalul Gordon, trompeţi, toboşari, preoţi cu icoane în mâini, şaisprezece stindarde luate de la duşman, pe care soldaţii le târăsc prin noroi, prizonieri tătari în lanţuri, toate regimentele care au luat parte la lupte şi, într-un car al ruşinii, trădătorul Jacob Jansen, purtând pe cap un turban, legat de un stâlp şi înconjurat de călăi. De gât îi atârnă o tăbliţă pe care stă scris „Ticălos”, iar deasupra capului o alta: „Apostat a patru credinţe, urât şi de turci, şi de creştini” [73].

Toată Moscova a venit să-şi întâmpine ostaşii. Uralele răsună şi mai puternic atunci când trece un simplu ofiţer de marină care merge pe jos, în spatele caleştii minunate în care se află amiralul. Ofiţerul este foarte înalt. Pe faţa lui aspră se citesc bucuria şi hotărârea. Poartă o uniformă din postav gros, nemţesc, iar pe umăr o suliţă scurtă. O pană albă îi flutură la pălărie. Ţarul n-are nevoie de coroană ca să fie recunoscut. Pus pe glumă, ca de obicei, merge pe jos, în vreme ce generalii se lăfăie în caleşti, iar în fruntea alaiului se făleşte regele măscăricilor, „prinţul-papă”, beţivanul de Nikita Zotov.

Ca răsplată pentru faptele lor strălucite, comandanţii de oaste primesc medalii, moşii, iobagi, iar oştenii câţiva galbeni fiecare. Ofiţerii de vază se adună la un ospăţ acasă la Lefort. Se bea, se dansează, se trag focuri de artificii. Salva de artilerie care vesteşte urarea de sfârşit este atât de puternică încât sparge toate geamurile caselor din slobozia nemţească. În mijlocul acestui vacarm, Petru cugetă la ce va urma. Dacă pentru cei mai mulţi dintre tovarăşii săi cucerirea Azovului înseamnă o încheiere fericită, pentru el nu este decât un episod din războiul împotriva Turciei. Calea spre mare este tot închisă, strâmtoarea Kerci este apărată de cetăţile turceşti. Construcţia vaselor de război trebuie aşadar grăbită, este nevoie să fie aduşi alţi specialişti. Ţarul are chiar o idee revoluţionară, şi anume să-i trimită pe ruşi în străinătate, să deprindă arta navigaţiei. Cincizeci de bărbaţi de neam sunt desemnaţi din oficiu pentru plecare în străinătate. Douăzeci şi trei au rang princiar. Unii au familie. Şi ce dacă! N-au decât să-şi lase nevestele şi copiii, ca să asculte de porunca ţarului, să călătorească pe cheltuiala lor, însoţiţi fiecare doar de o singură ordonanţă, să stea la italieni, la englezi, la olandezi şi să înveţe acolo, departe, tot ceea ce-i trebuie Rusiei ca să ajungă statul cel mai puternic din Europa! La vestea acestui exil pentru învăţătură, deznădejdea pune stăpânire pe boierime. Numai că Petru este neînduplecat. Tineri ori bătrâni, viitorii şcolari trebuie să-şi facă bocceaua şi să meargă la eretici. Nu li se îngăduie să vină înapoi în

Rusia decât după ce au căpătat de la profesori un act care să le dovedească priceperea. Dacă se întorc înainte de vreme, ţarul le va confisca toate bunurile. În clipa despărţirii, nevestele părăsite pentru nu se ştie câtă vreme îşi pun veşminte albastre, semn că sunt pe jumătate cernite. Vrând să fie pentru toţi o pildă, ca de obicei, Petru se arată gata să plece el însuşi într-o Mare Ambasadă, prin ţările apusene, ca să afle cum au progresat ştiinţele şi să încerce să capete un sprijin militar ori diplomatic împotriva duşmanilor dintotdeauna ai Rusiei. Acum, după ce i-a înfrânt pe turci la Azov, se poate înfăţişa cu fruntea sus înaintea fraţilor săi suverani.

—— || ——

Pregătind călătoria Marii Ambasade, Petru ştie prea bine că rupe cu o tradiţie de veacuri. Înaintea lui, un singur prinţ rus a cutezat să treacă dincolo de graniţele ţării sale: marele cneaz al Kievului, Iziaslav, care s-a dus în 1075 la Mainz, ca oaspete al regelui Henric al IV-lea. De-atunci încoace, suveranii ruşi au stat acasă şi nu le-au îngăduit nici supuşilor lor să călătorească peste hotare. Dacă pentru locuitorii ţărilor apusene plecarea în străinătate este urmarea unei curiozităţi fireşti, pentru un rus visul trecerii graniţei înseamnă trădare. Aici, tot ce mişcă trezeşte bănuieli. Citim în *Relatarea Monseniorului de Carlisle asupra celor trei ambasade* (1672): „Ruşilor nu li se îngăduie să iasă din ţară, ca să nu poată afla nimic despre obiceiurile şi gândurile altor popoare din care ar putea învăţa cum să-şi scuture lanţurile robiei”[74].

Când ţarul înştiinţează Duma despre planul său de călătorie, cei mai mulţi dintre boieri nu-şi pot ascunde consternarea. Se cuvine oare ca un mare monarh să-şi lase ţara şi să se îndepărteze de lumina Bisericii ortodoxe ca să se plimbe printre străini, la catolici şi la protestanţi? Nu înseamnă să te înjoseşti dacă mănânci pâinea străinului? Cu toate dojenile – ce-i drept, sfioase – ale boierimii şi ale clerului, Petru nu se lasă. Vrea să lege alianţe şi să înveţe meserii. Ca să-i poată învinge mai lesne pe necredincioşi, îndată ce se va ivi prilejul. Marea Ambasadă va merge aşadar la Amsterdam, la Berlin, la Viena, la Roma, la Copenhaga, la Veneţia, la Londra, peste tot; numai în Franţa nu, de vreme ce Ludovic al XIV-lea îi sprijină pe turci şi încearcă să aducă pe tronul Poloniei un om de-al lui.

Ambasadorii sunt în număr de trei: Lefort, ca prim trimis, îi are alături pe Fiodor Golovin şi pe Voznițîn. Fiecare dintre cei trei ambasadori este însoţit de doisprezece nobili şi doi paji. Pe lângă aceştia urmează să mai plece treizeci şi cinci de „voluntari”, a căror datorie este să înveţe cât mai mult de la străini. Printre aceşti „voluntari” se numără şi un oarecare Piotr Mihailov. Ţarul însuşi se ascunde sub acest nume fals. Aşa îşi împlineşte dorinţa de a păcăli mereu pe cineva şi-şi înfrânge şi timiditatea. Pierdut în mulţime, va îndruma totul, va privi şi va învăţa fără ca nimeni să ştie cine este. Li se spune tuturor că acela care va dezvălui cuiva cine este de fapt Piotr Mihailov va fi osândit la moarte. Se va înăspri supravegherea poştei. Scrisorile către suveran vor purta pe plic numele de Piotr Mihailov şi nu vor cuprinde nicio vorbă de alească politeţe. Pecetea de care Piotr Mihailov se va sluji pentru scrisori în timpul călătoriei va înfăţişa un

dulgher de corăbii înconjurat de uneltele sale şi va purta inscripţia „Rangul meu este acela al unui învăţăcel şi am nevoie de dascăli”. Din ambasadă mai fac parte trei tălmaci, un scutier, patru şambelani, medici, chirurgi, bucătari, preoţi, doi meşteri aurari, şase cântăreţi la trompetă, o grămadă de slugi, şaptezeci de ostaşi din regimentul Preobrajenski, aleşi dintre cei mai înalţi, patru pitici, o maimuţă şi un negustor anume pus să păzească însemnata încărcătură de blănuri de samur din a căror vânzare urmează să fie acoperite cheltuielile de şedere, dacă banii se vor dovedi prea puţini. Vor fi fără îndoială luate şi scrisori de credit pentru fiecare capitală, diamantele Coroanei şi toba ţarului. Ca merinde vor fi încărcate în căruţe cantităţi uriaşe de făină, somon, icre negre, peşte afumat, miere şi butoiaşe cu votcă.

La 23 februarie 1697, când trăsurile şi căruţele încărcate sunt gata de drum, Lefort dă la el acasă, în slobozia nemţească, o petrecere de rămas-bun. În toiul petrecerii, doi streliţi cer să-l vadă pe ţar fără întârziere şi-i spun că au aflat că se unelteşte împotriva vieţii lui. Capul răzvrătiţilor ar fi polcovnicul de streliţi Ivan Ziegler, vechi partizan al Sofiei, care ar fi câştigat şi alţi pretorieni de partea lui, printre care se numără fiul boierului Puşkin, Aleksei Sokovnin, ofiţer al Coroanei. Turbat de mânie, ţarul se năpusteşte afară, aleargă la Ziegler acasă, îl arestează şi porunceşte să fie schingiuit. Ziegler mărturiseşte totul. Complicii vinovatului, supuşi şi ei interogatoriului, îi adeveresc spusele. Aveau de gând să-l ucidă pe suveran, spre a-l pedepsi pentru „purtarea sa necreştinească”. După aceea l-ar fi aşezat pe tron pe nevârstnicul său fiu Aleksei şi ar fi chemat-o pe Sofia ca regentă. Petru este doborât. Vor fi mereu pe urmele lui streliţii plini de ură, nemulţumiţi de reforme şi gândindu-se cu părere de rău la zilele bune din vremea ţarevnei Sofia? Un tribunal alcătuit la repezeală îi osândeşte pe Ziegler şi pe Sokovnin la moarte prin sfârtecare şi decapitare, iar pe ceilalţi doar prin decapitare. Pedeapsa i se pare însă ţarului prea blândă şi nu este mulţumit. Pentru a merge pe calea cea dreaptă, poporul rus – gândeşte el – are nevoie de pilde mai puternice. Porunceşte aşadar să fie dezgropate rămăşiţele lui Ivan Miloslavski, mort de doisprezece ani, a cărui amintire a rămas însă legată în mintea lui de cumplita răscoală a streliţilor din 1682.

La 4 martie 1697 trupul lui Miloslavski, pe trei sferturi putrezit, este târât de porci până în piaţa execuţiilor capitale, tăiat în bucăţi şi aşezat sub eşafod, într-un sicriu deschis. Călăii purced la treabă. Conjuraţilor li se taie încet braţele, apoi picioarele şi în cele din urmă capul. O zeamă roşie se prelinge printre scândurile eşafodului pe cadavrul boierului. Uneltitorii de azi şi cei de ieri sunt astfel uniţi prin ocară. Toată Moscova priveşte, cu răsuflarea tăiată, cum sângele cel nou udă putreziciunea cea veche. Când grozăvia s-a isprăvit, călăii aşază picioarele şi braţele retezate în jurul unui stâlp de piatră pe care

sunt prinse plăci de metal cu numele nelegiuiţilor. Capetele sunt înfipte în ţepuşele ce se înalţă în vârful stâlpului. Nimănui nu-i este îngăduit să ridice mormanul de carne, care rămâne să putrezească acolo, împrăştiind o duhoare cumplită şi făcându-i pe trecători să grăbească pasul. Ca să scape de grijă, Petru exilează toate rubedeniile vinovaţilor în ţinuturi îndepărtate şi profită de prilej ca să se descotorosească şi de tatăl, şi de unchii soţiei lui, alungându-i de la Curte fără niciun motiv limpede.

I-au trebuit mai puţin de zece zile pentru această curăţenie. Înviorat, dă ultimele porunci înainte de plecare. În lipsa lui, cârmuirea statului va fi încredinţată unui consiliu alcătuit din trei membri. Prinţul Romodanovski va veghea la liniştea Moscovei, cu oameni de nădejde. Streliţii, care încă nu s-au potolit, vor fi trimişi la graniţe singuri, fără familii.

Marea Ambasadă părăseşte Moscova la 10 martie 1697. Scrisorile de acreditare sunt redactate, în numele ţarului, în termeni solemni: „Prea puternici seniori. Maiestatea Sa cea mărită şi slăvită Ţarul doreşte să primiţi această scrisoare cu respect. Şi vă cerem, atunci când înalţii ambasadori plenipotenţiari vor sosi la graniţele voastre, nu numai să-i primiţi, împreună cu suitele lor, cinstindu-i cum se cuvine, ci şi să-i primiţi în audienţă atunci când o vor cere… Scris la Curtea noastră, a Ţarului, în marele oraş al Moscovei, în a opta zi de primăvară, în anul 7205 de la facerea lumii”[75].

Prin acest şiretlic, ţarul se preface că nu se numără printre delegaţi. Deşi păstrată cu străşnicie, taina este repede cunoscută la curţile străine. Depeşele cifrate ale ambasadorilor pleacă înaintea Ambasadei. La Amsterdam, la Viena, la Londra, lumea se minunează. De vreme ce Petru ţine să fie luat drept un oarecare, i se va face pe plac. Dar ce dorinţă ciudată pentru un suveran! Orice s-ar spune, ruşii ăştia, care vin de la capătul lumii, au idei năstruşnice!

Marea Ambasadă, alcătuită din două sute cincizeci de persoane, înaintează încet, pe drumuri desfundate, unde trăsurile şi căruţele se împotmolesc. Priveliştea, cotropită de ploaie, este apăsătoare, hanurile colcăie de ploşniţe. Petru este însă mereu vesel. Nu se întunecă decât atunci când ajunge la Riga, în Livonia suedeză[76]. Se trag, ce-i drept, câteva salve de tun în cinstea alaiului, dar primirea este mai degrabă rece. Delegaţia, care urma să locuiască într-un palat, este găzduită în câteva case burgheze. Iar guvernatorul, contele Dahlberg, se preface bolnav, ca să nu-i întâmpine. „Nu m-am dus să-i văd, îi scrie el lui Carol al XII-lea, şi nici nu i-am poftit la castel, gândind că era nepotrivit, pentru că nu sunt acreditaţi pe lângă regele meu, iar guvernatorii dinainte nu s-au purtat altfel cu alţi ambasadori, în împrejurări asemănătoare… Ne-am prefăcut că nu ştim nimic despre prezenţa ţarului, spre a nu-i pricinui mânia. Nimeni dintre cei care-l

însoţesc nu îndrăzneşte să spună nimic, sub pedeapsa cu moartea.”

Petru, care ţine să călătorească incognito, găseşte totuşi că autorităţile locale nu se poartă cum se cuvine cu trimişii oficiali ai Rusiei. N-a venit însă aici să fie cinstit, ci să vadă, împreună cu tovarăşii lui, scotoceşte peste tot, îi copleşeşte cu întrebări pe ofiţerii suedezi, cere să vadă planuri, notează cifre cu o asemenea hărnicie încât locuitorii Rigăi, supăraţi, se întreabă dacă au de-a face cu diplomaţi ori cu iscoade. „Ruşii se caţără peste tot, ca să vadă mai bine de sus, de la înălţime, coboară în fundul şanţurilor să constate cât sunt de adânci şi chiar desenează lucrările însemnate”, îi scrie Dahlberg regelui său. În cele din urmă, îi opreşte pe oaspeţi să mai pătrundă în cetate.

Furios, Petru îi scrie lui Vinius: „Am fost trataţi aici ca nişte robi şi n-am fost hrăniţi decât din priviri”. La sfârşitul epistolei adaugă, cu cerneală simpatică, nişte amănunte care, dacă ar fi nimerit sub ochii bănuitorului conte Dahlberg, l-ar fi făcut să sară în sus de mânie: „Se află aici 2.780 de ostaşi. Ne-am dus să vedem oraşul şi castelul, unde ostaşii sunt aşezaţi în cinci locuri: cu totul sunt o mie de oameni. Oraşul este bine întărit, dar zidul împrejmuitor încă nu e gata. În unele puncte ale oraşului stau străji care opresc trecerea. Cei de-aici nu sunt prea binevoitori.”

Lui Petru îi trece supărarea la Mitau, unde ducele Frederic-Casimir de Kurlanda[77], prieten apropiat al lui Lefort, întâmpină Marea Ambasadă cu pompă şi căldură. Oraşul acesta primitor nu are însă nici flotă, nici port, nici şantiere însemnate, iar ţarul doreşte să înveţe cât mai multe lucruri. Se îndreaptă aşadar către Libau, unde descoperă o mare răscolită de furtună sub un cer brăzdat de fulgere: Baltica, pe care o numeşte Marea Varegilor. Împins din nou de patima pentru navigaţie, vrea să ajungă la Königsberg pe mare, în vreme ce tovarăşii săi vor călători pe uscat. Cum vremea rea întârzie plecarea, îşi potoleşte nerăbdarea bând cu marinarii din port, care-l iau drept un căpitan rus însărcinat de ţar să înarmeze un vas de piraţi.

Când ajunge, în sfârşit, la Königsberg, înaintea Ambasadei, începe să ia lecţii de artilerie cu colonelul von Sternfeld. La sfârşitul uceniciei, acesta îi va înmâna un certificat pe care este scris: „L-am învăţat pe numitul Piotr Mihailov în fiecare zi atât teorie cât şi practică, în care a făcut, spre mirarea tuturor, atâtea progrese şi a dobândit atâtea cunoştinţe, încât poate fi considerat şi cinstit pretutindeni ca meşter artificier prudent şi curajos. Pentru aceasta le facem tuturor, mari şi mici, oricare le-ar fi gradul ori rangul, chemarea umilă, stăruitoare şi călduroasă de a recunoaşte în numitul Piotr Mihailov un tunar iscusit şi un artificier priceput şi destoinic”.

Mândru de noua sa meserie, „tunarul” Piotr Mihailov nu aşteaptă decât sosirea ambasadorilor ca să organizeze un foc de artificii în

cinstea gazdei sale, prinţul elector[78] Frederic al III-lea de Brandenburg[79]. În ultima clipă, prinţul îşi cere iertare că nu poate veni, prin contele Kreyzen şi intendentul general Schlaken. Petru îi primeşte pe cei doi la masă, în tovărăşia boierilor şi a unuia dintre pitici. Este beat turtă, plin de duioşie şi se apleacă din când în când spre Lefort ca să-l îmbrăţişeze cu asprime bărbătească. Nici n-au apucat să se aşeze trimişii prinţului elector, că se schimbă la faţă. Obrazul i se schimonoseşte de mânie. Dă cu pumnul în masă şi răcneşte: „Prinţul este bun, dar sfetnicii lui sunt nişte diavoli! *Gehe! Gehe!* (Afară!)". Şi, apucându-l de gât pe unul dintre nefericiţi, îl scoate pe uşă afară, răcnind întruna: *Gehe!* Nu-i poartă însă pică prinţului elector din pricina acestei mărunte întâmplări. De altfel, prinţul îi pregăteşte o primire strălucită. Ruşii şi brandenburghezii se întrec în mărinimie. La primirile oficiale, ambasadorii îşi pun caftane de brocart pe care scânteiază mărgăritare, pietre preţioase, nasturi de diamant. Pălăriile cu vulturul bicefal sunt şi ele împodobite cu diamante. Alături de ei, „tunarul Piotr Mihailov", în uniforma verde, simplă, pare o ordonanţă, ceea ce-l încântă de altfel peste măsură. Mai ales că prinţul îl tratează ca pe un suveran, deşi călătoreşte incognito. Se preface chiar că nu-l supără extravaganţele acestui zănatic, descins din stepele de miazănoapte.

„Tunarul Piotr" cutreieră străzile Königsbergului, izbindu-se de trecători, care se dau la o parte, înspăimântaţi. Într-o zi o opreşte pe o doamnă din nobilime, strigându-i: *Halt!* (Stai!) îi înşfacă ceasul prins de corsaj, se uită cât arată şi pleacă, lăsând-o pe sărmana femeie în pragul leşinului. Altă dată, îi smulge peruca preavenerabilului maestru de ceremonii al lui Frederic al III-lea, o zvârle într-un colţ şi-i porunceşte curteanului să-i aducă femei. Într-o seară, pe când cinează cu prinţul elector într-o sală cu pardoseala de marmură, un servitor scapă din mână o farfurie care se sparge cu zgomot. Petru sare de pe scaun, răcneşte, scoate spada din teacă şi împarte lovituri în dreapta şi-n stânga; din fericire, nimeni nu este rănit. Se linişteşte doar când i se spune că vinovatul va fi biciuit.

Aceste ieşiri nu-l împiedică să poarte cu prea distinsul şi autoritarul prinţ elector lungi discuţii politice. Frederic al III-lea are în vedere încheierea unui tratat de alianţă defensivă împotriva Suediei. Petru însă ocoleşte răspunsul, pentru că privirile lui sunt îndreptate deocamdată către ceea ce se petrece în Polonia. Moartea lui Ioan Sobieski pune faţă-n faţă doi pretendenţi de seamă la coroană. Prinţul de Conti, sprijinit de Franţa, aliata nesuferită a Turciei, şi prinţul elector Frederic-August de Saxa, sprijinit de Rusia[80]. Petru spune cui vrea să-l asculte: „L-aş vedea mai degrabă pe dracul pe tron decât pe Conti!" Trimite Dietei poloneze o scrisoare în care arată că va recurge la intervenţia militară dacă alegerea nu este cea dorită de el. Ca să-şi

întărească spusele, îi porunceşte lui Romodanovski să înainteze cu armata până la graniţa polono-lituaniană. Pentru a smulge „libera hotărâre” a unei adunări, nimic nu poate fi mai potrivit decât prezenţa câtorva ostaşi la uşa sălii de dezbateri. Siliţi să ia o hotărâre sub ameninţare, nobilii polonezi votează când pentru unul, când pentru altul; Frederic-August pune stăpânire pe Cracovia şi-şi impune voinţa, în vreme ce prinţul de Conti, învins, se întoarce în Franţa.

Dobândind câştig de cauză, Petru îşi urmează drumul spre Olanda, fără să se oprească la Berlin. La Koppenbrügge[81] este poftit la cină de către prinţesa electoare Sofia de Hanovra şi de către fiica acesteia, Sofia-Charlotta, prinţesă electoare de Brandenburg. Şovăie îndelung înainte de a primi, gândindu-se la ceea ce i s-a povestit în legătură cu cele două femei. Mama este o grămadă de cărnuri fleşcăite şi şi-a pus în locul dinţilor care-i lipsesc bucăţele de ceară. Fata, în vârstă de douăzeci şi nouă de ani, este frumuşică, învăţată, şireată, şi în doi ani de şedere la Curtea de la Versailles a deprins purtările franţuzeşti. A citit tot şi este prietenă cu Leibniz. De care să se păzească mai întâi: de femeiuşcă tânără şi umblată ori de vrăjitoarea fără dinţi? se întreabă Petru, în drum spre reşedinţa celor două femei. Aşezat la mijloc, între Sofia-mama şi Sofia-fiica şi simţindu-se privit ca un animal ciudat, Petru încearcă la început un simţământ de stânjeneală. *Ich kann nicht sprechen* („Nu pot vorbi”), le spune el, acoperindu-şi faţa cu amândouă mâinile. Mănâncă, fără să se sinchisească de cei din jur, cu mâna, se murdăreşte cu sos, nu ştie la ce slujeşte şervetul.

Nu trece însă multă vreme şi se lasă cucerit de farmecul tinerei sale vecine şi intră în vorbă cu ea. Purtarea firească a lui Petru, vioiciunea şi iuţeala răspunsurilor o uimesc pe Sofia-Charlotta. Se aştepta să întâlnească un mujic grosolan şi iată că se simte cuprinsă de simpatie la vederea acestui vlăjgan care n-are mai mult de douăzeci şi cinci de ani şi-i întrece cu cel puţin jumătate de cap pe uriaşii din garda ei; lat în umeri, cu chipul hotărât, cu ochi negri strălucind sub fruntea bombată, cu sprâncene arcuite şi gura cărnoasă, umbrită de o mustaţă subţire. „Dacă nu s-a găsit cine să-l înveţe să mănânce cum se cade, are totuşi o purtare firească şi o minte deosebit de ageră”, mărturiseşte tânăra prinţesă, adăugând: „Este şi bun şi rău; are obiceiurile ţării de unde vine”.

Cina ţine patru ceasuri. Ţarul şi Sofia-Charlotta îşi schimbă tabacherele în semn de prietenie. Înainte de plecare, Petru, înveselit, le cere curtenilor să se ridice în picioare şi, după obiceiul moscovit, să-şi golească paharele de patru ori la rând, dând băutura pe gât dintr-odată, în sănătatea ţarului, a celor două prinţese şi a prinţului elector. Apoi îi ascultă cu îngăduinţă pe cântăreţii italieni ai Sofiei-Charlotta, porunceşte să li se dea de băut ca răsplată pentru talent şi osteneală, mărturisind însă că nu se pricepe deloc la muzică. „Vă place îndeosebi

vânătoarea, fără îndoială?", întreabă prinţesa Sofia de Hanovra. „Tatălui meu îi plăcea, răspunde Petru. Mie-mi place să navighez, să fac focuri de artificii şi să construiesc corăbii!" şi le arată celor două femei mâinile bătătorite, de muncitor.

După cină urmează un bal. Oaspeţii dansează până la patru dimineaţa. Petru vrea să-şi pună mănuşi ca să danseze, dar nu i se găseşte în bagaje nicio pereche. Se avântă deci în vârtejul dansului cu mâinile goale. Parcă ar fi la o petrecere din slobozia nemţească. Însoţitorii lui sunt descumpăniţi simţind sub degete corsetele cu balene ale dansatoarelor. Să fie oare coastele doamnelor? Petru strigă: „Nemţoaicele astea au oasele al dracului de tari!" Cheamă un măscărici, şi cum asistenţa nu pare să-i guste scălâmbăielile, îl dă pe uşă afară, cu mătura. Îi place atât de mult mica prinţesă Sofia-Dorothea, în vârstă de zece ani, încât o trage zdravăn de urechi, o sărută pe amândoi obrajii şi o lasă din braţe după ce i-a stricat de tot pieptănătura, însă orice-ar face, prinţesele sunt de-a dreptul fermecate. „Este un om cu totul deosebit, scrie mama. Nu poate fi zugrăvit şi nici închipuit, trebuie să-l vezi!" Fiica îi împărtăşeşte întru totul părerea. Povestindu-şi impresiile într-o scrisoare către Fuchs, lasă neterminată o frază foarte sugestivă: „Cred că v-am plictisit îndeajuns, dar n-aş putea face altfel; îmi place să vorbesc despre ţar, şi dacă mă gândesc bine, v-aş spune chiar că…" **[82]**

Părăsind Koppenbrügge, Petru îi trimite Sofiei-Charlotta patru blăniţe de samur şi trei bucăţi de pânză de Damasc, din care prinţesa nu prea ştie ce să facă, pentru că abia ajung pentru tapiţatul scaunelor.

În seara de 7 august 1697, Petru, care a lăsat în urmă grosul delegaţiei, ajunge la Amsterdam împreună cu Menşikov, patru boieri şi un tălmaci. În loc să se oprească în cetatea comercială şi industrială, închiriază o barcă şi porunceşte să fie dus la Zaandam, un mic port despre care i-au vorbit în Rusia prietenii lui, dulgherii olandezi. Din prima clipă este fermecat de acest orăşel, de străzile pline de lume, de viaţa tihnită şi îndestulată, de şantierul naval, de morile de vânt, de topitoriile de untură de balenă, de atelierele de ceasornicărie şi de aparatele de navigaţie. Pe malul canalului care duce spre mare se întâlneşte din întâmplare cu un oarecare Guerrit Kist, care fusese fierar la Voronej şi care acum pescuieşte cu undiţa. Îi pune câteva întrebări, îl îmbrăţişează, îi spune să păstreze taina şi, fără prea multă vorbă, merge să locuiască la el acasă. Căsuţa de lemn are două încăperi, un cuptor şi o saltea ascunsă într-un dulap cu două uşi **[83]**. Nu-l slujeşte nimeni. Îşi face singur patul şi-şi pregăteşte tot el de mâncare.

Ca să intre mai bine în pielea noului său personaj, îşi cumpără veşminte de marinar din partea locului: surtuc roşu, haină strâmtă, fără guler, cu nasturi mari, pantaloni largi, pălărie de fetru ţuguiată. Astfel îmbrăcat, *meşterul Petru (Peterbas), dulgherul Petru din Zaandam*

are să mânuiască toporul şi rindeaua pe un şantier. Îşi face însă timp să cutreiere străzile, să vadă joagărele şi atelierele de frânghii, morile de ulei, atelierele de instrumente de precizie. Pretutindeni pune întrebări şi-şi face însemnări. Într-o fabrică de hârtie se aşază la o maşină de tras coli şi se descurcă de minune. Într-un han, unde dă pe gât nenumărate căni cu bere, bate palma cu un negustor care-i vinde o barcă. O drege, îi pune un catarg potrivit şi o pânză şi iese cu ea pe râul Zaan. La întoarcere este luat pe sus de o mulţime de pierde-vară. Să-l fi recunoscut careva? Un oarecare Cornelius se apropie de el, cu gura căscată, şi-l priveşte atât de stăruitor, drept în ochi, încât ţarul îi trage o pereche de palme. „Bravo! strigă cei din jur. Eşti de-acum cavaler!" Petru va mai ieşi cu barca, uneori chiar însoţit de câte o femeie. „Ţarul a găsit la Zaandam o ţărancă care-i este pe plac, o ia cu el şi face dragoste în barcă, precum Hercule", se arată într-o scrisoare citată de Leibniz, care însă nu pomeneşte numele semnatarului [84].

Locuitorii Zaandamului au înţeles destul de repede că rusul cel uriaş este un om de vază. Unul dintre compatrioţii lor le-a trimis din Rusia o scrisoare în care-l zugrăveşte pe ţar: „Înalt de stat, zvâcneşte mereu din cap, are braţul drept în necontenită mişcare şi un neg pe obrazul drept". Nu mai încape nicio îndoială: este ţarul! Curiozitatea olandezilor este atât de mare, încât Petru nu mai poate merge nicăieri fără să aibă în urma lui un alai de nepoftiţi. Oamenii vin să-l vadă lucrând pe şantier ori conducând-şi barca. Uneori se strâng chiar în faţa casei. Primarul este nevoit să pună paznici care îndepărtează mulţimea. Scos din sărite, Petru îşi face bagajele şi, după opt zile petrecute la Zaandam, urcă în barcă, ridică pânzele şi, cu toate că vremea nu este bună, pleacă spre Amsterdam.

Aici soseşte nu peste multă vreme Marea Ambasadă. O mulţime gălăgioasă se înghesuie la trecerea alaiului, minunându-se la vederea ambasadorilor înveşmântaţi în haine scumpe, cusute cu fir de aur, scânteind de mărgăritare şi de diamante, urmaţi de douăzeci şi patru de husari înarmaţi cu securi de argint şi iatagane, de lachei în livrea purpurie; în ultima trăsură şade uriaşul singuratic, îmbrăcat în uniformă de ostaş de rând, despre care se zvoneşte că ar fi ţarul însuşi. Autorităţile oraşului îl întâmpină cu toată cinstea cuvenită. Se duce să vadă primăria, apoi la teatru, la un balet, *Farmecele Armidei*, şi la o comedie, *Falsul avocat*. Bea zdravăn la mese oficiale nesfârşite, aplaudă ca un cunoscător focurile de artificii izbutite şi ia parte cu multă însufleţire la o bătălie navală simulată.

Serbările nu-l împiedică să-şi vadă de treabă. Îi cere noului său prieten, primarul Witsen, cu care a corespondat mai înainte în vederea cumpărării de corăbii din Olanda, să-i îngăduie să pătrundă în marile şantiere ale Companiei Indiilor Orientale [85]. Dorinţa îi este pe dată îndeplinită. Iată-l lucrând ca dulgher, la Oostenburg, sub numele de

Piter Timmermann. Locuieşte la un meşter şi, de cum răsare soarele, se pune pe treabă: mânuieşte toporul, rindeaua, tesla, ajutând şi la căratul grinzilor. Uneori, rupt de oboseală, se aşază pe un buştean, îşi pune toporul între genunchi, îşi şterge cu dosul mâinii sudoarea care-i şiroieşte pe frunte şi trage în piept mirosul plăcut de lemn, smoală, catran şi apă sărată. „Lucrăm aici nu de nevoie, îi scrie patriarhului Adrian, ci pentru a deprinde ştiinţa mării şi pentru a-i putea nimici, la întoarcere, pe duşmanii lui Isus Hristos, spre a deveni, din mila Sa, dezrobitorii creştinilor. Voi avea această dorinţă până când îmi voi da ultima suflare."

Aşadar, în vreme ce se îndeletniceşte cu munca pe şantier, care-i face atâta plăcere, se gândeşte şi la politică. Cu fiecare poştă îi sosesc scrisori de la Moscova. Este la curent cu tot ce se petrece în Europa. Aflând despre încheierea păcii de la Ryswick[86], care le aduce olandezilor o mare uşurare, ghiceşte că Ludovic al XIV-lea caută, înainte de toate, să câştige timp. „Aici, îi scrie el lui Vinius, neghiobii se bucură, dar oamenii care au minte nu se bucură, ştiind că francezul îi păcăleşte şi că războiul va izbucni din nou, nu peste multă vreme". Vorbeşte despre grijile cârmuirii cu tovarăşii săi, dar nu vrea leneşi în preajmă. Împarte toţi „voluntarii" pe şantiere ori în ateliere ca să deprindă meserii manuale. Unii lucrează ca dulgheri, alţii învaţă să facă pânze ori să echipeze corăbii, alţii se iniţiază în arta navigaţiei. După câteva luni, ţarul capătă de la meşterul Guerric Klaas Pool următorul certificat: „Piter s-a dovedit a fi un dulgher bun şi priceput la construirea fregatei de o sută de picioare lungime *Petru şi Pavel*, la care a lucrat de la început şi până la sfârşit. În afară de asta, studiind în amănunt, sub supravegherea mea, arhitectura navală şi alcătuirea planurilor, s-a arătat iscusit, după părerea mea, şi în aceste meserii".

Curând trebuie să lase toporul şi să meargă la Haga, unde Marea Ambasadă este aşteptată în audienţă la Stările Generale[87]. În drum, Petru porunceşte de nenumărate ori vizitiului să oprească trăsura pentru că vrea să măsoare un pod, să cerceteze o moară de vânt ori să stea de vorbă cu oamenii de la un joagăr. Ajuns la Haga, nu vrea să se culce în camera somptuoasă care i-a fost pregătită şi merge la hanul *La bătrânul Doelen*, unde unul dintre servitorii lui doarme de-acum dus într-o odăiţă, pe o blană de urs. Îi trage un picior, îl trezeşte şi-i spune: „Vreau să dorm aici". Trimişii Stărilor Generale, care sunt de faţă, schimbă priviri uluite. După această întâmplare, nu se mai miră când ţarul, încăpăţânându-se să nu fie recunoscut, nu vrea să ia parte la recepţia solemnă şi cere să fie lăsat să stea într-o odaie alăturată de unde să vadă tot fără să poată fi zărit. Din nefericire, şi alţii s-au gândit la asta. Văzând că ascunzătoarea i-a fost descoperită, se înfurie şi hotărăşte să plece. Întrucât trebuie să iasă prin sala de audienţă, cere ca membrii Stărilor Generale să se întoarcă cu faţa la perete la

trecerea lui. Cei patruzeci şi opt de deputaţi se împotrivesc, spunând că eticheta nu le îngăduie să-i întoarcă spatele unui suveran. Când intră ţarul, se ridică toţi deodată şi se înclină. Petru îi fulgeră cu privirea, îşi trage peruca pe ochi şi se îndreaptă furios, cu paşi mari, spre uşă. După această întâmplare neplăcută, petrecerea reîncepe cu tot fastul cuvenit. Cei trei ambasadori ai Rusiei se întrec în bogăţia veşmintelor: caftane cusute cu fir de aur, căptuşite cu blană, haine de satin negru cu vulturul bicefal brodat pe spate, tot cu fir de aur. Fiodor Golovin rosteşte o lungă cuvântare în ruseşte, pe care tălmaciul o traduce. Lefort le oferă gazdelor şase sute de perechi de blăniţe de samur. Membrii Stărilor Generale făgăduiesc să cerceteze propunerile Marii Ambasade privitoare la sprijinirea Rusiei de către Olanda împotriva turcilor, situaţia din Polonia şi folosirea portului Arhanghelsk.

În acest timp, Petru nu-şi vede capul de treburi. Nesăţios şi dornic să afle totul, de-a valma, aleargă în dreapta şi-n stânga, cutreieră şantierele, îi întâmpină pe pescuitorii de balene care se întorc din Groenlanda, se apucă să cerceteze practica tipografică, urmează cursurile de anatomie ale profesorului Ruysch şi, zărind într-un cabinet cadavrul unui copil, îl găseşte atât de frumos încât îl strânge în braţe cu duioşie. Îi duce pe cei din suita sa în sala de anatomie a vestitului Boerhaave, *Theatrum Anatomicum*, unde se face o disecţie. Privind la trupul nemişcat, cu muşchii desfăcuţi şi arterele dezgolite, încearcă un simţământ de adâncă mulţumire în faţa tainelor maşinăriei omeneşti. Cum doi dintre boieri nu-i împărtăşesc însufleţirea, îi sileşte – din câte se povesteşte – să-şi înfigă dinţii în muşchii cadavrului. Vrea să ştie totul despre îmbinarea oaselor, despre vene şi artere, despre măruntaie şi rolul acestora şi despre umorile din corpul omenesc. Deşi nu este prea priceput, ia parte cu hotărâre la intervenţii chirurgicale şi-şi cumpără o trusă de chirurg de care nu se va mai despărţi. Văzându-l la treabă pe un dentist, într-o piaţă publică, Petru este cuprins brusc de patimă pentru această îndeletnicire, deprinde cât ai clipi primele elemente şi-şi face rost de toate instrumentele trebuincioase. De-acum înainte se uită cu alţi ochi la cei două sute cincizeci de însoţitori. Supuşi unui control sever, toţi îi devin pacienţi. Dacă i se pare că un dinte este bolnav, îl scoate pe loc. Urletele nefericiţilor, în loc să-l oprească, îl întărâtă. Puterea herculeană îl ajută să-şi isprăvească repede treaba. Adesea smulge, odată cu dinţii, şi o bucată de gingie. Nimeni nu crâcneşte în faţa pornirilor domneşti. Unii socotesc chiar că ţarul le face o mare cinste scoţându-le o măsea. Pot nădăjdui un rang mai înalt ori prietenia suveranului. Toată viaţa, Petru se va socoti priceput la scosul măselelor. Strânge într-un săculeţ dinţii şi măselele curtenilor şi-şi priveşte adesea colecţia cu mândrie. Fiecare dinte îi aminteşte un chip

schimonosit de durere. Mâna care învârte scalpelul ori cleştele de scos dinţi nu se sfieşte să apuce nici priboiul[88]. Dacă tot se află în Olanda, are să înveţe gravura în aramă. Fireşte, toate noţiunile pe care le dobândeşte astfel sunt superficiale şi amestecate. Setea nepotolită de cunoaştere, în care se amestecă înflăcărarea, toanele şi voinţa, vine fără îndoială din înapoierea culturală a Rusiei. Petru vrea să fie o enciclopedie vie şi să le împărtăşească şi compatrioţilor săi ceea ce a învăţat. Şi pentru ei, şi pentru el a venit să culeagă tot ce se poate din ştiinţa Apusului.

Întorcându-se la Amsterdam, îşi reia munca de dulgher, sărbătoreşte cu paharul în mână o izbândă a ruşilor asupra turcilor, îl îmbrăţişează cu mare însufleţire pe primarul oraşului când vasul *Amsterdam*, la care a lucrat şi el, este lansat la apă; apoi hotărăşte că nu mai are ce învăţa de la olandezi şi că trebuie să meargă în Anglia, ca să-şi desăvârşească ştiinţa despre corăbii.

Regele William al III-lea[89], pe care l-a întâlnit la Utrecht şi la Haga, îi trimite corabia sa personală, escortată de trei vase de linie[90]. La despărţirea de Lefort, ţarul este atât de tulburat încât toţi cei din jur sunt nespus de miraţi. „Se îmbrăţişară îndelung, scrie un frate al generalului, şi izbucniră amândoi în lacrimi, mai multe persoane fiind de faţă.”[91]

Lăsându-şi suita la Amsterdam, Petru, împreună cu Menşikov şi cu câţiva boieri, se îmbarcă la 7 ianuarie 1698. Cunoscând gusturile oaspetelui său, regele Angliei i l-a dat drept însoţitor pe marchizul de Caermathen, mare băutor de coniac şi de gin, care s-ar putea lesne lua la întrecere cu Lefort. La Londra, călătorilor li se dă drept reşedinţă o casă încăpătoare şi arătoasă, pe Buckingham Street, la numărul 15. După cum îi este obiceiul, ţarul se arată plin de dispreţ la vederea frumoasei încăperi care i-a fost pregătită şi îşi alege o alta, mai modestă, în care urmează să locuiască împreună cu trei dintre slugile sale. Intrând în odaia strâmtă ca să-şi salute oaspetele, William al III-lea simte că i se taie respiraţia din pricina mirosului greu şi cere să fie deschise ferestrele, în ciuda frigului de afară. Câteva zile mai târziu, Petru îi întoarce vizita la palatul Kensington. Nici nu se uită la tablouri, la tapiserii, la mobilele preţioase din jur. Singurul lucru care-l interesează este un anemometru[92].

Marchizul de Caermathen îl însoţeşte, la cererea lui, la Academia de Ştiinţe, Universitatea Oxford, castelul Windsor, Arsenalul de la Woolwich, Turnul Londrei „unde sunt întemniţaţi englezii cumsecade”, Monetărie, Observator, la un atelier de sicrie, la o turnătorie de tunuri, la şantiere, docuri… Intrigat de sistemul parlamentar englez, Petru asistă, în mare taină, la o şedinţă a Camerei Lorzilor. Printr-o ferestruică, îl vede pe rege aşezat pe tron şi pe toţi mai-marii regatului pe scaune, de jur-împrejur. Urmărind dezbaterile

cu ajutorul unui tălmaci, le spune însoţitorilor săi: „E bine să-i auzi pe oameni spunând deschis adevărul. Iată ce trebuie să învăţăm de la englezi!" Gândeşte oare astfel cu adevărat, el care nu suferă nici măcar să audă că lumea cârteşte pe seama lui şi nici să împartă puterea cu altcineva?

În *Jurnalul de călătorie*, ţinut de un apropiat al ţarului, în termeni seci, găsim din când în când o însemnare: „Am rămas acasă şi am petrecut de minune". Sunt nişte vorbe prea blânde, sub care se ascunde o beţie pe cinste, „rusească". Într-o zi, Petru, atras de tot soiul de ciudăţenii, aduce la el acasă o femeie uriaşă, care măsoară patru arşini[93], şi trece fără să se aplece pe sub braţul ei întins. O altă femeie însă se bucură de atenţiile ţarului: actriţa Laetitia Cross. Se desfată în tovărăşia ei, dar este atât de strâns la pungă când trebuie să-i plătească pentru osteneală, încât femeia începe să-l ocărască. Celor care-l povăţuiesc să se arate mai darnic le spune: „Pentru cinci sute de guinee găsesc bărbaţi care să mă slujească şi cu mintea, şi cu inima. Muierea asta m-a slujit cu prea puţină pricepere şi mi-a dat tot ce poate da, iar asta nu preţuieşte prea mult"[94]. Câştigă la loc cele cinci sute de guinee – preţul desfătării –, punând rămăşag, la o luptă cu pumnii, pe un grenadier din suita lui împotriva unui pugilist englez.

Încântat de serviciile marchizului de Caermathen, care-i este şi însoţitor şi tovarăş de chef, îi acordă, pentru douăzeci de mii de lire, privilegiul de a aduce în Rusia trei mii de butoaie cu tutun. Ţarul este fumător, dar ştie prea bine că Biserica rusă este împotriva „ierbii dracului". La auzul temerilor celor din jur, cum că patriarhul Adrian s-ar putea mânia, strigă: „Chiar credeţi că nu-l pot face pe un biet popă să mă asculte?"

Întâlneşte în Anglia un prelat, episcopul Burnet, însărcinat să-l însoţească la biserică şi să-i desluşească dogmele diverselor rituri. Prelatul îl judecă cu asprime pe nerăbdătorul oaspete şi notează în *Memorii:* „Bărbatul acesta este violent din fire, se înfurie din orice şi nu se lasă mânat decât de patimă. Firea lui nestăpânită se dezlănţuie atunci când bea rachiu ori alte băuturi spirtoase, pentru care are o aplecare pe care se străduieşte din răsputeri s-o înfrângă. Suferă de unele tulburări nervoase, din care pricină ţine capul aplecat în jos şi uneori obrazul îi zvâcneşte. Nu-i lipseşte isteţimea şi are mai multe cunoştinţe decât ne-am putea aştepta de la un prinţ care a avut parte de o educaţie atât de sălbatică şi de barbară… Are o aplecare limpede către mecanică; natura pare că l-a alcătuit astfel încât poate că ar fi fost mai degrabă un dulgher iscusit decât un mare prinţ. Cea mai mare plăcere a lui este să lucreze cu mâinile şi să deseneze corăbii… în purtare i se amestecă mânia şi cruzimea… După ce am stat îndelung de vorbă cu el (cu ajutorul unui tălmaci) m-am gândit cu mare mirare

cum de soarta a ridicat un om atât de violent şi de crud la un asemenea rang de putere şi de stăpânire asupra unei părţi atât de întinse din această lume”.

Curând, Petru, sătul de Londra, se instalează acasă la amiralul John Evelyn, la Deptford, pe malul Tamisei, în preajma şantierului regal. Nu se mulţumeşte să mânuiască toporul şi să bea bere cu muncitorii. Stă de vorbă cu inginerii, cu marinarii cei mai destoinici şi umple caiete întregi cu însemnări. „Aş fi rămas toată viaţa dulgher dacă n-aş fi învăţat atâtea lucruri în Anglia”, spune el.

Ca de obicei însă, învăţătura merge mână-n mână cu chefurile fără măsură. Seara, ruşii care au muncit peste zi se lasă duşi de valul băuturii; răcnetele şi hohotele de râs sunt auzite până hăt departe, spre spaima vecinilor. Casa amiralului este batjocorită. Ruşii dorm oriunde, mănâncă orice şi oricând şi nu se sinchisesc de mobile ori de tablouri. Când John Evelyn îşi reia casa în primire, după trei luni de şedere a ţarului şi a suitei sale, încremeneşte de groază: uşile şi ferestrele au fost smulse de la locul lor şi arse, tapetele şi draperiile sfâşiate şi murdare, pline de vărsături şi de scuipaţi, preţiosul parchet desfăcut, tablourile semnate de pictori vestiţi ciuruite de gloanţe, fiecare personaj slujind drept ţintă, straturile de flori călcate în picioare, ca şi cum un regiment întreg ar fi întins tabăra în grădină. Amiralul cheamă poliţia pentru constatarea pagubelor, care se ridică la trei sute cincizeci de lire sterline. Suma urmează să fie plătită proprietarului de vistieria regală, fără ca înaltul oaspete să fie măcar mustrat. Mai mult încă, William al III-lea se arată atât de bucuros că a putut să aibă un oaspete de vază, încât îi cere să-i pozeze pictorului curţii, Kneller, zicând că va păstra portretul ca amintire a acestei întâlniri [95]. De asemenea, îl roagă pe ţar să primească în dar fregata *Royal Transport*, cu care Petru a ieşit în apele engleze. În schimb, ţarul îi dăruieşte un diamant mare, neşlefuit, învelit într-o hârtie slinoasă.

La sfârşitul lui aprilie 1698, ţarul se întoarce în Olanda, unde-şi regăseşte Marea Ambasadă. Cererea de ajutor împotriva turcilor, înfăţişată Stărilor Generale, nu a fost sprijinită. Între timp, starea sănătăţii lui Carol al II-lea al Spaniei se înrăutăţeşte. Se aşteaptă mari tulburări. Nu mai e vreme de pierdut. Spre Viena, aşadar! La plecarea ruşilor, nu puţini sunt aceia care scot un suspin de uşurare. „Statul şi orăşelul nostru au fost mântuite, scăpate de această vizită atât de înaltă, de onorabilă, de deosebită şi de costisitoare”, scrie Noomen. Cheltuielile s-au ridicat la trei sute de mii de florini în loc de o sută de mii cât se prevăzuse de la buget.

Călătoria până în capitala Sfântului Imperiu durează trei săptămâni. La porţile Vienei, lungul convoi de căruţe este blocat de trecerea unor trupe, ceea ce-l face pe ţar să turbeze. Deşi hotărât să-şi păstreze anonimatul, se simte adânc jignit de această lipsă de respect.

Nu el este cel jignit, ci Rusia. Încă de la primele întâlniri cu diplomaţii austrieci înţelege că împăratul Leopold nu se grăbeşte să-l primească. Mai ales că, după obicei, ţarul doreşte să se înfăţişeze la palat ca o persoană oarecare. În cele din urmă i se dă de ştire că va fi primit la palatul Favoriten. Îşi pune un caftan de culoare închisă, o cravată ponosită, îşi ia spada aurită, dar nu şi dragonul. Lefort îl însoţeşte, spre a-i sluji drept tălmaci. Un servitor îi introduce în palat, dar nu pe intrarea principală, ci pe una lăturalnică, îi conduce pe o scară întortocheată, apoi de-a lungul unei galerii. În faţa lui Leopold, care i se arată în toată măreţia, Petru se simte deodată tulburat şi-i sărută mâna. Îşi scoate mereu pălăria şi şi-o pune la loc pe creştet, neştiind ce să facă cu ea, încât împăratul îl roagă să rămână cu ea pe cap. După un sfert de ceas de conversaţie obişnuită, ţarul se retrage furios. Ieşind în grădină, zăreşte pe un lac o gondolă veneţiană. Cuprins de o bucurie copilărească, sare în barcă şi vâsleşte sub ochii şambelanilor austrieci uluiţi.

După ceva vreme, împăratul binevoieşte, în sfârşit, să primească Marea Ambasadă. Petru se ascunde printre boierii de rang mai mic. Respectându-i dorinţa de anonimat, Leopold îşi ridică uşor pălăria şi-l întreabă pe Lefort: „Ce mai face preaiubitul nostru frate ţarul?” Netulburat, Lefort îi răspunde: „Când ne-am despărţit de Maiestatea Sa la Moscova, era cât se poate de bine”. Primirea este urmată de o cină somptuoasă. În încăperea unde plutesc mirosurile feluritelor sosuri, căldura este înăbuşitoare. Înfofoliţi în caftanele lor îmblănite, ambasadorii sunt leoarcă de sudoare. Trecând peste protocol, se retrag pentru câteva clipe, să se schimbe. La masă se aduc şase feluri de vin. Lefort îi cere împăratului îngăduinţa de a-i da să guste din toate „prietenului” său, un „voluntar” care stă în picioare în spatele lui. „Voluntarul” nu este altul decât ţarul. Şi de această dată, împăratul se înclină în faţa ciudatelor dorinţe ale oaspetelui său, care nu se simte în largul lui, după cât se pare, decât deghizat.

Petru face vizite împărătesei şi prinţeselor imperiale, îl întâlneşte pe prinţul Eugen de Savoia şi pe regele romanilor[96], Iosif, fiul lui Leopold[97]; de Sfântul Petru merge la slujbă la biserica iezuiţilor, după care aprinde cu mâna lui un foc de artificii. „Am băut zdravăn, îi scrie el lui Vinius, şi multe perechi s-au împreunat în grădină.” Ca să nu rămână dator, împăratul îi pofteşte pe ambasadori la un bal mascat. Petru vine îmbrăcat în ţăran frizon; împăratul şi împărăteasa sunt costumaţi în hangiu şi hangiţă. Hangiul bea în sănătatea ţăranului frizon; ţăranul bea şi el în sănătatea hangiului. Se dansează până în zori.

În ciuda acestor desfătări, Petru este nevoit să recunoască, nu fără amărăciune, că roadele diplomatice ale călătoriei sale sunt mai degrabă negative. Îndată după pacea de la Ryswick, Europa se

pregăteşte pentru un nou război de succesiune la tronul Spaniei. Cabinetele olandez şi britanic n-au ochi decât pentru acest colţ al lumii; cât despre Austria, aceasta nu vede deocamdată de ce ar sprijini pretenţiile Rusiei. Mai mult încă, este hotărâtă să trateze cu Turcia spre a putea dispune de toate forţele în Apus.

Dezamăgit în planurile lui de cruciadă împotriva necredincioşilor, Petru începe să-şi spună că nu către miazăzi trebuie să-şi îndrepte loviturile, ci către miazănoapte. Îşi întoarce aşadar privirile de la Marea Neagră către Marea Baltică. Suedezii l-au primit atât de necuviincios la Riga! Poporul acesta trufaş merită o lecţie, pe care are să i-o dea chiar el. Impunându-l pe prinţul elector Frederic-August de Saxa pe tronul Poloniei, a scos această ţară de sub influenţa Franţei şi a pregătit o alianţă împotriva lui Carol al XII-lea. Un lucru bun pentru Rusia. Un altul este chemarea specialiştilor din străinătate. În cursul călătoriei, Petru a putut angaja o mulţime de oameni pricepuţi, de la care aşteaptă mult pentru ridicarea poporului său. Printre cei care urmează să vină la Moscova se numără şi iscusitul şef de echipaj Cornelius Cruys[98], care va ajunge amiral, căpitanul Perry, pentru construcţia de canale, căpitanul Villebois, douăzeci şi trei de comodori, treizeci şi cinci de locotenenţi, şaptezeci şi doi de cârmaci, cincizeci de medici, trei sute patruzeci şi cinci de mateloţi, patru bucătari, meseriaşi de toate soiurile – cu totul, şase sute patruzeci de oameni. O încărcătură însemnată urmează, de asemenea, să sosească în două sute şaizeci de lăzi purtând iniţialele P.M. (Piotr Mihailov). În lăzi se află de toate: puşti, pistoale, tunuri, pânză pentru corăbii, compasuri, busole, ancore, plută, trei sicrie, opt blocuri de marmură pentru o viitoare şcoală de arte frumoase, un crocodil împăiat şi diploma de *doctor honoris causa* căpătată de Petru la universitatea din Oxford.

Fireşte, costul călătoriei, cu tot cu acele cumpărături, este foarte ridicat: se vorbeşte de trei milioane de ruble. A ţinut optsprezece luni. În timpul acestei lungi plimbări prin ţările ştiinţei şi ale bunelor obiceiuri, Petru nu şi-a uitat însă nicio clipă datoria faţă de Rusia. Tot ce vede, tot ce aude îl trimite cu gândul la ţara lui, atât de îndepărtată, atât de sălbatică şi de primejduită. Vrea să ştie cum merge construcţia forturilor de la Azov şi de la Taganrog, ce s-a mai întâmplat în Polonia şi dacă Rusia are vreo influenţă în China: „Îmi spui, îi scrie lui Vinius, că s-a înălţat la Pekin[99] o biserică ortodoxă şi că mulţi chinezi s-au botezat în credinţa noastră. Iată un lucru bun, dar pentru numele lui Dumnezeu, purtaţi-vă cu chibzuinţă şi nu vă pripiţi, ca să nu-i mâniaţi pe capii chinezilor şi să nu-i atingeţi cumva pe iezuiţi, care s-au statornicit acolo de multă vreme”.

Spre a-şi împlini călătoria prin Europa şi a vedea de aproape cum se fac galerele, se pregăteşte să părăsească Viena îndreptându-se către

Veneţia. Când pregătirile de plecare sunt foarte înaintate, primeşte un mesaj urgent de la Moscova: s-au răsculat din nou streliţii. Orbit de furie, ţarul strigă: „Sămânţa blestemaţilor de Miloslavski încolţeşte iarăşi!” Şi, luându-şi rămas-bun în mare grabă de la Curtea Austriei, sare într-un poştalion şi porneşte spre Rusia. Lefort şi Fiodor Golovin îl urmează. Restul Marii Ambasade rămâne pe loc, în aşteptarea poruncilor. În poştalionul care-l scutură zdravăn, Petru îşi stăpâneşte anevoie nerăbdarea. Este cuprins de dorinţa de a ajunge cât mai iute la Moscova şi în acelaşi timp este încercat de teama de a nu compromite rezultatele diplomatice ale călătoriei, grăbindu-se din cale-afară să se întoarcă. Grija pentru treburile ţării îi cere să nu mai zăbovească, nevoile politicii externe îi impun să nu se grăbească. Glasul ţării este mai puternic. Dacă focul cuprinde casa, trebuie să te îngrijeşti mai întâi de pereţi; ograda mai poate aştepta. Goneşte aşadar spre Moscova, zi şi noapte, fără oprire, cu o escortă de numai treizeci de călăreţi. Nici măcar nu vede pe unde trece. N-are decât o singură ţintă: să-i nimicească pe streliţi. În mintea lui, streliţii au luat locul turcilor.

—— || ——

În drum spre Moscova, Petru află alte amănunte despre răscoala streliţilor. Pedepsiţi să părăsească Moscova în urma complotului din 1697, aceşti oameni, învăţaţi cu traiul tihnit din capitală, n-au putut îndura povara greutăţilor. Puşi de pază la hotarele cu Turcia şi cu Polonia, departe de neveste şi de copii, prost hrăniţi, prost plătiţi, prost trataţi, au socotit că plecarea ţarului în străinătate ar fi un prilej nimerit ca să se întoarcă acasă.

La sfârşitul lunii martie 1698, patru regimente de streliţi, mutate de la miazăzi la apus, au trimis la Moscova o delegaţie de o sută şaptezeci şi cinci de ostaşi ca să ceară întoarcerea tuturor. Au luat de îndată legătura cu ţarevna Sofia, azvârlită în mănăstirea Novodevicie, care, se spune, i-ar fi îmbărbătat, îndemnându-i să nu se dea bătuţi. Zvonuri cumplite s-au răspândit în rândurile armatei: cum că ţarul ar fi murit acolo, departe, că boierii ar vrea să le facă de petrecanie ţarevnei Sofia şi ţareviciului Aleksei, că păgânii din slobozia nemţească uneltesc ca să pună mâna pe putere şi să vândă Rusia ereticilor. Regimentele de streliţi, cu minţile înfierbântate la auzul acestor lucruri, au pornit-o spre Moscova ca să le arate boierilor ce e aceea lege şi s-o aducă pe Sofia înapoi pe tron.

Mai întâi, Petru l-a mustrat aspru pe Romodanovski, într-o scrisoare, pentru că nu s-a arătat hotărât faţă de cererile răzvrătiţilor: „Pentru ce n-ai poruncit să se cerceteze? Dumnezeu are să te judece… Credeţi că am păţit ceva pentru că poşta are întârziere; vă temeţi şi nu îndrăzniţi să faceţi nimic. N-a murit nimeni, mulţumesc lui Dumnezeu, şi suntem cu toţii teferi şi sănătoşi. De când te-ai făcut fricos ca o muiere? Dacă o scrisoare se rătăceşte înseamnă că am murit? Nu credeam să fii aşa mişel!”

Ajuns la Cracovia, primeşte însă alte ştiri, conform cărora răscoala ar fi fost înăbuşită de armata regulată sub comanda lui Gordon. Dorind să împiedice vărsarea de sânge, generalul scoţian, însoţit de o mică escortă, s-a dus mai întâi în tabăra răsculaţilor, promiţându-le că vor scăpa cu viaţă dacă aruncă armele şi-i predau pe conducători. Streliţii i-au răspuns cu strigăte de ură şi au început să se pregătească de luptă. Sub focul artileriei, sunt repede înfrânţi. Cincizeci şi şase de capi ai răsculaţilor au fost spânzuraţi pe loc, iar o mie nouă sute cincizeci şi şase au fost azvârliţi în temniţă. Lucrurile s-au liniştit. La Moscova domneşte pacea, sub privirile reci ale lui Romodanovski. Dacă doreşte, ţarul îşi poate prelungi călătoria.

Uşurat, Petru hotărăşte să lase pentru mai târziu cercetările

referitoare la povestea cu streliţii şi se îndreaptă către Rawa, lângă Lemberg, unde trebuie să-l întâlnească pe noul rege al Poloniei, August al II-lea[100]. Streliţii pot să mai aştepte. Întâlnirea cu August al II-lea este o izbucnire de prietenie. Cei doi suverani se înţeleg de minune şi se potrivesc în toate: beau vârtos, le place războiul, doresc să se unească împotriva Suediei, în semn de bună înţelegere, fac schimb de haine şi de spade. După trei zile de benchetuială şi de discuţii politice, Petru porneşte din nou la drum.

Soseşte la Moscova la 25 august 1698, la şase seara. Nu catadicseşte să treacă să-şi vadă nevasta, nu se închină la icoana Sfintei Fecioare din Tver şi nici în faţa moaştelor sfinţilor ruşi, trece pe lângă Kremlin şi se opreşte tocmai în slobozia nemţească, la iubita sa Anna Mons. De aici se duce la Lefort, unde-şi petrece noaptea bând alături de câţiva tovarăşi de arme.

A doua zi, dis-de-dimineaţă, îi primeşte pe boierii veniţi să i se închine. Îi întâmpină cu multă bunăvoinţă; îl laudă pe Gordon pentru vitejie, povesteşte cum a călătorit, ce a vorbit cu August al II-lea şi deodată, fluturând o pereche de foarfece, îi taie barba generalisimului Şein. Acesta, încremenit de uimire, se întreabă cu ce a greşit ca să fie sluţit astfel, însă ţarul s-a şi apucat de podoaba lui Romodanovski. Niciunul nu scapă, în afară de Streşnev şi Cerkaski. Duşumeaua este plină de smocuri de păr, ţarul se tăvăleşte de râs mânuind foarfeca, în vreme ce boierii se uită unul la altul, amuţiţi. N-au mai simţit din tinereţe aerul proaspăt mângâindu-le obrajii. Sunt pătrunşi brusc de o cucernică teamă. Nu demult, patriarhul Adrian a înfierat din nou, într-o predică, rasul bărbii: „Nu se cade să schimbăm înfăţişarea bărbatului… Mântuitorul însuşi, Domnul nostru Hristos, purta barbă. La fel şi sfinţii apostoli, profeţii cei mari, Constantin cel Mare, Teodosie cel Mare, Vladimir cel Mare, toţi aveau barbă şi o îngrijeau ca pe o podoabă dăruită de Dumnezeu… Credeţi oare că este frumos să vă radeţi barba şi să nu vă lăsaţi decât mustaţă? Dumnezeu a lăsat astfel pe lume doar câinii şi pisicile, iară nu bărbaţii… Rasul bărbii nu este numai o grozăvie şi o ruşine, ci şi un păcat de moarte… Bărbaţi dreptcredincioşi, să nu care cumva să căderi în ghearele diavolului! Unde veţi sta, în clipa Judecăţii de Apoi? Alături de sfinţii purtând podoaba bărbii ori alături de ereticii lipsiţi de această podoabă?” Vorbele patriarhului mai răsună încă în urechile boierilor rămaşi fără barbă şi fără grai. Nu se cuvine însă să te împotriveşti voinţei ţarului. I-a căşunat pe barbă pentru că vede în ea prejudecăţile, superstiţiile, întunericul şi neştiinţa în care a trăit acest popor pe care vrea să-l tragă după sine şi să-l îndrepte către luminile Apusului.

Întorşi fiecare la casele lor, boierii au de înfruntat lacrimile nevestelor, care nu se pot obişnui cu gândul că soţii lor vor fi de-acum înainte lipsiţi de semnul cel mai nobil al bărbăţiei. Cinci zile mai

târziu, în timpul unui ospăţ acasă la generalisimul Şein, ţarul, vesel nevoie mare, porunceşte să fie trase douăzeci şi cinci de salve de tun şi-l pune pe măscăriciul său favorit să taie bărbile care au mai rămas. Măscăriciul îi trage pe boieri de păr şi taie fără milă, tăvălindu-se de râs. Cei care au fost supuşi acestei încercări râd cu hohote de deznădejdea celorlalţi. La următorul ospăţ, de cinci sute de persoane, cu muzică şi dans, acasă la Lefort, Petru priveşte cu mulţumire feţele netede ale apropiaţilor săi. Ruşii seamănă la chip cu nemţii, cu olandezii. Dar la suflet? Aici, este de părere ţarul, mai sunt încă multe de făcut.

Nu s-a grăbit însă să se întoarcă în capitală ca să se joace cu foarfeca. Este fără îndoială plăcut să tai bărbile prietenilor, dar este şi mai plăcut să tai capetele duşmanilor. Fiind înştiinţat despre rezultatele cercetărilor privitoare la răscoala streliţilor, socoteşte că interogatoriile au fost prea blânde şi că trebuie dovedită vina Sofiei şi a clicii ei, precum şi amestecul acestora în complot.

De data asta, vrea să-i nimicească pentru totdeauna pe streliţi şi s-o pună pe sora lui vitregă cu botul pe labe. Are să aibă el grijă de toate şi n-are să cruţe pe nimeni. Numeşte o comisie de boieri, avându-l în frunte pe crudul Romodanovski, care îi va interoga şi-i va judeca pe cei arestaţi; sunt pregătite în acest scop paisprezece camere de tortură, înzestrate cu tot ce trebuie. Vinovaţii, în număr de o mie şapte sute paisprezece, care zac în lanţuri în mănăstirile şi temniţele Moscovei, sunt aduşi la Preobrajenskoe, în grupuri de câte o sută treizeci, şi daţi pe mâna călăilor.

Interogatoriile încep la 17 septembrie 1698 – chiar de Sfânta Sofia! – şi ţin de la şase până la opt ceasuri pe zi. Treizeci de ruguri ard fără încetare la Preobrajenskoe. Dacă un streliţ se încăpăţânează să nu răspundă la vreo întrebare ori să nu-şi recunoască vina, este supus la cazne. Legat de mâini, este lovit cu cnutul până când şfichiul îi sfâşie carnea. Primeşte de la treizeci până la patruzeci de lovituri într-un ceas. Când nefericitul leşină, sunt chemaţi doctorii să-l readucă în simţiri. Dacă tot nu vrea să deschidă gura, este spânzurat de mâini, i se pun pe tot trupul cărbuni aprinşi, îi sunt pârlite tălpile, este însemnat cu fierul roşu şi îi sunt frânte coastele cu cleştele. Călăii sunt şi ei obosiţi şi sătui să mai chinuiască trupurile sfâşiate, sângerânde, judecătorii şi grefierii sunt năuciţi din pricina urletelor şi a horcăielilor. Un singur om, doar unul, pare neobosit: Petru. Asistă la toate torturile, îmbătat parcă de mirosul de sânge, de puroi, de piele arsă şi de excremente. Pune chiar el întrebări, înjură, loveşte zdrenţele acelea omeneşti, care abia de mai au putere să vorbească. Patriarhul Adrian, ţinând în mâini icoana făcătoare de minuni a Sfintei Fecioare, vine să-l roage să fie milostiv cu streliţii rătăciţi. Petru strigă mânios: „De ce-ai adus icoana asta? Du-te şi pune-o la locul ei. Nu uita că mă

închin şi eu, ca şi tine, lui Dumnezeu şi Sfintei Fecioare; dar nu uita că datoria mea este să apăr norodul şi să-i pedepsesc pe nelegiuiţii care uneltesc ca să-l piardă!"

La 30 septembrie, trei sute patruzeci şi unu de streliţi sunt duşi în căruţe, doi câte doi, în piaţa osândiţilor la moarte. Nu sunt decât nişte arătări în zdrenţe, cu privirile rătăcite, ce stau să cadă la fiecare hurducătură. Ţin în mâini lumânări mari, aprinse. Neveste, mame, copii aleargă în urma căruţelor scoţând ţipete sfâşietoare. La poarta Pokrovski, convoiul se opreşte înaintea ţarului, călare, îmbrăcat în uniforma poloneză primită în dar de la August al II-lea. Este înconjurat de un grup de boieri, cu obrazul ras. Se mai află lângă el numeroşi ofiţeri, precum şi tot corpul diplomatic, înştiinţat din ajun. Mulţimea se îmbulzeşte ceva mai încolo. Ţarul îi porunceşte unui grefier să dea citire sentinţei de osândă la moarte a „tâlharilor, hoţilor, nesupuşilor care au hulit crucea" din regimentele de streliţi. Începe execuţia. Două sute unu osândiţi sunt spânzuraţi; o sută, cu vârste cuprinse între cincisprezece şi douăzeci de ani, sunt biciuiţi, însemnaţi pe obrazul drept şi trimişi în Siberia; patruzeci, dintre cei mai importanţi, sunt duşi înapoi în închisoare, unde vor fi supuşi din nou la cazne.

Nu este decât începutul. După ce aceşti streliţi s-au întremat, judecătorii şi călăii se apucă din nou de treabă. De data asta li se pun întrebări nu doar acestora, ci şi nevestelor şi slujnicelor lor. Una dintre slujnice va naşte sub tortură. Altele vor fi îngropate de vii, după obiceiul din vechime[101]. Petru însuşi o interoghează pe sora lui vitregă, Sofia. Aceasta se dezvinovăţeşte, nu ştie nimic de complot. Cealaltă soră a lui Petru, Marfa, recunoaşte doar că i-a dat de ştire fostei regente despre apropiata sosire a streliţilor, care-i rămăseseră credincioşi.

În ciuda suferinţelor la care sunt supuşi streliţii în fiecare zi, ancheta bate pasul pe loc. Nimic nu dovedeşte că Sofia ar fi fost sufletul complotului; ţarul o crede însă vinovată. Între 3 şi 18 octombrie sunt executaţi şapte sute şaptezeci şi doi de streliţi: unii prin tăierea capului, alţii prin spânzurare, alţii prin smulgerea braţelor şi a picioarelor. O sută nouăzeci şi cinci dintre ei sunt atârnaţi în cârlige sub ferestrele Sofiei, în grădina mănăstirii Novodevicie, unde Petru a închis-o de câţiva ani. Între degetele înţepenite a trei cadavre călăul a pus copii ale unei scrisori pe care streliţii, chipurile, ar fi trimis-o ţarevnei. Petru nu-şi mai poate potoli setea de răzbunare. Vrea să înece în sânge amintirea acestor răscoale, care-l bântuie încă din copilărie. În faţa ambasadorilor îngroziţi, pune chiar el mâna pe secure şi loveşte. Mai mulţi contemporani, printre care diplomaţii austrieci Korb şi Guarient, apoi domnul de Villebois şi alţii o confirmă. Ce-i de mirare în faptul că Petru a dorit să dea o mână de ajutor? Pentru el, toate muncile sunt la fel, niciuna nu este ruşinoasă. Se

pricepe la o grămadă de lucruri şi nu se sfieşte s-o arate; ba chiar e mândru de asta. Nu este doar un matelot şi un dulgher iscusit, ci vrea să le arate călăilor că nici meseria lor nu e o taină pentru el. Când loveşte cu securea gâtul vinovatului, o face cu nădejde. Sângele care ţâşneşte nu-l înspăimântă şi nu-l înduioşează. Pentru el, suferinţa este în legea firii. Interesul pentru ceea ce face nu este sadic, ci ştiinţific. Nu pedepseşte, operează. Iar când isprăveşte, încearcă, ca la plecarea de pe un şantier, mulţumirea deplină a lucrului bine făcut **[102]**.

La porunca sa, cadavrele rămân pe loc timp de cinci luni. Atârnând în ştreang ori aruncate pe jos, printre braţe şi picioare smulse şi capete tăiate, în zăpadă. Împrejurimile Kremlinului sunt presărate cu trupuri fără cap ce răspândesc, în ciuda frigului, o duhoare cumplită. Înfipte în pari, sute de capete sunt pradă corbilor. În faţa acestor boţuri de carne fără ochi, fără nas, cu părul cânepiu, trecătorii îşi fac semnul crucii.

La începutul anului 1699, tribunalul se pune din nou pe treabă, în zece camere de tortură. Încă o sută treizeci şi şapte de oameni sunt spânzuraţi şi două sute optzeci şi cinci biciuiţi şi însemnaţi cu fierul roşu. La 3 februarie 1699, nepotul generalului Lefort scrie de la Moscova: „Astăzi vor fi osândiţi la moarte încă trei sute dintre acei nefericiţi care voiau să ne trimită pe lumea cealaltă. Maiestatea Sa a poruncit ca toţi străinii să fie de faţă la execuţie. Sunt ultimii. Toţi ceilalţi şi-au primit pedeapsa”. **[103]**

În sfârşit, după ce au stat aşa vreme îndelungată, ca toată lumea să le poată vedea, cadavrele putrezite sunt aruncate unul peste altul în căruţe şi duse în mai multe oraşe din provincie, unde vor rămâne o vreme în pieţele publice, ca să slujească oamenilor drept pildă. Mai târziu vor fi azvârlite în gropi comune. Deasupra fiecărei gropi se va înălţa un stâlp de fier pe care vor fi înscrise toate mârşăviile celor morţi. Capetele, înfipte în pari, veghează deasupra mormintelor.

Odată execuţiile săvârşite, cele şaptesprezece regimente de streliţi sunt desfiinţate, iar streliţii care au mai rămas sunt alungaţi din Moscova, nemaiputând călători nicăieri fără autorizaţie şi nemaiavând voie să slujească în armată. Văduvele şi copiii vinovaţilor sunt nevoiţi la rândul lor să părăsească oraşul. Oamenii sunt ameninţaţi cu pedepse aspre dacă le vor da un adăpost ori ceva de lucru. N-au decât să cerşească, iar dacă n-au pierit de mâna călăului, să moară de frig şi de foame.

Cât despre Sofia, a cărei vinovăţie n-a putut fi dovedită, Petru o sileşte să rămână închisă în mănăstirea Novodevicie, călugărindu-se. Pierzându-şi rangul şi averea, Sofia devine o călugăriţă ca toate celelalte, sub numele de maica Suzana **[104]**. Marfa, învinuită şi ea de uneltire, va avea aceeaşi soartă, la mănăstirea Adormirea Maicii Domnului, unde va trăi tot restul vieţii sub numele de maica

Margareta.

Petru găseşte că mănăstirea este cel mai bun mijloc de a se descotorosi de femei. Pe a lui o simte de mai multă vreme ca pe o povară, după fiinţele elegante şi îndrăzneţe pe care le-a cunoscut în străinătate. Evdokia i se pare şleampătă, nesărată, lipsită de farmec şi de vino-ncoace. Prea „rusoaică", Evdokia face parte dintr-o lume demult apusă, pe care a jurat s-o nimicească. Nu i-a scris, din călătorie, nici măcar un rând. La întoarcere o cheamă la Vinius, şeful Poştei, şi-i spune cu glas îngheţat că ar fi bine să se retragă într-o mănăstire. Evdokia, indignată, se împotriveşte. Ce rău a făcut ca să fie astfel pedepsită? Nu i s-a rostit nici măcar o singură dată numele în timpul cercetărilor asupra uneltirilor puse pe seama streliţilor. Îl iubeşte pe ţar din tot sufletul. Pe deasupra, este mama ţareviciului. Vrea oare Petru s-o despartă de fiul ei? Patriarhul Adrian se ridică în apărarea soţiei legiuite. Furios, Petru îl dă afară. Timp de trei săptămâni încheiate, Evdokia nu-l mai slăbeşte cu lacrimile şi jurămintele, dar Petru, neînduplecat, o pune într-o caleaşcă cu doi cai şi o trimite fără niciun fel de însoţitor la mănăstirea Ruga Maicii Domnului din Suzdal. Aleksei, în vârstă de nouă ani, a fost smuls de lângă mama sa şi încredinţat duşmancei ei de moarte, Nataşa, sora cea mai iubită a lui Petru.

Evdokia, repudiată, rămasă fără rang şi fără avere, îşi începe la douăzeci şi şase de ani traiul în mănăstire, sub numele de maica Elena. Nu primeşte pentru întreţinere nici măcar o copeică şi nu are nicio slugă. Deznădăjduită, îi scrie fratelui ei, Avram Lopuhin: „N-am nevoie de cine ştie ce, dar ce să fac, trebuie să mă hrănesc. Eu nu beau, dar aş vrea să dau altora câte ceva de băut… Aici nu se găseşte nimic. Totul este putred. Ştiu că te mâhnesc, dar ce să fac? Atâta vreme cât am să mai trăiesc, ajută-mă, rogu-te, cu ceva de mâncat şi de băut şi cu ceva veşminte, pentru o sărmană cerşetoare!"

Fiind de-acum înainte „mireasa Domnului", Evdokia nu mai poate fi soţia ţarului. Petru se socoteşte dezlegat pentru totdeauna de lanţurile căsătoriei. Chiar şi în ochii Bisericii, trece drept un fel de văduv. Liber ca păsările cerului. Gata de alte isprăvi. În tot timpul acestei campanii de pedeapsă se arată, la ospeţe, de o vioiciune neobosită, ca şi cum priveliştea sângelui şi a suferinţelor l-ar îndemna să bea încă şi mai mult decât de obicei. Trece fără greutate de la butuc la pahar şi de la pahar la butuc. De fapt, în vremurile acelea, tortura era peste tot în lume un lucru obişnuit, fiind nedespărţită de justiţie. Tatăl lui Petru, Aleksei, „ţarul cel blajin", a trimis la moarte peste şapte sute de persoane după răscoala de la Moscova din 1662. **[105]** De ce s-ar dovedi fiul său mai milostiv? De altfel, chinurile la care sunt supuşi osândiţii sunt cam aceleaşi ca şi în celelalte ţări. Petru nu se îndepărtează aşadar de modelele europene, ci doar le adăugă, cel

mult, lipsa de măsură slavă.

După ce a făcut să cadă atâtea capete, socoteşte cum să mai reteze nişte bărbi. Gândul la feţele bărboase ale supuşilor săi nu-i dă pace. Este din ce în ce mai încredinţat că barba este o insultă adusă civilizaţiei. Cei din jurul său, prieteni şi sfetnici apropiaţi, şi-au dat bărbile jos, dar cum rămâne cu ceilalţi?… „Ruşii, scrie un oarecare căpitan Perry care a trăit în acele timpuri, aveau pentru barbă un respect cucernic. O lăsau să crească până ce le acoperea pieptul, o pieptănau şi o periau cu grijă, ca să nu smulgă niciun fir. Barba îi deosebea de străini."

Neputând să-şi tundă el însuşi toţi supuşii, Petru dă un ucaz prin care le interzice să-şi lase barbă tuturor, în afară de slujitorii Bisericii. Cei care vor dori să-şi păstreze barba, împotriva voinţei ţarului, vor fi nevoiţi să plătească un bir, socotit după starea lor socială, adică o sută de ruble pe an pentru boieri şi înalţii funcţionari, şaizeci de ruble pentru curteni şi negustori, treizeci de ruble pentru lachei şi vizitii, o jumătate de copeică pentru ţărani, la intrarea şi la ieşirea din oraş. Tuturor li se înmânează, în loc de chitanţă, o medalie de bronz pe care sunt înscrise cuvintele: „Birul s-a plătit". Pe aceeaşi medalie se poate vedea un chip bărbos, alături, uneori, de câteva cuvinte: „Barba nu aduce niciun folos". Cei care au plătit birul trebuie să aibă medalia tot timpul asupra lor şi s-o arate de fiecare dată când li se cere. În fiecare an, medalia este reînnoită. Cea mai mare parte dintre boieri şi negustori, găsind birul prea mare, sfârşesc prin a se rade. Ţăranii însă plătesc bănuţul fără şovăire când intră în cetatea cea mare, întorcându-se în sat cu barba în vânt, ca nişte adevăraţi bărbaţi şi creştini.

Căpitanul Perry povesteşte cum a întâlnit odată, pe şantierele din Voronej, un dulgher bătrân care ieşea de la bărbier proaspăt ras, şi l-a întrebat: „Unde ţi-e barba?" „Uite-o aici, i-a răspuns dulgherul, scoţând din buzunarul de la piept al hainei un smoc uriaş de păr. Am s-o pun într-o răcliţă şi am să las cu limbă de moarte să mi-o depună în sicriu, când oi muri, ca să nu mă despart de ea până în ziua Judecăţii de Apoi. Toţi tovarăşii mei fac la fel."

Dacă boierii şi negustorii avuţi, ostaşii şi marinarii s-au supus, de voie, de nevoie, modei celei noi, oamenii din străfundurile Rusiei n-o privesc cu ochi buni. Petru şi Curtea sa, toţi fără barbă, sunt ca un luminiş; în jurul lor se întinde însă pădurea.

Urmează încă un şir de ucazuri, care de care mai aspru: dacă vine un bărbos cu o cerere într-un birou, să nu-i fie primită, să fie pus să plătească cincizeci de ruble, iar dacă zice că nu are, să fie trimis la Roggerrik să-şi plătească datoria muncind. Dacă cineva întâlneşte un bărbos îmbrăcat necuviincios, îl poate duce cu sila la poliţie, primind drept răsplată jumătate din amenda cuvenită pentru barbă, precum şi

hainele nesupusului.

Pot fi închipuite oare feţele netede, rase, moderne, europene deasupra caftanelor lungi, boiereşti? Obrazul şi straiele trebuie să se potrivească. După ce s-a războit cu bărbile, Petru începe bătălia cu veşmintele, care nu s-au mai schimbat în Rusia de mai bine de un veac. Lungi şi ţepene, puse unele peste altele, croite grosolan, sunt însă minunat împodobite. Gulerele de catifea grea până la bărbie; mânecile hainelor, foarte lungi, sunt prinse la încheieturi cu butoni din pietre preţioase. Hainele din stofe scumpe atârnă până la călcâie. Iarna, boierii poartă blănuri lungi, care le acoperă pântecele încins cu un brâu lat de mătase adusă din Persia. Căciula de blană este neînchipuit de înaltă. Ţarul şi-a pus demult în minte să schimbe veşmintele atât de greoaie cu ceva mai simplu şi mai uşor de purtat. Înfofoliţi în brocarturi şi mătăsuri, bărbaţii aduc cu nişte muieri grase, leneşe şi păroase. De altfel, unii dintre ei, precum Pleşeev, îşi fac hainele de curte din rochiile vechi ale nevestelor[106]. Flăcăi zdraveni poartă un cercel în ureche, care străluceşte printre şuviţe. Mişcările tuturor sunt încete şi greoaie. „Mânecile astea largi nu-ţi aduc decât necazuri, spune Petru. Ţi se întâmplă ori să le înmoi în supă, ori să spargi vreun geam.”

Lui Petru nu-i plac nici veşmintele mujicilor ruşi, fără buzunare, din care pricină, după spusele unui călător[107], „îşi ţin hârtiile trebuincioase în încălţări şi banii în gură”. Cu prilejul defilărilor solemne ale Marii Ambasade, Petru a putut vedea că îmbrăcămintea ruşilor strârneşte râsetele mulţimii. Lucrând pe şantiere, în străinătate, s-a încredinţat că un popor tânăr şi harnic are nevoie de veşminte care să nu-i stânjenească mişcările. Dacă Rusia vrea să meargă repede înainte, nu trebuie să rămână îmbrăcată în vechiturile de pe vremea lui Boris Godunov. Ţarul însuşi nu are decât un singur caftan după moda veche, pe care l-a îmbrăcat, spre a se înveseli, la nunta unor bufoni de la Curte. Încolo nu are decât haine militare din postav cenuşiu, negru, verde ori „de culoarea garoafei”.

Un ucaz dat la 4 ianuarie 1700 hotărăşte că „boierii, oamenii de la Curte, funcţionarii de la Moscova şi din alte oraşe vor purta îmbrăcăminte ungurească, cu caftanul de deasupra până sub genunchi, iar cel de dedesubt mai scurt”. În acelaşi an, la 20 august, ucazul este întărit astfel: „Întru slava şi mândria statului şi a administraţiei militare, bărbaţii de toate meseriile, în afară de preoţi, de slujitorii bisericii, de vizitii şi de ţărani, vor purta haine ungureşti ori nemţeşti. Nevestele şi fiicele lor vor purta şi ele haine ungureşti ori nemţeşti”. Oamenii sărmani au totuşi un răgaz de cinci ani să-şi poarte hainele până se rup. În anul următor, ţinuta cea nouă este arătată în amănunţime: pentru bărbaţi – cămăşi, pantaloni, cizme, bocanci şi pălării nemţeşti, mantale franţuzeşti ori nemţeşti; pentru femei – fuste

şi încălţări nemţeşti, pălării cu borul ridicat. Modelele acestor veşminte sunt agăţate la porţile oraşului; cei ce nu se supun ucazului plătesc amenda: patruzeci de copeici dacă merg pe jos, o rublă dacă sunt călare. Se întâmplă adesea ca veşmintele care nu sunt croite după ucaz să fie sfâşiate de oamenii de pază.

Ţarul însuşi se distrează straşnic tăind mânecile prea lungi ale veşmintelor câtorva curteni. În curând, la toate recepţiile, boierii apar în haine strâmte, din postav. Neobişnuiţi cu această ţinută ciudată, se privesc râzând, ca şi cum ar fi la un bal mascat. Nici Petru nu-şi poate stăpâni râsul la vederea acestor maimuţoi deghizaţi. Ceea ce vede nu este decât o caricatură a Europei. Nu se îndoieşte însă de faptul că toţi ruşii lui vor fi odată şi odată la fel de eleganţi ca englezii, austriecii ori francezii. Unii dregători se plâng, fireşte, că le este frig la picioare, din pricina pantalonilor scurţi şi a picioarelor descoperite, doar în ciorapi. Mormăie că veşmintele astea nu sunt bune pentru clima aspră a Rusiei. Tânărul ţar nu prea ţine seama de înţelepciunea strămoşească. Nimeni însă nu cutează să ridice glasul.

Obiceiurile din străbuni primesc încă o lovitură crâncenă: reforma calendarului. După calendarul rus, credincios tradiţiei bizantine, anul începea la 1 septembrie, zi socotită „a facerii lumii", în anul 5508 înainte de naşterea lui Isus Hristos. Altfel spus, Petru se născuse, pentru ruşi, în anul 7180 (1672), iar anul 1700 era la Moscova 7208. La 20 decembrie 1699, când mai rămăseseră doar câteva zile până la sfârşitul veacului, Petru dă un ucaz prin care numărătoarea anilor urmează să se facă din acea clipă după calendarul european, fiecare an începând la 1 ianuarie. Nu merge atât de departe încât să instituie calendarul gregorian care, fiind cel de la Roma, n-ar fi potrivit pentru ortodocşi; se mulţumeşte deci cu cel iulian, care are faţă de celălalt o întârziere de unsprezece zile **[108]**.

Petru hotărăşte ca, la 1 ianuarie 1700, toată lumea „să-şi împodobească porţile caselor cu crengi de brad şi de vâsc, după modelele arătate în piaţa cea mare şi la Spiţeria de Jos". Porunceşte ca toţi oamenii să ia parte la slujbele de la biserică şi să-şi facă urări de Anul Nou. Cei care au puşti sunt puşi să tragă câteva focuri, în semn de bucurie. Trupele adunate în Piaţa Roşie dau semnalul, la ceasul amiezii, prin focuri de artilerie şi de muschete. Seara, focurile de artificii luminează cerul. Veselia asta silită nu tulbură inimile moscoviţilor. Unii şoptesc: „Cum a putut Dumnezeu să facă lumea iarna?" Alţii, dintre vechii credincioşi, merg mai departe: „Biblia spune că Antihristul are să schimbe vremea. Petru I este aşadar Antihristul".

În 1699, ca să încurajeze nobilimea, Petru a înfiinţat primul ordin al cavalerilor ruşi, botezându-l „Sfântul Andrei", patronul Rusiei. Cei care-l vor primi vor purta pe piept o panglică sinilie. În 1702 se

deschid *teremurile*, femeilor li se îngăduie să ia parte la întrunirile de societate, logodna devine obligatorie cu şase săptămâni înainte de căsătorie, viitorii soţi având deplina libertate de a se vedea în această vreme. Un an mai târziu, apare la Moscova primul ziar rusesc, *Ştiri din Moscova (Moskovskie novosti)*, care cuprinde, în patru pagini, o mulţime de noutăţi scurte despre ceea ce se petrece în Rusia şi în Europa. Spre ştiinţa cititorului, se dau din când în când lămuriri: „Lisabona, capitalala Portugaliei, se află aşezată pe râul Tajo, în Europa… Versailles este un sat şi un loc de desfătare pentru regele Franţei, lângă Paris… Lordul este un boier englez”. **[109]** Tiparniţele abia înfiinţate folosesc slove ruseşti laice, spre deosebire de Biserică, în care se păstrează vechiul alfabet slavo-sârb **[110]**. Este tradusă *Viaţa lui Alexandru Macedon*, de Quintus Curtius, se pregătesc manuale de aritmetică şi chiar un dicţionar. Trimisul Franţei, Baluze, ia parte la reprezentaţia a două comedii, una în ruseşte, cealaltă în nemţeşte, şi-i scrie lui Ludovic al XIV-lea: „Sala este din lemn, însă mare: lojile sunt bine împărţite şi teatrul este destul de încăpător”. **[111]**

În toiul acestor strădanii ce urmăresc ridicarea ţării, moartea unor prieteni apropiaţi îl loveşte pe ţar ca o nedreptate cerească. Se află pe şantierul de la Voronej când primeşte vestea morţii prietenului sau Lefort, la 2 martie 1699. În vârstă de numai patruzeci şi trei de ani, Lefort, general de infanterie, mare amiral, tovarăş de beţie de neînlocuit, şi-a dat sufletul în urma prea obositoarei munci şi a prea numeroaselor excese. Cu ochii plini de lacrimi, ţarul strigă: „Prietenul meu nu mai este. În cine pot să mă mai încred de acum înainte?” Întors în mare grabă la Moscova, porunceşte să fie deschis sicriul, sărută fruntea şi mâinile mortului şi cere să i se facă o înmormântare măreaţă. Procesiunea care se îndreaptă spre biserica reformată îl are în frunte pe ţar, în veşminte cernite. Un cavaler îmbrăcat în negru, ţinând sabia scoasă din teacă şi cu vârful îndreptat în jos, merge înaintea sicriului purtat pe umeri de douăzeci şi opt de polcovnici. Ambasadorii, boierii, înalţii dregători, generalii vin în urmă, cu capetele plecate. Trei regimente fac parte din cortegiu. Fanfara militară intonează o muzică tristă. Patruzeci de tunuri trag salve de onoare. Văduva merge cu pas şovăielnic, înconjurată de bocitoare. Norodul Moscovei nu poate pricepe de ce ţarul este atât de mâhnit de moartea unui străin. După ce Lefort este îngropat în cimitirul din slobozia nemţească, prietenii se adună la praznic în casa răposatului. Fiecare primeşte un inel de aur cu pecete, purtând chipul Morţii. Ţarul bea zdravăn, dar cei din jur nu-i ţin hangul şi, cum mai mulţi oaspeţi dau semne că ar vrea să plece înainte de sfârşitul mesei, Petru se mânie straşnic şi strigă: „Mi se pare că sunteţi bucuroşi că Lefort nu mai este!”

Câteva luni mai târziu, moartea răpune o altă fiinţă dragă lui

Petru: iscusitul şi credinciosul lui general Patrick Gordon. În schimb, abia dacă-şi poate ascunde uşurarea, în decembrie 1700, la vestea morţii patriarhului Adrian, duşman neîmpăcat al dorinţei sale de schimbare. Spre a nu mai avea alături nicio putere rivală, nu aduce pe nimeni în locul patriarhului, numindu-l în schimb pe mitropolitul Stepan Iavorski al Riazanului „vremelnic păzitor al Sfântului Scaun patriarhal". Stepan Iavorski este un ucrainean cu mintea ageră, care a învăţat la şcoli străine şi nu va fi, chibzuieşte ţarul, o stavilă în calea gândurilor sale de înnoire. De altfel, nu i se încredinţează decât treburile mărunte. Conducerea mănăstirilor va fi asigurată de un birou în fruntea căruia se află un laic, Musin-Puşkin. Este primul pas către supunerea Bisericii. De fapt, Biserica nu l-a supărat niciodată pe ţar şi nu l-a împiedicat să-şi ducă planurile la bun sfârşit. Cel puţin în ceea ce priveşte viaţa sa personală. Chiar atunci când şi-a alungat soţia fără vreo pricină mărturisită, patriarhul Adrian s-a mărginit să mormăie în şoaptă cum că nu s-ar cădea.

Petru pare acum îndrăgostit de-a binelea de Anna Mons, care primeşte o pensie anuală de şapte sute de ruble şi stă într-o casă arătoasă, în slobozia nemţească, unde, după spusele unui martor, odaia de culcare nu are pereche. În popor, Anna Mons este poreclită „ţarina din Kokui **[112]** " sau „desfrânata". Acoperită de podoabe, Anna nu se sfieşte să se arate alături de ţar la ospeţe şi chiar la ceremoniile oficiale. Când un diplomat danez îl roagă pe Petru să-i fie naş copilului său, ţarul cere ca naşă să fie Anna. Îi dăruieşte o moşie la Dubino şi se gândeşte chiar s-o ia de nevastă, ceea ce nu înseamnă că nu-şi face de cap cu o mulţime de slujnice de la han, cu prostituate şi chiar cu o prietenă de-ale Annei, nemţoaica Helena Fademrecht. Helena îl numeşte pe ţar în scrisori „soarele meu iubit, dragul meu cu ochii ca noaptea şi cu sprâncenele ca pana corbului" **[113]** .

Ascensiunea Annei pare nestingherită, când deodată se întâmplă ceva neaşteptat. La începutul campaniei în nord, din 1703, trimisul saxon Konigseck se îneacă într-un râu. Fiind mereu în căutare de informaţii politice, Petru porunceşte să fie golite buzunarele diplomatului şi nu descoperă scrisori confidenţiale, cum nădăjduia, ci răvaşe de dragoste. Scrisul, stilul, semnătura, totul o învinovăţeşte pe Anna Mons. De altfel, răposatul poartă la piept portretul frumoasei Anna şi o şuviţă de păr blond, într-un medalion pe care sunt gravate cuvintele „Dragoste şi credinţă".

Cu toate că este foarte înţelegător în ale dragostei, Petru se socoteşte jignit şi o azvârle în închisoare pe necredincioasă, împreună cu vreo treizeci de persoane bănuite că ar fi ajutat-o să-şi întâlnească iubitul. „Complicii", a căror vină nu se cunoaşte de fapt, vor sta multă vreme la răcoare. În schimb, Anna Mons este curând pusă în libertate. I se iau toate bunurile, în afară de un portret în miniatură al

suveranului, de care nu vrea în ruptul capului să se despartă, „din pricina diamantelor cu care este împodobit”. Nu se dă bătută. Atrasă de diplomaţie, devine în curând iubita, apoi soţia trimisului prusac Keyserling. Într-o seară, după o cină îndestulată, Keyserling se apropie de ţar şi, profitând de buna dispoziţie a Maiestăţii Sale, îndrăzneşte să-i ceară o slujbă pentru fratele fostei sale favorite. În sufletul lui Petru se redeşteaptă vechea supărare. Deşi a trecut ceva vreme, n-a uitat jignirea, aşa că-i spune verde în faţă: „Am crescut-o pe Mons pentru mine cu gândul s-o iau de soţie. Dumneata ai sedus-o, aşa că n-ai decât s-o păstrezi. Însă nu-mi mai vorbi niciodată despre ea şi nici despre neamurile ei!” Şi cum diplomatul prusac stăruie, cu stângăcie, Menşikov răcneşte: „Mons asta a dumitale e o târfă! Am avut-o şi eu, ca şi dumneata şi ca toată lumea! Nu vrem să mai auzim de ea şi mai lăsaţi-ne în pace!” Înăbuşindu-se de furie, soţul cel indiscret vrea să protesteze, însă ţarul şi Menşikov se reped asupra lui cu pumnii şi-l aruncă pe scară. A doua zi, Keyserling cere iertare iluştrilor săi agresori. **[114]**

Petru este ranchiunos, dar nu de neconsolat. Menşikov, care-l înlocuieşte acum pe Lefort în preajma lui, îi găseşte mereu tinere nu prea virtuoase. Cei doi îşi schimbă cu plăcere iubitele. Curtea Nataşei, sora mezină a ţarului, este un adevărat harem, unde suveranul şi confidentul său vin să-şi găsească iubirile de-o noapte. Dragostea este pentru amândoi un act de igienă, dar şi de desfătare.

Lui Petru nu-i pasă de ce spun cei din jur, şi cu atât mai puţin de părerea norodului. Rapoartele de poliţie care-i trec prin mână sunt însă pline de vorbe usturătoare rostite de cei ce iau parte la adunări secrete. „Ţarul rade bărbile şi se înhăitează cu nemţii; credinţa este şi ea nemţească”, spune unul dintre vorbitori. „Ţarul trăieşte după moda străinilor, mănâncă miercurea şi vinerea carne şi n-a ţinut postul Sfântului Filip. Le-a dat poruncă tuturor să poarte haine nemţeşti. N-a mai numit patriarh, ca să domnească singur şi să nu aibă rival. A poruncit ca Anul Nou să fie sărbătorit la 1 ianuarie 1700, încălcând astfel legământul Sfinţilor Părinţi. Anii Domnului au fost înlăturaţi, iar în locul lor au fost puşi anii Satanei”, spune un altul **[115]**.

Înainte, Petru nu-i avea împotrivă decât pe sectanţi, pe vechii credincioşi. Acum însă vechilor credincioşi par să li se alăture cei de credinţa nouă, şi toţi sunt contra reformelor. Motivul acestei împotriviri, care ajunge în inima poporului, nu ţine doar de ceea ce spun cărţile sfinte îndreptate de patriarhul Nikon, ci chiar, şi mai ales, de rasul bărbii, hainele nemţeşti, schimbarea calendarului, obiceiul folosirii tutunului, emanciparea femeii. De-acum înainte, împotrivirea populaţiei, îndreptată către cei ce-i maimuţăresc pe străini, nu mai este doar religioasă, ci şi naţionalistă. În mahalale, la ţară, se spune tot mai des că ţarul cel adevărat a murit în timpul călătoriei şi că în locul

lui domneşte Antihristul. Pentru prima oară, Rusia nu-şi mai urmează suveranul. Se cască o prăpastie adâncă între mica pătură conducătoare, europenizată, şi mulţimea credincioasă obiceiurilor din strămoşi. Graniţa dintre cele două lumi este marcată de obrazul fără barbă şi de hainele nemţeşti. Uneori, Petru se simte ca şi cum ar lupta de unul singur împotriva celor paisprezece milioane de supuşi. În loc să-l înspăimânte, această încercare nu face decât să-l întărâte.

—— || ——

În timpul întâlnirii cu August al II-lea al Poloniei, la Rawa, Petru hotărăşte să lase în pace Turcia şi să se arunce asupra Suediei. Însă înainte de a-i declara război regelui Carol al XII-lea [116], trebuie neapărat să aştepte încheierea tratativelor de pace pe care trimisul său Ukrainţev le duce cu reprezentanţii Porţii Otomane. Între timp, Patkul, consilier al lui August al II-lea, a alcătuit un plan de coaliţie prin care Danemarca, Polonia şi Rusia se aliază pentru a porni împotriva suedezilor. Fiecare va primi drept răsplată o bucată zdravănă din teritoriul învinşilor. Petru visează să ajungă la Marea Baltică şi să pună mâna pe vechile oraşe ruseşti Dorpat (Iuriev) şi Narva. Aşteaptă cu mare înfrigurare ştiri de la Constantinopol. Aliaţii săi, încă şi mai nerăbdători, fac greşeala de a deschide ostilităţile. Carol al XII-lea soseşte de îndată cu flota în dreptul Copenhagăi, debarcă în forţă, cucereşte primele poziţii şi obligă oraşul să capituleze. Lovită în plin, Danemarca se retrage ruşinată din coaliţie şi semnează o pace separată la Travendahl. La rândul său, August al II-lea, după ce cucereşte Dunamunde, este învins la porţile Rigăi. În sinea lui, Petru se bucură: Riga are să-i cadă lui în palmă.

În sfârşit, la 8 august 1700, un curier al lui Ukrainţev îl înştiinţează că a fost semnat tratatul cu Turcia, pe treizeci de ani. Chiar în ziua în care locuitorii Moscovei sărbătoresc, în sunetul clopotelor, restabilirea păcii, Petru porunceşte trupelor să se pregătească de plecare. În ciuda celor făgăduite aliaţilor, nu se îndreaptă către nord, ci către Livonia, care-i fusese oarecum sortită, la început, lui August al II-lea. Dar cum orice război are nevoie de un pretext, ţarul afirmă în proclamaţia dată cu acest prilej că, dacă ţara lui porneşte împotriva Suediei, o face ca să se răzbune pentru lipsa de politeţe dovedită faţă de ţar în timpul şederii la Riga, unde se găsea totuşi incognito. Altfel spus, ţarul ia apărarea dulgherului Piotr Mihailov.

Petru nădăjduieşte s-o ia înaintea adversarului său, tânăr şi lipsit de experienţă. În 1700, Carol al XII-lea are optsprezece ani. Cu zece ani mai puţin ca Petru. Urcat pe tron la vârsta de cincisprezece ani şi jumătate, regele îi uimeşte pe cei din jur prin curaj, putere, obrăznicie şi autoritate. Mare de statură, subţire, cu faţa prelungă, fruntea înaltă, privirea pătrunzătoare, se întâmplă adesea să-şi uite îndatoririle de dragul unor distracţii grosolane care amintesc de ieşirile ţarului. A citit toate operele clasicilor, modelul său este Alexandru Macedon, însă îi bruftuluieşte pe miniştri, sparge mobile cu o plăcere nespusă, vânează iepuri în sala Dietei, retează cu sabia capetele oilor şi ale

caprelor, străbate călare, doar în cămaşă, la ora prânzului, străzile Stockholmului. E pe jumătate nebun, gândeşte Petru, aşa că n-am de ce să mă tem. Se înşală însă. Văzându-şi ţara în primejdie, Carol al XII-lea devine parcă alt om. Vânătorul de urşi, chefliul, muieraticul, nestăpânitul uită într-o clipă de toate plăcerile. Nu are decât un singur gând – să-şi salveze ţara, şi o singură patimă – războiul.

În timpul campaniei este un ostaş ca şi ceilalţi, doarme pe pământ, mănâncă doar când apucă şi ce se nimereşte şi nici măcar nu se spală! „Cămaşa şi manşetele îi sunt mereu foarte murdare, scrie trimisul englez Stepney. Mâinile sunt de culoarea manşetelor, aşa că nu le poţi deosebi decât cu mare greutate. Are părul castaniu-deschis, foarte gras şi tuns scurt, şi nu-l piaptănă altfel decât cu degetele… Mănâncă repede, nu stă niciodată la masă mai mult de un sfert de ceas, timp în care nu spune nicio vorbă… Nu bea niciodată altceva decât bere… Nu are nici cearşaf, nici baldachin deasupra patului.”**[117]**

Aflând că Rusia a intrat în război, Carol al XII-lea a ordonat arestarea lui Hilkov, ambasadorul ţarului, a colaboratorilor şi servitorilor acestuia, precum şi a tuturor negustorilor ruşi. În schimb, Petru le-a dat voie tuturor suedezilor să părăsească Rusia. Cum însă miniştrii Olandei şi Angliei încă mai încearcă să-l facă să renunţe, scoate sabia din teacă şi jură să n-o vâre la loc decât după victoria deplină.

Forţele de care dispune Petru numără cam patruzeci de mii de oameni. Prima ţintă este Narva, oraş suedez controlat în trecut de Rusia. După planurile sale, Carol, reţinut în Danemarca, nu va putea interveni la vreme şi oraşul va cădea fără luptă. Totul îi pare o plimbare militară de plăcere. Ajuns însă în dreptul Narvei, la 23 septembrie, constată cu uimire că asediul începe prost. Artileria rusă nu face două parale, servanţii nu-şi cunosc meseria, pulberea şi ghiulelele nu ajung, zidurile oraşului sunt trainice şi pe deasupra se strică vremea.

Petru nădăjduieşte însă că asediaţii vor capitula de nevoie. În noaptea de 17 spre 18 noiembrie află de la nişte prizonieri suedezi că regele Carol al XII-lea se apropie în marş forţat. Ştirea îl loveşte ca o măciucă. Se simte prins într-o capcană şi-şi dă seama, într-o străfulgerare, că oastea lui va fi înfrântă. Decât captivitatea, mai bine fuga. Hotărăşte pe dată să plece, însă are nevoie de o scuză pentru un asemenea gest, nedemn de un ostaş. În *Jurnalul* corectat de mâna ţarului putem citi: „În ziua de 18 Maiestatea Sa a plecat spre Novgorod, spre a grăbi regimentele în marş ce urmau să atace Narva; dar pricina cea mai însemnată a plecării sale a fost dorinţa de a avea o întâlnire cu regele Poloniei, care ridicase asediul asupra Rigăi, şi de a se hotărî împreună cu acesta asupra ţelurilor lor comune”. Jalnice explicaţii. În realitate, Petru este cuprins de panică. Sfetnicii îl

povăţuiesc să se îndepărteze înainte de a fi prea târziu. Demoralizat, părăseşte tabăra în timpul nopţii, lăsându-l la comandă pe prinţul Charles-Eugène de Croy. Intrat în slujba ţarului de doi ani, generalul are fără îndoială experienţă şi autoritate, însă nu ştie nimic despre regimentele care îi sunt încredinţate, nu le cunoaşte starea de spirit şi nici limba. Abia a făcut imprudenţa să primească misiunea, că regele Suediei se şi iveşte la porţile Narvei, în fruntea a zece mii de ostaşi. Armata sa este de patru ori mai puţin numeroasă decât cea rusă. Ca să ajungă aici, soldaţii suedezi au mărşăluit peste câmpiile pustii, au înfruntat vremea rea şi au răbdat de foame. Sunt sleiţi de puteri. Caii n-au mâncat de două zile. Însă moralul armatei, susţinut de tânărul rege, este neatins.

A doua zi, Carol porneşte atacul împotriva ruşilor, cu două coloane. Viscolul îi orbeşte pe adversari. Cu toată rezistenţa regimentelor Semionovski şi Preobrajenski, tabăra rusă este ocupată într-o jumătate de ceas. Moscoviţii o iau la fugă. Cavaleria încearcă să treacă Narva înot. O mie de ostaşi se îneacă în apele râului. Pedestraşii se reped spre cele două poduri, care se rup sub greutatea lor. Temându-se de o răsturnare a situaţiei, Carol ordonă ridicarea unui pod nou peste noapte, ca fugarii să se poată îndepărta. Aşa se şi întâmplă.

Dezastrul este total. Ruşii au pierdut zece mii de oameni. Printre prizonieri se află prinţul de Croy în persoană, care s-a predat primul, prinţul Dolgoruki, generalii Weide, Hallart, Lange… Prada este uriaşă, numărând printre altele o sută şaizeci de steaguri şi stindarde, casa de bani a armatei, toate piesele de artilerie. Generalul Hallart spune înciudat despre ostaşii săi: „Sunt plini de curaj ca broasca de păr!”

Bineînţeles, în Rusia nu se poate sufla nicio vorbă în public despre înfrângere. Toată lumea este la curent cu evenimentele, dar nimeni nu pomeneşte nimic. În străinătate, ambasadorii ruşi primesc ordinul de a prezenta întâmplarea de la Narva ca fiind urmarea unei trădări. Însă la Haga ca şi la Viena, la Londra ca şi la Versailles nimeni nu se lasă păcălit. Peste tot, ţarul fanfaron este ridiculizat şi luat peste picior în faţa trimişilor săi, care nu pot face altceva decât să-şi ascundă amărăciunea. Circulă chiar o medalie care-l înfăţişează pe ţar fugind, cu lacrimi în ochi, fără spadă, fără pălărie, sub o inscripţie luată din Evanghelie: „După ce ieşi, plânse cu lacrimi amare”. **[118]**

La Moscova, Petru cade pradă deznădejdii. Se îndoieşte de el însuşi, de popor, de armată. Ostaşii lui sunt nişte netrebnici. În faţa unei mâini de suedezi, ce-i drept pricepuţi în ale războiului, n-au găsit altceva mai bun de făcut decât să arunce armele, deşi erau mult mai numeroşi. Din pricina lor, ţarul este nevoit să renunţe la planurile lui de cucerire. Rusia nu se va întinde până la ţărmurile Balticii. Pavilionul rusesc nu va flutura deasupra mărilor Nordului. Lumea nu

va tremura de frica Moscovei.

Încă e bine că regele suedez n-are de gând să înainteze în Rusia. După o clipă de şovăială, Carol al XII-lea hotărăşte să isprăvească mai întâi cu Polonia. Petru vrea să se folosească de acest răgaz pentru a încheia pacea, cu orice preţ. Trimite aşadar chemări plângăreţe tuturor suveranilor din Europa, cerându-le mijlocirea. La curţile străine se râde pe înfundate de strădaniile lui. De la Viena, prinţul Goliţîn, trimisul ţarului, îi scrie acestuia: „Primul ministru, contele Kaunitz[119], de care depinde totul, nici nu vrea să stea de vorbă cu mine. La fel şi ceilalţi. Nu fac decât să râdă de noi. M-am dus la Operă, la palatul Favoriten, cu ambasadorul Poloniei. Ambasadorul Franţei s-a apropiat de noi, însoţit de ambasadorul Suediei… Ambasadorul Franţei a sugerat că ar fi nimerit să se semneze un tratat între Suedia, Polonia şi Rusia. Suedezul a răspuns că regele său este gata să semneze un astfel de tratat cu Polonia. Dar că nu poate fi vorba, între el şi ţar, nici de tratat, nici de pace. Şi a început să râdă".

Tot prinţul Goliţîn, umilit, îi scrie lui Golovin: „Trebuie să încercăm prin toate mijloacele să-l înfrângem pe duşman… Cum altfel ne-am putea spăla ruşinea, chiar dacă încheiem pacea pentru totdeauna? Ţarul nostru are nevoie de o victorie, oricât de neînsemnată, pentru ca numele lui să-şi recapete slava în toată Europa; abia după aceea vom putea semna un tratat de pace. Acum toată lumea râde de armata noastră şi de comandantul său".

Deodată, Petru se dezmeticeşte. Cum făcuse după pierderea primei bătălii cu turcii. După ce s-a lăsat copleşit de deznădejde, gândindu-se la soarta Rusiei, îşi dă seama cât de mare este ţara, cât de plină de bogăţii şi cât de răbdător este poporul ei. Un popor atât de puternic, atât de viteaz poate pierde zece, douăzeci de bătălii, dar până la urmă duşmanul va obosi şi va fi îngenunchеat. El, care a fost până acum şi ostaş, şi marinar, se înclină în faţa realităţii şi înghite băutura amară a înfrângerii; el, care n-a avut niciodată răbdare, lasă timpul să lucreze, aşteptând să-şi poată lua revanşa. „Ştiu prea bine că suedezii ne vor mai învinge, de multe ori poate, dar până la iarnă tot ei ne vor învăţa cum să-i batem", îşi spune Petru. „Toată această întâmplare (prima campanie din nord) n-a fost altceva decât un joc de copii." De asemenea, putem citi în *Jurnalul* său: „Această izbândă (a suedezilor asupra ruşilor) a fost văzută ca un semn al mâniei lui Dumnezeu; dar dacă ne gândim mai bine la voinţa Celui de Sus, vedem că ea ne era mai degrabă prielnică: căci dacă am fi dobândit atunci o izbândă asupra suedezilor, fiind atât de nepricepuţi în ale războiului şi în ale politicii, cât de adâncă oare ar fi fost prăpastia în care ne-ar fi aruncat acea bucurie?"

La porunca sa, toată Rusia se pune pe treabă. Bărbaţi, femei, copii, ostaşi, clerici lucrează la întărirea oraşelor şi a mănăstirilor aşezate în

calea duşmanului. Armata regulată fiind redusă la douăzeci şi cinci de mii de oameni după dezastrul de la Narva, se fac recrutări în masă şi se alcătuiesc zece regimente noi în ţinutul Volgăi. Se deschide o turnătorie la Neviansk Kamenski, iar ţarul porunceşte ca un sfert din clopotele bisericilor să fie topite pentru tunuri. Două sute cincizeci de tineri sunt trimişi la şcolile de ofiţeri de artilerie şi de geniu. Diplomatul Matveev cumpără de la Liège cincisprezece mii de puşti, tunuri cu tragere rapidă, lunete de artilerie, instrumente de precizie. Sunt confecţionate haine groase pentru zece mii de noi recruţi. Şantierele navale construiesc în grabă mare corăbii uşoare pe lacurile Preipus şi Ladoga. Curând, pentru a-şi întări armata, Petru reface regimentele de streliţi pe care tot el le desfiinţase. Deocamdată, trebuie să-şi întărească alianţele, care nu sunt prea strălucite, însă nu are de ales.

În februarie 1701 se întâlneşte cu August al II-lea la castelul de la Birsen, lângă Dunaburg. Pentru a sărbători revederea, se organizează un concurs de tragere la ţintă cu tunurile. Regele Poloniei nimereşte ţinta de două ori, Petru niciodată. Ţarul îşi ia revanşa însă seara, la cină: August se îmbată atât de tare încât a doua zi dimineaţă nu se poate trezi ca să meargă la slujbă. Petru, monarh ortodox, asistă singur, proaspăt şi binedispus, la slujba catolică. După ce August se trezeşte din beţie, chefurile se ţin lanţ, timp de trei zile şi trei nopţi. Între două pahare, se face politică. Spre a-şi arăta îndemânarea şi puterea, regele Poloniei răsuceşte o farfurie de argint. Petru face şi el la fel şi-i spune râzând suveranului polon că n-ar strica să-şi arate puterea cu spada regelui Suediei[120]. La sfârşit, cei doi suverani semnează un nou tratat, în temeiul căruia, după victorie, Livonia şi Estonia vor reveni Poloniei, iar Ingria[121] şi Karelia[122], Rusiei. Petru încheie o alianţă şi cu Danemarca.

Începuturile acestei duble coaliţii nu sunt prea fericite. Armatele unite ale Rusiei şi Poloniei sunt înfrânte la porţile Rigăi. Carol al XII-lea cucereşte oraşele Mitau, Bausk, Birsen şi-i alungă pe ruşi şi pe saxoni din Livonia şi din Kurlanda.

Între timp, Kremlinul din Moscova este distrus de un incendiu, în luna iunie. Birourile administraţiei, cu tot cu arhive, magaziile cu provizii, arsenalele cu muniţii, palatele, bisericile cu lucrurile de preţ au ars ca nişte torţe. Din turnul Ivan Veliki au căzut clopotele. Cel mai mare, care cântărea opt mii de puduri[123], s-a spart. Semn rău, spun oamenii. Zăpada însă le poartă ruşilor noroc.

Câteva luni mai târziu, în plină iarnă, Şeremetiev se năpusteşte asupra suedezilor la Schlippenbach, cu forţe superioare ca număr, şi-i învinge la Ehrester. Această primă victorie a ruşilor este întâmpinată de Petru ca un semn al trezirii naţiei. În timpul serbărilor organizate în cinstea evenimentului, cu salve de artilerie şi focuri de artificii,

câţiva prizonieri suedezi sunt aduşi să defileze prin faţa mulţimii, apoi sunt vânduţi la târg, cu trei-patru florini fiecare. Cererea de suedezi este atât de mare încât preţul urcă repede la treizeci de florini[124]. „Cea mai mică izbândă, remarcă rezidentul olandez Van der Hulst, este primită aici cu atâta zgomot, încât ai zice că s-a răsturnat lumea".

În anul următor, 1702, ruşii obţin noi victorii la Volmar, Marienburg, în vreme ce Carol al XII-lea îi învinge pe saxoni şi pe polonezi la Klisov şi intră în Cracovia. În pragul toamnei, Petru se hotărăşte să se îndrepte către Neva. Pe malul lacului Ladoga a fost construită, la porunca sa, o mare magazie de provizii şi de piese de artilerie. Tot aici sunt pregătite corăbiile pentru atacul pe Neva. Prima ţintă este fortăreaţa Noteburg, aşezată pe o insulă, la ieşirea Nevei din lac. În vremea stăpânirii ruseşti, fortăreaţa purta numele de Oreşek, adică „nucşoara". Dorinţa lui Petru este „să spargă nucşoara între degetul mare şi arătător". Asediul ţine treizeci şi cinci de ceasuri. În cele din urmă, la 11 octombrie 1702, garnizoana de patru sute cincizeci de oameni, sprijinită de o sută patruzeci şi două de tunuri, capitulează. Petru schimbă pe loc numele fortăreţei în Schlusselburg, „Cetatea Cheii". Cheia, gândeşte ţarul, deschide porţile Nevei şi ale mării. Ca să ducă treaba până la capăt, Şeremetiev înaintează cu douăzeci de mii de oameni de-a lungul râului, pe malul drept, prin pădure, până la fortul Nienschantz, la gurile Nevei. Petru îl ajunge din urmă cu alte trupe, venind pe apă, în şaizeci de ambarcaţiuni. La 1 mai 1703, după un scurt bombardament, porţile fortului se deschid.

Dar iată că, neştiind nimic despre căderea fortului Nienschantz, două vase de război suedeze pornesc, şase zile mai târziu, spre golful Finic. La ordinul „căpitanului de artilerie" Petru şi al „locotenentului" Menşikov, soldaţii gărzii sar de îndată în vreo treizeci de bărci, se îndreaptă către cele două vase, le atacă, ucid cincizeci şi opt de marinari şi iau nouăsprezece prizonieri. Petru este cuprins de o bucurie copilărească: iată prima victorie navală rusească! Nu întârzie să trimită vestea tuturor prietenilor, de la care primeşte mai apoi felicitări sforăitoare: „N-a mai fost nicicând la noi o asemenea luptă pe mare, îi scrie Streşnev. Degeaba vom căuta în istorie, pentru că nu vom găsi nimic asemănător. Este o victorie fără pereche". Pentru această acţiune strălucită, „căpitanul de artilerie" Petru şi „locotenentul" Menşikov primesc însemnele ordinului Sfântului Andrei, de care se socotiseră nevrednici la înfiinţare. Ceilalţi ofiţeri primesc medalii şi colane de aur. „Ostaşii, scrie Petru în *Jurnal*, au primit şi ei medalii, însă mai mici şi fără colan."

Plăcerea pe care i-o fac decoraţiile şi laudele nu înseamnă însă nimic pe lângă bucuria adâncă, istorică, care-l copleşeşte la gândul că a pus din nou stăpânire pe drumul de apă pe unde veniseră în secolul al IX-lea primit varegi. La 16 mai 1703, nouă zile după capturarea

vaselor suedeze, porunceşte să se ridice, pe una dintre insulele vecine, case din lemn pentru el şi pentru rudele şi prietenii apropiaţi. Bănuieşte oare că în acea clipă se pune temelia viitoarei capitale? La câteva luni după aceea ajunge la gurile Nevei – minune! – un vas olandez de mărfuri, încărcat cu rachiu şi cu sare. Petru urcă de îndată la bord, ducând echipajului votcă, brânză şi pesmeţi. La porunca sa, Menşikov îi dăruieşte căpitanului cinci sute de florini şi câte treizeci de scuzi fiecărui matelot, în semn de mulţumire pentru că au ancorat în rada „Piterburgului", primul nume al Sankt Petersburgului.

După ce şi-a asigurat accesul în golful Finic, Petru se gândeşte să-şi întărească poziţiile. Este înălţată o fortăreaţă pe insula Cronsloot (Kotlin), la intrarea în golf, pentru a asigura apărarea gurilor Nevei. Construcţia de vase nu cunoaşte răgaz. Între timp, Şeremetiev porneşte împotriva Estoniei şi Livoniei. În iulie 1704, Petru ia parte la cucerirea Dorpatului. Este rândul Narvei să capituleze, în luna următoare, după un asediu sângeros. Însuşi comandantul cetăţii vesteşte, prin bătăi de tobă, capitularea. Cuprinşi de turbare, soldaţii ruşi nu-i cruţă pe cei ce se predau. „Acolo unde Dumnezeu ne-a supus, acum patru ani, la grea încercare, scrie ţarul, tot el ne-a dăruit bucuria izbânzii; am cucerit această fortăreaţă în trei sferturi de ceas, cu sabia în mână. N-am pierdut decât trei sute de oameni." **[125]**

De fapt, succesul se datorează slăbiciunii adversarului, întrucât grosul trupelor suedeze se află în Polonia. Dobândind victorie după victorie, Carol al XII-lea sileşte Dieta de la Varşovia să-l proclame rege pe Stanislaw Leszezyński **[126]**. Dorind să-l sprijine pe August al II-lea, care vrea să păstreze tronul, Petru pătrunde în adâncimea teritoriului regatului polonez. Menşikov îi învinge pe suedezi la Kalisz, ia prizonieri o sută de ofiţeri şi două mii de soldaţi. Una după alta, poziţiile suedeze din Kurlanda cad în mâinile ruşilor.

Bucuria izbânzii este însă de scurtă durată, pentru că, între timp, August al II-lea, înspăimântat de pătrunderea masivă a trupelor suedeze în Saxonia, încalcă făgăduielile făcute lui Petru şi semnează cu Carol al XII-lea, la Altranstadt, la data de 24 septembrie 1706, un tratat de pace în condiţii umilitoare: renunţarea la coroana Poloniei în favoarea lui Stanislaw Leszezyński, ruperea alianţei cu Rusia, predarea dezertorilor şi a trădătorilor, printre care se numără şi Patkul, ambasador al ţarului. Intrigant în ochii unora, erou şi martir pentru alţii, Patkul va fi tras pe roată şi decapitat.

Cu August al II-lea, Petru şi-a pierdut ultimul aliat. Iată-l aşadar singur în faţa regelui Suediei. Şi unul şi celălalt sunt la fel de încăpăţânaţi şi de îndârjiţi. Firii înflăcărate a lui Petru, în care se amestecă dezordinea, violenţa şi improvizaţia, i se opune firea rece, ascunsă, calculată a duşmanului său. Victoriile lui Carol al XII-lea, iscusinţa sa tactică, norocul, curajul şi austeritatea sunt admirate de

întreaga Europă. În tabăra de la Altranstadt, Carol al XII-lea îi tratează cu dispreţ pe diplomaţii englezi şi francezi care încearcă să-i obţină sprijinul – sau măcar simpatia – în chestiunea succesiunii la tronul Spaniei. În zadar miniştrii germani îi cer să-şi facă cunoscute hotărârile privitoare la soarta bătrânului imperiu. Toţi îl îndeamnă să se îndrepte către Apus. Tăcut, morocănos, Carol nu-şi dezvăluie niciodată gândurile. Totuşi, când trimisul Franţei, Jean-Victor de Besenval, îl înştiinţează că ţarul este gata să trateze, răspunde că va cere înapoierea tuturor teritoriilor cucerite de ruşi, şi chiar acelea de pe malurile Nevei, cu oraşul cel nou, Sankt Petersburg, răsărit în mijlocul mlaştinilor. Intervenind la rândul lor, Viena şi Londra se lovesc de aceeaşi încăpăţânare. Carol este de neclintit.

Dacă Petru vrea să păstreze Petersburgul şi ţărmul învecinat, la care ţine atât de mult, trebuie să continue războiul. La drept vorbind, n-a crezut nicio clipă în posibilitatea unei păci separate, în aşteptarea loviturii hotărâtoare, grăbeşte echiparea vaselor, ordonă recrutarea de noi ostaşi dintre ţărani – unul din cinci –, îmbunătăţeşte armamentul pentru pedestraşi, care vor avea de acum înainte baionete la puşcă, după modelul francez introdus de Vauban încă din 1703.[127] Organizează, printre primii în Europa, artileria călare. Mânat de interesul pentru balistică, încurajează producţia de tunuri. Cutreierând Uralii şi Siberia, sfetnicul său Vinius a găsit peste tot atâtea minereuri felurite încât, spune el, „ar trebui să ajungă până la sfârşitul lumii”[128]. Populaţia, împovărată de biruri, va trebui să plătească alte dări pentru a acoperi cheltuielile făcute pentru materialul de război.

La Moscova, nemulţumirea creşte. În 1705 izbucneşte la Astrahan o răscoală împotriva bogătaşilor şi a străinilor. Sprijinită şi de această dată de streliţi, răscoala este înăbuşită de trupele regulate. Trei sute de căpetenii sunt executate, iar patru mii de răsculaţi sunt încorporaţi cu forţa în armată.

În ianuarie 1706, Carol al XII-lea părăseşte Varşovia cu douăzeci şi patru de mii de oameni şi învinge cincizeci de mii de ruşi în apropiere de Grodno. Trupele ruse şi saxone suferă o nouă înfrângere la Franstadt. „Deşi i-am dat regelui Poloniei o grămadă de bani, n-am avut parte în schimb decât de necazuri”, îi scrie Petru lui Golovin.

Aceste „incidente” nu schimbă cu nimic hotărârea ţarului de a-şi stoarce poporul. Pentru marea izbândă, unii îşi vor da sângele, alţii sudoarea, alţii banii. Peste 90 la sută din resursele statului sunt destinate armatei. Se pune monopol pe poştă, pescuit, sare, tutun, smoală, cretă, unsoare pentru osii, untură de peşte, untură de porc; hanurile şi morile trebuie să plătească bir, vechile arende ale statului sunt mărite. Petru hotărăşte să scoată o „monedă de credit” adică topeşte toţi banii şi scoate alţii, cu greutate mai mică. Beneficiul este

uriaş şi imediat.

„Curtea aceasta a devenit o adevărată casă de comerţ", scrie ambasadorul englez Whitworth. De fapt, pentru ţar, toate mijloacele sunt bune când e vorba de finanţarea războiului. Trimisul Franţei, Besenval, declară: „Campania împotriva ruşilor va fi grea şi primejdioasă, pentru că moscoviţii au deprins arta militară de la suedezi şi sunt acum de temut, iar această mare putere nu poate fi îngenuncheată" **[129]**.

În sfârşit, Carol al XII-lea se pune în mişcare. „Sunt cununat cu armata mea, la bine şi la rău, pe viaţă şi pe moarte." În iunie 1708 trece Berezina, ocupă Moghilevul, îşi îndreaptă privirile spre Smolensk şi se vede de-acum la Moscova. La porunca ţarului, capitala este întărită în mare grabă cu fortificaţii. Pentru că o nenorocire nu vine niciodată singură, este nevoit să trimită trupe ca să înăbuşe răscoala condusă de Bulavin **[130]**, atamanul cazacilor de pe Don, şi răscoala başkirilor din ţinuturile Kazan şi Ufa. Efectivele armatei sunt risipite în cele două direcţii. Oricum, a hotărât să nu se avânte în luptă, ci să-şi atragă adversarul, prin retrageri succesive, în inima Rusiei, pustiind totul în calea trupelor duşmane. Va avea de partea lui timpul, spaţiul, foamea şi frigul. Cazacii îi atacă pe suedezi prin surprindere, ucid câţiva dintre ei şi se fac nevăzuţi. Soldaţii lui Carol nu găsesc în calea lor decât sate arse, hambare goale, câmpuri pustiite. „Regele Suediei îi urmărea pe ruşi când dintr-o parte, când din cealaltă, citim în *Jurnalul* lui Petru. Armata noastră se retrăgea mereu. Din tot ceea ce găsea în cale lua ce-i era de trebuinţă, dând apoi foc la ce mai rămăsese, ca duşmanul să nu mai găsească nimic. Pe partea dreaptă, suedezii mai puteau găsi câte ceva, însă pe stânga, pe unde trecuseră trupele ruse, nu mai era nimic."

Carol al XII-lea nădăjduieşte ca armata de la Loewenhaupt să-l ajungă din urmă; trupele sale încep să slăbească, roase de foame şi de boală, şi se cer întărite. Ţarul însă îi zădărniceşte planurile, blocând drumul spre Loewenhaupt, în apropiere de Lesnaia, pe râul Soia. În urma unei bătălii crâncene, în care adversarii ajung să lupte corp la corp cu baionetele şi cu săbiile, suedezii dau înapoi. Regele, care aştepta unsprezece mii de ostaşi şi şapte mii de care cu provizii, hrană pentru animale şi muniţii, vede sosind, în loc de întăriri, peste şase mii de fugari, la capătul puterilor, care înfundaseră ţevile tunurilor şi lăsaseră muniţiile în mâinile duşmanului. „Biruinţa aceasta, citim în *Jurnalul* lui Petru, poate fi socotită ca fiind prima pe care am dobândit-o, căci nu s-a mai văzut nicicând un asemenea avantaj asupra unor trupe regulate, şi pe deasupra cu un număr de oameni mai mic decât de partea duşmană. Într-adevăr, de aici au pornit toate măreţele izbânzi pe care le-au câştigat de atunci armatele Rusiei. A fost prima încercare, care i-a dat ostaşului puteri şi i-a umplut inima de

încredere.”

Nu mult după această înfrângere, Carol al XII-lea, care încă nu şi-a revenit, primeşte veşti proaste din Ingria, unde Luebecker a fost învins şi a pierdut trei mii de soldaţi şi toate muniţiile. Tânărul rege ia o hotărâre disperată: nu va mai înainta spre Smolensk şi Moscova, ci se va întoarce spre Ucraina. Nădăjduieşte să găsească în acest ţinut mănos hrană din belşug şi să primească pe deasupra sprijinul turcilor din vecinătate şi ajutorul hatmanului Mazepa, care a trădat cauza rusă. Odată ajuns acolo, rămâne încremenit văzând că ţarinile cele mănoase fuseseră pustiite de ruşi şi că, în loc de patruzeci de mii de cazaci făgăduiţi de Mazepa, ticălosul bătrân nu-i mai poate oferi decât două mii. Este mult prea puţin chiar şi pentru apărarea reşedinţei hatmanilor din Rusia Mică[131], Baturin, unde Menşikov pătrunde biruitor. Poporul nu-l urmează pe conducătorul răzvrătit, alege un alt hatman, pe Skoropadski, şi începe un război de partizani împotriva suedezilor.

Turcii stau deoparte. Vine iarna, atât de aspră încât păsările cad îngheţate din copaci. Armata „carolinilor”[132] se află la o mie două sute de verste de Stockholm; nu poate primi întăriri, nu găseşte hrană. Chiar şi mândrii „trabanţi”[133], viteji, care se pot făli toţi cu câte o faptă de arme, pleacă fruntea, neştiind care le va fi soarta. Oamenii mor de foame, caii, de asemenea; iviţi din negură şi viscol, cazacii se năpustesc asupra convoaielor, îi măcelăresc pe cei ce nu pot fugi din calea lor; la marginea drumului, sub corturi biciuite de crivăţ, medicii taie mâini şi picioare degerate. „Avem doctori foarte buni, spun suedezii: rachiul, usturoiul şi moartea.”

Din armata cea numeroasă şi vitează nu mai rămân decât douăzeci şi patru de mii de oameni, care rătăcesc în zdrenţe pe urmele unui rege fanatic tot atât de vlăguit ca şi ultimul dintre ostaşi. Vrea să-i ducă la Poltava cu orice preţ. Ţelul lui suprem este cucerirea oraşului. După ce-i va alunga pe ruşi, se va putea aproviziona, crede el, şi va putea porni din nou la luptă, şi poate, cine ştie, norocul va fi de partea lui.

În aprilie 1709, suedezii ajung la Poltava, în inima Ucrainei. Vechea cetate, întărită doar pe ici pe colo, are o garnizoană de şase mii de oameni. Carol al XII-lea o încercuieşte, dar nu dă asaltul. Plănuieşte fără îndoială să-şi păstreze forţele şi să aplice lovitura cea mare în câmpie, împotriva armatei ruse a cărei apropiere i-a fost vestită de iscoade. Obosiţi şi neîncrezători, cei mai buni generali ai săi, împreună cu Mazepa, îl sfătuiesc să nu pornească asediul şi să se retragă. Regele se încăpăţânează: „Chiar dacă Dumnezeu mi-ar trimite un înger ca să-mi spună să vă urmez sfatul, nu l-aş asculta”. Generalul Stenbock scrie: „Regele nu se mai poate gândi la nimic altceva în afară de război. Nu vrea să mai plece urechea la îndemnurile raţiunii.

Vorbeşte ca şi cum Dumnezeu însuşi i-ar spune ce să facă. Chiar dacă nu i-ar mai rămâne decât o mie de ostaşi, s-ar arunca în fruntea lor împotriva unei armate întregi". Îmbătat de prea multe izbânzi dobândite cu uşurinţă, Carol al XII-lea face greşeala de a-şi nesocoti duşmanul. Nu vrea să ştie nimic de noua Rusie, pe care Petru a adunat-o în jurul său. La rândul său, Petru, după ce a trecut printr-o mulţime de experienţe amare, nu se grăbeşte să intervină. Deocamdată, ruşii se mărginesc să sape tranşee, să mai arunce din când în când câte un obuz şi să işte câte o mică încăierare.

În timpul unei recunoaşteri, Carol este rănit de un glonte în piciorul stâng. Rămâne însă pe cal, îşi vede de treabă, se întoarce în tabără şi, coborând din şa, cade leşinat. În timp ce medicii îl operează, spune surâzând: „Haideţi, domnilor! Un picior nu-i mare lucru!" Este însă atât de slăbit, încât se vede nevoit să-i încredinţeze comanda mareşalului Rehnskoeld. Este din nou sfătuit să se retragă. Şi din nou se încăpăţânează să n-o facă. Mai mult încă, hotărăşte să pornească la luptă chiar a doua zi, 27 iunie 1709, în zori.

Petru, care a aflat de rana lui Carol, crede că este un semn bun şi începe să-şi dăscălească oamenii: „A sosit ceasul în care se va hotărî soarta ţării… La ea trebuie să vă gândiţi, pentru ea trebuie să vă bateţi… Să ştiţi că Petru nu dă doi bani pe viaţă şi nu se gândeşte decât la slava şi la bunăstarea Rusiei". Îi trimite lui Şeremetiev un ordin care sună aşa: „Domnule mareşal, îţi încredinţez armata mea. Nădăjduiesc că vei urma întocmai instrucţiunile ce ţi s-au dat şi că vei acţiona, în împrejurările neprevăzute, ca un general priceput şi cu experienţă. Cât despre mine, îmi voi face datoria de a veghea asupra tuturor operaţiunilor pe care Domnia Ta le va conduce, fiind gata să intervin acolo unde se va ivi vreo nevoie sau vreo primejdie".

Când se luminează de ziuă, suedezii pornesc la atac. În faţa lor se întinde o câmpie nu prea mare şi o mlaştină; apoi tranşee şi redute. Centrul armatei ruse este comandat de Şeremetiev, aripa dreaptă de Rönne, cea stângă de Menşikov, artileria de Bruce; ţarul însuşi ia parte la luptă, în fruntea batalionului doi al regimentului din Novgorod. În realitate însă, se află peste tot, cu privirea rătăcită, de nebun, cu firicele de spumă albind la colţurile gurii, gonind călare pe iapa sa arabă Fineta, răcnind, împărţind ordine, îmbărbătând pe unii, ocărându-i pe alţii. Să fie totuna cu cel ce fugea altădată din faţa primejdiei? Acum nu numai că o înfruntă, dar o şi caută. Ca să le dea celorlalţi o pildă. Un glonte îi găureşte pălăria; un altul îl loveşte în piept, dar nimereşte, printr-o minune, într-o cruce de aur bătută cu pietre scumpe pe care călugării de la muntele Athos i-o dăruiseră ţarului Fiodor; un al treilea glonte se opreşte în şaua de lemn.

Carol al XII-lea, care suferă încă din pricina rănii, asistă la lupte, fiind purtat pe o targă. O ghiulea însă îi distruge targa. I se face alta,

din lănci încrucişate, apoi este ridicat pe un cal. Cele şaptezeci şi două de tunuri ruseşti nimicesc liniile de pedestraşi ale duşmanului. Neavând muniţii, artileria suedeză nu răspunde. Urmează lupta corp la corp cu arme albe. Copleşiţi de numărul şi de elanul adversarilor, „carolinii" se retrag într-o învălmăşeală de nedescris. În zadar le strigă Loewenhaupt: „Nu vă lăsaţi, pentru Dumnezeu! Nu vă daţi bătuţi! Regele este alături de voi!" De jur-împrejur, vitejii de ieri nu mai sunt decât nişte umbre înfricoşate, sângerânde, care-şi aruncă armele şi se reped spre Nipru. După două ceasuri, Carol al XII-lea, dus de val, părăseşte şi el câmpul de luptă. Calul i-a fost ucis chiar sub el. I se aduce altul. La căderea nopţii, rămăşiţele armatei suedeze – vreo treisprezece mii de oameni – sunt împinse spre malul Niprului, care nu poate fi trecut înot. Carol îi încredinţează comanda lui Loewenhaupt şi trece Niprul într-o caleaşcă montată pe două bărci. Este urmat de Mazepa şi de câteva sute de călăreţi. Ceilalţi cad prizonieri, după ce Loewenhaupt semnează capitularea. Unii, cuprinşi de groază şi deznădejde, se aruncă în apele Niprului ori îşi smulg pansamentele, zicându-şi că moartea e oricum mai bună decât captivitatea. În actul de capitulare se spune că, întrucât au luptat alături de suedezi, cazacii lui Mazepa vor fi predaţi ţarului şi trataţi ca răzvrătiţi.

Între timp, Carol fuge spre Oceakov, apoi spre Bender[134], în Turcia. Să fie oare mânat de nădejdea de a porni din nou la luptă, alături de turci, printr-o alianţă între cruce şi semilună? În urma lui, haosul este de neînchipuit: printre prizonieri se numără un mareşal, zece generali-maiori, cincizeci şi nouă de ofiţeri de stat-major, o mie o sută de alţi ofiţeri, primul ministru Piper, senatori, secretari şi toată casa regală: lacheii, scribul, bucătarul, medicul, preotul, spiţerul…

În aceeaşi seară, Petru sărbătoreşte izbânda printr-un ospăţ la care i-a poftit pe toţi generalii suedezi căzuţi prizonieri. Se întoarce către ei, ridică paharul şi rosteşte cu glas tunător: „Beau în sănătatea acelora care m-au învăţat cum să învingi!" Se adresează pe urmă mareşalului suedez Rehnskoeld, îi oferă în dar spada lui, în semn de preţuire, şi-i dă voie, se spune în *Jurnal*, „s-o poarte".

Răsplăţile curg şuvoi: Şeremetiev primeşte câteva moşii, Menşikov este ridicat la rangul de mareşal secund, Rönne devine general-şef, Golovkin este făcut cancelar, iar „ovreiaşul" Şafirov vicecancelar. Soldaţilor li se împart medalii. Petru îşi are şi el partea lui. Ofiţerii pe care i-a răsplătit îl roagă să primească gradul de general-maior al trupelor de uscat şi de contraamiral de marină. Nu şi-a arătat el oare, mai bine ca toţi ceilalţi, priceperea şi vitejia în bătălia de la Poltava? „Maiestatea Sa a primit, scrie redactorul *Jurnalului;* după aceea au urmat felicitările generalilor, miniştrilor, ofiţerilor, precum şi uralele soldaţilor." Tabăra este apoi strânsă deoarece, citim în acelaşi *Jurnal*, „nu se mai putea sta lângă Poltava, din pricina mirosului cumplit al

trupurilor moarte şi al altor urmări ale şederii celor două mari armate în acest loc”.

Din Turcia, Carol al XII-lea îi scrie surorii sale, cu o inconştienţă vecină cu nebunia: „Totul a mers de minune. Doar la sfârşit, şi doar printr-un joc al sorţii, s-a întâmplat o nenorocire: armata a suferit o înfrângere care, nădăjduiesc, va fi reparată nu peste multă vreme. Cât despre mine, am fost rănit la picior cu câteva zile înainte de bătălie, ceea ce m-a împiedicat pentru o vreme să urc pe cal; nădăjduiesc să mă însănătoşesc cât de curând, ca să pot călări din nou… Rana de la picior nu e decât un fleac”.

Trupele ruse biruitoare se îndreaptă, cu mulţimea de prizonieri, către Moscova. Încă de la început, Petru pune două detaşamente suedeze, unul de cavalerie şi unul de infanterie, să execute în faţa lui câteva manevre, ca să vadă de aproape cum procedează în campanie. Prizonierii se supun. Petru aplaudă. Nu scapă niciun prilej ca să înveţe ceva.

După ce l-a trimis pe Şeremetiev în Livonia ca să blocheze Riga şi pe Menşikov în Polonia ca să-l alunge pe Stanislaw şi să-l aducă înapoi pe tron pe August al II-lea, Petru porneşte din nou la drum. Ar vrea să se oprească la Kiev, să se odihnească. Mai ales că-l aşteaptă aici o femeie, căreia îi împărtăşeşte, de şapte ani încoace, toate grijile, slăbiciunile şi bucuriile. A întâlnit-o în iulie 1702, la puţină vreme după ce trupele lui Şeremetiev au asediat Marienburgul. Comandantul suedez al cetăţii, hotărând să piară sărind în aer odată cu garnizoana şi cu fortăreaţa, le-a dat voie să plece câtorva civili, printre care se afla pastorul luteran Gluck cu soţia, copiii şi slujnica. Arestat în dreptul avanposturilor, pastorul se oferă să facă pe tălmaciul. Înţelegerea odată încheiată, este trimis la Moscova împreună cu familia. Dar slujnica? Are şaptesprezece ani, e bălaie, proaspătă, dolofană. Şeremetiev o cântăreşte din ochi şi hotărăşte s-o ţină în tabără, ca să-i înveselească pe ofiţeri. În aceeaşi seară, fata se aşază la masă, în mijlocul bărbaţilor cu mâini neobosite. Oboiştii cântă o melodie de dans. Cavaleri sunt din belşug. Se dau băncile la o parte. Deodată, dansatorii încremenesc asurziţi de o explozie puternică. Comandantul suedez şi-a ţinut cuvântul. Marienburg nu mai este decât un morman de ruine fumegânde. După ce sperietura a trecut, tânăra slujnică pricepe că pentru ea începe o nouă viaţă şi că va trebui să-şi pună nurii la bătaie dacă vrea s-o ducă bine.

Fiică a unor ţărani săraci din Livonia suedeză, pe nume Skavronski, a rămas orfană de mică, iar pastorul Gluck a luat-o la el din milă. Se numea pe atunci Maria ori Marta; nu se ştie prea bine. În casă era slujnică, fată la copii şi copil de suflet pentru pastor şi soţia lui. A prins câte ceva din catehism, dar nu ştie nici să scrie, nici să citească. Va învăţa, mult mai târziu, să se iscălească. Vorbeşte ruseşte cu un

accent german foarte puternic. În schimb, nu are pereche la gătit, la îngrijit copii, la cusut, spălat şi călcat. Şi mai are, pe lângă însuşirile de gospodină, un temperament de foc. De teamă să nu-i îndemne la desfrâu pe toţi cei care iau masa la el în pensiune, dintre care unii au şi căzut în păcat, pastorul se grăbeşte s-o logodească, gândindu-se chiar s-o mărite, cu un tânăr trompet suedez, Kruse, care însă se face nevăzut după cucerirea oraşului.

La statul-major al armatei din Livonia, Marta este mai întâi ibovnica unui subofiţer care o bate tot timpul, apoi a generalului-şef însuşi, bătrânul Şeremetiev; acesta însă se plictiseşte repede de ea şi i-o trece generalului Menşikov, căruia îi plac femeile durdulii. Marta se descurcă de minune şi la treburile gospodăriei, şi la cele ale patului. Menşikov preţuieşte la fel de mult cămăşile călcate fără cusur, cât şi priceperea ei în a-l desfăta.

Într-o seară, Petru, care soseşte în tabăra favoritului său, o zăreşte pe tânăra femeie printre celelalte slujnice care trebăluiesc în jurul mesei. Îi pune în şoaptă câteva întrebări lui Menşikov, se întoarce către Marta şi intră în vorbă cu ea. „A găsit-o isteaţă, scrie Villebois, aghiotantul lui Petru, şi după ce a glumit o vreme cu ea i-a spus să vină să-i aducă în odaie o lumânare. Era o hotărâre limpede, nestrămutată, deşi fusese rostită printre hohote de râs. Menşikov nu se împotrivi. Iar frumoasa, cu voia stăpânului său, îşi petrecu noaptea în odaia ţarului."

Chiar dacă i-a împrumutat-o pe Marta Maiestăţii Sale, Menşikov nici nu se gândeşte să renunţe la ea. Monarhului şi favoritului său le place să se culce cu aceleaşi femei şi să-şi istorisească după aceea isprăvile. Din haremul lor ambulant fac parte câteva femei pe care le schimbă între ei, printre care surorile Arseniev, Varvara şi Daria, prima urâtă şi deşteaptă, cealaltă frumuşică şi cam săracă cu duhul. Atras de cea mai puţin dăruită de Dumnezeu, ţarul îi spune, la un chef: „Fără îndoială că n-ai cunoscut niciodată dragostea. Cum îmi place să fac tot soiul de lucruri deosebite, nu vreau să mori fără să ştii ce înseamnă să fii iubită". După care, chiar acolo, pe loc, se descheie la prohab şi trece la treabă.

De altfel, nici Marta nu este o frumuseţe. Scundă şi îndesată, cu pieptul bogat, lată în şolduri, cu gâtul scurt şi cu faţa rotundă, cu ochii lipsiţi de strălucire şi nasul cârn. Ca să pară mai atrăgătoare, îşi dă din belşug pe obraz cu suliman alb şi roşu. Are părul bălai, dar şi-l va vopsi în negru. Aşa cum este, femeia asta mititică şi grăsună îl vrăjeşte pe Petru, pentru că este harnică, sănătoasă şi veselă. Pare o vivandieră ori o nevastă de subofiţer, făcută anume să meargă mult cu căruţa, să doarmă în cort şi să mănânce în tranşee, ce şi când se nimereşte. „Este tocmai ce-mi trebuie", gândeşte ţarul.

Într-o bună zi, se simte cuprins de ciudă la gândul că este nevoit s-

o împartă cu prietenul său. „O iau la mine”, îi spune lui Menşikov, poruncindu-i s-o ia de soţie pe Daria Arsenieva cea frumuşică, aşa că Marta îi va rămâne lui. Dusă la Moscova de un căpitan de gardă, tânăra este instalată într-o casă mai ferită, „la o doamnă de familie bună, dar nu prea bogată”, scrie Villebois. Petru merge s-o vadă în fiecare zi, pe furiş, însoţit doar de un grenadier care mână caii.

În 1705, Marta are de la Petru doi băieţi, care mor la o vârstă fragedă. Vor urma însă alţii[135]. Trece curând la ortodoxie şi renunţă la numele de Marta, fiind botezată Ecaterina Alekseevna.

Petru se duce din ce în ce mai des în căsuţa cea ferită şi nu se mai osteneşte să-şi ascundă legătura faţă de prietenii apropiaţi. Uneori îşi primeşte sfetnicii de faţă cu iubita, căreia îi cere chiar părerea în treburile mai însemnate. „Acest prinţ, care avea o părere destul de proastă despre femei şi le credea bune numai pentru pat, scrie Villebois, a ajuns să-i ceară Ecaterinei părerea dacă se întâmpla să gândească altfel decât miniştrii săi; îi urma sfaturile, îi asculta judecăţile; pe scurt, se purta cu ea aşa cum se spune că se purta Numa Pompilius cu nimfa Egeria.”[136]

Astfel, încet-încet, cu răbdare, mai cu jocuri de iubire, mai cu gospodăria şi cu taifasul, Ecaterina capătă asupra ţarului o putere de care el nici măcar nu încearcă să se scuture. În orice împrejurare, are darul să-l potolească, să-l liniştească. Când îl apucă una dintre crizele lui de furie nebună, care-i încing creierul şi-i schimonosesc obrazul, Ecaterina îl ia cu binişorul, fără teamă, îi vorbeşte cu blândeţe şi cu hotărâre, îl mângâie pe cap şi-i pune fruntea răvăşită pe pieptul ei bogat. Îndată ce-şi pune obrazul pe perna moale şi călduţă de carne, ţarul aţipeşte, răsuflarea îi devine regulată. Mamă şi soţie totodată, Ecaterina rămâne nemişcată ceasuri întregi, fără să obosească, cu acest copil uriaş prăbuşit la sânul ei. Când se trezeşte, proaspăt şi vioi, ţarul abia de-şi mai aminteşte de furia de dinainte. Ca să-l tămăduiască până la capăt, Ecaterina îl trage după ea într-un dans săltăreţ în jurul odăii ori îi povesteşte vreo istorioară veselă, făcându-l să râdă în hohote. Cu toate că şi ea bea, şi încă zdravăn, are grijă ca Petru să nu-şi strice sănătatea cu chefurile prea lungi şi nu şovăie să-l scoată din mijlocul tovarăşilor de benchetuială, spunându-i apăsat: „Gata, hai acasă, *batiuşka* (tătucă)!” Petru o urmează, râzând. Ecaterina nu are din toate astea niciun folos.

Înainte de a părăsi Moscova pentru a-şi ajunge din urmă armata care luptă împotriva lui Carol al XII-lea, Petru a lăsat următorul răvaş: „Dacă, din voinţa lui Dumnezeu, mi se întâmplă ceva, poruncesc să li se dea Ecaterinei şi fiicei sale cele trei mii de ruble aflate acasă la Menşikov. Piter”. Trei mii de ruble pentru aceea pe care o socoteşte într-un fel nevastă, nici că se poate mai mare dovadă de zgârcenie pentru un ţar, într-un act care ţine loc de testament! Zgârcenia însă nu

tulbură dragostea.

Despărţit de Ecaterina, Petru îi trimite scrisori pline de duioşie. Ciudat, nu-i lipseşte iubita cea focoasă (găseşte, fără îndoială, destule plăcute desfătări în campanie), ci prietena, sfătuitoarea, gospodina. „Mi-e tare urât aici fără tine, şi rufăria mea nu e niciodată spălată cum trebuie", îi scrie ţarul. La rândul ei, Ecaterina îi scrie că nu se îndoieşte că, aflat în campanie, nu are cine să-i potrivească părul şi să-l pieptene ca lumea. Petru îi spune, în scrisoarea de răspuns, că are dreptate şi că nu-i rămâne decât să vină ea acolo că se va găsi vreun pieptene vechi cu care îi va putea drege cumva pletele încâlcite de vântul luptelor. Ecaterina soseşte într-adevăr la Poltava şi se supune în chipul cel mai firesc, alături de ţar, vieţii de tabără, călărind, sporovăind cu soldaţii, dându-le să bea câte un gât de votcă să mai uite de oboseală, împărţind rufărie şi cârpe răniţilor. Bună la suflet şi vitează, veselă şi îndemânatică, întăreşte în mintea lui Petru gândul că este făcută pentru el, în ciuda originii sale sărmane. Cu puţin înaintea marii înfruntări, Petru îi spune să plece. Se duce la Kiev. În seara bătăliei, ţarul îi scrie: „Să trăieşti, mămucă! Te înştiinţez că Dumnezeu, în mila Lui cea mare, ne-a îngăduit să dobândim astăzi o biruinţă nemaivăzută. Într-un cuvânt, îţi spun că toate forţele duşmane sunt nimicite. Am vrut să-ţi dau chiar eu această veste. Cât despre răsplată şi urări de bine, n-ai decât să pofteşti încoace! – în tabără, la 27 iunie 1709 – Piter". **[137]**

El este însă cel care pleacă la Kiev, unde găseşte în braţele ei o răsplată tăcută, mai preţioasă decât toate uralele generalilor. Ea îi spune că este din nou însărcinată. Dacă i-ar dărui un fiu? gândeşte Petru. Este atât de bucuros la gândul acesta, încât îi trece prin cap s-o ia de nevastă. Este de o sută de ori vrednică să fie ţarină în faţa lumii. Deocamdată are însă altceva de făcut. Serbările abia au început. La Kiev, în biserica Sfânta Sofia, părintele Teofan Prokopovici, amintind de biruinţa de la Poltava, rosteşte cu glas tunător: „Aflând despre ceea ce s-a întâmplat, vecinii noştri vor spune: armata şi puterea suedezilor n-au nimerit pe un pământ străin, ci într-o mare adâncă, în care s-au scufundat ca o bucată de plumb".

La 21 decembrie 1709, armata rusă îşi face intrarea triumfală în Moscova. Petru şi generalii săi, cele două regimente de gardă **[138]** trec în sunetele fanfarei, urmaţi de şirul nesfârşit al prizonierilor suedezi şi de trei sute de steaguri şi treizeci şi cinci de tunuri luate de la duşman. Douăzeci de sănii, conduse de laponi şi înconjurându-l pe un „rege al samoiezilor", înveselesc procesiunea solemnă. Mulţimea se tăvăleşte de râs. Din când în când, câte un boier sau un mare negustor îl salută pe ţar din pragul casei, oferindu-i ceva de băut. Petru nu zice nu. Deşi a băut destul, merge drept. Mulţimea de gură-cască arată cu degetul targa sfâşiată pe care Carol fusese dus pe câmpul de luptă. În

drumul biruitorilor au fost înălţate şapte arcuri de triumf. Unul îl reprezintă pe Hercule (Petru I) supunând-o pe Junona (Suedia). În faţa altui arc, mai mulţi copii îmbrăcaţi în veşminte romane întind ţarului cununi de lauri. Regele caraghios, Romodanovski, înveşmântat ca prinţii moscoviţi de pe vremuri, domină ceremonia, aşezat pe un tron şi înconjurat de curteni. Lui i se adresează Petru, cu umilinţă: „Dumnezeu din ceruri şi Maiestatea Voastră împărătească au voit ca eu să câştig, cu regimentul meu, bătălia de la Poltava". Uluiţi, prizonierii suedezi nu mai ştiu cine este adevăratul ţar al Rusiei: ofiţerul de rând în veşminte de postav gros ori regele de circ înconjurat de măscărici. Credincios firii sale, Petru îşi sărbătoreşte biruinţa, dar pe de altă parte o supune unei batjocuri grosolane.

A doua zi se ţine o slujbă în Kremlin. Pierdut undeva în mulţimea de credincioşi, Petru cântă toate cântările cu glas puternic, fără să sară niciun cuvânt. Poartă o perucă pe care a luat-o de pe capul unui valet. După slujbă urmează un ospăţ uriaş. Oaspeţii sunt atât de numeroşi încât maestrul de ceremonii este nevoit să circule printre ei călare. Ecaterina lipseşte. A rămas în odaia ei, la Izmailovo, în apropiere de Moscova, pregătindu-se să nască[139]. La fiecare urare, maestrul de ceremonii se aşază în spatele ţarului şi trage un foc de pistol, la care se răspunde cu o salvă de artilerie. Ca să poată bea şi mânca mai bine, Petru şi-a scos marele colan al ordinului „Sfântului Andrei". Generalii fac şi ei la fel. Mănâncă şi beau cu toţii, cot la cot, la lumina candelabrelor, într-o gălăgie de nedescris. Serbarea se încheie cu un foc de artificii, cu atâta zgomot şi atâta strălucire încât ambasadorul Danemarcei mărturiseşte că „nu a văzut nicăieri aşa ceva, nici măcar la Londra".

Toţi diplomaţii prezenţi sunt încântaţi de marea sărbătoare rusească. În mai puţin de doi ani, Rusia, de care toată lumea râdea după înfrângerea de la Narva, a izbutit să trezească un respect amestecat cu nelinişte. În lunile următoare, ambasadorii extraordinari se perindă prin faţa lui Petru, prezentându-i urările şi felicitările suveranilor lor. Anna Stuart a Angliei îi dă chiar, în mesajul pe care i-l trimite, titlul de împărat. Ducele Frederic-Wilhelm de Kurlanda o ia în căsătorie pe marea ducesă Anna Ivanovna, nepoata ţarului. Se vorbeşte chiar despre o căsătorie între Charlotte de Brunswick-Wolfenbüttel, fiica ducelui Ludovic-Rudolf, şi ţareviciul Aleksei, fiul lui Petru şi al primei sale soţii, Evdokia.

Între timp, Petru a restabilit pacea în Polonia şi l-a adus înapoi pe tron pe August al II-lea, „sluga sa credincioasă". Şi-a reînnoit chiar alianţa cu Danemarca, după ce a desăvârşit cucerirea Kareliei şi a Livoniei, ocupând, rând pe rând, Vîborg, Riga şi Reval. Nimicind puterea suedeză, a tulburat echilibrul continentului. El, şi nu Carol al XII-lea, va face de acum legea la miazănoapte. Numai Franţa acceptă,

cu mare greutate, noua situaţie, în urma căreia rămâne fără doi dintre principalii săi aliaţi: Polonia şi Suedia. „Sistemul Richelieu”[140] cuprinde însă un al treilea punct de sprijin: Turcia.

Duşmanii ţarului, în frunte cu Carol al XII-lea, urzesc planuri pentru a-l atrage pe sultanul Ahmed al III-lea în război. La rândul lor, popoarele creştine din Balcani şi din Asia – greci, sârbi, muntenegreni, croaţi, valahi, moldoveni, armeni, georgieni, copţi[141] – îl roagă fierbinte pe Petru să-i scape de jugul turcesc. Acesta înţelege astfel că nu şi-a încheiat încă misiunea. Va izbuti oare s-o ducă până la capăt? Este cuprins de oboseală şi de îndoială. După nouă ani de expediţii armate, doreşte din tot sufletul pacea.

—— || ——

Capitolul IX – SANKT PETERSBURG

Privind primele construcţii din Sankt Petersburg, marele amiral Golovin nu vede în mulţimea de barăci, şanţuri şi fortificaţii provizorii decât un loc potrivit pentru armată şi un mijloc de a continua războiul cu suedezii. Petru îi împărtăşeşte părerea, însă are alte planuri cu oraşul cel nou. Vecinătatea mării îl ameţeşte. Îl îmbată gândul că poate simţi briza în tot timpul anului, că poate auzi mereu valurile spărgându-se de mal, că poate urmări cu luneta navele, în depărtare, aşa încât, alcătuindu-şi proiectul arhitectural, nu ia nicio măsură de prevedere. Se simte aici la el acasă, mai bine decât oriunde în altă parte în Rusia. Pe pământ şi pe apă, în egală măsură. Ţar de pământ şi apă, într-un ţinut de pământ şi apă. Îi plac la nebunie ţărmurile mlăştinoase, întinderile pustii, pădurile întunecate bântuite de lupi, pâcla învăluitoare prin care zăreşte pescarii finlandezi plutind ca nişte năluci. Cu cât acest ţinut pare mai înşelător şi mai părăsit, cu atât simte o nevoie mai mare să lase aici urma trecerii sale. Din pustiul acesta copleşit de ceţuri, îşi spune, se poate naşte un mare oraş. Un oraş care va fi în întregime durat de el.

În zadar sfetnicii săi apropiaţi îi arată că locul nu este potrivit, că ţinutul Ingriei este sărac, izolat şi, pe deasupra, aşezat departe de capitală şi drept în bătaia tunurilor suedeze; nici nu-i pasă. Mai mult, îşi bate joc de cei care-i tot spun cât este de greu să zideşti un oraş trainic pe un pământ mlăştinos. Petru are o admiraţie fără margini pentru olandezi şi doreşte să îmblânzească apele, aşa cum au făcut-o ei. Sankt Petersburg va fi Amsterdamul Rusiei. Un oraş alcătuit din insule, sprijinit pe piloni, brăzdat de canale, un port în inima mlaştinilor.

După o legendă finlandeză, casele oraşului ar fi fost înălţate de o putere nevăzută undeva în văzduh, apoi coborâte până la mare, unde s-ar fi aşezat, ca nişte păsări de apă, fără să se scufunde. În finlandeză, *Neva* înseamnă *mâl*. Totul este aici alunecos, nesigur, bolnăvicios. Însă Petru crede că a găsit Raiul. Nu-i pasă că Neva, atunci când vântul de apus o împiedică să se îndrepte către mare, se revarsă cu putere şi inundă casele, din cauza malurilor joase. Nu-i pasă nici că, din pricina iernii aspre, navele rămân înţepenite pe Neva, între sloiuri, câte şase luni. Nici că drumurile se desfundă primăvara, când vine dezgheţul, şi târgul este rupt de restul ţării.

Înălţând oraşul, Petru sfidează natura. Şi, în acelaşi timp, trecutul Rusiei. Pentru că Sankt Petersburg înseamnă altceva decât Moscova. El urăşte vechea cetate a ţarilor, cu clima ei continentală, cu tradiţiile ei

de veacuri, cu superstiţiile şi intrigile de curte, cu spiritul oriental, înapoiat şi răzvrătit totodată. Pentru el, Moscova înseamnă ţarevna Sofia, streliţii şi trufia lor sângeroasă. Dacă vrea să-i dea patriei sale un viitor, trebuie să „deschidă o fereastră" către mare, către Apus [142].

Aşadar, Sankt Petersburg, oraş născut din nimic, gândit la întâmplare şi dezvoltat datorită voinţei lui Petru, nu va fi doar o aşezare în plus pe harta Rusiei, ci va oglindi dorinţa de înnoire a unui ţar care se leapădă de moştenirea strămoşilor. Îi va face numele nemuritor peste veacuri şi va fi un simbol al domniei sale. O simte, o ştie în adâncul sufletului, încă înainte de a se fi gândit să-şi schimbe capitala.

Construcţia începe fără vreun plan anume şi continuă în salturi, urmând toanele suveranului. După ce a încercat să stabilească centrul oraşului pe una dintre cele două insule mari, lângă malul drept al Nevei, se vede nevoit să înalţe clădirile importante pe malul stâng, mai înalt şi mai puţin expus la inundaţii. Apoi se răzgândeşte din nou şi alege, ca să imite mai bine Amsterdamul, locul cel mai jos, pe insula de vest, Vasilievski. Şi acest proiect va fi dat la o parte. Este clădită mai întâi o fortăreaţă din lemn pe malul drept al Nevei, pe o insuliţă numită „Insula iepurilor", acolo unde râul are lăţimea cea mai mare: viitoarea fortăreaţă Petru şi Pavel *(Petropavlovskaia Krepost)*. Răsar mai apoi o biserică, tot din lemn – Sfânta Treime – şi clădirea Bursei. Nu departe se iveşte o căsuţă din bârne de brad şi cu acoperişul de şindrilă: prima locuinţă a lui Petru în oraşul construit de el. Un pridvor, două încăperi cu tavanul şi cu pereţii acoperiţi cu pânză dată cu var, un atelier în care se află un strung, topoare, rindele, ciocane, fierăstraie – toate uneltele unui dulgher. Uşile sunt atât de mici încât ţarul trebuie să se aplece pentru a trece pragul. I-au plăcut întotdeauna încăperile mici şi joase, deşi el este atât de înalt. Se simte în largul lui în această căsuţă care aduce cu o izbă. Privirea îi alunecă din colţul unde se află atârnată harta Europei spre celălalt colţ, unde străluceşte, poleită cu aur, bătută cu pietre preţioase şi diamante, o icoană făcătoare de minuni a Mântuitorului, de care nu se desparte niciodată [143].

În anul următor, pentru a întări caracterul cosmopolit al noului oraş, Petru dispune construirea unei biserici luterane şi a hanului „La patru fregate", care va sluji multă vreme drept primărie: aici, funcţionarii statului vând tutun, rachiu, vin, bere şi hărţi. Alături, un bazar acoperit găzduieşte mărfuri străine. O mare forfotă domneşte în jurul pieţei unde se îmbulzesc toate clasele societăţii petersburgheze. În spatele prăvăliilor ce gem de mărfuri se ascunde „târgul de vechituri al tătarilor", din mahalaua locuită mai ales de calmuci, tătari şi turci. „În târg, totul se vinde foarte ieftin, scrie memorialistul

Weber, atât în plină stradă, cât şi pe margini, în cele două şiruri de prăvălii: fiare vechi, frânghii folosite, şei de lemn acoperite cu postav. Înghesuiala este atât de mare, că trebuie să-ţi păzeşti bine punga, spada şi pălăria." În cartierul Moika, măcelari taie vitele în plină stradă şi aruncă măruntaiele alături. Duhoarea este atât de cumplită încât cumpărătorii nu cutează să se apropie de tejghele. Curând, măcelarii vor trebui să poarte un fel de uniformă şi să-şi vândă marfa în prăvălii. Curăţenia străzilor cade în sarcina locuitorilor. Fiecare trebuie să mătură în faţa porţii; aruncarea gunoaielor în canale şi râuri este cu desăvârşire interzisă.

Apropiaţii ţarului se instalează în case asemănătoare cu a sa. Începutul a fost făcut şi nimic nu-l mai poate opri. Ca de obicei, piedicile nu fac decât să-l întărâte pe Petru. Puţini suverani au nutrit un asemenea dispreţ pentru viaţa oamenilor. Orice idee care-i vine în minte îndreptăţeşte, după părerea lui, jertfa poporului. Mii de lucrători sunt adunaţi din ţinuturile vecine şi aduşi cu sila la gurile Nevei. Se află printre ei specialişti, zidari, tâmplari, fierari şi mulţi oameni buni la toate. După nevoi, sunt puşi să muncească timp de câteva luni sau ţinuţi aici pentru tot restul vieţii.

În 1704, guvernatorii provinciilor primesc ordinul de a da patruzeci de mii de lucrători pe an. Aceşti oameni, care muncesc de la răsăritul până la apusul soarelui, dorm în colibe murdare, sunt prost hrăniţi, prost trataţi, n-au nici măcar uneltele trebuincioase pentru a-şi face meseria. Nici cazmale, nici roabe. Ca să înalţe malurile prea joase ale râului, nefericiţii cară pământul în poală ori în saci făcuţi din cârpe vechi. Uneori muncesc în mijlocul mlaştinii, stând în apă până la brâu. La cea mai mică dovadă de nesupunere, îi aşteaptă cnutul. Fugarului prins i se taie nasul. Mulţimea aceasta în zdrenţe care colcăie în jurul schelelor stă în bătaia furtunilor şi este secerată de scorbut şi dizenterie. În fiecare zi, alte cadavre sunt aruncate în groapa comună. În locul celor morţi sunt aduşi condamnaţi de drept comun. Dar nu ajunge. Ţăranii sunt pur şi simplu răpiţi, spre nemulţumirea boierilor. Smulşi de la sate, din sânul familiei, sunt duşi îndată după sosire pe şantiere, unde lucrează sub paza soldaţilor înarmaţi. Numărul morţilor creşte fără încetare, din pricina accidentelor şi a bolilor.

Pentru a-şi justifica planul, Petru îşi spune că arhitectura se aseamănă cu arta războiului. Tot aşa cum nu poţi câştiga o bătălie fără a pierde un număr de ostaşi, nu poţi ridica un oraş fără a pierde un număr de lucrători. Diplomaţii afirmă însă că nu există în toată istoria războaielor o bătălie în care să fi murit atâţia oameni ca în vremea înălţării oraşului Sankt Petersburg. Se vorbeşte de vreo sută de mii de morţi, iar Weber, memorialistul, ridică cifra la două sute de mii. Este fără îndoială o exagerare, dar nu este mai puţin adevărat că oraşul se înalţă pe o groapă comună. Adevăraţii stâlpi ai oraşului sunt oasele

lucrătorilor care au pierit pentru ca el să se ridice, mândru, deasupra apelor.

În februarie 1704 ţarul îl cheamă pe arhitectul italian Domenico Trezzini [144] ca să conducă armata de lucrători. Cei mai mulţi dintre colaboratorii lui Trezzini sunt străini – olandezi, italieni, elveţieni, germani, francezi. Toţi sunt îngroziţi de condiţiile de viaţă care le sunt impuse în acest oraş în devenire. Leafa nu li se plăteşte decât arareori, tremură în barăci şubrede, li se dă o mâncare proastă, au de întâmpinat o mulţime de necazuri administrative şi se plâng de lipsa mâinii de lucru calificate. Cu primul prilej, părăsesc acest iad pe care Petru se încăpăţânează să-l numească rai. Doar Trezzini rămâne şi-şi continuă, de bine de rău, treaba. Producţia de cărămizi şi de ţigle sporeşte în toate fabricile. Cuptoarele de var ard zi şi noapte. Păduri întregi din împrejurimi sunt doborâte pentru a se obţine lemnul necesar construcţiilor. Peste tot răsar gatere, care sunt de fapt mori de apă şi de vânt. În lipsa sticlei, până şi casele cele mai arătoase au mică la ferestre. Însă necazul mare este piatra, care nu se găseşte deloc în ţinut, iar arhitecţii cer mereu piatră. Ţarul interzice folosirea pietrei în tot restul ţării, poruncind ca aceasta să fie rezervată oraşului Sankt Petersburg [145]. Navele nu pot acosta decât dacă transportă, peste încărcătura lor obişnuită, treizeci de blocuri de piatră. Toţi căruţaşii care vin în oraş trebuie să aducă cel puţin trei bucăţi de piatră. Parcă ar fi un muşuroi de furnici, unde fiecare gânganie îşi cară povara [146].

Ţarul însuşi supraveghează lucrările. Aleargă de la un şantier la altul, fără să lase din mână vestita *dubina*, ciomagul rusesc cu care-i croieşte pe leneşi. Simţindu-se în largul său şi printre muncitori, şi printre arhitecţi, critică munca unui cioplitor în piatră, aruncă schiţa unui palat, înjură un meşter, îl încurajează pe un tâmplar care mânuieşte dalta cu măiestrie, pune chiar el mâna pe o rindea ca să netezească o scândură.

Oraşul nu este deocamdată decât o grămadă de şantiere presărate pe câmpurile goale, un labirint de canale cu malurile întărite de pari şi împletituri de nuiele. Neobosit, Trezzini înalţă biserica Sfinţilor Petru şi Pavel cu clopotniţa aurită în fortăreaţa cu acelaşi nume, fortificaţiile de la Kronstadt, mănăstirea Aleksandr Nevski, palatele ce urmează să găzduiască ministerele, Senatul, Sinodul, desenează planurile cheiurilor, pune poduri de lemn peste canale. Alţi arhitecţi vin să-l înlocuiască: francezul Le Blond, germanii Schädel şi Schlüter, elveţianul Härbel din Basel…

Această cetate minunată nu este însă decât o cochilie goală, un decor de mucava, nelocuit, mort şi rece. Trebuie să i se dea viaţă. Încă din 1706, Petru îl obligă pe marele amiral Golovin să se stabilească la Sankt Petersburg, unde va avea o nouă clădire pentru Amiralitate, un

port şi un şantier naval. În 1707, şantierul naval numără trei mii de lucrători. Mândru de diploma sa de dulgher, ţarul li se alătură cu plăcere, ca să mânuiască toporul ori să înalţe un catarg. Lansarea la apă a fiecărei nave prilejuieşte chefuri fără sfârşit, care-i cinstesc deopotrivă pe Bachus şi pe Neptun. În 1708, Petru îi cheamă în oraşul cel nou pe sora lui, Nataşa, pe cele două surori vitrege, cele două ţarine văduve, înalţii demnitari şi câţiva negustori bogaţi. Pentru cei mai mulţi dintre oamenii de la Curte, obişnuiţi cu viaţa tihnită de la Moscova, această călătorie aduce cu un exil. „Iau cu ei o grămadă de bagaje, scrie ambasadorul Withworth, pentru că se aude că în locul acela nu se găseşte nimic. Pleacă cu inima grea, dar nimănui nu-i este îngăduit să spună că este bătrân ori bolnav”. [147] Acesta nu este decât începutul. Curând, trei sute cincizeci de familii de vază sunt silite să se mute la Petersburg. În urma unui incendiu care distruge o treime din Moscova, Petru interzice printr-un ucaz refacerea locuinţelor arse şi alte cinci mii de familii rămase fără adăpost – boieri, negustori, meşteşugari – sunt nevoite, la porunca ţarului, să se mute la Sankt Petersburg şi să ia viaţa de la capăt. Strămutarea populaţiei prin mijloace autoritare continuă în anii următori.

Aduşi fără voia lor într-un oraş artificial, european, fără rădăcini în trecut, primii locuitori ai Petersburgului sunt cuprinşi de deznădejde. Nu numai că şi-au pierdut toată averea, dar parcă nici nu s-ar mai afla în Rusia. Plimbându-se de-a lungul canalelor, se cred când în Olanda, când în Italia ori în Germania. Şi nici măcar nu li se dă voie să-şi ridice casele aşa cum vor. Până şi pentru asta s-a dat un ucaz. Mărimea şi aşezarea fiecărei case sunt socotite după rangul proprietarului, numărul de robi pe care-i are şi birul pe care-l plăteşte. Toate locuinţele ce se ridică pe insula cea mare ori pe malurile Nevei trebuie să fie aidoma planurilor lui Trezzini, care a prevăzut trei feluri de faţade, după starea socială a proprietarilor: una pentru dregători, alta pentru persoanele de vază şi alta pentru oamenii de rând. Aşadar, după ornamentaţiile faţadelor ori înălţimea ferestrelor, poţi ghici cât de bogat este cel ce locuieşte în casă. Ca şi cum uniforma ar fi ajuns obligatorie şi pentru clădiri. Un decret stabileşte forma balustradelor din fontă, un altul îi obligă pe constructori să fiarbă muşchiul folosit la umplerea pereţilor din lemn pentru a împiedica înmulţirea gândacilor, un al treilea priveşte economia de cărămizi prin folosirea pereţilor despărţitori, clădirile urmând să fie lipite unele de altele.

Vechea Moscovă, rămasă de-acum fără înalţi dregători şi fără servicii administrative, închină steagul. În 1713, Petersburgul este proclamat capitală a Rusiei. În anul următor, oraşul numără 34.550 de locuitori, iar zece ani mai târziu, 70.000. Mânaţi de dorinţa de câştig, o mulţime de meseriaşi şi de negustori străini vin în capitala cea nouă. Atât cei veniţi de bunăvoie, cât şi cei aduşi cu sila în acest oraş al

apelor se plâng însă din cauza climei. Iarna, viscolele par să nu se mai sfârşească; vara, oraşul este năpădit de ţânţari; toamna nu trece fără inundaţii. Un drum de la Moscova la Sankt Petersburg îl costă pe ambasadorul Franţei, Campredon, o mie două sute de ruble şi durează 24 de zile, din cauza drumurilor desfundate; opt cai se îneacă, iar o parte dintre bagaje rămân în noroi. Petru însuşi, care face această călătorie înaintea diplomatului, este nevoit să parcurgă o bună parte din drum călare, trecând râurile înot. Tot din pricina drumurilor proaste, aprovizionarea Sankt Petersburgului se face cu mare greutate, iar viaţa este foarte scumpă. Hrana costă de trei ori mai mult ca la Moscova. Regulamentul prevede ca negustorii să-şi vândă marfa înainte de prânz la un preţ stabilit de autorităţi, care poate, apoi urca fără niciun fel de oprelişti.

Neajunsurile sunt însă compensate pentru unii dintre locuitori, şi mai cu seamă pentru cei tineri, de un simţământ amestecat de mândrie naţională şi de încredere în viitor, ca şi cum faptul că trăiesc într-un oraş nou i-ar aşeza în primele rânduri ale luptei pentru progres. Zidurile care îi înconjoară nu le vorbesc de ieri, ci de mâine. N-au decât să suspine părinţii lor după poveşti şi rădăcini. Ţarul ştie prea bine acest lucru şi se îndreaptă către tineri. Dacă a părăsit Moscova, a făcut-o ca să scape de închistarea care domneşte la Kremlin, unde ştie că lucrarea sa ar fi mereu ameninţată, la cheremul unei urzeli de curte ori al unei răzmeriţe. Aici însă îşi va putea impune mai uşor ideile în faţa unor nobili dezrădăcinaţi, smulşi din mediul lor firesc.

Noua capitală îi satisface şi gustul estetic, şi simţul politic. La început nu era decât o mână de cătune răsfirate pe insulele şi pe malurile râului, la care se adăugau o fortăreaţă, câteva cazărmi şi câteva docuri. Acum, pe malurile Nevei se înalţă case arătoase de piatră. Toţi marii dregători – Golovkin, Şafirov, Gagarin, Iagujinski, Cernîşev, Menşikov – locuiesc în nişte palate frumoase, ca acelea din Italia. Chiar din faţa Amiralităţii pleacă o alee largă, străjuită de copaci: viitorul Nevski Prospekt. În fiecare sâmbătă, aleea este măturată de prizonieri suedezi. De o parte şi de alta se înşiră alte case boiereşti. În fund, se zăresc schelele mănăstirii Aleksandr Nevski. Pe o altă stradă, paralelă cu Neva, Petru construieşte, începând din 1711, Palatul de Iarnă, care nu se deosebeşte de casele din jur decât printr-o intrare cu două coloane, deasupra căreia se înalţă o pravă de corabie. Această clădire modestă cuprinde o sală mare de primire şi mai multe încăperi mici şi joase, aşa cum îi plac lui Petru. Nevoit să ridice caturi destul de înalte, ca să nu strice armonia clădirilor din jur, a pus meşterii să-i facă un al doilea tavan, mai jos, în încăperile unde obişnuieşte să locuiască. Acelaşi gust pentru simplitate stă şi la temelia Palatului de Vară, aşezat ceva mai departe, pe malul unui afluent al Nevei, care se va numi Fontanka. În mijlocul unui parc, cu straturi de

flori şi pajişti, cu grote săpate în stâncă, chioşcuri, fântâni, statui – totul aducând cu Versailles – se înalţă un fel de conac de ţară olandez, cu acoperişul din tablă şi pereţii de culoarea paiului, împodobiţi cu basoreliefuri albe. În spatele Palatului de Vară se află Arsenalul, unde două sute de meşteri lucrează la confecţionarea tunurilor. Apoi, Cabinetul de Curiozităţi, unde Petru are o colecţie de istorie naturală şi câteva exemplare de animale vii, ciudate. De jur-împrejur sunt presărate casele de lemn ale „cartierului moscovit", numit astfel pentru că aproape toţi locuitorii sunt de naţionalitate rusă. Cartierul este pradă tuturor mirosurilor ce vin de la fabricile din apropiere – tăbăcării, cărămidării, pulberării, ateliere de frânghii şi odgoane, de smoală şi catran… În centrul oraşului însă se simte mirosul mării, al depărtărilor. Chiar când cutreieră oraşul cu pasul său legănat, Petru se simte ca pe puntea unei corăbii.

Deasupra canalelor au fost puse ici şi colo punţi de lemn; cât despre un pod peste Neva, nici nu poate fi vorba. Trecerea de pe un mal pe altul se face cu barca. „Oamenii de vază" plătesc o copeică; soldaţii şi muncitorii nu plătesc nimic. Marinar pătimaş, Petru le cere tuturor familiilor cu stare să aibă câte o barcă personală, cu mateloţi în livrea. Doritorilor le sunt date instrucţiuni privind întreţinerea bărcilor. Proprietarul este obligat să urmeze cursuri de navigaţie, în fiecare duminică, iar dacă nu poate merge, trebuie să-şi trimită copiii.

Când vremea este frumoasă, Neva este înţesată de bărci bogat împodobite şi de luntri ale căror vâslaşi poartă haine viu colorate. Este o adevărată întrecere a eleganţei pe apă, sub ochii de cunoscător ai ţarului, care-şi conduce propria corabie. Toată curtea trece, lunecând pe Neva, printre şirurile de palate noi, şantiere, locuri încă goale, bordeie, garduri şi hambare, în vreme ce se aud salvele de tun trase din fortăreaţa Petropavlovskaia, iar muzicanţii cântă melodii săltăreţe, spre a le mai înviora pe doamnele care suferă de rău de mare.

Iarna, îndată ce Neva îngheaţă, cele două jumătăţi ale oraşului se unesc. Nu mai ai nevoie nici de barcă, nici de pod ca să străbaţi capitala în lung şi-n lat. Trecerea râului îngheţat nu este însă permisă decât după ce locul este recunoscut ca nefiind primejdios. Când se află la Petersburg, ţarul însuşi este cel care trece primul Neva cu sania. Evenimentul este anunţat de o salvă de tun, din fortăreaţa Petropavlovskaia. În spatele Maiestăţii Sale se înghesuie mulţimea, grăbită să treacă Neva pe jos. De fapt, lui Petru nu-i place iarna, pentru că nu e prielnică navigaţiei. De fiecare dată, venirea primăverii este pentru el o sărbătoare. Poate străbate, în sfârşit, pe apele descătuşate, „raiul" care se întinde până dincolo de Petersburg, pe malul de miazăzi al golfului, unde Petru şi apropiaţii săi îşi înalţă palatele: Strelnia, Oranienbaum, Peterhof[148]… Ţarul obişnuieşte să stea la Peterhof, unde are o minunată grădină franţuzească şi vedere

spre golf. Palatul, cu două etaje, a fost construit după planurile lui Le Blond. Încăperile sunt mici şi elegante; cabinetul de lucru are şi o bibliotecă. Cu toate că palatul este încântător, ţarul preferă să-şi petreacă nopţile într-un pavilion simplu, în stil olandez, care se află chiar pe malul apei şi poartă numele de „Mon Plaisir”[149]. Din dormitorul micuţ, împodobit cu plăci colorate de teracotă, vede fortificaţiile de la Kronstadt şi navele de război ancorate în golf. N-are de făcut decât câţiva paşi până la debarcader. Aşa că se află în acelaşi timp la ţară şi la Petersburg. Îi place atât de mult acest oraş, încât ar dori să-l construiască în sute de exemplare, în locul vechilor târguri patriarhale ruseşti.

Îndată ce ajunge la Petersburg, în 1708, sora lui Petru, Nataşa, deschide un teatru, într-o clădire mare, din lemn. Vrând să atragă publicul, Petru hotărăşte ca intrarea să fie liberă şi gratuită. Trupa este alcătuită din zece actori şi actriţe, ruşi cu toţii, şi şaisprezece muzicanţi. Repertoriul cuprinde piese originale şi traduse. Printre cele originale se numără şi unele scrise de talentata ţarevnă Nataşa. Astfel, în *Petru sau Cheile de aur*, autoarea încearcă să arate cât este de folositor pentru tineri să fie trimişi în străinătate, să-şi desăvârşească educaţia, aşa cum doreşte ţarul. În antracte, trupa joacă intermezzo-uri vesele, care ridiculizează moravurile din trecut şi proslăvesc reformele dorite de Maiestatea Sa. Aceste spectacole de propagandă nu prea au succes. Mai târziu, trupa de actori ruşi este înlocuită de trupa germană a lui Mann.

O altă dovadă a vitalităţii tânărului oraş este construirea, în 1711, a unei tiparniţe şi apariţia unui ziar, *Ştiri din Sankt Petersburg*. Ţarul urmăreşte îndeaproape activitatea redacţiei. Tipărit in-octavo[150], cu caractere laice şi chenar foarte îngust, ziarul cuprinde ştiri diplomatice şi militare, dar şi informaţii privind lucrările din oraş sau sosirea unor noi „monştri” la Cabinetul de Curiozităţi. Se deschide şi o librărie, unde puţinii intelectuali ai Curţii pot găsi lucrări străine. Toate acestea sunt de bun augur.

Şi totuşi, Petru este îngrijorat, pentru că „raiul” său încă nu izbuteşte să umbrească celelalte capitale europene. L-a numit guvernator general al oraşului pe Menşikov, iar adjunct pe Bruce. Cei doi sunt ajutaţi de o cancelarie pentru problemele municipale, în subordinea căreia se află arhitecţii. În pofida tuturor strădaniilor, Sankt Petersburgul rămâne o aşezare pestriţă, unde clădirile arătoase se învecinează cu bordeiele pe jumătate dărâmate, unde cartierele elegante sunt înconjurate de gropi pline de noroi şi unde locuitorii sunt cuprinşi de spaimă când aud, iarna, urletele lupilor în pădurile din preajmă. Lupii se apropie, ajungând până la casele oamenilor; în locurile pustii atacă chiar şi santinelele. În 1714, doi soldaţi care stăteau de pază în faţa atelierului de tunuri sunt sfâşiaţi de lupi.

Aproape că nu există lumină pe străzi. Câteva felinare cu ulei de cânepă atârnă în jurul Palatului de Iarnă şi la casele mai mari. Poliţia, condusă mai întâi de un voievod[151], are în frunte, din 1717, un prefect, generalul Anton Devier, bărbat energic, de origine portugheză, care nu are însă la dispoziţie decât zece ofiţeri, douăzeci şi patru de subofiţeri, o sută şaizeci de soldaţi şi zece copişti. Toţi aceştia sunt chemaţi să asigure curăţenia oraşului, securitatea locuitorilor, curăţirea hornurilor, cercetarea suspecţilor, controlul călătorilor, arestarea tâlharilor şi pedepsirea cu cnutul a robilor care circulă fără „bilet de voie" de la stăpân.

În timpul nopţii, la capetele străzilor sunt puse santinele, alese dintre locuitorii cartierului, care fac de pază până în zori. Pe rând, toţi locuitorii au această îndatorire. Până şi slujitorii bisericii sunt supuşi acestei datorii de supraveghere a oraşului. Cine doreşte poate scăpa de corvoadă plătind un vecin. Un înlocuitor costă cincisprezece copeici pe noapte. Începând cu orele 11 noaptea, aşa-zişii paznici nu-i lasă să treacă decât pe dregători, pe lucrătorii care merg la muncă, pe medici, pe moaşe şi pe preoţi, care trebuie neapărat să aibă asupra lor o lanternă. Tâlhăriile se ţin lanţ. Adevărate bande de hoţi stau la pândă prin împrejurimi. Ambasadorul Saxoniei îşi înştiinţează guvernul că oraşul este ameninţat de nouă mii de hoţi. Treizeci şi şase sunt prinşi şi spânzuraţi. Restul se împrăştie, însă locuitorii nu se simt mai în siguranţă.

O altă spaimă este focul. Din pricina numărului foarte mare al caselor de lemn, focul se întinde repede. Ca măsură de precauţie se dă ordin să nu se facă focul la băile de abur populare decât sâmbăta. Câţiva paznici, urcaţi în turnuri, sună din clopot de îndată ce zăresc flăcările. Vestea este răspândită în cartiere prin bătăi de tobă. Orăşenii desemnaţi să-şi facă datoria de pompieri se reped, cu topoare, scări şi găleţi, spre locul incendiului. În cazurile grave, locuitorii sunt ajutaţi de soldaţi[152]. Petru nu stă prea mult pe gânduri, ia toporul în mână şi sare drept în mijlocul flăcărilor. Pare un diavol cu privirile rătăcite care nu se teme de foc. „L-am văzut adesea sosind primul cu sania la locul incendiului şi mânuind o pompă mică, scrie Juel. Ia parte la toate acţiunile de salvare şi, având o vioiciune nebănuită, îşi dă seama pe loc ce trebuie făcut ca focul să fie stins: urcă pe acoperiş, îşi alege locurile cele mai primejdioase, strigă atât după boieri, cât şi după oamenii din popor, chemându-i să lupte cu focul şi nu se opreşte până când nu-l vede stins… Dacă suveranul lipseşte, lucrurile se petrec însă cu totul altfel; omul priveşte nepăsător şi nu face nimic, aşteptând ca alţii să stingă focul; degeaba este mustrat, degeaba i se făgăduiesc bani, fiecare nu caută decât un prilej ca să fure ceva."

Şi încă o nenorocire îi paşte pe locuitorii Petersburgului: inundaţiile. În fiecare an, sau aproape, la începutul toamnei, oraşul

este răvăşit de furtuni, vânturile smulg acoperişurile, dărâmă schelele, iar Neva îşi iese din matcă, apa ajungând nu doar în pivniţe, ci şi la parterul clădirilor. În mare grabă, locuitorii se adăpostesc, luându-şi provizii, la caturile de sus. Ambasadorul austriac Pleyer vorbeşte, în 1703, de două mii de bolnavi şi răniţi înecaţi în urma unei viituri. La 11 septembrie 1706, Petru, foarte liniştit, constată că apa are în căsuţa lui douăzeci şi unu de degete. Uitându-se pe fereastră, zăreşte bărbaţi, femei, copii agăţaţi de scândurile târâte de valuri. „E foarte distractiv", avea să-i scrie lui Menşikov, datându-şi scrisoarea din „rai".

În 1717, fortificaţiile Arsenalului se prăbuşesc, măturate de ape. În noiembrie 1721, Neva se umflă atât de tare încât oraşul pare să-şi trăiască ultimele clipe. Bărcile desprinse de la mal plutesc în voia curentului, printre mobile, grinzi, trăsuri goale, butoaie şi cutii. Caii se îneacă. Urcaţi pe acoperişuri, oamenii strigă şi dau din mâini, deznădăjduiţi. „Furtuna, îi scrie domnul La Vie cardinalului Dubois, a fost atât de cumplită încât, dacă ar mai fi ţinut vreo două ceasuri, oraşul ar fi fost acum în ruine. Pagubele pe care le-a pricinuit nu pot fi descrise; nu există nicio casă care să nu fi avut de suferit. Pierderile sunt socotite la două-trei milioane de ruble… Las deoparte gândurile pe care ţi le-aş putea împărtăşi în aceste împrejurări; ajunge să-ţi spun doar că ţarul, ca un alt Filip al Spaniei, şi-a arătat pe deplin măreţia sufletească, păstrându-şi mereu cumpătul."

Îndată ce Neva se potoleşte, lucrătorii se apucă să repare pagubele. Străzile sunt curăţate de mâl, acoperişurile sunt refăcute, la fel şi duşumelele, acolo unde scândurile au fost smulse de furia apelor. Oricât de mare ar fi nenorocirea, toţi ştiu prea bine că ţarul nu va renunţa la gândul de a face din Petersburg cel mai mare oraş al Rusiei. Şi totuşi, mulţi oameni din popor cred că mânia Celui de Sus s-a abătut asupra Petersburgului, ca pedeapsă pentru că a încercat să ia locul de drept al Moscovei. Se zvoneşte că un chip îngeresc li s-a arătat credincioşilor în biserica Sfânta Treime, spunându-le aşa: „Petersburgul va fi din nou un loc pustiu, ca înainte". Pentru că a răspândit asemenea vorbe, diaconul bisericii este osândit la trei ani de ocnă. Însă prevestirea ajunge la urechile ţăranilor, ale vechilor credincioşi şi chiar ale celor din jurul suveranului: oraşul construit la repezeală este sortit pieirii. Doar voinţa ţarului ţine în viaţă această aşezare nelegiuită. Să piară deci, şi zidurile se vor surpa, canalele se vor astupa, locuitorii se vor împrăştia, fericiţi să se poată întoarce la vechile obiceiuri.

În acest timp, Petru se poartă ca şi cum şi el şi capitala lui cea nouă ar fi nemuritori.

—— || ——

În vreme ce Petru îşi înalţă noua capitală şi-şi întăreşte vechile alianţe, Carol al XII-lea, refugiat încă în Turcia[153], încearcă să-l convingă pe sultanul Ahmed al III-lea[154] să reia ostilităţile împotriva Rusiei. Pe de altă parte, Piotr Tolstoi, trimis al ţarului la Constantinopol, stăruie ca regele Suediei să fie predat sau măcar arestat. Însă nu dispune, pentru a cumpăra conştiinţele otomane, decât de douăzeci de mii de ducaţi şi câteva blăniţe de zibelină; asta în timp ce Carol al XII-lea îşi poate îngădui să-şi răsplătească gazdele desfăcând larg băierile pungii. De fapt, marele învins de la Poltava este un om bogat: şi-a salvat tezaurul de război; a făcut împrumuturi de la fraţii Cook, de la Compania engleză din Levant[155]; a împrumutat bani de la Holstein[156]; în sfârşit, a moştenit câteva butoiaşe cu aur de la Mazepa, după ce acesta, scârbit de o viaţă de trădări şi eşecuri, a hotărât să se otrăvească.

Sensibili la gesturile de dărnicie ale „oaspetelui de vază" şi îngrijoraţi de puterea crescândă a Rusiei în Marea Neagră, turcii se pregătesc de război. Pentru a le băga minţile în cap, Tolstoi le transmite un ultimatum. Sublima Poartă dă un răspuns care cuprinde condiţii inacceptabile: Rusiei i se cere să-l recunoască pe Stanislaw Leszezyński ca rege al Poloniei, să înapoieze Suediei Livonia şi Ingria şi să se angajeze că nu va mai pătrunde niciodată în Marea Neagră. La 20 noiembrie 1710, cu prilejul şedinţei solemne a Divanului, este declarat războiul. După obicei, Tolstoi este de îndată întemniţat în Cetatea celor Şapte Turnuri[157].

La 1 ianuarie 1711, la căderea nopţii, după slujba de la biserică, locuitorii Sankt Petersburgului asistă la un foc de artificii în două planuri. În primul se poate vedea o stea otomană „în semn de război împotriva turcilor"[158]. Steaua este însoţită de o inscripţie: „Doamne, arată-ne calea!" În planul al doilea apare o coloană deasupra căreia se află o cheie şi o sabie, lângă care stă scris: „Acolo unde este dreptatea este şi ajutorul lui Dumnezeu". Această dublă inscripţie luminoasă este pentru viteazul popor ortodox semnul reînceperii cruciadei sfinte.

Din nefericire, la câteva zile, ducele de Kurlanda[159], soţul marii ducese Anna, moare din pricina unei boli. În ciuda doliului, ţarul nu-şi amână plecarea la Moscova unde, în perspectiva unei absenţe care avea să se prelungească, întrucât trebuia să plece pe front, instituie un Senat format din opt membri pentru a-l înlocui în rezolvarea treburilor curente. La 25 februarie are loc o slujbă în catedrala Adormirea Maicii Domnului. Se dă o proclamaţie prin care Dumnezeu este chemat în

ajutor „împotriva duşmanilor păcii şi ai numelui de creştin”. Două regimente de gardă se află în faţa bisericii. Steagurile lor, până atunci albe, sunt înlocuite cu unele roşii, pe care stă scris: „În numele lui Isus Hristos şi al creştinătăţii” şi „Prin acest semn, vei învinge”. Victoria de la Poltava i-a întărit lui Petru încrederea în oştenii şi în generalii săi; turcii au să împărtăşească soarta suedezilor. Campania s-ar putea prelungi timp de mai multe luni, aşa că hotărăşte s-o ia cu el şi pe iubita sa Ecaterina. A dovedit atâta curaj şi atâta bunătate faţă de armată, încât este pentru el ca un soi de talisman purtător de noroc. Şi, la urma urmei, n-ar trebui oare s-o ia de nevastă, după atâţia ani cât i-a fost amantă oficială? După opt ani de amânări, Petru se hotărăşte într-o clipă. La 19 februarie 1711, la 7 dimineaţa, în capela privată a prinţului Menşikov, este oficiată în mare grabă şi în cea mai strictă intimitate căsătoria contraamiralului Petru (ţarul Rusiei) cu roaba lui Dumnezeu Ecaterina Alekseevna (amanta sa). Niciun ministru nu ia parte la ceremonie, iar domnişoare de onoare sunt două fetiţe de cinci şi de trei ani: Anna şi Elisabeta, copiii naturali ai celor doi. Astfel, după ce i-a spălat lui Petru cămăşile şi a împărţit cu el aşternutul, fosta prizonieră livoniană devine oficial ţarină a Rusiei.

După cununie, toată lumea urcă în sănii trase de câte şase cai fiecare şi merge la palat, în sunetul trompetelor şi al tobelor. Petru se repede în marea sală de ospăţ şi agaţă de tavan un candelabru cu şase braţe, din abanos şi fildeş, pe care l-a făcut cu mâna lui. Masa de sărbătoare este urmată de un bal şi un foc de artificii. Ţarul îi spune cu mândrie ambasadorului Angliei că noua sa căsătorie este binecuvântată, pentru că Ecaterina îi dăruise până atunci cinci copii **[160]**. Surorii sale Nataşa şi celor două surori vitrege le spune că trebuie s-o respecte pe Ecaterina, soţia lui în faţa lui Dumnezeu, şi că, dacă se întâmplă ca el să moară, văduva va trebui să se bucure de rangul, privilegiile şi veniturile ce se cuvin unei ţarine.

La 6 martie 1711, moscoviţii află prin strigările pristavilor că „ţarina Ecaterina Alekseevna este soţia adevărată şi legiuită a ţarului Petru I”. În aceeaşi zi, ţarul părăseşte Moscova însoţit de Ecaterina şi se îndreaptă spre front. La sfârşitul lunii se îmbolnăveşte de scorbut, la Luck. Îngrijorat, îi scrie lui Menşikov că i se deschide în faţă un drum care „nu ştie unde duce”, iar lui Apraksîn îi mărturiseşte că este „bolnav şi deznădăjduit” şi că nu ştie ce ordine să-i dea. Se pune însă pe picioare şi, fără să mai stea mult pe gânduri, porneşte din nou la drum, împreună cu Ecaterina, care nu vrea să-şi părăsească soţul încă slăbit de boală. Iată ce spune *Jurnalul* lui Petru: „Maiestatea Sa dorea să-şi trimită soţia, împreună cu celelalte doamne, într-un loc sigur din Polonia, unde ar fi fost la adăpost de necazurile pe care o femeie nu se cade să le îndure. Dar Ecaterina, fiind mult deasupra acestor slăbiciuni, l-a rugat atât de fierbinte s-o lase să rămână alături de

armată, încât Maiestatea Sa a fost nevoită să cedeze. De atunci, ţarina l-a însoţit în toate expediţiile militare”.

Pornind împotriva turcilor, Petru aşteaptă sprijinul Poloniei, al creştinilor din Răsărit, al voievozilor din Moldova şi din Ţara Românească[161]. Doar Cantemir, domnul Moldovei, răspunde chemării sale, dar nu-i aduce în ajutor decât o oaste neînsemnată, de cinci mii de călăreţi, înarmaţi cu arcuri şi cu lănci. Armata duşmană a trecut de-acum Dunărea. O parte dintre generalii lui Petru (şi în primul rând toţi generalii străini) cred că regimentele trebuie să se înşire de-a lungul Nistrului, aşteptând ca turcii să atace, pentru că, spun ei, ar fi o nesocotinţă să meargă în întâmpinarea lor fără nicio posibilitate de aprovizionare, în pustiu. În schimb, generalii ruşi, susţinuţi de Golovkin şi Şafirov, strigă că onoarea naţională le cere să atace primii.

Căldura este înnebunitoare, totul în jur este uscat, ars. Obişnuiţi cu ceţurile reci ale Balticii, soldaţii ruşi sunt istoviţi înainte de a fi pornit la luptă. Din cauza setei, le curge mereu sânge din nas şi le vâjâie urechile. Hrana oamenilor şi a animalelor este neîndestulătoare. Iarba de pe câmp a fost „roasă de lăcuste până la rădăcină”[162]. Dacă ar fi să rămână pe loc, ar pierde mii de oameni şi de cai din pricina bolilor. Mai bine să-i piardă în luptă. Petru se hotărăşte să purceadă la acţiune. Trecând Nistrul în fruntea armatei sale, pătrunde într-un ţinut fără sfârşit de nisipuri arzătoare, brăzdat de văi cenuşii. Taberele sunt ridicate pe malul Prutului, pentru odihnă, dar şi pentru aniversarea victoriei de la Poltava. Ecaterina gustă şi ea din vinul de Tokay.

Zece zile mai târziu, în seara zilei de 7 iulie 1711, se produce un adevărat dezastru. Armata rusă, redusă la vreo treizeci şi opt de mii de oameni, este înconjurată de o armată turcească de cinci ori mai numeroasă, care ocupă cele două maluri ale Prutului. Atacaţi cu arme de foc şi cu arme albe, ruşii suferă pierderi foarte mari. Citim în *Jurnalul* lui Petru: „Nu puteam nici să dăm înapoi, nici să stăm pe loc, nu mai aveam nici provizii, nici hrană pentru cai, aşa că nu ne rămânea decât să învingem ori să pierim.”[163] Este de la sine înţeles că de învins nici nu putea fi vorba. Dar de pierit? Este oare înţelept să duci la pieire cele mai bune trupe ale Rusiei? Şi ce se va întâmpla cu Petru şi cu Ecaterina, care sunt în mijlocul taberei? Acelaşi *Jurnal* arată: „Maiestăţile Lor, care se aflau acolo şi de salvarea cărora atârna fericirea întregului Imperiu rus, nu trebuiau nicidecum expuse”.

În vreme ce gloanţele şuieră din toate părţile, secerându-i oamenii, Petru încearcă una dintre cele mai mari spaime ale vieţii sale: umilinţa înfrângerii, perspectiva robiei în Turcia, neliniştea pentru soarta soţiei sale… Se gândeşte mai întâi să scape cu fuga, trecând liniile duşmane cu ajutorul unei călăuze căzăceşti. Însă Ecaterina îi îndepărtează din minte acest gând nebunesc. În deznădejdea generală, numai ea îşi

păstrează judecata şi sângele-rece. Îl sfătuieşte cu calm pe ţar să trateze cu turcii. Şi-şi pune la bătaie toată caseta cu aur şi bijuterii pentru a-l cumpăra pe marele vizir.

Şafirov este ales spre a-i duce darul învingătorului. Acesta, ca un cunoscător, îşi dă seama pe loc de valoarea diamantelor. Pe de altă parte, Şeremetiev, a cărui iscusinţă este bine cunoscută, merge în tabăra inamicului pentru a discuta condiţiile păcii. Arată printre altele că ruşii mai sunt încă în stare să dea o ripostă sângeroasă armatei otomane. Marele vizir ştie că trupele ruse de cavalerie, comandate de generalii Rönne şi Cirivov, ameninţă Brăila [164] şi le-ar putea tăia retragerea; pe lângă asta, a constatat că ienicerii săi, greu încercaţi în luptă, abia aşteaptă să se întoarcă acasă. Darul Ecaterinei, care vine să se adauge acestor considerente strategice, îl îndeamnă la conciliere. Este aşadar semnat Tratatul de la Prut [165] care obligă Rusia să-i restituie Turciei cetatea Azov, să desfiinţeze câteva cetăţi din vecinătate, să nu se mai amestece în treburile Poloniei şi să promită că-l va lăsa pe Carol al XII-lea să se întoarcă nestingherit acasă.

Petru, care se aştepta la condiţii mult mai grele (ca, de pildă, înapoierea tuturor teritoriilor cucerite, părăsirea Livoniei în favoarea Suediei şi cedarea câtorva oraşe ruseşti din interiorul Rusiei), primeşte cu uşurare cererile marelui vizir. Încă o dată scapă ieftin. „Dreptatea cerească, se spune în *Jurnalul* lui Petru, a făcut o adevărată minune şi ne-a scăpat de această primejdie în care ne aruncaserăm din dorinţa sinceră de a dobândi slobozenia şi bunăstarea pentru creştini."

Aflând că pacea a fost încheiată, Carol al XII-lea, cuprins de furie, soseşte călare în tabăra turcească, năvăleşte în cortul marelui vizir şi-i reproşează că nu a nimicit armata rusă şi că nu l-a prins pe ţar, atunci când îi era atât de uşor s-o facă. „Ne-am bătut cu ruşii, răspunde marele vizir. Dacă vreţi şi voi să vă bateţi cu ei, n-aveţi decât, dar cu oamenii voştri. Noi nu vom rupe o pace încheiată." [166]

În vreme ce Carol al XII-lea spumegă de furie, armata rusă se retrage în ordine, de-a lungul Prutului. La început, Petru este copleşit de povara înfrângerii; apoi, ca de obicei, îşi vine în fire, neagă evidenţa, se împăunează. „Deşi sufăr din pricină că am pierdut aceste locuri (Azov), care ne-au costat atâta trudă şi atâtea jertfe, îi scrie el lui Apraksin, nădăjduiesc să dobândesc o întărire a forţelor şi un câştig mult mai mare." Pe de altă parte, contele Golovkin îl asigură în scris pe prinţul Dolgoruki de foloasele acestei păci, „pentru că ţarul a rămas cu armata întreagă". Aceste satisfacţii ieftine, care nu pot decât să gâdile vanitatea, nu păcălesc pe nimeni. În străinătate, prestigiul ţarului, care crescuse simţitor după Poltava, începe din nou să scadă. Aliaţii săi zâmbesc pe la spate, iar prietenia lor, şi-aşa îndoielnică, se răceşte din ce în ce. Zdruncinat de atâtea emoţii, ţarul merge la Karlsbad, nădăjduind ca apele [167] să-l ajute să-şi recapete voioşia şi

sănătatea. Este însă dezamăgit. Îi scrie Ecaterinei, cu amărăciune: „Acest loc este atât de vesel încât numele de puşcărie i s-ar potrivi de minune. Este aşezat între munţi atât de înalţi încât soarele abia se zăreşte. Dar cel mai rău lucru dintre toate este că nu se găseşte bere bună”. [168] Şi mai apoi: „Cu voia lui Dumnezeu, sunt sănătos, dar, din pricina apei pe care o beau, pântecele mi s-a umflat, căci ne adapă ca pe nişte cai”. [169] De la Karlsbad, după câteva zile de odihnă, se repede până la Torgau ca să ia parte la căsătoria fiului său Aleksei, în vârstă de douăzeci şi unu de ani, cu Charlotte de Brunswick-Wolfenbüttel.

În acest timp, armata rusă, decimată, demoralizată, târându-şi bolnavii şi răniţii, se îndreaptă spre nord. Nu şi-a îndeplinit încă misiunea până la capăt. Renunţând pentru o vreme la Marea Neagră, Petru îşi întoarce privirile către Marea Baltică. Vrea să isprăvească cu Suedia o dată pentru totdeauna. Însă Europa stă deoparte. Berlinul se teme să-l susţină pe ţar, echilibrul lumii putându-se oricând rupe, şi încă definitiv, în folosul Rusiei. Londra este de aceeaşi părere. Întâlnindu-l pe Kurakin, lordul Strafford, ambasadorul Angliei în Olanda, defineşte astfel regula tradiţională a diplomaţiei britanice: „Anglia nu doreşte decăderea şi slăbirea coroanei suedeze, pentru că ea caută să menţină echilibrul tuturor puterilor din nord”. În afară de aceasta, comercianţii englezi se tem că, dacă ţarul pune stăpânire pe porturile cu poziţie bună la mare, Rusia va face negoţ cu toate ţările, folosind propriile corăbii, fără să mai recurgă la serviciile intermediarilor englezi şi olandezi. Pe de altă parte, Austria, deşi se teme de creşterea puterii Turciei după înfrângerea ruşilor pe Prut, preferă să contrabalanseze influenţa Suediei mai curând prin cea a Prusiei decât prin cea a Rusiei.

Părăsit din toate părţile, Petru se hotărăşte să acţioneze singur pentru a învinge şovăielile celor despre care nu mai ştie dacă-i sunt aliaţi ori adversari. În 1713 porneşte campania din Finlanda. Cu o sinceritate crudă, îi scrie lui Fiodor Apraksin: „Scopul campaniei nu este devastarea Finlandei, ci luarea ei în stăpânire, nu pentru că ţarul doreşte să păstreze aceste teritorii, ci din două motive: provincia poate fi folosită drept obiect de schimb ori chezăşie în tratatul de pace; apoi, Finlanda este sursa de hrană a Suediei, căreia îi asigură carne, alte alimente şi lemn. Dacă Dumnezeu m-ar ajuta să iau Abo [170], suedezii n-ar mai fi atât de băţoşi”.

De la început, tânăra flotă, comandată de marele amiral Apraksin şi avându-l pe Petru drept contraamiral, cucereşte Helsingfors, Borga şi Abo. Pe de altă parte, Menşikov obţine capitularea Tonningenului. La 27 iulie 1714, la Hangö, ruşii obţin o nouă victorie navală asupra flotei suedeze, care stăpânise odată întreaga Mare Baltică. De data aceasta, Petru însuşi conduce operaţiunile. Contraamiralul Ehrenskiold

este făcut prizonier, zece nave suedeze cad în mâinile ruşilor, insula Aland este cucerită şi ţarul se întoarce biruitor în „raiul" său de la Sankt Petersburg, pentru a primi gradul de viceamiral şi o medalie pe care scrie aşa: „Vulturul rus nu prinde muşte". La 24 noiembrie 1714, de ziua numelui ţarinei, ţarul o decorează cu ordinul „Sfânta Ecaterina", proaspăt instituit, mulţumindu-i astfel pentru tăria sufletească de care dăduse dovadă în bătălia de la Prut, unde, scrie *Jurnalul*, „s-a purtat nu ca o femeie, ci ca un bărbat". Este poate o aluzie discretă la faptul că Ecaterina îşi dăruise bijuteriile pentru a-l salva pe Petru de la dezastru.

Victoria navală a aşternut însă uitarea peste acel dezastru. Şi în Rusia şi în străinătate, Hangö înseamnă o a doua Poltava. Puterile europene nu se îndoiesc de hotărârea ţarului de a-i da Suediei lovitura de graţie. Până unde însă va merge după aceea? Pretinşii aliaţi englezi şi danezi trebuie traşi de urechi ca să-l sprijine în planurile de cucerire. O escadră rusă de patruzeci şi opt de nave este concentrată la Copenhaga. Îngrijorat de prezenţa militară în apele ţării sale, regele Danemarcei, Frederic al IV-lea[171], se întreabă dacă nu cumva Petru are de gând să-şi atace prietenii înainte de a porni împotriva Suediei. În vreme ce la Curtea din Copenhaga serbările fastuoase în cinstea ţarului se ţineau lanţ, fortificaţiile oraşului sunt reparate în mare grabă pentru a rezista unui eventual atac al ruşilor, iar orăşenilor li se împart arme.

Zâmbetele alternează cu lovituri în gleznă. De pe nava *Ingermanland*, Petru trece în revistă escadrele rusă, daneză, engleză şi olandeză, adunate în rada portului. Este pentru prima oară când o escadră britanică se află sub ordinele unui amiral străin. Şafirov îi scrie lui Menşikov că „niciun monarh n-a avut o asemenea cinste, de când există această lume". Petru vrea să lase moştenire posterităţii corabia pe care a navigat în timpul manevrelor. Însă escadra aliată nu se poate măsura cu escadra suedeză care se retrage, iar expediţia ia sfârşit. În pofida omagiului adus „marinarului Petru", circulă un zvon insistent, cum că englezii ar vrea să-l silească să se întoarcă în Rusia, cu corăbiile şi cu corpul expediţionar cu tot, pentru a pune astfel capăt expansiunii ruseşti în Baltica. „Căpcăunul de la Moscova" ar avea de gând, se zice, să pună mâna pe Pomerania daneză, pe Mecklemburg, Hamburg, Lubeck… Şi, într-adevăr, Petru se comportă în Pomerania ca un stăpân, făcându-l pe regele August să se simtă ca un vasal.

În ceea ce priveşte Mecklemburgul, lucrurile sunt pe drumul cel bun, pentru că una dintre nepoatele ţarului, Ecaterina[172], tocmai s-a căsătorit cu ducele Carol-Leopold de Mecklemburg. Această căsătorie, însoţită de un tratat de alianţă, îi permite Rusiei să pătrundă în Germania de Nord. Patruzeci de mii de soldaţi ruşi sunt puşi la dispoziţia ducelui de Mecklemburg, pentru a-l sprijini împotriva

nobilimii răsculate. În zadar regele Angliei, George I, îi cere lui Petru să-şi retragă trupele din teritoriile unde s-au instalat fără drept. Apar broşuri anonime care cuprind plângeri ale populaţiei împotriva purtării ocupanţilor ruşi în Mecklemburg, Pomerania şi Holstein.

Coaliţia împotriva Suediei naşte atâtea divergenţe şi conflicte, încât Petru îi scrie Ecaterinei: „Cât despre ceea ce se întâmplă la noi, vă aducem la cunoştinţă că ne plimbăm fără niciun folos, pentru că adunarea noastră seamănă cu aceea a cailor tineri înhămaţi la o troică; în vreme ce mijlocaşul încearcă să tragă, lăturaşii nici nu se gândesc. Aşadar, cred că am să fiu în curând alături de dumneavoastră".

Deosebirile de păreri dintre aliaţi izbucnesc cu prilejul întrunirilor consiliului de război. Acţiunea împotriva Suediei este amânată pentru vara următoare. Flotele se despart şi fiecare se întoarce de unde a plecat. Petru, scos din fire, părăseşte Copenhaga şi merge la Amsterdam. În drum îl întâlneşte pe regele Prusiei şi întăreşte cu acesta alianţa ruso-prusacă.

Olanda nu-l mai primeşte acum pe „dulgherul Petru" în căutare de dascăli, ci pe conducătorul alianţei europene împotriva Suediei. Acest oaspete trufaş şi stânjenitor nu este pe placul Provinciilor Unite[173]. Nu se ştie niciodată ce mai pune la cale. Şi într-adevăr, la Amsterdam, Petru îl contactează în secret pe baronul Goertz, ministru plenipotenţiar şi confident al lui Carol al XII-lea. Acest personaj ciudat îi propune să încheie pacea cu Suedia, care i-ar ceda Rusiei ţărmurile Balticii. În schimb, Petru l-ar ajuta pe vechiul său duşman Carol al XII-lea să cucerească Norvegia, pe atunci posesiune a Danemarcei. S-ar profita de harababură pentru a-l îndepărta de pe tron pe regele Angliei, George I, şi pentru a-l pune în locul său pe pretendent, fiul lui Iacob al II-lea Stuart.

Scenariul ajunge la urechile lui George I, care spumegă de mânie. Veselovski, secretarul ambasadei ruse la Londra, protestează într-un memoriu împotriva acestor „false insinuări, calomniilor nedemne răspândite de duşman, conspiraţiei enorme a acestei imposturi; niciodată ţarul nu s-a gândit să ia parte la un atentat atât de josnic; el doreşte să trăiască cu aliaţii săi într-un chip sincer şi drept… Ţarul îşi respectă cu sfinţenie toate alianţele şi angajamentele".[174]

Aceste vorbe de bună-credinţă nu au niciun răsunet. Orice ar spune trimişii săi, Petru a devenit suspect pentru prietenii de ieri. Dezamăgit de englezi şi de danezi, ţarul ar dori să se apropie de Franţa şi s-o smulgă din sistemul de alianţe cu Suedia, Olanda şi Anglia, oferindu-i în schimb o alianţă cu Rusia, Polonia şi Prusia. Pentru aceasta însă trebuie să meargă la Paris. Îşi făcuse, de altfel, cunoscută dorinţa încă de pe când trăia Ludovic al XIV-lea. Bătrânul rege adusese atunci ca argument vârsta şi starea sănătăţii sale, pentru a îndepărta orice proiect de întâlnire. De la 1 septembrie 1715, tronul este ocupat de

copilul Ludovic al XV-lea [175], care-l are alături, ca regent, pe Philippe d'Orleans. Stăpânul Rusiei va fi, oare, refuzat încă o dată? Nici nu poate fi vorba! Totuşi, Franţa este legată de Suedia printr-un acord secret, încă valabil, iar abatele Dubois este cu totul de partea Angliei. Acesta îi scrie regentului: „Dacă nu rămâneţi alături de Maiestatea Sa britanică, veţi cădea din lac în puţ, şi nu peste multă vreme".

La 7 ianuarie 1717, marchizul de Chateauneuf, ambasadorul Franţei la Haga, primeşte ordinul de a acţiona cu mare atenţie, fără să-l jignească pe ţar, dar încercând pe cât posibil să-l facă să renunţe la planul de călătorie. Toate aceste amânări îl scot din sărite pe Petru, care nu înţelege de ce Parisul nu se grăbeşte să-l primească pe învingătorul de la Poltava şi de la Hangö. Până la urmă, regentul îşi înfrânge sila faţă de politica rusă şi faţă de reprezentanţii ei şi acceptă. Să vină, deci, musafirul nepoftit, coborât din gheţurile polare! Iată ce scrie Saint-Simon în *Memoriile* sale: „Toată lumea a trebuit să se arate foarte încântată, deşi regentul s-ar fi lipsit bucuros de vizită. Cheltuielile pentru primirea ţarului erau foarte mari, la fel şi osteneala pricinuită de vizită, mai ales că era vorba de un monarh atât de puternic, de clarvăzător, însă atât de ciudat şi care nu-şi pierduse cu totul obiceiurile barbare". [176]

Mulţumit că obţinuse ceea ce voia, Petru îşi alege însoţitorii. În chip cu totul excepţional renunţă la tovărăşia iubitei sale Ecaterina. După ce-a purtat-o pe la curţile tuturor monarhilor străini, fără să se sinchisească de impresia pe care o făceau lipsa de maniere a ţarinei şi rochiile ei ţipătoare, Petru gândeşte că ar fi mai bine să nu înfrunte, cu ea alături, lumea clevetitoare şi rafinată a Parisului. Se va mulţumi aşadar să-i scrie, cât va putea de des.

La Anvers, Petru şi suita lui golesc într-o zi şi jumătate 269 de sticle de vin. La Bruxelles, ţarul vrea să ştie cât mai multe despre un călugăr vestit pentru iscusinţa sa de strungar, măsoară cu o riglă de buzunar aşchia din crucea răstignirii, pe care i-o arată decanul catedralei Sainte-Gudule, şi se răcoreşte, după un chef, vârându-şi capul într-o fântână aflată în apropiere de reşedinţa ducală. La Ostende se arată interesat de ecluze şi de funcţionarea lor; la Nieuport primeşte omagiile ducelui de Holstein [177] şi ale prinţului de Tour und Taxis, care îi urează călătorie plăcută mai departe.

La 21 aprilie 1717 Petru ajunge la Dunkerque, pe coasta franceză. Venit să-l întâmpine, domnul de Libois, mic gentilom din casa regală, este uluit de dimensiunile suitei imperiale. I se spusese că Maiestatea Sa călătoreşte incognito, însoţit de douăzeci de valeţi şi douăzeci de servitori. Or, domnul de Libois se trezeşte în faţa a cincizeci şi şapte de persoane, alte douăzeci şi trei urmând să sosească. Cu ce să ţii atâta lume, când banii sunt limitaţi de o hotărâre guvernamentală? Timid,

Libois le oferă oaspeţilor o sumă fixă de 1.500 de livre pe zi, pentru întreţinere. Acest mod de a proceda este obişnuit la curtea Rusiei pentru misiunile diplomatice străine. Dar Kurakin, ambasadorul Rusiei în Franţa, începe să ţipe ca un apucat: nu poate fi vorba de economii când ai cinstea să-l primeşti pe ţar. Supus, Libois transmite doleanţele şi aşteaptă ordinele. Spre marea sa uşurare, Versailles acceptă să dezlege băierile pungii. Dorind să-l mulţumească pe acest oaspete de vază, Franţa nu se va zgârci. Însă oaspetele de vază nu este deloc uşor de mulţumit. Oare ştie într-adevăr ce vrea? Libois scrie la Versailles: „Această curte mică este foarte nehotărâtă şi, de la tron până la grajd, iute la mânie. Ţarul are o mulţime de calităţi, însă toate par răsărite din seminţe sălbatice… Se scoală târziu, cinează cam pe la zece, supează uşor când cina a fost îmbelşugată, se culcă din nou; însă între cină şi supeu, bea şi mănâncă în neştire, amestecând rachiul de anason cu berea şi cu vinul, fructele cu tot soiul de feluri de mâncare… Are mereu la îndemână două-trei farfurii pe care i le pregăteşte bucătarul. Se scoală de la o masă somptuoasă şi merge să mănânce în odaia lui. Declară că berea care i se oferă este oribilă şi se plânge de tot şi de toate”.

Nici mijloacele de transport folosite în Franţa nu sunt pe placul lui Petru. Morocănos, refuză toate caleştile propuse de Libois. „Niciun gentilom n-a urcat vreodată în asemenea coşciuge!”, strigă Kurakin. Exprimând voinţa stăpânului său, Kurakin cere cinci cabriolete. Unde să le găseşti? Oraşele Dunkerque şi Calais sunt cercetate cu amănuntul. Şi când în cele din urmă Libois, victorios, soseşte cu cabrioletele, ţarul s-a răzgândit. Orice trăsură va fi bună, zice el, dar doreşte să fie organizate schimburi speciale, ca să poată ajunge la Paris în patru zile.

Odată ajuns la Calais, uită că se grăbea şi vizitează pe îndelete fortificaţiile, portul, lucrările maritime. Onorurile oraşului îi sunt făcute de o persoană fermecătoare, doamna de Thosse, soţia preşedintelui-judecător regal din Calais. Se gândeşte fără îndoială s-o atragă pe tânăra femeie în patul său, ca să aprecieze mai bine Franţa. Temându-se pentru virtutea doamnei, Libois n-are decât o grijă: să plece de acolo, şi cât mai repede. Petru însă începe să-l hărţuiască din nou cu trăsurile, şi lucrurile iau o întorsătură urâtă. Timp de câteva zile, Libois se întreabă dacă ţarul mai are de gând să-şi continue drumul.

La 2 mai 1717, când călătoria este considerată „întreruptă”, soseşte la Calais tânărul şi distinsul marchiz de Mailly-Nesle, însărcinat de regent să-l salute pe ţar. Trimisul de la Versailles nu ştie însă că în ziua aceasta ruşii serbează Paştele. Pentru a cinsti învierea Domnului, Petru s-a dus să bea într-o cârciumă cu suita şi muzicanţii. Cei din suită sunt beţi morţi. Nici muzicanţii nu sunt mai treji. Doar ţarul se mai ţine – e drept, cu greu – pe picioare, însă nu este dispus să asculte

cuvântări protocolare. Mailly-Nesle va fi nevoit să aştepte cu salutul până a doua zi, când ţarul va fi treaz. Agasat de pedanteria vizitatorului său, care, foarte cochet, îşi schimbă ţinuta de mai multe ori pe zi, Petru mormăie: „De fapt, îl compătimesc pe Mailly-Nesle, pentru că are un croitor atât de prost încât nu-i face nimic care să-i vină bine". În sfârşit, când nu mai găseşte nimic de văzut la Calais, Petru consimte să plece. Nu vrea însă nici caleaşcă, nici trăsură, şi imaginează ceva pe gustul lui: o caleaşca veche, fixată pe bare şi pusă pe spinarea cailor. Degeaba i se spune că animalele nu sunt învăţate să suporte o asemenea povară; se încăpăţânează. Pentru mai multă siguranţă, barele ar trebui susţinute de câţiva oameni care să ducă şi caii de frâu. Toată lumea se teme de un accident, dar ţarul este de-a dreptul încântat la gândul acestei isprăvi primejdioase. Suita îl urmează în trăsuri, litiere, caleşti.

Scos din fire de atâtea mofturi, Mailly-Nesle scrie: „Oamenii se conduc de obicei după raţiune; însă aceştia (dacă numele de om poate fi dat cuiva care nu are nimic omenesc) nu cunosc aşa ceva… Aş dori din tot sufletul ca el (ţarul) să fi ajuns la Paris şi chiar să fi plecat. Dacă Alteţa Sa Regală l-a văzut, dacă a rămas la Paris mai multe zile, sunt convins că nu va regreta că a scăpat de el. Ţarul se răzgândeşte de la o clipă la alta. Nu vă pot spune nimic bun despre zilele călătoriei sale".

La Amiens, autorităţile se grăbesc să-l întâmpine pe suveran cu fast. Însă acesta nu se opreşte. Refuză toate prezentările şi cere să meargă direct la Beauvais. I se spune că nu se pot asigura schimburile de cai la ora respectivă. În loc de răspuns, trânteşte câteva înjurături şi urcă din nou în lectica improvizată. Înştiinţat în mare grabă, intendentul din Beauvais adună cu chiu, cu vai cei şaizeci de cai necesari, pregăteşte un supeu, un concert, un joc de lumini, un foc de artificii şi decorează palatul cu armele ţarului[178]. Toată crema oraşului vine la recepţie. Deodată, se aude că ţarul a trecut valvârtej prin oraş şi s-a oprit la un sfert de leghe mai încolo, într-o cârciumă rău famată, unde a cinat cu suita sa, plătind cei optsprezece franci cuveniţi, şi că doreşte să-şi petreacă noaptea acolo. Cu el se află ambasadorul Kurakin, vicecancelarul Şafirov, generalul-aghiotant Iagujinski, generalul-locotenent Dolgoruki, consilierul particular Tolstoi, ofiţeri, şambelani, paji şi bufonul, „prinţul-papă" Zotov, pe care Dubois îl va descrie astfel: „Un pitic bătrân, cu plete lungi şi albe căzându-i pe umeri, diform, de o urâţenie insuportabilă şi cu un glas care aduce cu orăcăitul broaştelor".

Ţarul îşi face intrarea în Paris la 7 mai 1717, escortat de trei sute de grenadieri călări. În ciuda orei târzii (nouă seara), o mulţime de gură-cască se înghesuie pe străzile Saint-Denis şi Saint-Honoré, scăldate în lumină. Regentul a pregătit pentru „monarhul zăpezilor"

somptuosul apartament de la Luvru al reginei-mame. Coypel a curăţat şi restaurat picturile şi mobilele aurite. A fost adus în cameră, povesteşte Sergent, „patul cel frumos pe care doamna de Maintenon îl comandase pentru rege şi care este cel mai minunat şi mai scump lucru din lume”[179]. Două mese încărcate, cu şaizeci de locuri, aşteaptă să potolească foamea călătorilor. Pentru a-i încartirui pe principalii ofiţeri din suita suveranului, ducele de Antin, superintendent al edificiilor regale, n-a găsit nimic mai potrivit decât rechiziţionarea sălii de şedinţe a Academiei Franceze, situate chiar la Luvru. Înştiinţate la 5 mai, ilustrele personalităţi îi mulţumesc ducelui pentru „bunăvoinţă” şi, după ce se mută mesele, dulapurile, fotoliile, se instalează în sala vecină, cea a Academiei de Epigrafie.

În acest răstimp, Tolstoi, sosit la Paris înaintea ţarului, în chip de „cercetaş”, sugerează şi pregătirea hotelului Lesdiguières, în cazul în care Petru ar dori o reşedinţă mai modestă. Mobile şi tapiserii aparţinând coroanei Franţei sunt aduse aşadar în mare grabă în frumoasa clădire din strada Cerisaie. Oare pe aceasta o va alege Petru? Nicidecum; se duce direct la Luvru. Iată-l în faţa celor două mese cu şaizeci de tacâmuri. Priveşte cu dispreţ toate aceste pregătiri minuţioase, cere un colţ de pâine şi câteva ridichi negre, gustă şase soiuri de vin, dă pe gât două pahare de bere, porunceşte să fie stinse lumânările şi pleacă. S-a hotărât să locuiască la hotelul Lesdiguières. Ajuns aici, găseşte că odaia este prea elegantă, prea mare şi porunceşte să i se pregătească un pat de campanie într-o cămăruţă de toaletă. Odată instalat, nu vrea să mai plece nicăieri înainte de a primi vizita regelui Franţei. A doua zi după sosire, înaintea ţarului se prezintă regentul. Petru face câţiva paşi în întâmpinarea vizitatorului, îl îmbrăţişează „cu un aer evident de superioritate” şi, întorcându-i apoi spatele, intră primul în cabinetul ce-i fusese rezervat „fără nicio urmă de politeţe”, urmat de regent şi de Kurakin, care va sluji drept tălmaci.

După cum afirmă Saint-Simon, „ţarul înţelegea bine franceza şi cred că ar fi putut-o chiar vorbi dacă ar fi dorit; dar, din trufie, avea întotdeauna un tălmaci. Cât despre latină şi alte limbi, le vorbea, şi încă foarte bine”. Două fotolii sunt puse faţă în faţă. Autoritar, ţarul îl alege pe cel aşezat mai departe de uşă. După o oră de conversaţie amabilă, lipsită de subiect, Petru se ridică şi iese. Regentul îl urmează. Se despart după o reverenţă „făcută fără prea mare convingere”. Totul arată că ţarul nu se socoteşte mulţumit doar cu omagiul „numărului doi” al regatului. Două zile mai târziu, la 10 mai, Curtea îi primeşte cererile şi regele Franţei, precedat de orchestra Camerei Regale şi însoţit de o numeroasă escortă, urcă într-o caleaşcă trasă de opt cai şi merge la hotelul Lesdiguières. Mulţimea se înghesuie pe străzile Saint-Honoré şi Saint-Antoine, pentru a-l aclama pe băieţelul de şapte ani, cu perucă uriaşă, jabou de dantelă şi panglica albastră a ordinului

Sfântului Spirit, care întruchipează nădejdile ţării.

De data aceasta, Petru coboară până în curte, îl primeşte pe regele-copil chiar la scara caleştii şi-l conduce, mergând în stânga lui, alături, în încăperea unde se află pregătite două jilţuri gemene, cel din dreapta fiind pentru rege. Timp de un sfert de ceas se rostesc de o parte şi de alta vorbe de politeţe, prin mijlocirea lui Kurakin. Ludovic îşi recită lecţia, Petru răspunde pe un ton jovial. Asistenţa, încântată, ia parte la această întâlnire între vlăstarul regal pudrat, fardat, rafinat şi uriaşul sălbatic, care-l mănâncă din priviri. În clipa despărţirii, ţarul, uitând cu totul de etichetă, ia copilul în braţe şi-l strânge cu putere. „Nu mică fu mirarea celor de faţă, scrie Saint-Simon, văzându-l pe ţar cum ia copilul de subsuori, îl saltă în sus şi-l strânge în braţe; iar regele, care la vârsta lui fragedă nu putea fi pregătit pentru un asemenea gest, nu părea câtuşi de puţin speriat. Lumea fu uluită de bunăvoinţa pe care ţarul i-o arăta regelui, de duioşia care-l cuprinsese în faţa acestui copil, de politeţea nesilită a monarhului rus, din care însă nu lipseau trufia, egalitatea în rang, dar şi superioritatea pe care vârsta i-o dădea ţarului; toate acestea s-au văzut foarte bine."

După cum afirmă Dubois, ţarul i-ar fi spus regelui, îmbrăţişându-l: „Sire, eu nu sunt Iuda". Îl conduce pe copil până la caleaşcă. Apoi, încântat de întrevedere, îi scrie Ecaterinei: „Vă dau de ştire că, lunea trecută, am primit vizita micului rege de aici, care este mai înalt doar cu două degete decât Luca al nostru (un pitic de la curte), un copil tare plăcut la înfăţişare şi destul de isteţ pentru vârsta lui".

A doua zi, marţi 11 iunie, îi întoarce vizita regelui, după un ceremonial pregătit în amănunţime. De această dată, Petru merge în dreapta suveranului Franţei. Încă un sfert de oră de conversaţie, şi cei doi monarhi sunt chit. Petru, despovărat de toate obligaţiile, poate, în sfârşit, să se lase cu totul în voia dorinţei sale neostoite de a afla mereu lucruri noi. Parizienii îl văd cutreierând oraşul în lung şi-n lat, preferând birja caleştii.

„Era un bărbat foarte înalt, scrie Saint-Simon, foarte bine făcut, destul de slab, cu faţa aproape rotundă, o frunte înaltă, sprâncene frumos desenate, nasul destul de scurt şi gros, fără nimic deosebit, buzele groase, tenul rumen şi smead; ochi frumoşi, negri, mari, vii, pătrunzători, frumos tăiaţi, privirea maiestuoasă şi binevoitoare când şi-o controla, altfel aspră şi sălbatică; avea un tic care nu revenea prea des, însă care-i tulbura privirea şi-i răvăşea întreaga expresie a feţei, făcând-o înspăimântătoare. Aceasta nu dura însă decât o clipă, în care privirea i se întuneca; apoi totul era ca mai înainte… Nu purta decât un guler de pânză, o perucă brună, tăiată rotund, nepudrată sau care părea nepudrată şi care nu-i ajungea până la umeri, o haină cafenie strânsă pe trup, fără podoabe, cu nasturi de aur, o vestă, o pereche de pantaloni, ciorapi; nu purta mănuşi şi nici manşete; steaua ordinului

său[180] era prinsă de haină, cu panglica dedesubt; avea adesea haina descheiată până la ultimul nasture; îşi arunca întotdeauna pălăria pe câte o masă; n-o purta niciodată pe cap, nici măcar afară. În ciuda acestei simplităţi, a ţinutei lipsite de eleganţă, dacă nu chiar neîngrijite, avea o măreţie firească pe care n-o puteai trece cu vederea."

Alţii, precum Buvat, l-au văzut într-o altă ţinută, nu cu mult mai deosebită: „Cu o haină cenuşie sau neagră din pânză grosolană, cu o jiletcă de lână cenuşie, cu nasturi de diamant, fără cravată, fără manşete şi fără dantelă la mâneci". „Curând, costumul suveranului rus va ajunge cumva la modă, sub numele de «veşmântul ţarului» sau «al sălbaticului». Consiliul municipal îi oferă acestui monarh prost îmbrăcat douăsprezece duzini de borcane cu dulceaţă şi douăsprezece duzini de lumânări de ceară albă, de două livre fiecare, legate cu panglici în tot atâtea pachete şi puse în trei coşuri albe, acoperite cu tafta albă din cea mai fină."

Într-un elan de cochetărie, Petru îşi comandă o perucă de schimb la un meşter vestit, care crede de cuviinţă să-i confecţioneze una cu părul lung şi buclat, după moda de la curtea Franţei. Nemulţumit, ţarul o ciopârţeşte cu foarfecă şi o aduce la forma celei pe care o poartă de obicei, refuzând s-o pudreze.

La 14 mai, Petru merge la Operă, unde regentul îl primeşte în loja regală, împodobită cu un covor de preţ. Spectacolul îl plictiseşte de moarte pe ţar, care cere nişte bere. I se aduce berea într-un pahar aşezat pe o farfurie. Din politeţe, regentul se ridică spre a-l servi personal. Petru bea cu înghiţituri mari. Regentul îi întinde un şervet pe care ţarul îl primeşte „cu un zâmbet şi o plecăciune de politeţe", spune Saint-Simon, ştergându-se la gură în faţa asistenţei uluite. În actul al patrulea, Petru îşi lasă însoţitorul în lojă şi se duce să supeze. Mondenităţile îl plictisesc. În locul saloanelor preferă cârciumile, prăvăliile şi atelierele. Pleacă fără să spună nimănui şi merge unde-i place. Fiind înalt şi repezit, atrage atenţia trecătorilor, ceea ce-l irită la culme. Mareşalul de Tessé, pe care regentul i l-a dat ca însoţitor, nu este liniştit decât atunci când Maiestatea Sa imperială se odihneşte în odaie, după ce a luat un purgativ. Mareşalul îi spune stăpânului său: „Nu ştiu unde anume va lua ţarul cina şi nici dacă se va întoarce la Versailles. Cu atâtea mutări, oricine ar fi năucit".

Petru vizitează Luvrul, grădinile Tuilleries, studiază lucrările la Pont-Tournant[181], merge la Domul Invalizilor, gustă din supa soldaţilor şi bea vin în sănătatea lor, „bătându-i pe umăr şi numindu-i camarazi". La Meudon, scrie Buvat, îi dăruieşte unui valet un „petic de hârtie", pe care tocmai îl folosise pentru „o nevoie intimă şi ruşinoasă"[182]. La Versailles, gentilomii din suita sa aduc „demoazele"[183] pe care le instalează, spune Saint-Simon, în

apartamentul care fusese al doamnei de Maintenon, în imediata apropiere a dormitorului ţarului. Bloin, guvernatorul palatului Versailles, a fost scandalizat peste măsură de această profanare a templului pudorii prefăcute; la vremea ei, zeiţa acestui templu ar fi fost mai puţin afectată, ca şi el, de altfel, acum bătrân. Nici ţarul şi nici oamenii lui nu erau obişnuiţi cu restricţiile. „La Marly, ţarul admiră maşina[184]; la Trianon, se distrează stropindu-i pe francezii care-l însoţesc cu apa din fântâni; la Monetărie, asistă la baterea unei medalii în amintirea trecerii sale prin Franţa; la Luvru, cântăreşte în mână bijuteriile Coroanei şi găseşte că suma enormă pe care acestea o reprezintă este prost întrebuinţată."

Dar, ca întotdeauna, este atras de problemele ştiinţei. Se duce să vadă cum se scot măselele, la Pont-Neuf; la Observatorul astronomic îi pune geografului Delisle tot soiul de întrebări; asistă la o operaţie de cataractă făcută de oculistul englez Woolhouse; se iniţiază în tainele tapiseriei la manufactura Gobelins[185]; la Sorbona exclamă, îmbrăţişând bustul lui Richelieu: „I-aş da jumătate din imperiu unui om ca el, ca să mă înveţe cum să domnesc peste cealaltă jumătate!" Cu toate acestea, când teologii vorbesc în prezenţa lui de o posibilă unire a bisericilor catolică şi ortodoxă, le răspunde cu modestie că nu are niciun fel de competenţă în acest domeniu, că treaba lui este să cârmuiască Rusia şi să isprăvească războiul cu Suedia, dar că este hotărât să stabilească legături strânse între teologii francezi şi prelaţii cei mai de seamă din ţara sa.

La 11 iunie merge la Saint-Cyr, inspectează vestita instituţie de educaţie pentru fete de familie nobilă[186] şi cere s-o vadă pe doamna de Maintenon. Fosta soţie a lui Ludovic al XIV-lea, acum în vârstă de 82 de ani, se retrăsese în odaia ei şi se vârâse în pat, în dorinţa de a scăpa de curiozitatea vizitatorului. N-a ştiut însă că ţarul este lipsit de discreţie. Petru deschide uşa, intră în odaie cu paşii lui mari, dă la o parte perdelele de la ferestre, apoi de la pat, o priveşte fără să se ruşineze pe bătrâna doamnă culcată şi se aşază la căpătâiul ei. „M-a întrebat dacă sunt bolnavă, îi scrie doamna de Maintenon nepoatei sale, doamna de Caylus. I-am spus că da. M-a întrebat ce boală am. I-am răspuns că bătrâneţea. Nu ştia ce să-mi spună, iar tălmaciul lui părea că nu mă aude. A fost o vizită foarte scurtă. E tot aici, în casă, dar nu ştiu unde anume."

Dacă se arată destul de amabil cu doamna de Maintenon, dispreţul său faţă de prinţesele de sânge este fără margini. Chiar atunci când acceptă să le facă o vizită duceselor de Berry şi de Orléans nu se osteneşte să-şi ascundă răceala. Cât despre doamnele care le înconjoară pe ducese, „toate pregătite de luptă", scrie Saint-Simon, Petru nu le aruncă nici măcar o privire. Nu sunt pentru el decât nişte „femeiuşti curioase". Alte „femeiuşti", tot curioase, i se par însă mult

mai vrednice de atenţie. Prostituatele din Paris îl aţâţă. La Versailles se culcă cu o târfă culeasă de pe stradă, o dă afară aruncându-i doi scuzi şi se laudă în faţa regentului cu isprăvile sale din pat. Fata aceea, povesteşte el, îi spusese că e un „armăsar pe cinste", dar un „suveran cărpănos".

Ecoul acestor orgii în casele regale ajunge la urechile doamnei de Maintenon, care îi scrie din nou nepoatei sale: „Mi s-a spus ca ţarul târăşte după el o prostituată fără să se sinchisească de scandalul care mocneşte peste tot – la Versailles, la Trianon şi la Marly". Aceste aventuri galante nu-l împiedică defel pe ţar să-i trimită scrisori duioase Ecaterinei. Îi mărturiseşte că se simte bătrân şi că-i este dor de ea. Iar ea îi răspunde: „Nădăjduiesc că dragostea pentru un bătrân atât de iubit are să mă ţină toată viaţa".

De fapt, nici măcar organismul lui robust nu poate rezista mereu la viaţa trepidantă pe care o duce. La Fontainebleau, după o vânătoare cu hăitaşi, care nu-i place, se îndoapă până-i ies ochii din cap. „Nu se poate închipui cât mânca şi bea la două mese, notează Saint-Simon, fără a mai socoti câtă bere, limonadă şi alte băuturi dădea pe gât între mese: o sticlă-două de bere, tot atâta vin, dacă nu chiar mai mult; după aceea vinuri dulci, licoroase, iar la sfârşitul mesei rachiuri preparate, pe care le bea cu paharul şi uneori cu Anna." După ce se scoală de la masă, ţarul urcă în caleaşcă, însă zdruncinăturile îi pun de îndată stomacul la grea încercare. Varsă peste tot; la Petit-Bourg, două femei din sat vin să cureţe pernele. „Îmi amintesc, scrie Voltaire, că am auzit pe cineva spunându-i cardinalului Dubois că ţarul nu era decât un extravagant, născut să fie meşter călăfătuitor pe o corabie olandeză."[187] Ducele de Rohan îi răspunde soţiei sale, care se arată indignată de grosolăniile unui personaj atât de înalt: „Ce puteţi aştepta, doamnă, de la un animal ca ăsta?" Iar Saint-Simon, deşi fermecat de ţar, declară: „Purta pecetea adâncă a vechii barbarii a ţării sale. Aşa că gesturile îi erau bruşte, chiar repezite, hotărârile nesigure şi nu suferea să fie nicidecum constrâns ori contrazis".

Fără să-i pese de părerile celor din jur, Petru îi compară cu satisfacţie pe curtenii lui, neciopliţi şi slugarnici, cu filfizonii cinici şi sceptici de la curtea regelui. De o parte, ruşii – greoi şi supuşi, de cealaltă, francezii – uşuratici şi dezordonaţi. Hotărât lucru, ţara lui îi place mai mult decât oricare alta.

Străinătatea nu e bună decât în măsura în care poate ajuta Rusia să devină încă şi mai mare decât este. Petru nu călătoreşte decât ca să înveţe. Veşnic învăţăcel, pe stradă, în ateliere, la Versailles ori la Luvru, scoate mereu un carneţel din buzunar şi-l umple din mers cu însemnări. Aude vorbindu-se de Academia Franceză şi se hotărăşte pe loc să le facă academicienilor cinstea de a-i vizita, la 19 iunie. Însă uită să le comunice această intenţie. Când ajunge, şedinţa s-a sfârşit şi

cea mai mare parte a membrilor Academiei s-au risipit. Nu găseşte decât doi sau trei, care se dau peste cap să-i arate sala de întrunire, în care urma să fie dormitorul ofiţerilor ruşi din suita lui. Petru admiră un portret al regelui Ludovic al XIV-lea şi un altul al cardinalului de Richelieu. „Frumuseţea acestui chip, cu trăsături atât de nobile, l-a impresionat", se poate citi în registrele Academiei Franceze, la data respectivă. Filologul André Dacier, secretar permanent, crede de cuviinţă să-i prezinte ţarului şi un portret al reginei Suediei, Cristina, care, ca şi el, profitase de prilejul oferit de călătoria în Franţa pentru a vizita Academia. Întâlnirea aceasta neaşteptată cu fosta suverană a unei ţări duşmane nu e pe placul lui Petru, dar nu lasă să se vadă nimic. Ascultă distrat explicaţiile lui Dacier privind munca la dicţionar [188]. Toate vorbele acelea franţuzeşti îi bâzâie în cap ca nişte bondari. Este condus apoi la Academia de pictură, unde rămâne îndelung în faţa unor pânze, arătând „mult interes şi gust pentru această artă". Se dovedeşte încă şi mai interesat în discuţia cu membrii Academiei de Ştiinţe şi se uită cu plăcere la *maşina de ridicat apa* a lui La Faye, la *arborele lui Marte*, făcut de Lemery, la *cricul* lui Dalesse…

Adevăratul motiv al călătoriei sale este însă unul politic. Relaţiile cu aliaţii sunt în impas, cele cu Anglia s-au răcit, aşa că nădăjduieşte că Franţa se va îndepărta de Suedia, apropiindu-se de Rusia, cu care va semna o convenţie de întrajutorare militară şi comercială. Dar Franţa nu doreşte să trădeze o ţară a cărei veche prietenie nu s-a dezminţit niciodată, alăturându-se în schimb acestui nou-venit ambiţios şi nerăbdător. Şafirov, însărcinat cu tratativele din partea rusă, se loveşte de reticenţele mareşalului de Tessé, căruia regentul i-a dat misiunea „de a-l ameţi pe ţar şi de a-l distra până la plecare, fără să încheie cu el niciun fel de înţelegere" [189].

O întrevedere între ţar şi regent nu face decât să încurce lucrurile. Tratativele diplomatice vor duce în cele din urmă, la 15 august 1717, la atât de greu elaboratul tratat de la Amsterdam, încheiat între ţar, Ludovic al XV-lea şi regele Prusiei, Frederic-Wilhelm I. [190] Scopul oficial al tratatului este de a stabili între aceste trei ţări „o strânsă legătură, o prietenie şi o alianţă solidă şi trainică". Cu toate acestea, contrar aşteptărilor lui Petru, Franţa nici nu se gândeşte să rupă relaţiile cu Anglia şi cu Suedia. Cel mult promite să medieze pentru a ajuta la menţinerea păcii în nord. E puţin, dar Petru se mulţumeşte şi cu atât. Dubois a ţinut Londra la curent cu toate aceste tratative aşa-zis secrete. Sforile le trage George I. [191] Regentul şi consilierii săi sunt anglofili declaraţi. Saint-Simon, în culmea mâniei, îl acuză pe Dubois că este vândut Albionului [192] şi deplânge „funestul farmec al Angliei" şi „dispreţul nesăbuit" arătat faţă de Rusia.

În acest timp, curtea de la Paris se întrece faţă de Petru în laude şi promisiuni. Se vorbeşte chiar despre posibilitatea unei căsătorii între

cea de-a doua fiică a ţarului, Elisabeta, şi regele Ludovic al XV-lea. Zvonul este însă repede infirmat. În schimb, plouă cu daruri, din toate părţile. Dacă Petru dăruieşte bacşişuri ca persoană particulară, ca monarh vrea să pară darnic. Pentru a lăsa o amintire trainică a vizitei sale, dăruieşte cincizeci de mii de livre bucătarilor care l-au slujit în Franţa, treizeci de mii de livre gărzii care i-a asigurat paza personală, treizeci de mii de livre muncitorilor din atelierele şi fabricile pe care le-a vizitat. Regelui, mareşalului de Tessé şi altor câţiva demnitari le dăruieşte portretul său, cu ramă bătută în diamante, şi împarte în dreapta şi-n stânga medalii amintind de faptele sale glorioase. Regele îi dăruieşte în schimb o spadă cu mânerul bătut în diamante. Din motive de etichetă, Petru refuză acest cadou prea scump, însă acceptă bucuros două tapiserii minunate făcute la Gobelins. Primeşte, de asemenea, să pozeze pentru două portrete, pictate de Rigaud şi Nattier, pe care le găseşte însă cam spălăcite, reproşându-le artiştilor că n-au izbutit să redea forţa aspră a modelului.

Părăsind Franţa, la 20 iunie 1717, îşi declară ataşamentul faţă de această ţară harnică, primitoare şi uşuratică. „A fost de-a dreptul înduioşat de Franţa, scrie Saint-Simon, şi a spus cât de mult îl doare faptul că luxul o va duce în curând la pierzanie."

Medicii îl sfătuiesc să facă o cură de ape pentru a atenua cât de cât ravagiile alcoolului şi ale amorului; aşa că hotărăşte să meargă la Spa[193]. Oraşele pe care le străbate în timpul acestei călătorii se întrec în a-i da dovezi de ospitalitate. La Reims, unde nu se opreşte decât pentru câteva ceasuri, municipalitatea cheltuieşte patru sute cincizeci şi cinci de livre pentru o simplă gustare. La Charleville, unde suveranul şi suita sa petrec doar o noapte, cheltuielile depăşesc patru mii de livre. A doua zi, Petru se repede să vadă atelierul de arme şi le propune câtorva meşteri să-i ia în Rusia. Cum i se sugerează să viziteze şi un atelier de dantelărie, răspunde brutal; „Dantele? Nu sunt treaba mea! Poate a ţarinei, dar ea nu este aici!"

O corabie arborând culorile ţarului îl aşteaptă pe Meuse, ca să-l ducă la Liège. Este încărcată cu munţi de mâncare; „170 de livre de carne de tot soiul, de 5 parale livra, un căprior, 35 de pui şi găini, 6 curcani graşi a 30 parale bucata, 83 de livre de jambon de Mayence a 10 parale, 200 de raci, 200 de ouă a 30 de parale suta, un somon de 15 livre a 25 de parale livra, 2 păstrăvi mari, 3 butoaie de bere, o limbă de vită şi 2 limbi de porc, 6 perechi de porumbei, 2 ştiuci, 20 de livre de unt. Doctorul Areskin se arată îngrijorat de excesele pe care aceste provizii le lasă să se întrevadă. După spusele sale, Maiestatea Sa ar suferi de o „slăbire a fibrelor stomacului, cu umflarea picioarelor şi colici biliare". Petru îi închide gura: nicio cură până la Spa! Şi, ca să se pregătească pentru plictisitoarea perioadă de disciplină alimentară cu care este ameninţat, va mânca de două ori mai mult!

La Namur se distrează participând la întreceri pe picioroange şi la jocuri acvatice, apare în picioare într-o barcă cu mâna pe creştetul unui vâslaş, răspunde aclamaţiilor mulţimii, mănâncă şi bea cât şapte, dansează până noaptea târziu, însă refuză să doarmă în palatul pregătit anume pentru el, preferând să rămână peste noapte pe corabie, într-o cabină modestă. La fel, la Liège, strică toate planurile organizatorilor, tratează cu dispreţ apartamentul somptuos pregătit la palat şi cere să locuiască la hotelul Lorraine. S-ar spune că-i place la nebunie să-şi ia gazdele pe nepregătite. De la ferestrele locuinţei pe care şi-a ales-o priveşte mulţumit focurile de artificii închipuind blazonul şi armele sale, alături de cele ale prinţului-episcop. A doua zi, străbate oraşul, studiază proprietăţile unei oglinzi concave cu care se poate aprinde focul şi ajunge chiar într-o mină, unde se interesează de munca lucrătorilor umili, negri din cap până-n picioare, care scormonesc în măruntaiele pământului.

Sosit în sfârşit la Spa, cu o suită de patruzeci de persoane, începe să bea apele tămăduitoare cu aceeaşi înverşunare cu care băuse până atunci vin. În fiecare dimineaţă se îndreaptă spre izvorul de la Géronstère, la o leghe depărtare de Spa, călare, în trăsură ori într-o cabrioletă uşoară pe care o conduce chiar el pe nişte drumuri pline de hârtoape, printre stânci. Ca să facă o treabă bună, înghite douăzeci de pahare de apă odată, după care îşi umple burta cu şase livre de cireşe şi o duzină de curmale.

Cu timpul însă, din pricina lichidului fără culoare şi fără gust, Petru devine posomorât. Aşa că hotărăşte să-şi mai învioreze băutura cu câte o porţie zdravănă de alcool. Şi ca amestecul să alunece mai bine, face lungi plimbări pe jos, pe câmp. Simţindu-se peste tot în largul lui, intră în gospodării, stă de vorbă cu ţăranii, le încearcă uneltele, le cercetează grajdurile şi hambarele. E limpede că aceşti mujici ciudaţi din ţinutul Spa nu sunt iobagi; şi nici nu par atât de nevoiaşi şi de nenorociţi ca mujicii din ţara lui. În Rusia însă, gândeşte Petru, bunăstarea şi libertatea n-ar face decât să-i moleşească pe oameni. Un popor mulţumit are întotdeauna burta plină şi mintea trează. Marea politică nu se face decât cu o naţie de robi. La Spa, Maiestatea Sa ia masa într-un cort, înconjurat de vreo douăsprezece persoane din suită. Petru stă în capul mesei, cu scufia de noapte pe cap şi fără cravată. Dacă n-are destulă supă în farfurie, ia de la vecin. Toată lumea dă din mâini şi din gură, în vreme ce suveranul înfulecă.

Canonicul de La Naye, martor al acestei ţinute vrednice de dispreţ la masă, îi scrie Alteţei Sale Serenisime, prinţul elector[194]: „Aproape toate farfuriile erau răsturnate pe faţa de masă; la fel şi sticlele de vin, care nu fuseseră bine astupate. După primul fel de mâncare, faţa de masă era îmbibată de grăsime şi pătată cu vin. A fost adus al doilea fel: o tavă pe care se aflau două spinări de viţel şi patru pui.

Maiestatea Sa, zărind un pui mai mare decât ceilalţi, l-a înşfăcat cu mâna, l-a dus la nas şi, făcându-mi semn că e bun, mi-a făcut cinstea de a mi-l azvârli în farfurie; tava luneca de la un capăt la celălalt al mesei, fără să întâmpine vreo piedică, pentru că nu se mai afla nimic altceva în jur, iar faţa de masă îmbibată de grăsime înlesnea mişcările. Sosi desertul: o farfurie pe care se aflau trei cozonaci de Spa. Ne ridicăm în sfârşit de la masă; ţarul culege la întâmplare o pereche de mucări[195] ruginite şi unsuroase şi se apucă să-şi cureţe unghiile”.[196]

După patru săptămâni de aşa-zisă cură, în care amestecase apele minerale cu chiolhanurile, Petru se simte înzdrăvenit. Dă un ospăţ în cinstea autorităţilor oraşului, împarte câteva medalii şi-i porunceşte medicului său să confirme în scris că Maiestatea Sa ţarul şi-a recăpătat sănătatea mulţumită apelor tămăduitoare de la Spa. Ajuns la Amsterdam, trimite la Spa o placă votivă din marmură neagră, a cărei inscripţie aminteşte de cura binefăcătoare pe care a urmat-o în staţiune.

În Olanda îl aşteaptă Ecaterina, faţă de care Petru se arată plin de duioşie. Ţarina este femeia cea mai înşelată, dar şi cea mai iubită din lume. N-a vrut să se arate alături de ea la Versailles, dar hotărăşte s-o ducă la Berlin. Regele Frederic-Wilhelm I şi regina Prusiei[197] îi întâmpină cu amabilitate pe iluştrii oaspeţi şi numeroasa lor suită la palatul Sans-Souci. Suitei ţarului i s-a adăugat acum cea a ţarinei, ceea ce înseamnă lume multă şi gălăgioasă.

Iată ce spune clevetitoarea margrafă de Bayreuth[198], sora viitorului Frederic al II-lea: „Ca să preîntâmpine toate stricăciunile pe care domniile lor ruşii le făcuseră peste tot pe unde trecuseră până atunci, regina Prusiei porunci să fie scoase din casă toate mobilele, precum şi lucrurile de preţ”.

Întâmpinând-o pe fiica gazdei sale, pe atunci în vârstă de opt ani, ţarul o ridică în braţe şi o sărută apăsat, de nenumărate ori, pe amândoi obrajii, zgâriind-o cu barba. Margrafa îl găseşte „foarte înalt şi bine făcut”, însă „cu o înfăţişare atât de sălbatică şi de aspră, încât te înfricoşează”. Cât despre Ecaterina, memorialista o socoteşte destul de urâtă, prost îmbrăcată şi lipsită de educaţie. „Ţarina era mică şi îndesată, cu pielea smeadă, lipsită cu totul de ţinută şi de graţie. Era de ajuns s-o vezi ca să-i ghiceşti originea umilă, plebee. După felul cum era împopoţonată ai fi luat-o drept o comediantă germană. Avea o rochie ieftină, cumpărată probabil la mâna a doua, cu o croială de-a dreptul străveche, încărcată de podoabe şi slinoasă peste poate… Purta o duzină de decoraţii şi tot atâtea medalioane cu chipuri de sfinţi şi relicve agăţate peste tot; când mergea, credeai că trece un catâr, atât de tare sunau toate acele tinichele.”

Baronul Pöllnitz recunoaşte la rândul său că Ecaterina, cu obrazul

ei spoit în alb şi roşu, cu trupul ei îndesat, strâns într-o rochie de prost gust, nu are nimic atrăgător. „Cu toate acestea, scrie el, manierele sale n-aveau nimic respingător, ba chiar puteau fi socotite corecte dacă te gândeai de unde se trage. Este limpede că, dacă ar fi avut pe lângă ea o persoană potrivită, ţarina s-ar fi lăsat învăţată, căci dorinţa nu-i lipseşte; dar nu exista nimic mai ridicol decât doamnele din suita sa. Se spunea că ţarul, care nu-şi găsea pereche în nimic, le alesese astfel ca să se distreze şi ca să le jignească pe celelalte doamne de la curtea sa, care meritau cât de cât să fie arătate."

Margrafa de Bayreuth adaugă, acru: „Ea (Ecaterina) era însoţită de patru sute de aşa-zise doamne de companie. Erau în cea mai mare parte servitoare germane care slujeau şi drept doamne de onoare, cameriste, bucătărese şi spălătorese. Aproape toate aceste creaturi aveau în braţe câte un copil bogat înveşmântat, şi când erau întrebate dacă este al lor, răspundeau cu nenumărate plecăciuni după obiceiul rusesc: «Ţarul mi-a făcut cinstea de a-mi dărui acest prunc»".

Vizitând, cu suita, Cabinetul de medalii şi sculpturi antice din Berlin, cu care regele se mândreşte foarte mult, Petru este fermecat de o statuetă reprezentând „o zeitate păgână într-o postură foarte indecentă". Mânat de un gând deşucheat, îi porunceşte Ecaterinei să sărute figurina aceea obscenă în faţa tuturor. „Ţarina încercă să se apere, scrie margrafa de Bayreuth, însă el se supără şi-i spune, într-o germană stricată: «Kop ab», adică «Dacă nu mă asculţi, am să pun să ţi se taie capul». Ţarina fu atât de înfricoşată încât se supuse." Apoi, cu neruşinarea sa obişnuită, Petru îi cere regelui să-i dăruiască această piesă foarte rară. Frederic-Wilhelm se vede nevoit să îndeplinească dorinţa oaspetelui. Încurajat, ţarul solicită îngăduinţa de a lua cu sine „un bufet cu lambriul de chihlimbar"; regele n-are încotro, cu toate că această piesă de mobilier îl costase foarte scump.

În timpul acestei scurte şederi la Berlin, Petru şi tovarăşii săi îşi uluiesc gazdele printr-un dispreţ total faţă de buna-cuviinţă, o lipsă de cumpătare pe care nu se ostenesc s-o ascundă şi o neorânduială crâncenă, pe care o lasă peste tot în locuinţele care le fuseseră rezervate. „Această curte sălbatică a plecat, în sfârşit, după două zile", scrie margrafa de Bayreuth în *Memoriile* sale. „Regina s-a dus la «Mon Bijou»**[199]**, unde a găsit o neorânduială de nedescris; n-am văzut în viaţa mea aşa ceva; totul era într-o asemenea stare de stricăciune, încât regina fu nevoită să refacă aproape toată locuinţa."

La 9 octombrie 1717 Petru este din nou acasă, la Sankt Petersburg, în „raiul" său. Nu-i pare rău că a lipsit atât.

După ce a văzut o sumedenie de lucruri la alţii, înţelege mai bine ce are de făcut pentru a-şi transforma capitala într-un adevărat oraş european. Visul lui este să îmbine ştiinţa Apusului cu sufletul rus. În

clipa în care Rusia, păstrându-şi însuşirile înnăscute, va dobândi priceperea tehnică a vecinilor săi, va fi de neînvins.

Dar câte piedici mai sunt de trecut până la stăpânirea slavă asupra lumii! Înapoierea otrăveşte naţiunea. Petru are de luptat împotriva ei, începând chiar cu membrii familiei sale. Chiar de mâine. În loc să-l ajute, fiul său Aleksei a devenit, prin purtarea-i nesăbuită, grija lui de căpetenie.

—— || ——

Capitolul XI – ŢAREVICIUL ALEKSEI

Copil plăpând, Aleksei a crescut mai întâi sub oblăduirea mamei sale, blânda, evlavioasa şi superstiţioasa Evdokia. Terorizată de Petru, aceasta i-a împuiat băiatului capul cu tot soiul de poveşti şi rugăciuni. Lângă ea, Aleksei a învăţat să asculte orbeşte de Biserică şi să privească cu neîncredere reformele care încep să tulbure vechea rânduială a lucrurilor, stabilită prin voinţa lui Dumnezeu. Preceptorul său este pedantul şi ignorantul cneaz Nikifor Viazemski.

Iată însă că, în 1699, după procesul streliţilor, ţareviciul este lipsit în chip brutal de protecţia mamei. Din pricini pe care nu le înţelege, părintele lui i-a trimis mama la mănăstirea Suzdal şi a închis-o acolo. Încredinţat spre creştere, la vârsta de nouă ani, mătuşii sale Nataşa, Aleksei încearcă simţământul ciudat că este orfan, cu toate că amândoi părinţii lui sunt în viaţă.

Dornic să-i trezească moştenitorului tronului gustul pentru progres şi admiraţia faţă de Europa, Petru se gândeşte – o clipă doar – să-l trimită în străinătate, fie la Dresda, fie la Viena, fie la Paris unde, i se spune, ar fi tratat la Curte „ca un vlăstar regal”. Însă se răzgândeşte, îl ţine pe Aleksei la Petersburg şi-i alege un educator în persoana baronului neamţ von Huyssen. Om energic şi învăţat, Huyssen îşi ia misiunea în serios şi alcătuieşte un program de studii care prevede, în afară de citirea, dimineaţa şi seara, a două capitole din Biblie, însuşirea rapidă a limbii franceze (cu comentarii şi explicaţii pe marginea romanului *Aventurile lui Télémaque*, al lui Fénelon), studiul limbii germane, al matematicilor, fortificaţiilor, călăriei, manevrelor militare… Peste acest preceptor atotştiutor veghează acelaşi Menşikov, care se află pretutindeni şi ajunge mare maestru al curţii lui Aleksei. Din nefericire, ţarul îi încredinţează curând lui Huyssen o misiune diplomatică însemnată, acesta fiind aşadar nevoit să plece în străinătate. Lângă copil îşi face din nou apariţia cneazul Viazemski. Educaţia lui Aleksei devine haotică. Este dus la Moscova. Menşikov nu vine să-l vadă decât din când în când şi, pentru a-l îndemna la învăţătură, se mărgineşte să-l tragă de păr ori de urechi.

În jurul băiatului se învârt tot felul de călugări şi de preoţi ţicniţi. Aleksei jură în faţa protopopului Iakov Ignatiev, duhovnicul lui, că el este „îngerul păzitor, judecătorul tuturor faptelor sale, trimisul lui Hristos”. Însă, mai mult decât acest preot autoritar, un fost paj al ţarului, Aleksandr Kikin, personaj neastâmpărat, sucit şi destrăbălat, îi va tulbura minţile lui Aleksei, cârtind la toate iniţiativele şi planurile tatălui său.

Influenţat de cei din jur, ţareviciul îmbină în chip straniu evlavia cu trândăvia, patima beţiei cu respectul nemărginit pentru trecut, dragostea filială cu dezgustul pe care îl încearcă faţă de cel care i-a dat viaţă. Apariţia ţarului îi îngheaţă sângele în vine acestui flăcău lipsit de vlagă. Când tatăl său îl îmbrăţişează, mirosul bărbătesc de tutun, piele şi sudoare răspândit de veşmintele suveranului îl umple de silă. Devine ascuns, făţarnic, când amabil, când arţăgos, brutal ori laş. Viaţa îl sperie şi caută adăpost, în faţa neliniştilor care-l macină, în Biblie, vrăjit de slovele vechi.

Vrând să-şi călească nevolnicul vlăstar, Petru îl trimite în armată, ca simplu tunar, la vârsta de paisprezece ani. În 1703, Aleksei ia parte, la adăpost de orice primejdie, la cucerirea localităţii Nienschantz. În anul următor, după victoria de la Narva, ţarul îi declară solemn, de faţă cu un mare număr de ofiţeri: „Te-am luat cu mine de data asta ca să vezi că nu mă tem nici de muncă, nici de primejdii. Sunt însă un biet muritor, aşa că mâine aş putea să nu mai fiu, şi trebuie să ştii că viaţa nu-ţi va aduce nicio mulţumire dacă nu-mi urmezi pilda. La anii tăi, trebuie să te apleci spre tot ce slujeşte binelui şi măririi patriei. Pune-ţi puterile şi truda în slujba binelui norodului… Dacă sfaturile mele se vor risipi în vânt, dacă nu te vei supune voinţei mele, nu te voi mai recunoaşte drept fiu şi mă voi ruga lui Dumnezeu să te pedepsească şi aici, pe pământ, şi pe lumea cealaltă”. O privire de oţel îl fulgeră pe nefericitul ţarevici, care se prăbuşeşte în genunchi, sărută pierdut mâinile părintelui său, izbucneşte în lacrimi şi strigă: „Stăpân şi tată preaiubit, sunt încă prea tânăr şi fac şi eu ce pot. Dar îţi jur, ca un fiu ascultător ce sunt, că voi încerca să fac întocmai ca tine”. **[200]**

Supunerea lui Aleksei ascunde de fapt o revoltă surdă şi o silă fără margini. Firea lui Aleksei este cu totul deosebită de a lui Petru. Totul este la el altfel decât la tatăl său. În vinele tânărului curge sângele plăpândei şi cucernicei Evdokia, şi nu cel al despotului care doreşte să-l schimbe după chipul şi asemănarea sa. Petru are o putere uriaşă, de care este mândru, pe când Aleksei este un flăcău firav, care are adesea vedenii. Primului îi place războiul, celălalt îl urăşte; primul sfidează Biserica, celălalt nu-şi găseşte tihna decât în preajma preoţilor; primul citeşte pe nerăsuflate cărţi de ştiinţă, celălalt vede lumea prin cărţile sfinte; primul vrea să trezească Rusia din somnul ei de veacuri, celălalt respectă vechile rânduieli moscovite; primul este gata de orice jertfă pentru a merge înainte, celălalt nu priveşte decât în urmă. Amândoi au însă o aplecare vădită spre desfrâu, dar asta nu e suficient ca să-i apropie.

În afară de aceasta, Aleksei nu-i poate ierta tatălui său că l-a lipsit, în copilărie, de dragostea unei mame blânde şi iubitoare. La începutul anului 1707 merge în mare taină s-o vadă la Suzdal, la mănăstire. Aflând că porunca i-a fost încălcată, Petru bănuieşte existenţa unui

complot, îşi cheamă fiul şi-l copleşeşte cu ocări şi ameninţări. Ca de obicei, Aleksei pleacă fruntea, bâiguie ceva în chip de iertare şi făgăduieşte să nu mai facă altă dată. Fiecare izbucnire de mânie îl îndepărtează şi mai mult de acest părinte pe care-l admiră şi-l urăşte deopotrivă.

Curând, casa ţareviciului de la Moscova ajunge locul de întâlnire al tuturor celor nemulţumiţi de regim. Se adună aici cei ce oftează după „vremurile de odinioară", care vorbesc în şoaptă despre nebunia unui suveran hotărât să reteze toate rădăcinile şi prevestesc dispariţia Petersburgului, ce se va scufunda în mlaştină.

Încercând să-şi atragă fiul în treburile statului, Petru îl numeşte, în 1708, la numai optsprezece ani, guvernator al Moscovei, poruncindu-i să supravegheze lucrările de fortificaţii de la Kremlin, recrutările în armată, aprovizionarea cu alimente şi strângerea impozitelor. Aceste corvezi administrative îl plictisesc pe tânăr, care mătură de pe birou registrele, cărţile de contabilitate, manualele de pirotehnie şi de artilerie, cufundându-se în lectura vieţilor sfinţilor şi a operelor lui Thomas a Kempis.

Petru află şi se supără. În faţa mâniei părinteşti, Aleksei cere, într-o scrisoare, sprijinul noii favorite, care a luat locul mamei sale lângă ţar şi căreia i se adresează, curtenitor, numind-o „Ecaterina Alekseevna": „Încercaţi, rogu-vă, să aflaţi de ce suveranul, tatăl meu, este supărat pe mine; scrie că nu mă ţin de treabă, că nu fac decât să trândăvesc; aceasta îmi pricinuieşte o mare nedumerire şi multă amărăciune". Fără îndoială, Ecaterina intervine de îndată pe lângă ţar; opt zile mai târziu, Aleksei îi scrie o scrisoare în care-şi arată recunoştinţa: „Ecaterina Alekseevna, vă mulţumesc din adâncul inimii pentru această dovadă de milostenie faţă de mine şi vă rog să nu mă părăsiţi niciodată în astfel de împrejurări. Îmi pun toată nădejdea în bunăvoinţa Domniei Voastre".

În anul următor, 1709, pe când conduce o trupă de sprijin cerută de ţar, Aleksei răceşte şi nu poate deci participa, la dreapta tatălui său, la sărbătorirea victoriei de la Poltava. Petru este peste măsură de mâhnit la gândul că are un moştenitor atât de şubred. Dacă flăcăul n-are putere, să-i dăm în schimb minte, îşi spune ţarul, hotărând să-l trimită în Germania, la Dresda, ca să-şi desăvârşească învăţătura. „Îţi poruncesc, îi scrie sec lui Aleksei, ca în timpul şederii tale acolo (la Dresda) să te porţi cum se cuvine şi să te ocupi serios de învăţătură, mai ales de limbile străine din care ai dobândit câteva noţiuni (germana şi franceza). Apucă-te să înveţi geometria şi ştiinţa fortificaţiilor, precum şi mersul afacerilor politice. Să-mi scrii de îndată ce isprăveşti cu geometria şi fortificaţiile. Acestea fiind spuse, Dumnezeu să-ţi îndrume paşii."

Aleksei însă nu se grăbeşte deloc să plece. Nu se simte bine decât la

Moscova, oraşul sfânt, unde sunt atâtea biserici încât fiecare casă seamănă cu intrarea într-un altar. În sfârşit, în martie 1710 porneşte la drum. Călătoria de care-i este atât de teamă are totuşi un avantaj: depărtarea între el şi tatăl său este din ce în ce mai mare. Sosit la Dresda, este cuprins de o mare nelinişte în mijlocul atâtor eretici, fără niciun îndrumător spiritual alături, aşa că-i scrie lui Iakov Ignatiev rugându-l să-i trimită, întru izbăvirea sufletului, în mare taină, un preot pe care să-l pună mai întâi să-şi radă barba şi să se îmbrace în haine de servitor. Corespondează şi cu mama sa, cu bunicul şi cu prietenii săi de la Moscova, tot în mare taină, pe căi ocolite, „din pricina numeroaselor iscoade", spune el.

Spre deosebire de tatăl său, pe Aleksei nu-l interesează nici arsenalele, nici şantierele, nici fabricile din străinătate, ci doar cărţile religioase. I se adresează profesorului Heineccius, cerându-i să alcătuiască un catehism ortodox şi citeşte cu plăcere, făcând însemnări pe margine, opera lui Baronius *Annales ecclesiastici*. Extrasele pe care le face din această carte dovedesc înţelegerea şi veneraţia lui Aleksei pentru formele cele mai arhaice ale religiei: „Valentin şi Teodosie slobozeau prizonierii în ajunul Paştelui…"; „Teodosie poruncise să nu aibă loc nicio execuţie capitală în Postul Mare…"; „în Franţa se purtau haine lungi. Carol cel Mare interzisese hainele scurte…"; „Regele Franţei Chilpéric a fost ucis pentru că-şi însuşise bunurile bisericilor…"

Cărţile sfinte şi rugăciunile zilnice nu-l împiedică pe Aleksei să alerge după femei şi să se îmbete năprasnic. I s-au dat drept tovarăşi de şedere doi tineri de familie bună: Ivan Golovkin şi Iuri Trubeţkoi. În puţină vreme izbuteşte să-i târască şi pe ei în mocirlă. Excesele sunt însă un lucru obişnuit, pe care societatea rusă îl priveşte cu îngăduinţă, dacă nu chiar cu respect, aşa încât Aleksei se laudă faţă de duhovnicul său, Iakov Ignatiev: „Dăm de ştire Sfinţiei Tale că am sărbătorit aici comemorarea Sfântului Eustaţiu mărturisitorul prin exerciţii ale spiritului, vecernii, utrenii şi liturghii. După care ne-am păstrat bucuria în suflet şi-n trup, bând în sănătatea Sfinţiei Tale; iar pe această scrisoare am turnat nişte vin, ca şi Sfinţiei Tale să-i fie dat, după ce o va primi, să trăiască la mulţi ani şi să bea zdravăn gândindu-se la noi. Fie ca Dumnezeu să se îndure de noi şi să putem fi cât de curând din nou împreună! Toţi credincioşii ortodocşi care sunt aici cu noi iscălesc această scrisoare. Aleksei păcătosul şi preotul Ivan Slonski întăresc iscăliturile cu paharele şi cu urcioare în chip de parafă, şi-ţi spunem că am băut în sănătatea Sfinţiei Tale nu după obiceiul de aici, nemţesc, ci după cel rusesc. Toată lumea goleşte paharul în cinstea Sfinţiei Tale! Ne vei ierta dacă scrisul nostru este greu de citit, căci de fapt am scris toate acestea fiind în stare de beţie." **[201]**

Toate însă au un sfârşit; mai ales lucrurile plăcute. Dintr-odată, Petru îşi pune în minte să-şi însoare fiul. Logodnica aleasă este Charlotte-Christine de Brunswick-Wolfenbüttel, a cărei soră mai mare s-a căsătorit cu viitorul împărat Carol al VI-lea. Aleksei este buimăcit. Prinţesa, în vârstă de şaisprezece ani, este foarte înaltă, cumplit de slabă şi ciupită de vărsat. E drept că nici el nu e prea frumos, cu faţa lui îngustă, bărbia ascuţită şi privirea furişă. Dar aşa cum arată, a avut o mulţime de femei nurlii şi nu prea virtuoase. Îi piere tot cheful numai uitându-se la scoaba asta. Şi-apoi este de religie luterană. Cum să trăiască el, apărător înverşunat al credinţei ortodoxe, alături de o eretică? Chiar dacă s-ar converti, ar purta o pată până la sfârşitul vieţii. Atingând-o, ar fi blestemat. Prea slab ca să se împotrivească voinţei tatălui său, Aleksei încearcă să câştige timp şi cere să mai vadă şi alte prinţese. Bătrânul duce Anton-Ulrich scrie, în august 1710: „Soţia ambasadorului Rusiei la Dresda, doamna Matveeva, spune că ţareviciul nu va primi în ruptul capului să ia în căsătorie o prinţesă germană. Nu mă îndoiesc de intenţia ţarului. Dar poate oare ţarul să-şi silească fiul la o asemenea căsătorie şi la ce se poate aştepta prinţesa dacă ţareviciul o ia de soţie împotriva dorinţei lui? Toată lumea o compătimeşte”.

În februarie 1711, ţarul o ia înaintea fiului său şi se căsătoreşte, pentru a oficializa vechea lui legătură cu Ecaterina. Această formalitate i se pare atât de neînsemnată încât uită să-l anunţe pe ţarevici, care va afla vestea din gura unor străini. Dorind să câştige prietenia mamei sale vitrege, Aleksei îi scrie, la 7 mai 1711: „Am aflat, doamnă, că suveranul, tatăl meu, a binevoit s-o recunoască pe Luminăţia Voastră ca soţie a lui. Aşa că vă felicit şi vă rog, pentru că mi-aţi dăruit întotdeauna cinstea de a-mi arăta bunăvoinţa Domniei Voastre, să o faceţi şi de acum înainte, aşa cum nădăjduiesc. Nu îndrăznesc să-l felicit pe suveran, tatăl meu, pentru că nu am primit de la el nicio înştiinţare în scris”.

După dezastruoasa bătălie de la Prut, în timpul căreia ţarul şi ţarina au fost cât pe ce să cadă prizonieri, Petru merge să facă o cură la Karlsbad. La 14 octombrie 1711 asistă la Torgau, pe Elba, la căsătoria fiului său. Ceremonia are loc în castelul reginei Poloniei, prinţesă electoare de Saxa, naşa miresei. În sala cea mare a fost înălţat un altar, sub un baldachin de catifea roşie. Pe jos a fost aşternut un covor verde. Luminile candelabrelor scânteiază pe pereţi. Toate ferestrele sunt închise. Orchestra cântă o melodie solemnă, în vreme ce ţarul păşeşte înainte, conducându-l pe ţarevici; în urma lor vine logodnica, la braţul tatălui său.

În temeiul înţelegerii încheiate cu câteva luni înainte, Charlotte îşi va păstra religia luterană, însă copiii vor fi botezaţi în credinţa ortodoxă. Preotul citeşte rugăciunile în ruseşte şi, din când în când, i

se adresează tinerei fete în latineşte. Petru o priveşte pe furiş pe cea care-i va fi noră şi-i va da poate nişte urmaşi. Urâtă, slabă şi dreaptă ca o scândură, dar cu o lumină blândă în ochi, care o face fermecătoare, Charlotte plânge, în vreme ce cancelarul Golovkin îi ţine cununa cea grea deasupra capului. O victimă, alături de acest neghiob de Aleksei, care nici el nu pare prea bucuros. Doar cei doi taţi se arată încântaţi de căsătorie, ca şi cum ar fi încheiat o afacere grozavă pe seama copiilor lor. Păcat că „prinţul-papă" nu este şi el aici! – gândeşte Petru. În aceeaşi zi, după cununie, îi scrie Ecaterinei: „Îţi poruncesc să-i dai de ştire despre acest eveniment caraghiosului aceluia, «prinţul-papă», şi să-i porunceşti să le dea binecuvântarea tinerilor căsătoriţi, după ce-şi pune odăjdiile cele scumpe" [202].

După supeu şi bal, Petru îi însoţeşte pe tineri până în apartament şi-i ajută să se culce. A doua zi, dis-de-dimineaţă, le face o vizită în iatac, unde ia micul dejun împreună cu miniştrii săi, fără să se simtă câtuşi de puţin stânjenit. Cu cuţitul în mână, se uită înveselit, cu o privire şireată, plină de înţeles, la feţele celor doi „porumbei", care tocmai s-au dat jos din pat. Apoi, ca şi cum ar dori ca această căsnicie să se destrame, îl trimite pe ţarevici la Thorn, ca să pregătească aprovizionarea trupelor.

În lunile care urmează, Aleksei, ascultând de poruncile părintelui său, va fi mereu pe drumuri. În lipsa lui, Charlotte duce o viaţă chinuită, când la Thorn sau la Elbing, când la Marienbad, toate pe jumătate distruse de război. Când Aleksei se întoarce lângă ea, nu face decât să se îmbete şi să-şi bată joc de neliniştile şi de dovezile ei de iubire. „Nu încape îndoială că lumea asta este plină de tristeţe şi soarta îmi pregăteşte pentru viitor suferinţe încă şi mai mari, le scrie Charlotte părinţilor ei. Gândul la ce mă aşteaptă mă înfricoşează, şi suferinţa îmi este pricinuită de o persoană prea dragă ca să-mi fie îngăduit să mă plâng."

Renta făgăduită de ţar venind cu mari întârzieri, tânăra familie este uneori la strâmtoare. În 1712, Charlotte este nevoită să se adreseze lui Menşikov, care-i dă cinci mii de ruble din fondul de înzestrare a unui regiment. În acelaşi an îi scrie mamei sale: „M-am căsătorit cu un bărbat care nu m-a iubit niciodată şi căruia îi pasă de mine mai puţin decât înainte… Sunt într-o situaţie cumplită…" Apoi se răzgândeşte: în chip cu totul neobişnuit, ţareviciul s-a arătat binevoitor. „Mă iubeşte cu patimă, hotărăşte ea, iar eu îl iubesc la nebunie." Nu este însă vorba decât de o rază trecătoare. Ceva mai târziu, într-o altă scrisoare, mărturiseşte că a încercat să arunce un văl peste firea bărbatului ei, „însă vălul a căzut". Deznădăjduită, se refugiază la părinţi, la Wolfenbüttel, unde petrece lunile de iarnă. În primăvara lui 1713, Petru vine el însuşi s-o ia şi o trimite, cu blândeţe, dar cu hotărâre, la Sankt Petersburg. Ecaterina o primeşte cu multă căldură, însă lui

Aleksei nu-i pasă de ea nici cât negru sub unghie. Nu e bună decât să-i servească pe prietenii soţului ei în timpul chefurilor fără sfârşit.

Numărul sprijinitorilor lui Aleksei creşte pe zi ce trece. Pentru că acum se poate vorbi de sprijinitori. Toată lumea ştie că ţareviciul este împotriva reformelor lui Petru, că s-a căsătorit împotriva voinţei lui cu o luterană, că este strâns legat de practicile bisericii ortodoxe. Fără să vrea şi fără să bage chiar de seamă, adună în jurul lui adversari ai regimului. Clerul îl priveşte cu simpatie; reprezentanţii vechilor familii aristocratice, ca Dolgoruki şi Goliţîn, se bizuie pe el; oamenii de rând îl venerează ca pe un făcător de dreptate hrănit din cărţile sfinte. În clipele de beţie, îl ia gura pe dinainte şi spune în public lucruri care o neliniştesc pe Charlotte. Într-o zi se trezeşte strigând, cu glas răguşit de băutură: „Când se va întâmpla ceea ce trebuie să se întâmple, prietenii tatălui meu şi ai mamei mele vitrege vor face cunoştinţă cu ţeapa… Flotei i se va da foc şi Petersburgul se va scufunda în mlaştină”.

Cu toate acestea, se fereşte să-l înfrunte pe ţar. Mai mult încă, deoarece acesta l-a rugat să schiţeze în faţa lui nişte planuri, ca să vadă ce progrese a făcut în străinătate, intră în panică; se teme atât de straşnic de judecata părintească, încât se ascunde în odaia lui şi-şi trage un glonte în palma dreaptă. Glontele nu nimereşte ţinta, dar pulberea fierbinte îi arde palma. Iată-l scăpat de examen. Tatăl îl priveşte cu neîncredere şi bănuieşte ceva. Iar el se prăbuşeşte de ruşine şi de durere, sub întrebarea mută. După astfel de spaime, nimic nu poate fi mai bun decât un chef straşnic. „Ţareviciul, scrie Pleyer, rezident al împăratului, n-a adus din Germania nici spiritul, nici obiceiurile nemţeşti. Îşi petrece cea mai mare parte a timpului în tovărăşia preoţilor moscoviţi şi a unor oameni de nimic; şi pe deasupra se ţine şi de băutură.”

Acest butoi fără fund nu este nici măcar mişcat când aude că soţia lui aşteaptă un copil. Cu câteva săptămâni înainte de soroc, merge la cură la Karlsbad. Petru şi Ecaterina sunt în Finlanda. Din porunca ţarului, servitorii germani ai Charlottei sunt îndepărtaţi. Asupra ei veghează zi şi noapte trei rusoaice, ca să împiedice o eventuală înlocuire a noului-născut. Indignată, Charlotte îi scrie socrului său: „Nu cred că m-am purtat astfel încât să merit vorbe rele… Sunt printre străini, aşa că nădejdea mea e doar în Dumnezeu. Cum sunt singură şi părăsită de toţi, El îmi va auzi suspinele şi-mi va curma suferinţele… Am toată încrederea în moaşa pe care am adus-o cu mine, care trebuie să-şi facă datoria. Cu toate acestea, fiind pe de-a-ntregul în puterea Maiestăţii Voastre, nu mă pot împotrivi dacă o altă moaşă va avea grijă de mine. Ochii mei însă se vor umple de lacrimi, iar inima mea va sângera”. Mamei sale îi scrie: „Sunt o biată victimă a casei noastre, şi fără niciun folos. Mă sting încetul cu încetul, de tristeţe şi de

singurătate”.

La 12 iulie 1714 Charlotte naşte o fetiţă, botezată Nataşa[203]. Aleksei nu găseşte de cuviinţă să se întoarcă în Rusia pentru atâta lucru. Nu se înapoiază la Sankt Petersburg decât la sfârşitul lunii decembrie. Deloc îndoşat de faptul că această femeie i-a dăruit un copil, o jigneşte de moarte instalând-o sub acelaşi acoperiş pe noua lui amantă, Eufrosina, o roabă care slujise în casa fostului său preceptor, Nikifor Viazemski.

După spusele contemporanilor, Eufrosina era mică, urâtă, roşcată, rotofeie, cu buze groase şi purtări de rândăşoaică. Ţareviciul, sătul de soţia sa legiuită, găseşte o plăcută schimbare în această femeie neştiutoare de carte, care mai este pe deasupra şi beţivă. Cu Eufrosina se distrează, se dezlănţuie, îşi satisface poftele grosolane; cu Charlotte se simte mereu stingher.

Batjocorită, Charlotte suportă vitejeşte prezenţa în casa ei a unei rivale atât de obraznice. „Doar zidurile aud suspinele şi văd lacrimile”, scrie trimisul Hanovrei. Nici nu cutează să i se împotrivească soţului ei când acesta, dintr-un capriciu, hotărăşte să se întoarcă în patul conjugal. Iat-o din nou însărcinată. Cu puţin înainte de a naşte, cade pe scări şi se plânge de dureri violente într-o parte. Unii spun că ar fi bătut-o Aleksei, ba chiar că ar fi lovit-o cu piciorul în pântece. I se ia sânge, şi Charlotte spune că se simte mai bine.

La 12 octombrie 1715 aduce pe lume un băiat, Piotr. Îndată după aceea este cuprinsă de nişte dureri cumplite, din ce în ce mai puternice. Cei şase medici adunaţi la căpătâiul ei clatină din cap cu tristeţe: nicio speranţă. Charlotte ştie că este pierdută şi se pregăteşte de moarte, simţind-o ca pe o mântuire.

Într-o pornire sublimă de milă, se arată îngrijorată la gândul urmărilor pe care moartea ei le-ar putea avea asupra relaţiilor dintre familia sa şi cea a lui Aleksei. Nu vrea cu niciun chip să fie o pricină de vrajbă.

Profitând de o clipă în care se simte mai bine, dictează o scrisoare pentru mama şi sora ei: „Cât am trăit, au fost răspândite tot felul de zvonuri mincinoase despre mine. Unii vor spune, după moartea mea, că boala mi-a fost pricinuită mai curând de suferinţa sufletească decât de slăbiciunea trupească. Pentru a curma aceste răutăţi, spuneţi familiei mele, din partea mea, că am fost întotdeauna mulţumită de soarta mea şi mândră de dragostea Maiestăţilor Lor. Nu numai că ţarul a îndeplinit tot ceea ce era scris în contract, dar s-a arătat pe deasupra plin de bunăvoinţă faţă de mine, şi vreau să-i arăt aici cât îi sunt de recunoscătoare…” Recitind scrisoarea, Charlotte spune: „Acum nu mai am nimic pe suflet. Părăsesc această lume zgomotoasă şi toate gândurile mele se îndreaptă către Dumnezeu.”

Ţarul, care suferea de o săptămână de colici violente, îşi părăseşte

odaia pentru a-i face o ultimă vizită nurorii sale, care-l roagă s-o lase pe prietena ei, prinţesa de Ost-Frise, să se ocupe de educaţia celor doi orfani. Apoi îşi ia rămas-bun de la toată lumea şi le dăruieşte tuturor iertarea de păcate. Cel mai nefericit este chiar acela care a făcut-o să sufere cel mai mult: soţul ei Aleksei. Se preface sau îi pare într-adevăr rău? Plânge în hohote, îşi frânge mâinile şi leşină în trei rânduri lângă patul muribundei. Charlotte îşi dă sfârşitul în noaptea de 22 octombrie 1715, la vârsta de 21 de ani[204].

A doua zi, 23 octombrie, Petru porunceşte să se facă autopsia nurorii sale. Mereu interesat de deschiderea şi cercetarea cadavrelor, asistă la operaţie. Vederea măruntaielor dezgolite îi satisface spiritul ştiinţific primar şi gusturile macabre. În aceeaşi zi în care se apleacă asupra anatomiei tinerei moarte, ia parte la botezul copilului pe care aceasta îl purtase în pântece. Micul Piotr primeşte prima binecuvântare din viaţa lui la doi paşi de trupul ciopârţit al mamei sale. Apropierea nu pare să-l stânjenească pe ţar. Înmormântarea, care are loc la 27 octombrie, este grandioasă. Petru şi Aleksei sunt în fruntea alaiului, din care Ecaterina lipseşte. Însărcinată în luna a noua, aşteaptă să nască.

Întorcându-se acasă, după înmormântare, Aleksei primeşte de la tatăl său o scrisoare purtând data de 11 octombrie 1715, cu o zi înainte de naşterea micuţului Piotr. Este limpede că lunga misivă fusese scrisă cu mult mai târziu, data fiind modificată din motive lesne de ghicit. Amintind eşecurile, apoi succesele din războiul împotriva Suediei, ţarul se arată dezamăgit de faptul că fiul său nu dă nici cea mai mică atenţie artei militare. Neştiind să comande, ţareviciul va cădea cu siguranţă pe treapta cea mai de jos: „Ai să fii nevoit, ca un pui de pasăre, să ceri mereu să ţi se dea hrana în cioc. Spui mereu că ai o sănătate şubredă, care te împiedică să înduri oboseala pricinuită de meseria armelor. Asta nu este însă o scuză, pentru că nu-ţi cer să munceşti, ci doar să te arăţi interesat de aceste lucruri, ceea ce nicio boală de pe lume nu poate împiedica… Ia pilda răposatului rege al Franţei: arareori lua parte la război, dar cât de mult îi plăcea şi cât de bine s-a descurcat în lupte!… Mă gândesc la obiceiurile tale rele şi la încăpăţânarea ta. De câte ori nu te-am certat, ba chiar te-am şi bătut pentru asta? De câţi ani oare (aş vrea să-i numeri) am încetat să-ţi mai vorbesc? Totul a fost zadarnic şi fără folos; totul s-a dus în vânt; nu vrei să faci nimic. Nu te gândeşti decât să stai acasă şi să te ţii de chefuri, în timp ce toate merg anapoda. Neghiobul se bucură de nenorocirea lui. Fără să-şi închipuie ce va urma… Gândindu-mă cu amărăciune la toate acestea şi încercând cu deznădejde să te aduc pe calea cea bună, am crezut că este de datoria mea să-ţi scriu acest ultim testament şi să aştept încă puţin să te îndrepţi, însă *fără prefăcătorie*. Dacă nu faci nimic, îţi spun că te voi îndepărta de la moştenire şi te

voi privi ca pe un mădular putred; să nu care cumva să-ţi treacă prin cap că tu eşti unicul meu fiu şi că te ameninţ de pomană. Dumnezeu mi-e martor că mă voi ţine de cuvânt. Nu mi-am cruţat nici viaţa când a fost vorba de ţara şi de norodul meu şi sunt şi acum gata să mi-o jertfesc. Pentru ce oare ar trebui să cruţ un nemernic ca tine? În ochii mei, un străin cinstit preţuieşte mai mult decât un nemernic din sângele meu."

După doliu urmează dezmoştenirea. Pradă deznădejdii, Aleksei se duce să ceară sfatul prietenilor săi apropiaţi: Kikin, Viazemski, Dolgoruki. Toţi îi spun să renunţe la coroană sub pretextul sănătăţii sale şubrede. Un eveniment important le întăreşte convingerea. La 29 octombrie, a treia zi după înmormântarea Charlottei, Ecaterina dă naştere unui băiat. Prin hotărârea Maiestăţii Sale, acesta este botezat cu numele de Piotr, ca şi fiul lui Aleksei.

Este limpede încă de pe acum că ţarul îl va prefera, în ordinea succesiunii, pe fiul său şi al Ecaterinei, ţarina de-acum. Este aşadar mai bine, gândeşte Aleksei, să i-o iau înainte şi să mă dau la o parte. Iată ce-i scrie tatălui său, la 31 octombrie: „Prea mărite şi luminate suveran şi tată, am citit scrisoarea care mi-a fost adusă din parte-ţi în ziua de 27 a lunii octombrie 1715, ziua când a fost înmormântată soţia mea. Nu pot răspunde altceva decât că, văzându-mă îndepărtat de la succesiunea tronului Rusiei, din pricina slăbiciunii mele, doresc ca lucrurile să fie făcute după voinţa Domniei Tale. Eu, Maiestate, îţi cer aceasta cu adâncă umilinţă, simţindu-mă nepotrivit şi neputincios pentru un lucru atât de însemnat. Mai ales că sunt cu totul lipsit de ţinere de minte (fără de care nu poţi face nimic), slab de înger şi de trup, din cauza numeroaselor boli, şi nepriceput la cârmuirea unei ţări care ar avea nevoie de un om mai puţin stricat decât mine. Aşa că la cârmuirea Rusiei (Dumnezeu să vă dea ani mulţi de viaţă şi fericiţi), chiar dacă n-aş avea niciun frate (dar acum am unul, lăudat fie Cel de Sus, şi mă rog ca Domnul să-l aibă în pază şi să-l ţină sănătos!), nu năzuiesc şi nici n-am să năzuiesc vreodată. Dumnezeu mi-e martor la tot ce spun aici din tot sufletul. Ca să-ţi dovedesc că gândurile mele sunt curate şi sincere, îţi scriu această scrisoare cu mâna mea. Îmi încredinţez copiii hotărârii Domniei Tale şi nu cer pentru mine decât o rentă până la sfârşitul vieţii. Lăsând totul în mâinile Domniei Tale, care vei şti să judeci şi să te milostiveşti, rămân al Domniei Tale prea plecat rob şi fiu. Aleksei".

Ameţit de mândria de a avea, la 43 de ani, un al doilea fiu care îl va putea, fără îndoială, alina după pierderea celuilalt, Petru sărbătoreşte această naştere cu salve de artilerie, ospeţe şi focuri de artificii. Şi, ca de obicei, amestecă farsa cu fastul. În timpul banchetului, după botez, slugile pun pe masa bărbaţilor o piroşcă uriaşă, din care ţâşneşte o pitică, goală puşcă, în hohotele mesenilor.

Pitica spune câteva vorbe în cinstea nou-născutului, bea în sănătatea oaspeţilor şi pleacă. La masa femeilor este adusă o piroşcă asemănătoare, din care iese un pitic, tot gol puşcă[205]. Petru este dea dreptul încântat de glumă. A mâncat şi a băut fără îndoială peste măsură, aşa că se îmbolnăveşte şi cade la pat. Starea i se înrăutăţeşte; la 2 decembrie cere să vină preotul. Miniştri şi senatori îngrijoraţi dorm într-o încăpere vecină cu odaia ţarului; Aleksei nu îndrăzneşte să meargă decât o singură dată la căpătâiul tatălui său. Se întoarce acasă năucit. Să fie chiar sfârşitul? Mai poate oare nădăjdui? Şi ce se va întâmpla cu el după moartea ţarului? Prietenul său Kikin îl îmbărbătează: „Tatăl tău nu este chiar aşa de bolnav. Se spovedeşte şi se împărtăşeşte de ochii lumii, ca să-i facă să creadă pe cei din jur că zilele-i sunt numărate. Numai că se preface”.[206]

Într-adevăr, Petru se înzdrăveneşte. În ziua de Crăciun, apare în faţa Curţii, cu privirea ageră, cu pasul vioi. Iar la 19 ianuarie 1716 îi răspunde fiului său cu *un ultim memorandum*. Într-o epistolă sforăitoare, îl dojeneşte pe Aleksei pentru că n-a încercat să se dezvinovăţească în faţa învinuirilor de lene şi de neputinţă, îi aminteşte vorbele regelui David: „Orice fiinţă omenească este clădită din minciună” şi încheie: „Mi-ai fost tu vreodată alături, la bine şi la greu? Niciodată, din nefericire. Toată lumea ştie că nu-ţi place ceea ce fac pentru norodul meu, fără să-mi cruţ sănătatea. Iar până la urmă tu vei fi acela care va nimici tot ceea ce am clădit. Nu poţi rămâne, aşa cum ai dori, nici cal, nici măgar. Aşadar, ori îţi schimbi viaţa şi devii vrednic de a-mi urma la tron, ori te călugăreşti. Altminteri, sufletul meu nu-şi va putea găsi odihna, cu deosebire acum, când sănătatea mi s-a şubrezit. De îndată ce primeşti această scrisoare, răspunde-mi, în scris ori prin viu grai. Dacă nu mă asculţi, am să mă port cu tine precum cu cel din urmă ticălos”.

Întunericul rece al mănăstirii, moartea şi uitarea, departe de lume, despărţirea de Eufrosina! Aleksei se înfioară. Ca de obicei, îşi cheamă prietenii să le ceară sfatul. Kikin îl încurajează: „Comănacul de călugăr nu este bătut în cuie”[207]. Mănăstirea nu e totuna cu mormântul. Câţi n-au părăsit-o ca să se întoarcă în lume? Ţareviciul să se lase aşadar dus la o mănăstire, unde are să aştepte. Între timp, are să-i crească faima. Convins, Aleksei mâzgăleşte câteva rânduri: „Prea Luminate suveran şi tată, am primit scrisoarea Domniei Tale din 19 ale lunii, în acea dimineaţă. Fiind suferind, nu pot scrie mai mult. Doresc să mă călugăresc şi cer aşadar încuviinţarea Luminăţiei Tale. Rămân al Domniei Tale rob şi fiu nevrednic. Aleksei”. Pentru a putea spune mai târziu ca n-a fost aruncat într-o mănăstire ca să ispăşească cine ştie ce păcate, se duce să-l caute pe părintele Grigori, protopop al Sankt Petersburgului, şi-i spune că a fost silit să îmbrace rasa. Părintele Grigori îl linişteşte. „Când are să vină vremea, am s-o spun.” De

asemenea, Aleksei îi dă iubitei sale Eufrosina două scrisori, adresate lui Kikin şi părintelui Iakov Ignatiev, prin care îi înştiinţează că este silit să se călugărească.

În ajunul plecării în Olanda, Petru intră în odaia fiului său, care se preface bolnav. Îl întreabă dacă se mai gândeşte să îmbrace rasa călugărească şi, cum Aleksei răspunde că aceasta este dorinţa lui cea mai fierbinte, rosteşte suspinând: „Nu e deloc uşor pentru un tânăr. Gândeşte-te bine. Apoi scrie-mi ce ai de gând… Am să aştept încă şase luni”. **[208]**

Obişnuit să-i judece pe ceilalţi după sine, nu vrea să creadă că un bărbat – chiar fiul lui – poate fi atât de lipsit de voinţă. Îi dă aşadar încă un răgaz. Aleksei este în al nouălea cer; în lipsa tatălui său, se întoarce la desfrâu şi la chefuri, întrerupte de lecturi înălţătoare. Tânăra soţie moartă este repede uitată. Eufrosina i-a luat locul. Timp de şapte luni, ţareviciul şi iubita lui trăiesc fără griji, într-o neîncetată sărbătoare. Ca şi cum ţarul n-ar trebui să se mai întoarcă din călătorie. Şi deodată, o scrisoare de la Petru, purtând data de 26 august 1716, îl trezeşte pe Aleksei, ca un duş rece: „Ţi-am aşteptat vreme de şapte luni hotărârea, şi până acum n-am primit nimic. Ai avut totuşi timp să te gândeşti. La primirea acestei scrisori, hotărăşte-te de îndată, alege o cale sau alta. Dacă faci o alegere bună, pleacă peste o săptămână şi vino să ne întâlnim aici (la Copenhaga); încă mai poţi face treabă în afaceri. Dacă alegi cealaltă cale, scrie-mi în ce zi şi în ce mănăstire vei intra, ca sufletul meu să-şi găsească pacea şi ca să ştiu la ce mă pot aştepta de la tine… Îţi spun încă o dată să te hotărăşti, pentru că văd că nu faci decât să amâni, ca un leneş ce te afli”.

Din nou, Aleksei cere sfatul prietenilor. Unii dintre ei cred că ţarul a ales deja locul unde va fi închis fiul său şi că acesta este mănăstirea Tver; mai spun că ţarul a poruncit să se pregătească o chilie mai cumplită decât celulele din temniţele statului în care sunt aruncaţi cei mai mari criminali. La stăruinţele lor, ţareviciul aleargă la Menşikov şi-i spune că pleacă la Copenhaga să-şi întâlnească tatăl. Bineînţeles, o va lua şi pe Eufrosina. Însă are nevoie de bani de călătorie. Menşikov îi dă o mie de ducaţi, iar Senatul, în faţa căruia Aleksei spune acelaşi lucru, îi dă două mii de ruble. Ţareviciul părăseşte Petersburgul la 26 septembrie 1716, însoţit de iubita sa, de fratele acesteia, pe numele său Ivan Fiodorov, şi de trei servitori. Înainte de a pleca, îi mărturiseşte majordomului său, Afanasiev, gândurile sale tainice: nu va merge la Copenhaga să se întâlnească cu Petru, ci se va refugia la Viena, la cumnatul său, devenit între timp împăratul Carol al VI-lea; ori poate la Roma, la papă. Kikin a plecat în străinătate cu câteva luni în urmă, ca să cerceteze terenul. Ştirile pe care le-a trimis de la Viena sunt liniştitoare: totul este pregătit pentru a-l primi pe ţarevici.

La Riga, Aleksei împrumută încă cinci mii de ducaţi de la un

comisar de război. Pe drumul spre Libau o întâlneşte pe mătuşa lui, ţarevna Maria Alekseevna, care vine de la Karlsbad. „Unde mergi?" îl întreabă ea. „Mă duc să mă întâlnesc cu tata", răspunde Aleksei. „Asta e bine. Trebuie să-l asculţi întotdeauna pe tatăl tău. Dumnezeu vede şi se bucură. Ce-ţi trebuie ţie călugărie?" „Nu mai ştiu, geme Aleksei. Îmi pierd minţile de necaz şi amărăciune. Aş fi bucuros să mă pot ascunde undeva!" „Unde te-ai putea ascunde de tatăl tău? – strigă ea. Are să te găsească negreşit, oriunde te-ai duce!" Aleksei izbucneşte într-un plâns cu sughiţuri şi mărturiseşte că şi-a pus toată nădejdea în bunătatea Ecaterinei. „De ce-o lauzi atâta? – spune ţarevna Maria Alekseevna. Nu e mama ta şi n-are cum să-ţi vrea binele." **[209]**

Tulburat, Aleksei se întreabă dacă n-ar face mai bine să renunţe la planul de fugă. Însă la Libau se întâlneşte cu Kikin, care, în două vorbe, îi alungă gândurile negre şi-i dă curaj. „Du-te la împărat, la Viena. Acolo ai să fii în siguranţă, n-or să te trădeze… După raportul vicecancelarului Schönborn, împăratul a spus că te va primi ca pe un fiu. Îţi va da sigur cam trei mii de guldeni pe lună." Înviorat, ţareviciul o porneşte din nou la drum cu Eufrosina.

În acest timp, Petru, văzând că fiul său nu mai vine, îşi dă seama că acesta şi-a bătut joc de el. Furios, îi trimite pe urmele lui pe cei mai buni copoi: Veselovski, reprezentantul său la Viena, Rumianţov şi Tolstoi. Emisarii pleacă în străinătate, cercetează drumurile, registrele hanurilor. Nu-şi pierd nădejdea. „Suntem pe drumul cel bun, scriu ei. O să prindem fiara." Însă hăituiala rămâne fără roade.

La 29 octombrie 1716 ţareviciul ajunge la Frankfurt şi se înscrie în registrul oficial sub numele de locotenent-colonel Kohanovski, călătorind cu soţia şi servitorii. Stăpânul hanului îşi aminteşte că oaspetele său are „mustăţi negre, abia mijite, după moda franţuzească" şi că soţia lui este „mică de statură". Abia şi-au tras sufletul şi o pornesc din nou la drum. La Breslau, Neisse, Praga, copoii trimişi pe urmele fugarilor ajung prea târziu: găsesc cuibul gol. Veselovski a călărit atâtea ceasuri încât a făcut hemoroizi, însă nu vrea să renunţe la vânătoarea de oameni şi încalecă din nou, clănţănind din pricina febrei. Între timp, Aleksei a ajuns la Viena. Trage la hanul Vulturul negru, unde se dă drept cavaler polonez, cu numele de Kremeneţki. Prima lui grijă este să cumpere o haină bărbătească de mătase „de culoarea cafelei" pentru Eufrosina, care se deghizează îndată, spre a îndepărta orice bănuială.

A doua zi, 10 noiembrie 1716, către ceasurile zece seara, un ofiţer de serviciu vine să-i spună vicecancelarului Schönborn, care tocmai se pregătea de culcare, că un vizitator care vorbeşte prost germana stăruie să fie primit. După câteva clipe de şovăială, Schönborn îşi pune halatul şi porunceşte să se deschidă poarta. Vizitatorul este fratele Eufrosinei, Ivan Fiodorov. „Înălţimea Voastră, strigă el, ţareviciul e

jos, în piaţă, şi doreşte să vă vadă!" Uluit, Schönborn se întreabă mai întâi dacă nu cumva este o glumă proastă. Pe urmă, cântărind riscurile, ordonă să fie primit moştenitorul tronului Rusiei. Cel ce intră este un om zdrobit, cu privirile rătăcite, cu mişcări repezite. Măsurând odaia în lung şi-n lat, cu paşi mari, Aleksei îşi zugrăveşte soarta crudă şi nădejdile, plânge, cere de băut, bea dintr-o înghiţitură un pahar de vin de Mosela şi-şi reia cuvântarea printre sughiţuri. „Împăratul, spune el, e dator să-mi salveze viaţa şi să-mi asigure drepturile mele şi pe cele ale copiilor mei la tron. Tatăl meu vrea să mă lipsească de viaţă şi de coroană. Cu toate acestea, nu i-am greşit cu nimic şi nu i-am făcut niciun rău. Mărturisesc că sunt un om slab. Dar nu este vina mea, ci a lui Menşikov, care aşa m-a crescut. Sănătatea mi-a fost zdruncinată înadins, pentru că am fost împins la băutură. Acum, tatăl meu spune că nu sunt în stare nici să lupt, nici să cârmuiesc. Numai că eu am atâta minte ca să pot cârmui… Vor să mă tundă şi să mă închidă într-o mănăstire… Nu vreau să mă călugăresc… Totul s-a prăbuşit pentru mine din clipa în care ţarina cea nouă a adus pe lume un fiu. Ea şi cu Menşikov şi-au pus în minte să-l asmuţă pe tata împotriva mea… Tatăl meu este înconjurat de oameni răi. El însuşi este crud şi sângeros. Crede că are, ca şi Dumnezeu, drept de viaţă şi de moarte asupra oamenilor. A vărsat mult sânge nevinovat, şi câteodată chiar i-a executat cu mâna lui pe nefericiţii osândiţi. Este iute la mânie şi răzbunător. Nu cruţă pe nimeni. Dacă împăratul m-ar da pe mâna lui, ar însemna să-mi ia viaţa. De altfel, dacă tatăl meu m-ar cruţa, mama mea vitregă şi Menşikov n-ar avea odihnă până când nu m-ar duce la moarte, fie prin băutură, fie prin otravă!" **[210]**

Cu mare greutate, după două ore de discuţii, Schönborn îl convinge pe ţarevici să se întoarcă la han şi să aştepte acolo până când împăratul va lua o hotărâre, oricum favorabilă, în legătură cu soarta sa. Înştiinţat a doua zi dimineaţă, Carol al VI-lea, foarte încurcat, hotărăşte să-i împace pe cei doi, tată şi fiu, şi să-l ascundă pe acesta din urmă în aşteptarea unui deznodământ paşnic. Aleksei, servitorii şi Eufrosina, deghizată acum în paj, sunt duşi în taină până la Weierburg, nu departe de capitală, apoi în fortul Ehrenberg, un adevărat cuib de vulturi, cocoţat pe un pinten de stâncă, în Tirol. Comandantul fortului a primit de la împărat ordinul să-i trateze pe nou-veniţi ca pe nişte prizonieri de vază, să le pregătească patru celule încăpătoare, „cu uşi zdravene şi gratii la ferestre", să aducă un bucătar bun care să-i servească, să le pună la dispoziţie cărţi, hârtie şi tot ce doresc, dar să nu încerce să le afle numele. În vechiul donjon de la capătul lumii, Aleksei se simte în sfârşit în siguranţă. Nu ştie că, între timp, copoii tatălui său i-au luat urma până la Viena.

La 20 decembrie 1716 Petru îi scrie lui Carol al VI-lea că l-a însărcinat pe rezidentul său Veselovski să-l caute pe ţarevici şi să-l

aducă înapoi acasă: „O rog aşadar pe Maiestatea Voastră, în cazul în care (Aleksei) s-ar găsi pe pământurile Domniilor Voastre, să ni-l trimită sub paza câtorva ofiţeri pentru siguranţa călătoriei, ca să-l putem îndrepta părinteşte, spre binele lui". După ce citeşte scrisoarea pe care Veselovski i-a înmânat-o cu prilejul unei audienţe, Carol al VI-lea îi declară cu răceală rezidentului rus că nu are cunoştinţă de prezenţa ţareviciului în niciun colţ al imperiului său. Între timp însă, mituind un funcţionar de la Cancelaria aulică[211], Veselovski a aflat că Aleksei s-ar ascunde în Tirol. Îl trimite de îndată pe căpitanul Rumianţov să adulmece urmele. După câteva zile, Rumianţov descoperă ceva şi începe să se învârtă în preajma fortăreţei. Se zvoneşte că i s-a poruncit să-l ia pe ţarevici cu forţa. Se mai spune că provincia este împânzită de iscoade ruseşti. Ca să împiedice o încăierare, împăratul hotărăşte să-l transfere pe fugar la Neapole, oraş care tocmai fusese cedat casei imperiale austriece.

Secretarul de stat austriac Kühl merge la Ehrenberg, îi aduce la cunoştinţă lui Aleksei hotărârea împăratului şi-i arată scrisoarea trimisă de Petru acestuia. Ţareviciul o citeşte, izbucneşte în lacrimi, cade în genunchi în mijlocul celulei şi, ridicând braţele spre cer, strigă: „Îl implor pe împărat, în numele lui Dumnezeu şi al tuturor sfinţilor, să-mi salveze viaţa şi să nu mă părăsească, pe mine, cel mai nenorocit dintre oameni! Sunt gata să merg oriunde îmi va spune şi să trăiesc cum va dori, doar să nu mă dea pe mâna unui tată a cărui mânie nedreaptă s-a abătut asupra mea!"

Se fac pregătirile. De această dată, conform instrucţiunilor imperiale, Aleksei nu poate s-o ia cu el decât pe Eufrosina (îmbrăcată tot în paj) şi un singur servitor. Kühl îi însoţeşte. Din Mantua trimite la Viena un raport laconic: „Până la Trento am fost urmăriţi de nişte indivizi suspecţi. Însă totul merge bine. Am făcut tot ce am putut ca micul nostru grup să nu se dea la beţii atât de dese şi atât de nesăbuite, dar degeaba". În sfârşit, la 6 mai, Aleksei, Eufrosina şi servitorul ajung la Neapole; la 9 mai, ei se instalează în fortăreaţa St. Elmo, care se înalţă pe creasta unui munte, deasupra golfului. O vedere minunată: Vezuviul, valurile albastre ale mării. Câtă linişte după coşmarul călătoriei! Odată misiunea îndeplinită, Kühl scoate un suspin de uşurare şi-i scrie, în franceză, prinţului Eugen de Savoia: „Micul nostru paj s-a dovedit a fi o femeiuşcă, însă fără himeneu şi după cât se pare şi fără himen, deoarece a fost recunoscută ca metresă şi trebuincioasă pentru sănătate. Tirolul s-a dovedit a fi împânzit de oameni din naţia cu pricina, purtători ai unor paşapoarte de curând eliberate de stăpânul lor, sub nume de împrumut, şi de ofiţeri polonezi. Ieşirea a fost bine pregătită, promptă şi executată în secret, la fel şi sosirea la timpul şi locul stabilit".

Kühl îşi face însă iluzii. În realitate, a fost urmărit tot timpul, fără

încetare, până la Neapole, de către neobositul căpitan Rumianţov. Foarte curând, ţarul află care este noua ascunzătoare a lui Aleksei. Îi scrie direct împăratului, la 10 iulie 1717, mirându-se că un suveran prieten nu l-a înştiinţat despre călătoria fiului său: „Maiestatea Voastră Imperială îşi poate închipui cu uşurinţă cât este de greu, ca tată, să vedem că fiul nostru cel mai mare, făcând dovada unei asemenea neascultări faţă de noi şi plecând fără consimţământul nostru, se găseşte acum fie sub protecţia altcuiva, fie în stare de arest. Neputând îngădui aceasta, rugăm pe Maiestatea Voastră Imperială să ne lumineze asupra a ceea ce se petrece. Prin urmare, vi-l trimitem pe consilierul nostru personal Piotr Tolstoi, care a primit ordinul să vorbească cu Maiestatea Voastră despre toate aceste lucruri într-o audienţă particulară. Va trebui să-l vadă pe fiul nostru, să-i aducă la cunoştinţă prin viu grai şi în scris voinţa noastră părintească şi să vă ceară să-l trimiteţi de îndată înapoi acasă, unde îl aşteptăm. Susnumitul consilier personal va fi însoţit de căpitanul de gardă Rumianţov, care a fost martor la plecarea fiului nostru din fortăreaţa din Tirol şi la sosirea lui la Neapole. Nu ne putem închipui că Maiestatea Voastră Imperială s-ar împotrivi cererilor noastre, deoarece o asemenea împotrivire nu s-ar sprijini nici pe drept şi nici pe nimic altceva. De fapt, drepturile naturale, mai ales în ţara noastră, interzic, chiar în cazul persoanelor particulare, orice amestec între tată şi fiu; şi cu atât mai mult cu cât acest tată este un monarh suveran şi independent… În aşteptarea hotărârii voastre finale, care ne va arăta ce măsuri să luăm pe partea noastră, rămânem al Maiestăţii Voastre Imperiale frate credincios – Petru”.

Primiţi de împărat la 29 iulie 1717, Tolstoi şi Rumianţov îi înmânează scrisoarea ţarului şi lasă să se înţeleagă că stăpânul lor este pregătit să recurgă la mijloace extreme pentru a-şi atinge scopul. Citind mesajul, Carol al VI-lea spune că nu e prea clar şi făgăduieşte să răspundă după un răgaz de gândire. Îşi cheamă pe dată miniştrii într-o şedinţă secretă. Toţi sunt de părere că ţareviciul este un oaspete stânjenitor; dar oare împăratul nu se va face de râs în faţa Europei, dacă-l împinge spre răzbunarea părintească pe un nefericit care-i cerşeşte protecţia şi care, pe deasupra, îi mai este şi cumnat? Pe de altă parte, un refuz l-ar mânia pe Petru, care şi-ar putea trimite armata din Polonia asupra Sileziei şi Boemiei, unde ar fi primit cu braţele deschise de populaţia slavă.

După discuţii îndelungate cu Tolstoi şi Rumianţov, se hotărăşte ca aceştia să meargă la ţarevici şi să-i dea o scrisoare din partea ţarului, îndemnându-l să se întoarcă acasă. La 21 august, împăratul îi scrie contelui Daun, viceregele Neapolelui, cerându-i să-l pregătească pe fugar pentru această întrevedere capitală: „Ar fi bine să cunoaştem gândurile ţareviciului înainte ca el să apuce să vorbească cu femeia

aceea travestită, care ar fi în stare să-l întoarcă de pe drumul cel bun. Veţi asista personal la întrevederea lui cu Tolstoi sau veţi trimite pe cineva de încredere, la alegerea dumneavoastră. Deoarece discuţia se va purta în ruseşte, vă trimit un curier foarte capabil, care ştie bine această limbă. Va nota toate propunerile lui Tolstoi, precum şi răspunsurile ţareviciului… întâlnirea va fi astfel organizată încât niciun moscovit (toţi sunt nişte ticăloşi în stare de orice) să nu poată ridica mâna asupra ţareviciului…" Înainte de plecarea „ticăloşilor", Carol al VI-lea le cere să fie înţelegători. „Aş fi foarte bucuros să aflu că ţareviciul a fost iertat de tatăl său", le spune împăratul.

La 5 octombrie, după cinci săptămâni de călătorie pe drumuri desfundate, Tolstoi şi Rumianţov ajung la Neapole. Prima întâlnire cu ţareviciul are loc în palatul viceregelui. La vederea celor doi trimişi ai tatălui său, Aleksei încremeneşte de spaimă. Abia poate citi scrisoarea pe care i-o dau aceştia: „Fiule, toată lumea ştie cu cât dispreţ mi-ai întâmpinat poruncile. Nici rugăminţile, nici ameninţările mele n-au putut să te facă să mă asculţi… Ai fugit şi, ca un trădător, ai cerut protecţie la alţii. Niciun prinţ din casa noastră şi niciun nobil dintre supuşii noştri n-a făcut niciodată aşa ceva. Câtă amărăciune, cât necaz pentru tatăl tău! Ce ruşine pentru ţara ta! Îţi scriu, Aleksei, pentru ultima oară. Domnii Tolstoi şi Rumianţov îţi vor spune care sunt propunerile mele. Pentru că te temi de mine, te liniştesc şi-ţi făgăduiesc, *în numele lui Dumnezeu şi al Judecăţii Sale*, că n-am să te pedepsesc. Am să-ţi dovedesc chiar dragostea cea mai sinceră dacă te supui voinţei mele şi te întorci acasă. Dacă te împotriveşti, ca tată şi în virtutea puterii pe care mi-a dat-o Dumnezeu, am să te blestem pe vecie; şi ca suveran am să te numesc trădător şi am să folosesc toate mijloacele ca să te pedepsesc aşa cum o merită un trădător şi un fiu nesupus, iar Dumnezeu mă va ajuta, ştiind că o fac din inimă. Aminteşte-ţi că n-am folosit niciodată violenţa faţă de tine. Dacă aş fi vrut să te silesc, te-aş fi lăsat oare să alegi? Aş fi făcut tot ce-aş fi vrut." Tulburat, Aleksei nu ştie ce să spună. Să-l creadă pe tatăl său, care-i făgăduieşte iertarea? I se întinde o punte ori o capcană? În faţa acestui animal hăituit, Rumianţov şi Tolstoi îşi împart rolurile. Tolstoi, numai miere, se adresează sufletului, vorbeşte de împăcare şi de zile de sărbătoare nesfârşite. „Nu pot încă să răspund", bâiguie Aleksei. „Trebuie să mă gândesc." Se despart, urmând să se întâlnească din nou peste două zile. Între timp, Aleksei se sfătuieşte cu iubita sa Eufrosina. La a doua întâlnire pare mai ferm: „Ar fi primejdios pentru mine să mă întorc lângă tatăl meu, spune el. Voi arăta în scris motivele refuzului meu Maiestăţii Sale Imperiale, sub a cărei protecţie mă aflu". Dintr-odată, Tolstoi schimbă tactica şi se supără. „Mi s-a poruncit să nu plec fără tine, strigă el. Dacă te duc în altă parte, am să vin după tine!" Adaugă că ţarul înţelege să-şi regăsească fiul, „viu sau mort". Aleksei

plânge, dar refuză în continuare să plece.

Cea de-a treia întâlnire între ţarevici şi plenipotenţiari este amânată, pentru că Aleksei se vaită de dureri de cap. Tolstoi se foloseşte de acest răgaz pentru a pregăti un nou plan de atac. Cumpără mai întâi, cu şaizeci de ducaţi, complicitatea lui Weingarten, secretarul viceregelui. Acest om, care a ştiut să câştige încrederea lui Aleksei, îi şopteşte că împăratul a hotărât să nu-i mai acorde protecţia, pentru că altfel riscă să intre în război cu Rusia. Tolstoi însuşi declară, la cea de-a patra întâlnire, că ţarul este gata să ia armele în mână, dacă e nevoie, pentru a-şi recăpăta fiul şi că, oricum, va veni probabil să-l vadă chiar el la St. Elmo. „Dacă doreşte să te vadă, cine-l poate opri? – îi spune el lui Aleksei. Doar ştii că tatăl tău voia demult să meargă în Italia. Iată că are acum prilejul s-o facă, şi încă repede." Contele Daun intră şi el în joc şi-i spune fugarului că, dacă vrea să rămână la St. Elmo, trebuie să se despartă de Eufrosina. Mituită de Tolstoi, aceasta se preface convinsă de minciună şi-l imploră pe Aleksei să cedeze.

Asaltat din toate părţile, temându-se că va fi nevoit să primească vizita părintelui său şi că-şi va pierde iubita, ţareviciul se înmoaie ca o cârpă. A doua zi, le spune lui Tolstoi şi lui Rumianţov că se va întoarce împreună cu ei în Rusia, cu condiţia ca tatăl său să-i dea voie să se cunune cu Eufrosina. Stăruie însă ca nunta să se facă înainte de sosirea lor la Sankt Petersburg, întrucât Eufrosina este însărcinată. „Este greu să-şi închipuie cineva cât de legat este de fata asta şi cât de mult o iubeşte", scrie Tolstoi, care nu era totuşi prea milos din fire. Adevăratele simţăminte şi le arată într-o scrisoare adresată vicecancelarului Şafirov: „Sunt de părere să i se dea ceea ce cere: mai întâi pentru că va arăta astfel lumii că n-a fugit decât din cauza amantei; apoi, pentru că îl va supăra astfel pe împăratul Carol al VI-lea, care nu va mai avea niciun dram de încredere în el. Aş vrea ca ţarul, printre alte recomandări, să-mi scrie ce are de gând în această privinţă, ca să-i pot arăta scrisoarea ţareviciului, fără să i-o dau. În cazul în care ţarul s-ar împotrivi acestui plan, ar fi de-ajuns să-mi scrie că nunta se va face la Sankt Petersburg. Ţareviciul, plin de nădejde, n-are să mai insiste. În ceea ce mă priveşte, cred că dacă i se dă voie să se însoare cu fata asta, toată ţara va vedea ce soi de om este".

Îndemnat de Eufrosina, care face un joc dublu, Aleksei îşi recapătă iute încrederea şi-i scrie şi el ţarului, la 4 octombrie 1717: „Preamărite suveran şi tată, scrisoarea ta, Maiestate, mi-a fost înmânată de domnii Tolstoi şi Rumianţov; mi-au spus, de asemenea, prin viu grai că ai gânduri milostive faţă de mine, oricât de nedemn aş fi de iertarea Domniei Tale, şi mi-au mai spus că binevoieşti să-mi ierţi plecarea nesăbuită dacă mă întorc alături de Domnia Ta. Cu lacrimi în ochi şi căzând în genunchi în faţa Maiestăţii Voastre, vă cer plângând iertare

pentru fapta mea şi mă recunosc vrednic de orice pedeapsă. Încrezător în milostiva Domniei Tale făgăduială, mă las în voia Domniei Tale şi îţi spun, Sire, că voi părăsi Neapole cu trimişii Domniei Tale, în zilele ce urmează, pentru a mă întoarce alături de Domnia Ta, la Sankt Petersburg. Cel mai plecat şi cel mai nemernic rob, nevrednic de numele de fiu. Aleksei".

Când primeşte scrisoarea la Sankt Petersburg, Petru tocmai se întorsese, însoţit de Ecaterina, din lunga sa călătorie în Europa. După fandoselile franţuzeşti, iată-l din nou pe asprul pământ rusesc. Dintr-odată, grijile îi cad, ca o mantie grea, pe umeri. Ţareviciul l-a făcut de râs în faţa celorlalţi suverani. Ceea ce este pentru renumele lui mai cumplit decât o nouă înfrângere în faţa turcilor ori a suedezilor. Nu-i va ierta fiului său această umilinţă publică. Mai întâi însă trebuie să-l aducă acasă. Cu şiretlicuri, cu minciuni, dacă e nevoie. Totul îi este îngăduit unui monarh care-şi apără prestigiul. Pe de altă parte, nu-i displace faptul că ţareviciul este atât de înnebunit de Eufrosina. Tatăl s-a însurat cu o spălătoreasă, fiul are de gând să ia de soţie o slujnică, aşa le potriveşte soarta pe toate!

La 20 noiembrie 1717 îi trimite lui Aleksei un bilet scurt: „Fiule, am primit scrisoarea ta din 4 octombrie. Îţi răspund acum. Îmi ceri să te iert. Tolstoi şi Rumianţov ţi-au făgăduit această iertare din partea mea în scris şi prin viu grai. *Îţi spun încă o dată acest lucru. Fii aşadar liniştit* [212]. Cât priveşte unele dintre dorinţele tale, pe care Tolstoi mi le-a adus la cunoştinţă, ele vor fi îndeplinite, după cum ţi se va spune". În aceeaşi zi îi scrie lui Tolstoi: „Îmi scrii că fiul meu vrea să se însoare cu fata aceea cu care stă şi să trăiască în ţara lui. Îi voi da voie când va fi aici. Nunta poate avea loc ori la oraş, ori la ţară, îndată ce soseşte".

Ceva mai târziu, într-o scrisoare adresată celor doi – Tolstoi şi Rumianţov Petru adaugă: „Faptul că fiul meu, crezând cu adevărat că-l voi ierta, a pornit la drum pentru a se întoarce acasă, mă umple de bucurie. Îmi spuneţi că vrea să se însoare cu fata cu care trăieşte. S-o facă, dacă doreşte, dar când va fi aici, în Rusia; chiar la Riga sau în Kurlanda, la nepoata mea. Ar fi o ruşine să facă nunta în străini. Dacă-şi închipuie că mă voi împotrivi, să stea să judece puţin: cum aş putea pregeta, după ce l-am iertat pentru o greşeală atât de mare, să-i acord o favoare atât de neînsemnată?" Apoi, ca să-l lege zdravăn pe Aleksei şi să fie sigur că nu se va mai zbate şi că nu se va răzgândi pe drum, îi repetă în scris toate făgăduielile şi toate ameninţările. Aleksei are atâta nevoie de siguranţă încât, după ce s-a îndoit de toţi şi de toate, nu mai vrea să bănuiască pe nimeni. Înviorat, se gândeşte la viitor cu o voioşie care-i uimeşte până şi pe cei doi paznici.

Din cauza drumurilor proaste, trăsurile îi zdruncină de la Neapole la Roma şi de la Roma la Bologna, încât ţareviciul se teme pentru

sănătatea iubitei sale Eufrosina. Socoteşte că, dată fiind sarcina, ar fi mai bine s-o lase la Bologna, unde va rămâne împreună cu fratele ei. Urmează să vină apoi după el la Sankt Petersburg, fără să se grăbească, oprindu-se ori de câte ori va fi nevoie.

Nici nu s-au despărţit bine şi Aleksei începe să-i trimită scrisori pline de duioşie: „Sufleţelul meu, ai grijă cum îţi faci doctoria la Veneţia, după reţeta medicului, şi nu uita să iei reţeta după aceea…"; „Nu te întrista, sufleţelule. Porneşte la drum şi Dumnezeu să te aibă în pază. Ai grijă de tine… Odihneşte-te cât poţi… Nu te uita la bani. Sănătatea ta mi-e mai scumpă decât orice pe lumea asta…" „Totul merge bine, cred că am să fiu iertat şi lăsat în pace, aşa că am să pot trăi alături de tine, acolo unde va voi Dumnezeu, la ţară, şi n-o să mai avem niciun fel de griji." Aleksei îi scrie, de asemenea, fratelui Eufrosinei: „Ivan Fiodorovici, să trăieşti! Te rog din suflet, pentru numele lui Dumnezeu, ai grijă de sora ta şi soţia mea (cu toate că nu este încă soţia mea după lege, însă am primit veşti că aşa va fi); fă tot ce trebuie ca să nu sufere, pentru că nimic nu trebuie să o împiedice să-şi ducă sarcina până la capăt şi, cu ajutorul lui Dumnezeu, totul să se isprăvească cu bine". Scrisoarea se sfârşeşte cu un aspru *post-scriptum* destinat unuia dintre servitorii prea iubitei sale Eufrosina: „Piotr Mihailovici, fiu de căţea şi de târâtură, ai grijă s-o înveseleşti pe Eufrosina şi să nu fie tristă ori mâhnită, pentru că toate sunt bune; lucrurile nu pot merge mai repede doar din pricina sarcinii ei".

Sarcina îl preocupă într-atât pe Aleksei, încât trimite de la Gdansk la Berlin o moaşă care s-o însoţească pe iubita sa. Eufrosina răspunde tuturor acestor dovezi de grijă şi dragoste cu bileţele banale, dictate vreunui secretar. Vorbeşte de sănătatea ei şi de cumpărăturile pe care le-a făcut în timpul călătoriei: treizeci de coţi de pânză aurită, o cruce, cercei, un inel cu rubin, însă gândul îi stă mai ales la mâncare. Să fie din cauza stării ei această foame nepotolită? Îi cere ţareviciului să-i trimită de-ale gurii: „Trimite-mi la Berlin icre tescuite, icre proaspete, negre şi roşii, somon sărat şi somon afumat, peşte de toate felurile şi nişte crupe de hrişcă". Aleksei se supune. Nimic nu i se pare nici prea bun, nici prea scump pentru Eufrosina lui.

Trecând graniţa rusească, este adânc mişcat de prietenia pe care i-o arată, în provincie, oamenii de rând. Unii îi cad în genunchi şi-l roagă să-i binecuvânteze. Ca şi cum, înfruntându-l pe ţar, ar fi devenit îndrumătorul tuturor amărâţilor din Rusia. Această popularitate îl încântă, dar îl şi nelinişteşte. Oare tatăl său nu se va mânia? Nicidecum, pentru că a făgăduit „în numele lui Dumnezeu şi al Judecăţii Sale" că-i va arăta fiului său, de-acum înainte, o dragoste curată. Ţarul nu-şi poate călca un jurământ care-i angajează conştiinţa faţă de Cel de Sus.

Pentru a-şi întâlni tatăl, Aleksei trebuie să vină la Moscova, unde se

află Curtea. Soseşte în oraş la 31 ianuarie 1718, seara târziu. Ţarul nu-l primeşte, dar convoacă pentru luni, 3 februarie, Consiliul privat, alcătuit din prelaţi, miniştri şi dregători. Marea sală de audienţe de la Kremlin găzduieşte această aleasă adunare, care nu ştie nimic despre motivele convocării. Perucile albe ale senatorilor se amestecă printre potcapurile înalte şi negre ale preoţilor. Trei batalioane din regimentele de gardă, cu puştile încărcate, înconjoară palatul. După ce se aşază pe tron, Petru cere să fie chemat Aleksei. Doi soldaţi zdraveni, cu săbiile trase din teacă, stau de o parte şi de alta a ţareviciului. Palid, fără perucă, lipsit parcă de viaţă, îmbrăcat într-o haină neagră, ponosită, pare încă şi mai deşirat şi mai firav decât la plecarea din Rusia. Văzându-l, ţarul izbucneşte în ocări. Îi reproşează lui Aleksei, de-a valma, proasta creştere, lenea, fuga, încercările murdare de a asmuţi străinătatea împotriva părintelui său. Înspăimântat, ţareviciul cade în genunchi şi bâiguie, printre suspine, rugăminţi de îndurare, implorându-l pe ţar să nu-l alunge din sufletul lui. Ţarul îi porunceşte cu asprime să spună limpede ce vrea. „Viaţa şi iertarea!”, geme Aleksei, lovindu-şi fruntea de pardoseală. Petru îi spune să se ridice şi-i făgăduieşte să-l ierte, cu două condiţii: vinovat şi nevrednic, ţareviciul trebuie să renunţe solemn la coroană şi să dezvăluie numele tuturor acelora care l-au ajutat să fugă. I se dă hârtie, cerneală şi o pană. Nădăjduind să scape uşor, Aleksei scrie, cu slove tremurate: „Prea luminate suveran şi tată, mi-am recunoscut greşelile faţă de Domnia Ta şi ţi-am trimis această mărturisire de la Neapole. Spun încă o dată acum că, uitându-mi datoria de fiu şi de supus, am plecat din Rusia, am cerut sprijinul împăratului şi m-am pus sub protecţia lui. Fapt pentru care cer umil iertare Luminăţiei Voastre – Aleksei”.

După ce citeşte textul, Petru îl duce pe Aleksei într-o încăpere alăturată şi, într-o discuţie aprinsă, îi cere să-i spună numele tuturor complicilor săi, chiar şi al celor care nu făcuseră decât să-i arate simpatie, pentru a-l încuraja. Să-şi scormonească bine în minte! Să nu uite pe nimeni! Doar un nume uitat, şi-şi va pierde dreptul de a primi iertarea! Sub această privire întunecată, rece, sfredelitoare, Aleksei se pierde cu totul. Scăldat în sudori reci, de frică, îi denunţă rând pe rând pe toţi: Kikin, Viazemski, majordomul Afanasiev, prinţul Dolgoruki şi mulţi alţii. La fiecare nume, Petru fulgeră de mânie. În cele din urmă, se întoarce în sala de audienţe împreună cu ţareviciul care, cu toate că şi-a golit sacul, încă nu crede că va fi iertat.

În faţa adunării, care este numai ochi şi urechi, vicecancelarul Şafirov citeşte cu glas tare textul unei „Făgăduieli de jurământ” pe care va trebui s-o semneze Aleksei: „Subsemnatul, recunosc în faţa Sfintelor Evanghelii că, date fiind faptele mele mârşave împotriva tatălui şi suveranului meu, descrise în amănunţime în scrisoarea şi în mărturisirea mea, am pierdut orice drept de succesiune la tronul

Rusiei. Aşadar, din pricina greşelii şi nesăbuinţei mele, făgăduiesc şi jur pe Dumnezeu atotputernicul, întrupat în Sfânta Treime, şi pe judecata Lui, să mă supun în totul vrerii părinteşti şi să nu încerc niciodată, în nicio împrejurare, să capăt ori să râvnesc, ori să primesc această moştenire. Recunosc ca urmaş adevărat la tron pe fratele meu, ţareviciul Piotr Petrovici [213]. Sărut Sfânta Cruce şi semnez cu mâna mea".

Întreaga adunare se îndreaptă apoi spre catedrala Adormirea Maicii Domnului. În amvon, în faţa sfintelor uşi deschise, stă noul arhiepiscop al Pskovului, Teofan Prokopovici, îmbrăcat în odăjdii, cu crucea în mână. Lângă el se află ţarul. În faţa evangheliilor, Aleksei ia foaia de hârtie pe care i-o întinde Şafirov şi citeşte, la rându-i, cu glas pierdut, actul de renunţare la tron.

În acest timp, în Piaţa Roşie, mulţimea ascultă un pomelnic nesfârşit al cusururilor şi al faptelor mârşave ale ţareviciului. I se reproşează tot: lenea, beţia, prieteniile îndoielnice, desfrâul, nerecunoştinţa faţă de un tată îngăduitor, purtarea ruşinoasă faţă de o soţie vrednică de toată preţuirea. „Chiar când soţia lui trăia, s-a încurcat cu o muiere trândavă, de neam prost, şi a trăit cu ea în păcat, părăsindu-şi soţia după lege, care a şi murit, de altfel, de boală, firește, dar şi în urma suferinţei pe care i-a pricinuit-o viaţa destrăbălată a soţului ei", spune documentul. Şi mai departe: „Cu toată ruşinea în care fuga fiului nostru ne-a târât în faţa lumii şi cu toate minciunile pe care le-a răspândit pe seama noastră – fapte care ar trebui să fie pedepsite cu moartea –, ca tată şi suveran, ne milostivim de dânsul în sufletul nostru de părinte, îi iertăm aceste fapte rele şi-l scutim de orice pedeapsă. Dar, ţinând seama de nesăbuinţa lui şi de greşelile arătate mai sus, nu putem, pentru că nu ne permite conştiinţa, să-l lăsăm urmaş la tronul Rusiei… Aşa că, pentru binele statului, îl îndepărtăm pe fiul nostru Aleksei de la această succesiune, numindu-l şi proclamându-l moştenitor la tron pe celălalt fiu al nostru, Piotr, cu toate că este încă la o vârstă fragedă… Cine se va împotrivi acestei hotărâri şi-l va socoti pe fiul nostru Aleksei ca moştenitor al nostru ori cine va cuteza să-i dea vreun sprijin va fi declarat trădător faţă de noi şi faţă de patrie."

Mulţimea află aşadar, cu uimire, că ţarul a schimbat ordinea succesorală, preferând un ţânc de doi ani şi trei luni unui om în toată firea, de 28 de ani. E drept că primul este fiul Ecaterinei, iar cel de-al doilea al Evdokiei, că primul întrupează nevinovăţia, iar celălalt desfrânarea, că primul se poate dovedi, cu vremea, un vrednic urmaş al faptelor lui Petru, pe când celălalt nu se gândeşte decât să le nimicească.

A doua zi, 4 februarie, ţareviciului i se cere să răspundă în scris la un şir de întrebări, în şase puncte, pentru a întări şi dezvolta

denunţurile făcute în ajun, prin viu grai. Un preambul, scris de mâna ţarului, îi aminteşte încă o dată că, dacă ascunde ceva, va fi „pedepsit cu moartea”. Ameninţarea este de prisos. Aleksei este demult gata să îndure orice ca să-şi scape pielea. După patru zile de gândire alcătuieşte un răspuns care-i cuprinde nu numai pe Kikin, Dolgoruki, Viazemski şi Afanasiev, „care i-au dat idei”, dar şi pe ţarevna Maria Alekseevna şi, indirect, pe mama lui, fosta ţarină Evdokia. De teamă că e prea puţin, mai adaugă câteva nume. Vreo cincizeci, cu totul. Va fi oare destul ca să domolească mânia ţarului?

Nici nu şi-a isprăvit bine Aleksei mărturisirea, că „vinovaţii” sunt aduşi la Moscova. Printre ei se află episcopul Moscovei, Dosifei, care recunoaşte că i-a prezis fostei ţarine apropiata moarte a lui Petru şi urcarea pe tron a lui Aleksei. În faţa prelaţilor chemaţi să-l afurisească, Dosifei strigă: „Oare sunt singurul vinovat de toate aceste lucruri? Mai bine priviţi în adâncul sufletelor voastre şi spuneţi-mi cinstit ce vedeţi! Plecaţi-vă urechea la glasul norodului! Despre ce vorbeşte norodul? Despre un om al cărui nume n-am să-l rostesc!” După ce i se iau titlurile şi rangurile, Dosifei este supus la cazne, sub numele de „Demid răspopitul”. Cu oasele frânte, mărturiseşte că a nutrit o neagră duşmănie faţă de ţarul reformator şi-l denunţă pe un unchi al lui Aleksei, Avram Lopuhin. Supus la interogatoriu, Lopuhin, fratele fostei ţarine Evdokia, bâiguie că a corespondat într-adevăr cu sora lui.

Căpitanul Skorniakov-Pisarev este trimis fără întârziere la mănăstirea Suzdal, pentru o cercetare privitoare la urzelile primei soţii a lui Petru, care trăieşte aici sub numele de maica Elena. Ceea ce descoperă aici îl uluieşte. După optsprezece ani de privaţiuni şi dizgraţie, fosta ţarină a găsit alinare în persoana căpitanului Stepan Glebov. Venit în ţinutul Suzdal cu prilejul unei recrutări, Glebov a fost mişcat de soarta nefericitei şi, cum aceasta se plângea de frigul din chilie, i-a trimis nişte blănuri. Evdokia i-a trimis o scrisoare de mulţumire; apoi, din vizită în vizită, relaţiile lor au devenit tot mai apropiate. Ajungând amanta lui Glebov, această femeie trecută de patruzeci de ani s-a lăsat pradă unei patimi nebuneşti, în vreme ce el, tânăr, ambiţios, calculat, nu se gândea decât la viitorul pe care şi-l putea asigura, cu ajutorul ei, în cazul unei schimbări de domnie.

Curând nu s-au mai ostenit să-şi ascundă legătura; se sărutau în public şi le îndepărtau pe maici ca să poată rămâne singuri. Evdokia ar fi dorit ca el să-şi lase slujba şi să vină s-o vadă mai des; din modestele sale venituri, a făcut economii la sânge ca să-i dea bani de cheltuială; a suferit pentru că Glebov era însurat, ceea ce însemna că păcatul era şi mai mare. După fiecare despărţire îşi trimiteau scrisori înflăcărate. La o percheziţie, trimisul lui Petru le-a descoperit. Niciuna nu este scrisă de mâna Evdokiei, ci de cea a maicii Kapitolina, confidenta ei, căreia i le dictase. Pe fiecare dintre aceste scrisori, nesocotitul Glebov

a notat: „Scrisoare de la ţarină”.

Skorniakov-Pisarev îşi freacă mâinile. Roadele sunt peste aşteptări: nouă scrisori de dragoste, pe care le va pune pe masa ţarului. Petru le citeşte cu un amestec de indignare, silă şi gelozie târzie: „Unde-ţi sunt gândurile, tătucule, acolo sunt şi ale mele; unde-ţi sunt vorbele, acolo mi-e şi mie inima; sunt cu totul în voia ta…”; „Nu uita dragostea ce-ţi poartă o femeie atât de nefericită încât este de mirare că i-a mai rămas un suflet…”; „Lumina ochilor mei, cum aş putea trăi pe pământ departe de tine? Poartă măcar, inima mea, inelul ce ţi-am dat şi iubeşte-mă puţin, numai puţin. Am poruncit să mi se facă unul la fel… Nepreţuitul, adoratul meu, lăbuţa mea dragă *(lapuşka)*, răspunde-mi… Vino să mă vezi mâine, nu mă lăsa să mă prăpădesc de dor. Ţi-am trimis o cravată, poart-o, sufleţelule! Nu porţi nimic din toate câte ţi-am dăruit. Să fie un semn că nu-ţi mai plac?… Să uit dragostea ta, asta nu, niciodată!”; „Cine mi-a furat comoara? De ce mă laşi atâta vreme singură? Cum de nu-ţi este milă de mine?”; „Trimite-mi, inimioara mea, trimite-mi haina pe care-ţi place s-o porţi… Trimite-mi un colţ de pâine din care au muşcat dinţii tăi…”

În aceste vorbe de iubire Petru descoperă cu ciudă că Evdokia îndrăzneşte să-i dea amantului său duiosul nume de *lapuşka*, pe care i-l şoptea şi lui cu douăzeci de ani în urmă. Iar el este de părere că, deşi repudiată, prima ţarină are datoria de a-i rămâne credincioasă până la moarte. Soţia ţarului este soţia ţarului pentru totdeauna. Oricum, nu se află nici urmă de politică în aceste dulcegării sentimentale ale unei femei care s-a trezit la viaţă. Asta nu înseamnă că Evdokiei şi iubitului ei nu li se cuvine o pedeapsă pilduitoare. Porunceşte să fie aduşi amândoi la Moscova.

În timpul călătoriei, Evdokia îi scrie ţarului: „Prea milostive suveran, demult (nu-mi mai amintesc prea bine când anume), am fost tunsă la mănăstirea Suzdal şi am fost botezată cu numele de Elena; după care am purtat, timp de o jumătate de an, rasa călugărească. Nedorind însă să mă călugăresc, am lăsat veşmântul religios şi am trăit în taină în această mănăstire, ca laică… Astăzi îmi pun nădejdea în omenia nemărginită a Maiestăţii Voastre. Vă cad la picioare pentru a vă cere iertarea păcatului meu, ca să nu mor de o moarte nedemnă. Făgăduiesc să mă călugăresc din nou şi să rămân astfel până la moarte… Cea care a fost soţia Domniei Tale, Evdokia”.

La întrebările comisiei de cercetare, răspunde în scris: „Recunosc că am trăit cu Stepan Glebov, lucru de care sunt vinovată. Scris de mâna mea. Elena”. Neagă însă orice gând rău îndreptat împotriva ţarului. Glebov face la fel. Deoarece se încăpăţânează să rămână mut la principalele capete de acuzare, este bătut cu cnutul, ars cu fierul roşu; i se frâng coastele, i se smulg bucăţi de carne cu cleştele; este aruncat într-o celulă plină de ţepuşe de lemn, care-i sfârtecă picioarele

desculţe la fiecare pas. În ciuda tuturor suferinţelor, nu recunoaşte că ar fi amestecat într-un complot şi nu denunţă pe nimeni. Ca să afle mai mult, anchetatorii poruncesc să fie biciuite cincizeci de călugăriţe; unele îşi găsesc sfârşitul sub lovituri.

Ţarul ia parte la toate aceste cazne şi ascultă cu nesaţ horcăielile şi gemetele nefericiţilor. Din mărturii se vădeşte că ţareviciul Aleksei se bucură de o mare simpatie în popor, copleşit de povara birurilor, în rândurile clerului sărăcit şi ale vechii nobilimi umilite, dar că nu este nicidecum în fruntea vreunei organizaţii şi cu atât mai puţin a vreunui partid. În faţa anchetatorilor se află prietenii lui Aleksei, şi nu nişte complotişti. Nu-i nimic. Judecata trebuie să-şi urmeze cursul. Dată fiind însemnătatea maşinăriei judecătoreşti puse în mişcare, sentinţa nu poate fi decât foarte aspră.

La 14 şi la 16 martie 1718 tribunalul, alcătuit din miniştri ai ţarului, îi condamnă pe Kikin, Glebov, Dosifei la „moarte în chinuri", pe părintele econom Pustînnik şi pe dascălul Juravski la „moarte prin execuţie", pe prinţul Şcerbatov la tăierea limbii şi a nasului; unii vor avea parte de cnut, alţii de ocnă, alţii de exil; alţii, ca Viazemski şi Dolgoruki, scapă doar cu confiscarea averii. Dosifei răspopitul, tras pe roată, găseşte puterea să-i strige ţarului în faţă, înainte de a-şi da sufletul: „Dacă-l duci pe fiul tău la moarte, sângele lui va cădea asupra ta şi asupra alor tăi, din tată-n fiu, până la ultimul ţar! Îndurare pentru fiul tău! Îndurare pentru Rusia!" După supliciu, Dosifei este decapitat; trupul este ars, iar capul înfipt într-o ţeapă. Lui Kikin, călăul îi frânge braţele şi picioarele. „Fu supus unor chinuri lente, scrie trimisul austriac Pleyer, cu pauze, ca să aibă vreme destulă să sufere." A doua zi, Petru vine să se uite la trupul acesta sângerând, ţintuit pe roată, care încă mai respiră. După unele mărturii, ţarul l-ar fi întrebat pe muribund: „Cum ai putut, tu care ai atâta minte, să te amesteci în aşa ceva?" La care Kikin i-ar fi răspuns: „Mintea are nevoie de spaţiu, iar tu vrei s-o înăbuşi" [214]. Ţeasta nefericitului zboară. Călăul o ridică şi o înfige într-o ţepuşă ca s-o arate mulţimii încremenite. Cel de-al treilea osândit „la moarte în chinuri" este Glebov, iubitul fostei ţarine. Pentru el – şi numai pentru el – ţarul a ales ţeapa. Fiindcă este foarte frig, ceea ce i-ar putea scurta suferinţa, vinovatul este înfăşurat într-o blană; i se pune pe cap o căciulă, iar în picioare cizme îmblănite, după care este tras în ţeapă. Cumplita agonie avea să ţină de la trei şi jumătate după-amiază până a doua zi la şapte şi jumătate seara.

În schimb, Evdokia scapă cu viaţă, dar este dusă la o mănăstire îndepărtată, în nord, pe malul lacului Ladoga. Înainte de a fi închisă în mănăstire, este biciuită de doi călugări în arhondaric, în faţa tuturor [215]. Ţarevna Maria Alekseevna este întemniţată în fortăreaţa Schlusselburg. Dintre ceilalţi aşa-zişi complici, prinţesa Troekurova, câteva călugăriţe şi câţiva nobili sunt biciuiţi cu cnutul; prinţesa

Anastasia Goliţîna, care ştia de legătura Evdokiei cu Glebov, dar nu-i denunţase autorităţilor, este aruncată la pământ, în mijlocul soldaţilor, şi bătută cu vergile. Pe urmă, este trimisă înapoi la soţul ei, care o pune să se întoarcă la părinţi.

Petru îl sileşte pe Aleksei să ia parte la chinurile cele mai cumplite şi simte o plăcere sadică văzându-i tulburarea. Parii de fier în care au fost înfipte cu douăzeci de ani în urmă capetele streliţilor au fost curăţaţi şi „împodobiţi" cu capete noi. „În oraş, scrie trimisul Pleyer, în piaţa cea mare, înaintea palatului (Kremlin), unde avuseseră loc execuţiile, se înălţa un eşafod pătrat din piatră albă, înalt cam de şase coţi, înconjurat de pari în care erau înfipte capetele celor morţi. În mijlocul eşafodului se află o piatră cam de un cot, pe care erau clădite trupurile sfârtecate ale celor ucişi, cel al lui Glebov părând aşezat în mijlocul tuturor." În seara ultimei execuţii, Petru adună „Conciliul marii maimuţăreli" şi, împreună cu tovarăşii săi deghizaţi, trage o beţie de pomină. Este ales un nou „prinţ-papă", Piotr Buturlin, în locul lui Nikita Zotov, care a murit. În timpul petrecerii, lui Buturlin i se dau veşmintele caraghioase: sutana şi mitra. Petru a găsit răgazul, în zilele sângeroase ale anchetei, să facă însemnări amănunţite despre această ceremonie blasfematorie. Sub un baldachin de catifea se înalţă un tron făcut din butoiaşe şi împodobit cu lampioane care nu sunt altceva decât sticle de vin. Pe rând, toţi vin să se închine în faţa „Sfântului Părinte al beţivanilor", care ţine într-o mână o cruce făcută din cozi de pipă. Deasupra capului său se află o icoană a lui Bachus. „Prinţul-papă" le dă tuturor binecuvântarea, atingându-i cu o băşică de porc muiată în votcă şi îndemnându-i să bea dintr-un polonic uriaş plin cu rachiu amestecat cu piper. Cheflii cântă în cor cântece deocheate. Apoi se aşază la masă, într-o gălăgie de nedescris. Cot la cot, înfulecă, beau, râgâie, dau drumul la vânturi fără grijă, la câţiva paşi numai de eşafodul unde zac leşurile prietenilor lui Aleksei. Dregători venerabili, beţi turtă, se sfădesc, se pălmuiesc, se trag de păr, pentru ca apoi să se împace într-o clipă şi să se îmbrăţişeze plângând. Pentru că un boier bătrân nu vrea să bea, vecinul îi toarnă votcă pe gâtlej cu pâlnia. „Prinţul-papă" varsă, de pe tron, pe perucile chefliilor din jurul mesei.

A doua zi, 18 martie 1718, ţarul pleacă la Sankt Petersburg. Aleksei îl urmează, împreună cu alţi acuzaţi a căror soartă nu a fost încă hotărâtă. Ţareviciul este însă liniştit la gândul că oasele frânte şi capetele retezate i-au potolit căpcăunului Rusiei setea de sânge. Cât despre el, nu simte niciun strop de milă faţă de victimele măcelărite din cauza lui. Ura şi duşmănia l-au înăsprit. A scăpat cu viaţă, nimic altceva nu mai contează. De îndată ce Eufrosina va ajunge la Petersburg, se vor căsători. Deocamdată se află încă la Berlin, sarcina împiedicând-o să-şi continue călătoria. Îi scrie că a cinat cu tatăl său,

că totul merge bine, că odată scăpat de grija moştenirii tronului se simte de-a dreptul uşurat: „Ştii bine că n-am avut niciodată o altă dorinţă decât să trăim liniştiţi la Rosşestvienka. Nu doresc nimic altceva decât să fiu cu tine şi să trăim liniştiţi până la sfârşitul zilelor noastre”.

În aşteptarea revederii, Aleksei bea mai vârtos ca niciodată; poate ca să uite sângele vărsat din vina lui. Locuieşte într-o casă lângă Palatul de Iarnă, sub pază severă, aşa cum a hotărât ţarul. La 13 aprilie 1718, în duminica Paştelui, schimbă cu Ecaterina cele trei săruturi de pace, se aruncă la picioarele ei şi o roagă fierbinte să-l înduplece pe ţar să-l lase să se însoare cu Eufrosina. Ecaterina nu spune nici da, nici nu, dar este înduioşată până la lacrimi. Ţarul îl îmbrăţişează şi el pe Aleksei, de trei ori, după obiceiul creştinesc. Să-l fi iertat oare? Ţareviciul este însufleţit de această nădejde nebunească la atingerea obrazului ras şi a mustăţilor subţiri. Mirosul atât de cunoscut al tatălui său îl învăluie.

Eufrosina soseşte după două zile. În timp ce se pregăteşte pentru bucuria întâlnirii, Aleksei află că iubita sa a fost dusă direct la fortăreaţa Petropavlovskaia. Sunt interogaţi mai întâi servitorii tinerei femei. Îndată după naştere, Eufrosina este scoasă din închisoare şi dusă, într-o barcă acoperită, la Peterhof, reşedinţa de vară a lui Petru[216]. Aici, ţarul însuşi stă de vorbă cu ea, privind-o drept în ochi şi nădăjduind să afle lucruri noi. Eufrosina nu are decât un singur gând: să scape cu viaţă. Ghicind că ţarul aşteaptă de la ea ceva care să înăsprească învinuirile, aruncă totul asupra lui Aleksei, descriind în amănunţime toate gesturile, toate faptele care i-ar putea dăuna iubitului ei. Petru înregistrează cu vădită plăcere unele amănunte care-i lipsesc, dar mărturisirile Eufrosinei îl dezamăgesc, pentru că nu aduc de fapt nimic nou. La cererea sa, Eufrosina îşi întăreşte mărturisirea în scris: „Aleksei i-a trimis adesea împăratului scrisori în care se plângea de tatăl lui… Aflând despre răscoala trupelor din Mecklemburg, s-a bucurat, pentru că a dorit întotdeauna să moştenească tronul; din pricina asta a şi plecat… Aflând că fiul mezin al ţarului este bolnav, mi-a spus: «Vezi, tatăl meu face ce vrea, dar şi Dumnezeu face ce vrea…». Mai spunea încă: «Atunci când am să fiu ţar, am să locuiesc la Moscova, iar Petersburgul nu va mai fi decât un oraş oarecare; nu mă voi îngriji de corăbii, nu voi avea flotă, nu voi păstra decât câteva trupe pentru apărarea ţării, nu voi porni război împotriva nimănui, vechiul imperiu are să-mi ajungă… Poate că tata are să moară sau poate că va izbucni vreo răscoală. Nu ştiu de ce tata nu mă iubeşte şi de ce vrea să-l lase moştenitor pe fratele meu, care nu este decât un mormoloc. Crede că nevasta lui, mama mea vitregă, este deşteaptă, dar când el va muri vom avea pe tron o femeie. Nu e bine. Poporul se va ridica. Unii vor fi de partea fratelui meu, alţii de partea

mea…»”.

Pe când se aflau la Neapole, Aleksei i-a dat Eufrosinei, ca s-o ardă, ciorna unei scrisori către doi episcopi şi către Senat. Ea n-a distrus-o însă, în nădejdea tainică de a o folosi la nevoie, ca monedă de schimb. Ţarul avea să-i fie recunoscător pentru că a fost prevăzătoare şi credincioasă. Îi întinde hârtia. Petru citeşte: „Pricina care m-a făcut să-mi părăsesc patria iubită nu este alta, aşa cum o ştiţi de altfel, decât grijile mele neîncetate şi hotărârile anapoda cărora le sunt mereu victimă nevinovată, dat fiind că, la începutul anului trecut, puţin a lipsit să nu fiu nevoit să îmbrac rasa călugărească, fără să fi avut vreo vină, după cum iarăşi ştiţi”. *Post-scriptumul* este încă şi mai obraznic: „Se va spune, pentru a şterge cu totul amintirea mea în rândul poporului, că nu mai sunt în viaţă sau cine ştie ce altă răutate de felul ăsta. Să nu credeţi. Mulţumită lui Dumnezeu şi binefăcătorului meu (împăratul Carol al VI-lea), sunt în viaţă şi mă aflu în siguranţă. Vă trimit acest mesaj pentru a spulbera orice altă părere în privinţa mea”. Această scrisoare, oprită de cancelaria de la Viena, n-a ajuns niciodată la destinaţie. Aflând acest lucru, Petru este cuprins de o bucurie sălbatică. Zdrobită şi fericită, Eufrosina nu mai are nimic de spus. După ce a stors-o ca pe o lămâie, ţarul porunceşte să fie dusă înapoi, cu barca, la fortăreaţa Petropavlovskaia. Puţin după aceea va fi închis acolo şi Aleksei, care încă nu şi-a văzut iubita.

Într-o zi, ţareviciul este scos din celulă şi dus la Peterhof. După ce a stat între zidurile mustind de umezeală, iată-l în încântătorul pavilion „Mon Plaisir”, pe malul Nevei. Petru îi vine în întâmpinare, dar Aleksei abia dacă-i aruncă o privire. Atenţia îi este atrasă de o siluetă cunoscută, alături de ţar: Eufrosina. Nu mai are pântecele acela uriaş de femeie însărcinată. Până şi chipul e altul: palid, aspru, îndărătnic. Iar deasupra chipului duşmănos, claia de păr roşu, ca flăcările iadului. Vrea să alerge spre ea, dar gărzile îl opresc. De la primele cuvinte înţelege că l-a trădat. De fiecare dată când încearcă să se dezvinovăţească, Eufrosina îi taie vorba, cu glas de gheaţă. Părăsit de cea în care-şi pusese toată nădejdea, se prăbuşeşte. Dacă voia să trăiască, era numai din iubire pentru Eufrosina. Dar acum, la ce bun să mai lupte? N-au decât să facă ce vor cu el. Poate că-l va potoli pe ţar luând asupra lui toate relele, adevărate ori nu. Nemaigăsind piedici, mânia ţarului s-ar risipi ca fumul.

Scârbit, obosit, deznădăjduit, Aleksei recunoaşte tot ce i se pune în spinare. Ba mai face şi declaraţii în scris. La 26 mai, îndemnat de Tolstoi şi de Buturlin, merge până acolo încât îi scrie tatălui său un bilet cât se poate de compromiţător: „La ultimul interogatoriu, am spus că dacă răzvrătiţii m-ar fi chemat în fruntea lor, în orice clipă (chiar în timpul vieţii Domniei Tale), aş fi primit”.

Ţarul dă de îndată o nouă proclamaţie care dezvăluie rătăcirile

fiului său şi-l învinuieşte că a vrut să înşele justiţia ascunzând o parte din adevăr. În timpul unor noi interogatorii, Aleksei, ajuns la capătul puterilor, îşi mai denunţă câţiva prieteni, printre care pe duhovnicul său Ignatiev. Toţi sunt biciuiţi, supuşi la cazne şi recunosc în cele din urmă că au dorit moartea ţarului. Vor fi decapitaţi.

Petru ar vrea să pătrundă în mintea supuşilor săi, ca să le ghicească uneltirile. I se pare că Rusia colcăie de trădători; zâmbetele cele mai sincere îi trezesc bănuieli. Pedepsele sângeroase pe care le-a poruncit îi împing cruzimea tot mai departe. Prins în maşinăria interogatoriilor şi a torturilor, nu ştie cum să facă să pună capăt vărsării de sânge. Unde să se oprească? Cine-ar trebui oare să stea în vârful mormanului de cadavre?

Iată ce scrie într-un raport Weber, rezident al Hanovrei: „În acest stat, totul se va sfârşi într-o zi cu o cumplită nenorocire. Milioane de suflete cheamă cerul în ajutor împotriva ţarului. Ura care mocneşte pretutindeni n-are nevoie decât de o boare de vânt ca să se aprindă. Nu mai lipseşte decât o căpetenie". N-o fi cumva chiar ţareviciul? Rusia este fără îndoială bolnavă, suferă din cauza lui Aleksei, îşi spune ţarul. Răul trebuie smuls din rădăcină. Mănăstirea ori moartea? Petru şovăie.

La 13 iunie 1718 trimite o scrisoare mitropoliţilor, episcopilor, arhiepiscopilor, cerându-le părerea în legătură cu pedeapsa ce i se cuvine ţareviciului: „Cu toate că a ascuns cea mai mare parte a faptelor, adică planul de răscoală împotriva noastră, tatăl şi suveranul lui, ne amintim de cuvintele Domnului, care spune că în asemenea împrejurări se cuvine să cerem povaţa preoţilor, aşa cum scrie în rândul al 17-lea din *Deuteronom*. Dorim deci ca voi toţi, arhiepiscopi şi preoţi, care purtaţi cuvântul Domnului, să cercetaţi în Sfintele Scripturi ceva care să ne arate ce pedeapsă i se cuvine fiului nostru, pentru purtarea sa nesăbuită, precum aceea a lui Avesalon… Ne veţi da după aceea răspunsul în scris, semnat de mâna fiecăruia. Vom putea astfel să luăm o hotărâre fără a ne încărca în vreun fel conştiinţa. Ne încredinţăm vouă aşadar, ca unor păzitori de nădejde ai poruncilor Domnului şi ca unor păstori credincioşi ai turmelor lui Hristos, şi vă chemăm, în numele Judecăţii Domnului şi al sfintei voastre datorii, să vă feriţi de patimă şi de minciună".

Adunarea prelaţilor răspunde cu prudenţă, aducând nouă pilde din Vechiul Testament, care-i îngăduie unui tată să-şi pedepsească fiul cu cea mai mare asprime, şi şapte pilde din Noul Testament, care îndeamnă la înţelegere şi milă. Încheierea este o plecăciune în faţa puterii: „Aceste lucruri nu sunt în puterea noastră, căci cine oare ne-a făcut judecători ai aceluia care hotărăşte asupra noastră? Cum oare mâinile şi picioarele ar putea porunci capului? Pe de altă parte, noi nu putem judeca decât ceea ce ţine de duh, fiindcă judecata noastră este

duhovnicească, iară nu ceea ce ţine de carne şi sânge; tagma bisericească nu are puterea sabiei de oţel, ci doar pe cea a duhului… Supunem toate aceste gânduri prea luminatului nostru monarh, cu toată umilinţa, şi suntem încredinţaţi că va face ceea ce va găsi de cuviinţă, cu voia Domnului. Dacă va voi să-l pedepsească pe vinovat pe măsura greşelii sale, are pildele din Vechiul Testament. Dacă va voi să-l ierte, are pilda lui Hristos care l-a primit pe fiul risipitor, a lăsat-o să plece pe femeia necredincioasă care urma să fie ucisă cu pietre şi a venit în loc de jertfă cu iertarea. Aşadar, sufletul ţarului este în mâinile Domnului. Să hotărască deci aşa cum îi va arăta Domnul.”

Citind acest document, Petru încearcă un sentiment ciudat, de gol, ca şi cum şi-ar fi pierdut orice reazem. Luându-i Bisericii autoritatea, nu se mai poate bizui pe ajutorul ei. E singur, în mijlocul unui popor înfricoşat şi lipsit de voinţă. Şi totuşi, temându-se poate de Dumnezeu, nu vrea să ia asupră-şi răspunderea unei osânde pilduitoare. Nu el, ci o înaltă Curte va trebui să-i judece fiul şi să-l condamne. Alege membrii acestei curţi dintre miniştri, senatori, funcţionari, dregători, generali, ofiţeri – cu totul, o sută douăzeci şi şapte de persoane.

Tribunalul ad-hoc se adună în sala de şedinţe a Senatului, în prezenţa lui Petru. Palatul a fost împrejmuit cu un gard înalt de lemn şi pus sub pază straşnică. Între timp, ţareviciul a fost dus în bastionul Trubeţkoi. Un întreg aparat de tortură a fost pregătit din vreme, în vecinătatea celulei. La 17 iunie 1718, prizonierul este adus pentru prima oară în faţa celor chemaţi să-l judece; după interogatoriu, aceştia socotesc că răspunsurile nu sunt destul de limpezi şi hotărăsc să-l supună la cazne.

Două zile mai târziu, Aleksei este dus în camera de tortură, spânzurat de mâini în aşa fel încât picioarele să nu atingă duşumeaua şi să atârne cu toată greutatea de braţele răsucite. I se dau pe spinare douăzeci şi cinci de lovituri de cnut, care-i sfâşie pielea. Aleksei urlă de durere şi recunoaşte din nou, icnind, tot ce mărturisise. Petru este de faţă. Aşteaptă după fiecare lovitură o mărturisire care să-i hrănească ura. Mirosul de sânge şi de sudoare îl întărâtă. Când călăul îl priveşte întrebător, îi spune: „Dă-i-nainte!” Tortura trebuie întreruptă, din ordinul medicului. Aleksei nu mai este decât o zdreanţă sângerândă: îi curg balele şi-i clănţăne dinţii. Este dus în celulă, unde medicul îi îngrijeşte rănile. Apoi este lăsat în pace timp de trei zile.

La 22 iunie, Tolstoi, care face pe judecătorul de instrucţie, vine în celula lui Aleksei şi-l sfătuieşte să scrie cu umilinţă o mărturisire a tuturor greşelilor sale, mai amănunţită şi mai sinceră decât cele de dinainte, spre a-şi îndupleca părintele. Aleksei ia tocul în mâna dreaptă, pe care abia o poate mişca de durere, şi începe să scrie: „Pricina neascultării mele faţă de tatăl meu este aceea că, din copilărie, am trăit în preajma mamei mele şi a femeilor, şi n-am

învăţat nimic decât fleacuri, pentru care aveam de altfel o aplecare firească… Tatăl meu, dorind să deprind ceea ce se cuvine unui fiu de suveran, mi-a poruncit să învăţ limba germană şi alte lucruri pe care le dispreţuiam din tot sufletul; aşa că nu mi-am văzut de învăţătură fiind cuprins de lene şi neavând nici cea mai mică bunăvoinţă. Cum tatăl meu era adesea, pe vremea aceea, în expediţii de război, Viazemski şi Narîşkin, văzând că nu am nicio plăcere în afară de cărţile bisericeşti, că nu fac decât să-mi petrec vremea flecărind şi bând cu popii şi călugării, nu numai că nu mă opreau, ci mă îndemnau s-o fac şi-mi ţineau chiar tovărăşie… Aşa că, încetul cu încetul, m-au îndepărtat de tatăl meu. Am ajuns să urăsc nu numai ocupaţiile militare ale tatălui meu, dar chiar şi pe el însuşi… Dacă, pentru a ajunge pe tron, am ales altă cale decât aceea a supunerii, aceasta este pentru că, se vede limpede, mă abătusem de la calea cea dreaptă şi nu doream să urmez pilda tatălui meu. Cum altfel puteam fi moştenitorul tronului, decât aşa cum am făcut-o, încercând să capăt ceea ce mi se cuvenea cu ajutorul străinilor? Dacă împăratul (Austriei) mi-ar fi dat, aşa cum o făgăduise, o armată ca să pot câştiga coroana Rusiei, nu m-aş fi dat în lături. Dacă împăratul ar fi dorit soldaţi ruşi ca să pornească împotriva oricărui duşman sau dacă ar fi avut nevoie de o mare sumă de bani, i-aş fi dat fără şovăire. Le-aş fi făcut chiar daruri preţioase miniştrilor şi generalilor săi. Cât despre trupele pe care mi le-ar fi dat ca să câştig coroana Rusiei, le-aş fi ţinut pe cheltuiala mea. Aşadar, n-aş fi cruţat nimic spre a-mi vedea dorinţa împlinită.”

După ce semnează, Aleksei se întreabă cu groază dacă nu cumva, zugrăvindu-se în cele mai întunecate culori, n-a căzut în vreo capcană. Prea târziu însă. Tolstoi înşfacă documentul şi pleacă.

La 24 iunie, Aleksei este dus iarăşi în camera de tortură, şi de această dată în prezenţa lui Petru. Cincisprezece lovituri de cnut pe spinarea încă brăzdată de semnele bătăii dinainte. Rezultatul: nimic sau aproape nimic. Nemaiştiind ce să spună, Aleksei zice gemând că i-a scris mitropolitului Kievului îndemnându-l să cheme poporul la răscoală. Apoi tace. Nu mai poate vorbi. Doctorul se teme ca nu cumva să moară. Este dezlegat de funiile care-l ţineau atârnat de tavan. În aceeaşi zi se întruneşte Înalta Curte. Cei o sută douăzeci şi şapte de judecători ştiu prea bine ce aşteaptă ţarul de la ei. Niciunul nu se gândeşte să-l supere, acordându-i acuzatului circumstanţe atenuante. Hotărârea este luată în unanimitate. Verdictul este semnat printre alţii şi de Menşikov, de marele amiral Apraksin, de cancelarul Golovkin, de vicecancelarul Şafirov, de Piotr Tolstoi şi de „prinţul-papă” Buturlin… Toate marile nume ale ţării. Dacă lipsesc unele semnături de pe document, aceasta este pentru că mulţi dintre magistraţii improvizaţi nu ştiu să scrie. „24 iunie 1718… Noi, subsemnaţii, miniştri, senatori şi funcţionari, militari şi civili, adunaţi în sala Senatului, la Sankt

Petersburg, după o îndelungată chibzuinţă şi călăuziţi fiind de credinţa noastră creştină, urmând poruncile cereşti din Vechiul şi Noul Testament, din Sfintele Scripturi ale Evangheliei şi Apostolilor, canoanele şi legile sfinţilor părinţi şi ale stăpânilor Bisericii, legile împăraţilor romani şi greci şi ale celorlalţi suverani creştini, precum şi legile ruseşti, am hotărât, în unanimitate şi fără şovăire, că ţareviciul Aleksei, pentru greşelile sale şi nesupunerea sa faţă de suveranul şi tatăl său, ca fiu şi supus al Maiestăţii Sale, merită pedeapsa cu moartea."

Acum este rândul lui Petru: să comute pedeapsa ori să-l lase pe călău să-şi facă datoria? Ecaterina îl sfătuieşte să dea totul uitării. „Mulţumeşte-te să-l trimiţi la mănăstire să se călugărească. Blestemul morţii lui are să cadă asupra ta şi a urmaşilor tăi." Ceilalţi consilieri tac, de teamă să nu-l supere. Nimeni în Rusia nu mai îndrăzneşte parcă să respire.

Deodată, o lovitură de trăsnet: se zvoneşte că Aleksei ar fi murit, la 26 iunie, în celulă. A doua zi, Petru dă publicităţii un raport, alcătuit de Şafirov, Tolstoi şi Menşikov, privitor la moartea ţareviciului: „La rostirea sentinţei tribunalului împotriva fiului nostru, noi, tatăl său, ne-am simţit sfâşiat între mila firească pe de o parte, iar pe de altă parte, grija de a păstra liniştea în imperiul nostru. Nu am putut lua nicio hotărâre, lucrurile fiind mult prea grave. Dumnezeul cel Atotputernic a voit însă, în marea Sa bunătate, să ne dezlege de îndoieli şi să scape de primejdie şi de ruşine casa şi ţara noastră. Ieri, 26 iunie, i-a rupt firul vieţii ţareviciului Aleksei. Acesta a murit din cauza unei boli grave, care l-a doborât în clipa în care citea sentinţa de moarte şi şirul nelegiuirilor făptuite împotriva noastră şi împotriva statului. La început, boala a fost ca un fel de apoplexie. Apoi, ţareviciul şi-a venit cu totul în simţiri, s-a spovedit, a primit creştineşte Sfântul Maslu şi ne-a chemat să-l vedem, ceea ce am şi făcut, însoţit de toţi miniştrii şi senatorii noştri, uitând de toate faptele sale rele. A mărturisit sincer toate mârşăviile făptuite împotriva noastră, a plâns amar şi a primit iertarea pe care se cuvenea să i-o dăm ca tată şi ca suveran. Astfel, la 26 iunie, către orele şase ale după-amiezii, a trecut creştineşte în lumea celor drepţi."

Versiunea morţii lui Aleksei în urma unui atac de apoplexie nu păcăleşte pe nimeni. Umblă zvonuri de tot soiul în popor, la Curte şi îndeosebi în cercurile diplomatice. Rezidentul imperial Pleyer scrie că ţareviciului i-a fost retezat capul cu sabia ori cu securea, în închisoare; rezidentul Olandei, Jakob de By, înştiinţează Stările Generale că nefericitul a murit cu vinele tăiate de lanteţă. O oarecare domnişoară Anna Cramer, cameristă a Ecaterinei, şopteşte că ţareviciului i-a fost tăiat capul din porunca tatălui său şi că ea a trebuit apoi să coasă capul de trup, după care a ascuns cusătura sub o cravată. Peter-Henri

Bruce crede că a fost otrăvit. Alţii, printre care şi Rumianţov, susţin că ţareviciul a fost sugrumat ori înăbuşit cu perna. Mai târziu, Lefort, consilier la legaţia Saxei, şi contele Rabutin, care i-a urmat lui Pleyer, aveau să spună că la 26 iunie, *după pronunţarea sentinţei*, Aleksei a fost biciuit, fără îndoială de către tatăl său, şi a murit în chinuri. Jurnalul garnizoanei din Sankt Petersburg întăreşte această afirmaţie, arătând că la 26 iunie avusese loc un nou şir de torturi; „Acestea s-au desfăşurat, în prezenţa ţarului, de la ceasurile opt până la unsprezece dimineaţa. În aceeaşi zi, la şase seara, ţareviciul a murit". Aşadar, ţareviciul şi-a dat sfârşitul în timpul acestui ultim supliciu, după judecată, zdrobit, golit poate de sânge în urma tăierii venelor. Să fi ridicat Petru mâna împotriva fiului său? Se prea poate. După ciomag, cnutul. Ţarul n-a dispreţuit niciodată meseria de călău. Gândul i-a zburat fără îndoială, la vederea trupului neînsufleţit al lui Aleksei, la Ivan cel Groaznic, care şi el îşi ucisese fiul, în 1581, lovindu-l cu vârful ascuţit al sceptrului, într-o izbucnire nestăpânită de mânie. Ca să-şi răscumpere greşeala, Ivan s-a cufundat în post şi rugăciune. Nu este cazul lui Petru.

A doua zi după moartea lui Aleksei, ţarul sărbătoreşte, la Sankt Petersburg, nouă ani de la victoria de la Poltava. Un stindard galben cu vulturul bicefal flutură pe turnul fortăreţei Petropavlovskaia, la biserica Sfânta Treime are loc o slujbă, salvele de tun nu mai contenesc, dangătul zglobiu al clopotelor umple văzduhul. Noaptea, în pridvorul deschis al grădinii de vară, se întinde masa, la picioarele statuii zeiţei Venus; orchestra cântă melodii vesele, uşoare, focurile de artificii luminează bolta. Când membrii corpului diplomatic îi cer amănunte cu privire la doliu, cancelarul Golovin le răspunde că nu va fi niciun fel de doliu, deoarece „prinţul a murit vinovat". În timpul ospăţului, Ecaterina pare copleşită de gânduri; ţarul, în schimb, se arată plin de voioşie, după spusele lui Pleyer. Un secretar al lui Menşikov confirmă: „După cină, oaspeţii au coborât în grădina Maiestăţii Sale, unde au petrecut de minune".

În acest răstimp, în fortăreaţa Petropavlovskaia, trupul lui Aleksei este spălat, îmbrăcat şi pus în sicriu. În dimineaţa zilei de 28 iunie, sicriul este dus la biserica Sfânta Treime. Oamenii, muţi de spaimă, se perindă dinaintea trupului neînsufleţit. Duminică 29 iunie, de Sfântul Petru, patronul ţarului, alte petreceri: slujbe, salve de tun, clopote, seara ospăţ cu muzică, pe urmă lansarea la apă a unei fregate, în faţa Amiralităţii. Apoi, pe corabie, cheful obişnuit, în hohote de râs, urale şi clinchet de pahare. Cel ce ţine jurnalul garnizoanei arată: „A fost o petrecere pe cinste".

Luni, 30 iunie, are loc înmormântarea lui Aleksei, la care iau parte ţarul, ţarina, miniştri, senatori şi toţi dregătorii civili şi militari. O gloată numeroasă, care n-a încăput în biserică, aşteaptă afară. Sicriul,

îmbrăcat în catifea neagră, este aşezat pe un catafalc înalt, acoperit cu brocart şi înconjurat de o gardă de onoare, cu spadele scoase din teacă. Nu sunt oare tot ostaşii care-l păzeau pe Aleksei, legat, în faţa judecăţii? Preoţii slujesc cu smerenie. Cei mai mulţi dintre credincioşii în uniforme cu galoane încă nu s-au trezit după beţia din ajun. În minţile lor obosite, cântările preoţilor se amestecă întruna cu cântecele de pahar.

Când slujba se isprăveşte, ţarul urcă treptele catafalcului, se apleacă deasupra sicriului şi sărută buzele îngheţate ale fiului său. Martorii sunt gata să jure că are un chip omenesc şi ochii plini de lacrimi. Însă nu simte nici cea mai mică părere de rău pentru ceea ce a făcut. De data asta este încredinţat că a smuls răul de la rădăcină. Vrea să-şi arate recunoştinţa faţă de cei care l-au ajutat să împlinească această datorie atât de grea: Tolstoi cel viclean devine conte; Rumianţov, numit maior, primeşte două mii de iobagi; Eufrosina capătă ca preţ al trădării câteva lucruri care fuseseră ale ţareviciului. I se dă drumul din fortăreaţa Petropavlovskaia, se bucură de iertarea şi bunăvoinţa Maiestăţilor Lor şi se căsătoreşte până la urmă cu un ofiţer din garnizoana Petersburg, alături de care trăieşte timp de treizeci de ani în belşug şi bună înţelegere.

La sfârşitul anului 1718, Petru este pe deplin încredinţat că a luat singura hotărâre chibzuită, aşa încât porunceşte să fie bătută o medalie pe care este înfăţişată o coroană luminată de un soare biruitor, ale cărui raze străpung norii şi care poartă următoarea inscripţie: „Cerul s-a luminat”. Nu aceasta este şi părerea rezidenţilor străini. Weber, însărcinatul cu afaceri al Hanovrei, priveşte lucrurile cu asprime: „Oricât de mare ar fi dragostea monarhului faţă de supuşii lui, tot ceea ce face face singur… Tot ce a schimbat în timpul slăvitei sale domnii s-a izbit de împotrivirea ruşilor şi nu s-a putut face decât prin supunere. Nopţile de nesomn pe care le petrec gândindu-se la soarta ţării lor sunt luminate de nădejdea celor mai mulţi dintre ei că zilele Maiestăţii Sale sunt numărate şi că împărăţia va fi din nou cum a fost odinioară… Sankt Petersburg, corăbiile, marea, modelele nemţeşti şi rasul bărbii, toate obiceiurile şi limbile străine sunt pentru cei mai mulţi un vis urât. Toţi cei care au fost siliţi să se aşeze la Sankt Petersburg suspină de dorul patriei lor ca după raiul cel pierdut şi nu-şi doresc nimic altceva decât să se întoarcă în bătrâna lor Rusie plină de glod… Cum ţarul nu poate suferi această împotrivire, văzând printre altele că ţareviciul voia să meargă mai degrabă pe urmele strămoşilor decât pe ale sale, nu este de mirare că a ales mijloace deosebit de aspre, care păreau nedrepte în ochii lumii şi potrivnice dreptului naţiunilor, dar care erau socotite ca fiind nimerite de către cei care puteau chibzui aceste lucruri.” În continuarea raportului, Weber foloseşte limbajul cifrat. „Ţara aceasta, scrie el, va avea o

soartă crâncenă, pentru că milioane de oameni plâng din pricina ţarului, iar plânsul lor se ridică la ceruri, şi în sufletul fiecărui om mocneşte o scânteie de mânie care nu aşteaptă decât vântul şi îndemnul ca să aprindă focul.” Ca şi cum ar fi citit aceste rânduri, Petru avea să încerce să-i lămurească pe boieri, la câteva luni după judecată: „M-aţi văzut pedepsind nelegiuirile unui fiu nevrednic, fătarnic şi viclean peste fire… Nădăjduiesc că v-am putut astfel încredinţa că dorinţa mea cea mai arzătoare este să fac din poporul rus un popor puternic şi temut, să aduc belşugul în ţinuturile mele. Dorinţa aceasta mi-a adus mie amară suferinţă, iar supuşilor mei grele pierderi de sânge şi de bani. Însă tot ce-am făcut ar fi fost nimicit la mai puţin de un an de la moartea mea, dacă n-aş fi rânduit lucrurile cum se cuvine, aşa cum am făcut”. **[217]**

Amintirea lui Aleksei rămâne totuşi în sufletul norodului, asemenea chipului unui martir întrupând Sfânta Rusie. Dacă ar fi ajuns pe tron după moartea tatălui său, le-ar fi dat din nou puterea preoţilor şi boierilor cu bărbi lungi, nu s-ar mai fi războit cu nimeni şi şi-ar fi întors faţa de la Europa cea nelegiuită. Să fie într-adevăr mort? Unii spun că nu. Falşii Aleksei nu întârzie să se ivească pretutindeni în ţară. Sunt găsiţi cinci, în cinci ani.

Petru nu se sinchiseşte. A izbutit să strivească minţile înapoiate sub o teroare mai cumplită decât aceea care urmase execuţiei streliţilor. Opoziţia este decapitată. Ţarul îşi poate vedea liniştit de ceea ce i-a hărăzit soarta: să aducă măreţia Rusiei, împingând graniţele cât mai departe şi ridicându-şi supuşii prin învăţătură. Afară sabia, înăuntru ciomagul. Dacă asta înseamnă astăzi, pentru unii, suferinţă, gândeşte Petru, viitorul are să-i dea dreptate.

—— || ——

1718 este, pentru ţarul Petru, anul a două morţi însemnate: cea a fiului său Aleksei şi cea a duşmanului său dintotdeauna, Carol al XII-lea. Regele Suediei este ucis de un glonte, la 30 noiembrie, în faţa fortăreţei Fredrikshald **[218]**. Sora sa, Ulrika-Eleonora, care îi urmează la tron în martie 1719, ordonă executarea lui Goertz, acuzat de a se fi înţeles cu ruşii, şi anunţă prin plenipotenţiarii săi că Suedia nu mai este dispusă să acorde concesiuni la Baltica, ci în Germania. Răspunsul lui Petru nu se lasă aşteptat. În iulie 1719, în vreme ce tratativele bat pasul pe loc în insulele Aland **[219]**, o flotă rusă numeroasă – treizeci de corăbii mari, o sută treizeci de galere, o sută de vase mai mici – debarcă un corp de armată pe ţărmul suedez. Sute de sate, mori, prăvălii, manufacturi sunt incendiate de cazaci şi de marinarii ruşi. Un grup de cazaci ajunge chiar la o leghe şi jumătate de capitală, Stockholm.

Suedezii nu se lasă copleşiţi, în ciuda pierderilor suferite, în septembrie, congresul din insulele Aland este întrerupt. Ulrika-Eleonora a obţinut între timp sprijinul Angliei şi cel al Curţii de la Viena, care nu mai era în relaţii cu Petru de când cu povestea ţareviciului Aleksei. Manevrele subtile ale Londrei sfârşesc prin a izola diplomatic Rusia. Cu toate acestea, dacă marile puteri se declară în vorbe împotriva ţarului, în realitate, niciuna nu are mijloacele de a-şi pune în aplicare ameninţările. În mai 1720, o escadră engleză, comandată de amiralul Norris, face joncţiunea cu o escadră suedeză şi încearcă să-şi intimideze adversarul bombardându-i poziţiile. Bilanţul este derizoriu: o izbă şi o baie de aburi sunt incendiate.

În acest timp, Mengden descinde pentru a doua oară în Suedia, unde dă foc la o mie douăzeci şi şase de case ţărăneşti. Menşikov îi scrie lui Petru, pe un ton batjocoritor: „Iată ce pierdere însemnată i-au pricinuit-o Maiestăţii Voastre cele două flote reunite în insula Nargoe. La urma urmei am putea renunţa la izbă, pe care i-am dărui-o flotei suedeze, şi la baia de aburi, pe care i-am oferit-o flotei englezeşti”.

După acest simulacru de bătălie, amiralul Norris părăseşte Marea Baltică. Suedezii înţeleg că nici regele Angliei, nici regentul Franţei şi nici împăratul Germaniei nu se vor încumeta, cu toată prietenia lor, să-i sprijine într-o luptă inegală.

Între timp, Petru a acceptat medierea abilului domn de Campredon, trimis al regelui Ludovic al XV-lea, în vederea apropierii punctelor de vedere ale celor două părţi. Campredon, neobosit, stabileşte o mulţime de contacte personale, stă de vorbă cu Frederic,

soţul Ulrikăi-Eleonora, devenit rege al Suediei, corespondează cu Petru şi obţine, în cele din urmă, în aprilie 1721, convocarea unei noi întruniri a plenipotenţiarilor ruşi şi suedezi, la Nystadt.

După tratative îndelungate, Suedia primeşte să renunţe la unele teritorii, insistând însă ca ţarul să nu susţină pretenţiile ducelui de Holstein[220], nepotul lui Carol al XII-lea, la coroana Suediei. Or, tocmai ducele de Holstein este primit cu mare pompă la Sankt Petersburg, la începutul verii. Se vorbeşte chiar de viitoarea sa logodnă cu ţarevna Anna, fiica lui Petru.

Îngrijorat, Frederic hotărăşte să se supună tuturor dorinţelor ţarului, spre a îndepărta primejdia unui război dinastic. La 30 august/10 septembrie 1721 este semnată pacea de la Nystadt. Rusia primeşte pentru totdeauna Livonia, Estonia, Ingria, o parte din Karelia cu oraşul Vîborg şi insulele Oesel şi Dagoe, în schimbul sumei de două milioane de taleri, plătibilă în patru tranşe; Suedia primeşte în schimb restul Finlandei şi se angajează să nu mai intervină în afacerile ei interne; locuitorii provinciilor cedate Rusiei îşi păstrează drepturile de care se bucurau sub regimul suedez, precum şi libertatea cultului şi a învăţământului; proprietarii îşi păstrează avutul, cu condiţia să devină supuşi ai ţarului. Polonia şi Anglia sunt părţi la tratat. Nici nu se pomeneşte de ducele de Holstein.

La 3 septembrie 1721 soseşte la Vîborg un curier care-i aduce ţarului vestea că pacea a fost semnată. Văzându-şi scopurile atinse după douăzeci şi unu de ani de război, Petru nu-şi mai încape în piele de bucurie. Ajungând la Baltica, pe o mare lungime a ţărmului, a schimbat înfăţişarea Europei politice. De-acum înainte, Rusia poate respira în voie. Suferinţele şi lipsurile îndurate de popor n-au fost în zadar. Asprimea ţarului faţă de supuşii săi este într-un fel îndreptăţită de izbândă, îi scrie lui Vasili Dolgoruki: „Cursurile pentru studenţi ţin de obicei şapte ani. Şcoală noastră a durat de trei ori mai mult, dar se sfârşeşte atât de bine încât nu ne-am putea dori mai mult".

Petru revine îndată la Sankt Petersburg, urcând pe Neva, cu propria corabie. În tot timpul călătoriei, cele trei tunuri de la bord nu contenesc cu salvele; trompetele sună, tobele bat, vestind victoria. În capitală, mulţimea aleargă la debarcaderul Sfintei Treimi şi-l zăreşte de departe pe ţar, în picioare la prova corabiei, fluturând o batistă şi răcnind din răsputeri: *Mir! Mir!* (Pace! Pace!). Sare pe ţărm, neaşteptat de sprinten pentru cei patruzeci şi nouă de ani ai săi, şi aleargă la biserica Sfânta Treime, unde are loc o slujbă; între timp, în piaţă este ridicat în mare grabă un podium de scânduri şi se aduc butoaie cu bere şi cu rachiu.

La sfârşitul slujbei, Petru ajunge dintr-un salt pe platformă şi strigă către marea de capete care se întinde sub ochii lui: „Bine v-am găsit, copii! Ortodocşi, mulţumiţi-i lui Dumnezeu cel atotputernic, care ne

dăruieşte o pace binefăcătoare şi veşnică cu Suedia, după un război atât de lung şi de greu. Beau în sănătatea voastră a tuturora, care i-aţi adus patriei mărire!" Apoi, apucând un pahar cu rachiu, îl bea dintr-o înghiţitură, închinând pentru propăşirea naţiei, în mijlocul strigătelor de bucurie. Începe petrecerea. Până noaptea târziu, scutieri cu coifuri, cu o eşarfa albă pe umăr şi purtând în mână un steag alb împodobit cu frunze de laur, merg pe uliţe şi vestesc, în sunetul trompetelor, începutul unei noi ere de pace. Lumea plânge de bucurie, îl binecuvântează pe suveran, dansează, bea, cântă pe străzile luminate.

În toate zilele săptămânii următoare, o mie de oameni, adunaţi la porunca ţarului, iau parte la o uriaşă mascaradă. Înalţii dregători şi soţiile lor, îmbrăcaţi în straiele cele mai ţipătoare, păşesc într-un alai şi se învârt încet, ore în şir, în Piaţa Sfintei Treimi. Se află printre ei păstori, nimfe, spanioli, turci, indieni, măscărici. Ţarina este îmbrăcată în ţărancă olandeză, iar ţarul în marinar olandez. Merge în fruntea alaiului şi bate toba cu o vigoare neostoită. Nimeni nu cutează să iasă din rând atâta vreme cât Petru n-a dat semnalul de plecare.

În centrul serbării se afla nunta noului „prinţ-papă" cu văduva predecesorului său, Zotov, în vârstă de şaizeci de ani. Căsătoria a fost hotărâtă de ţar, în ciuda împotrivirilor celor doi. Pentru masa de nuntă, „prinţul-papă" ia loc sub un baldachin, alături de ţar; mireasa este aşezată sub un alt baldachin, alături de ţarină. Bărbaţi şi femei beau vârtos, la îndemnul lui Petru. Toţi sunt beţi, aşa că dansurile care urmează după-masă nu sunt decât o legănare întreruptă de căderi şi de râsete zgomotoase.

După ce au făcut puţină mişcare, ţarul şi ţarina îi însoţesc pe proaspeţii căsătoriţi în iatacul de nuntă, aflat la parterul uriaşei piramide de lemn cu care seamănă hanul „La Patru Fregate", peste drum de Senat. Patul este înconjurat de butoaie de vin şi de rachiu. Perechea s-a băgat în pat, dar bea înainte, închinând în cinstea Maiestăţilor Lor. Într-un târziu, Petru şi Ecaterina se retrag, închizând uşa în urma lor. În pereţii piramidei s-au făcut însă găuri, în aşa fel încât cei doi soţi să poată fi priviţi în cea mai înduioşătoare intimitate. Ţarul, ţarina şi curtenii se tăvălesc de râs urmărind mişcările chinuite şi mutrele bătrânului „prinţ-papă" şi ale jumătăţii sale, care habar n-au că sunt priviţi[221].

A doua zi, ţarul, în mare vervă, pune la cale o nouă farsă. Pe o plută este aşezat un butoi uriaş de bere, în care „prinţul-papă" pluteşte într-o covată, având în mână sceptrul împodobit cu chipul zeiţei Venus şi pe frunte coroana de cositor. Aruncă în jur priviri înspăimântate, în timp ce o luntre cu doisprezece vâslaşi trage pluta pe Neva. Convoiul este urmat de „cardinali", călări pe butoaie, cu sutana roşie ridicată până la brâu. Un marinar închipuindu-l pe Neptun învârte cu tridentul covata în care „prinţul-papă" stă chircit. Nefericitul urlă de spaimă şi

se agaţă cu mâinile de unde poate. Covata se răstoarnă, iar „prinţul-papă” se trezeşte în butoiul cu bere. Mulţimea, îngrămădită pe mal, bate din palme. La Palatul Poştelor are loc apoi un mare ospăţ. Mascarada continuă şi în zilele următoare, din ce în ce mai dezlănţuită şi mai absurdă. Nimeni nu are voie să iasă în stradă dacă nu este mascat, cei ce nu se supun poruncii fiind amendaţi cu o sută de ruble. Nebunia ţine o săptămână, după care lumea se întoarce la lucrurile serioase.

La 22 octombrie 1721, îndată după primirea textului tratatului cu Suedia, are loc o nouă slujbă la biserica Sfânta Treime. Arhiepiscopul Pskovului slăveşte înţelepciunea suveranului, iar cancelarul Golovkin rosteşte în numele Senatului o cuvântare mişcătoare la adresa lui Petru: „Măreţele fapte ale Maiestăţii Voastre, curajul fără margini, atât în politică cât şi în război, precum şi strădaniile neobosite ale Maiestăţii Voastre ne-au scos din întunericul şi din neştiinţa în care ne aflam, ridicându-ne la loc de cinste în lume, aşa încât se poate spune că Maiestatea Voastră a făcut din nimic un lucru fără seamăn, alăturându-ne popoarelor civilizate… Senatul găseşte de cuviinţă s-o roage pe Maiestatea Voastră, cu cea mai adâncă umilinţă, să primească numele de Petru cel Mare, părinte al patriei, împărat a toate Rusiile… Trăiască Petru cel Mare, părinte al patriei, împărat a toate Rusiile!”

Petru se preface uimit, apoi stânjenit, dar sfârşeşte prin a primi. Rosteşte o scurtă cuvântare, îndemnându-şi supuşii să nu lâncezească şi să nu-şi uite virtuţile războinice. Mulţimea bate din palme, trompetele sună, tunurile fortăreţei Petropavlovskaia şi ale Amiralităţii trag salve, la care răspund tunurile de pe o sută cincizeci de corăbii. Urmează ca suveranul să primească, în sala de şedinţe a Senatului, felicitările persoanelor de vază din imperiu. Petru stă pe un tron din lemn sculptat şi aurit, având deasupra vulturul bicefal. La dreapta sa se află Ecaterina, îmbrăcată într-o rochie de catifea roşie cu broderii de argint, iar la stânga prinţesele Anna şi Elisabeta, în rochii albe tivite cu fir de aur. Fiecare dintre cei ce vin să-l felicite pe noul împărat urcă treptele până la tron şi-i sărută mâna.

Toată lumea se adună pe urmă la un mare ospăţ: bărbaţii într-o încăpere, femeile într-alta. Urările curg una după alta, în sunet de tobe şi salve de artilerie. După ce a mâncat şi a băut după pofta inimii, Petru se ridică, le spune oaspeţilor să nu cumva să plece şi merge să se odihnească pe corabie, ca de obicei. Sentinelele păzesc uşile şi nimeni n-are cum să iasă, nici măcar pentru a-şi face nevoile. Ţintuiţi pe scaune, unii, mai vârstnici, adorm cu capul pe masă. În sfârşit, Petru se întoarce, proaspăt şi binedispus, după ce a tras un pui de somn, şi dă semnalul începerii dansului. Invitaţii se leagănă în silă, în ritmul polonezelor şi al menuetelor, ca să-l desfete pe monarh. La nouă seara, dansul se isprăveşte şi încep focurile de artificii. Însă meşterul

artificier este beat mort şi nu i se poate încredinţa un lucru atât de delicat. Nu-i nimic, noul împărat se pricepe la pirotehnie. Iese în goană, îşi suflecă mânecile şi aprinde cu mâna lui artificiile care vor lumina cerul întru slava sa. Se deschid încet uşile unui templu al lui Ianus, de unde ţâşnesc inscripţii luminoase care-l proclamă pe Petru I împărat al Rusiei şi se ivesc două statui, un războinic rus şi unul suedez, dându-şi mâna sub o boltă pe care scrie „Pax". Chipurile simbolice ale Justiţiei, Prudenţei şi Victoriei apar pe fundal; mii de focuri risipesc flori multicolore pe cerul întunecat; corăbiile ancorate în faţa Senatului trag salvă după salvă, zguduind pereţii gata să se prăbuşească. Îngrămădiţi la ferestre, oaspeţii scot strigăte de încântare. La colţurile de stradă, vite întregi se învârt în frigări uriaşe, votca şi vinul se revarsă în valuri, fără oprire. Poporul se înghesuie, fiecare vrând să apuce o bucată de carne şi o duşcă de băutură. Gărzile abia fac faţă mulţimii. Oamenii de rând se întreabă ce se va schimba în ţară, acum că Petru a ajuns împărat. Vor fi oare mai fericiţi ori mai săraci şi mai amărâţi? Vor plăti mai puţine biruri?

Petru a ţinut să-şi limiteze răsunătorul titlu. A primit să fie împărat a toate Rusiile, nu însă şi împărat al Răsăritului[222], cum îi sugeraseră unii. Şi-a mărginit pretenţiile la teritoriile ruseşti, ceea ce nu înseamnă că nu s-a lovit de concepţiile politice ale celorlalte state europene. Şefii misiunilor diplomatice nu-i ascund că le va fi greu să obţină de la guvernele ţărilor lor recunoaşterea sa ca împărat. Aşa se şi întâmplă: dacă Prusia, Olanda şi Suedia nu pregetă să-i recunoască noua titulatură, Austria, Anglia, Turcia, Franţa, Spania şi Polonia nu se grăbesc deloc s-o facă.

În ceea ce-l priveşte, Petru nu simte niciun fel de schimbare de când a fost învestit cu titlul imperial. Gândurile şi felul lui de viaţă sunt aceleaşi. Nestăpânit, neobosit, necruţător, îi uimeşte pe toţi cei care-l înfăţişează ca pe un uriaş lat în umeri, cu pielea smeadă, cu obrajii plini, cu gura senzuală sub o mustaţă subţire, cu privirea dominatoare, cu părul închis la culoare, creţ şi tăiat scurt. Are un neg pe obrazul drept. Merge cu paşi mari, repezi şi cu braţele atârnând, adus de spate, ca un marinar care tocmai a coborât pe uscat. Din când în când este cuprins de un tic nervos, şi atunci faţa i se schimonoseşte, iar în ochi îi luceşte o scânteie de nebunie. Nu ţine însă decât o clipă, şi trăsăturile ţarului îşi recapătă armonia. Cei din jur sunt însă înfricoşaţi, ca şi cum ar fi zărit botul unei fiare pe un chip omenesc. Ca să scape de această boală, Petru foloseşte leacuri ciudate, ca de pildă un praf preparat din rânza şi aripile unei coţofene. Nu-i place să doarmă singur noaptea, de teamă să nu-l apuce criza. Când nu împarte aşternutul cu o femeie, îi porunceşte unui ofiţer de ordonanţă sau unui servitor să se întindă alături şi-l cuprinde de umeri într-o strânsoare de fier. Vai de capul celui care mişcă ori sforăie. Va fi pedepsit şi va primi

câteva lovituri de bâtă. În campanie, la ceasul odihnei, Petru îşi pune adesea capul pe burta vreunei slugi, ca pe o pernă. Dacă omului îi chiorăie maţele, ţarul se înfurie şi loveşte.

În 1717, pe când se găsea la masă cu regina Prusiei[223], este cuprins de un spasm atât de violent încât regina se sperie şi dă să se ridice. Ca s-o liniştească, ţarul o apucă de braţ şi o strânge cu atâta putere încât regina ţipă de durere. „Ecaterina mea are oasele mai zdravene”[224], mormăie ţarul, ridicând din umeri. Petru este atât de puternic încât, din joacă, îndoaie potcoave sau înfăşoară ca pe o clătită farfuriile de argint.

Ţinuta lui Petru este întotdeauna simplă, ba chiar neîngrijită. Pălărie fără panglică, haine din postav gros roase până la urzeală, vestă soioasă, ciorapi cârpiţi, încălţări scâlciate. Câteodată îşi pune uniforma verde cu găitane roşii a regimentului Preobrajenski, cu o centură neagră pentru spadă. Ţine în mână vestita *dubina*, un ciomag zdravăn cu măciulia de fildeş pe care-l foloseşte ca să potolească, la nevoie, capetele înfierbântate. Totuşi, în zilele de sărbătoare, îşi pune o tunică roşie cusută cu fir de argint, cu revere mari, după moda franţuzească, şi cu un guler mic, suedez. Peruca închisă la culoare, nepudrată, este atât de scurtă încât i se vede părul, pe care uită mereu să-l tundă. Uneori, enervat, îşi scoate peruca şi o bagă în buzunar. Alteori uită să şi-o pună şi, fiindu-i frig, smulge peruca de pe capul unui vecin ori al unui lacheu şi-şi acoperă creştetul. Când ninge, poartă o căciulă din blană de oaie, cizme moi din piele de cerb, cu părul pe dinafară, şi un caftan îmblănit.

Cei ce vin să-l vadă dis-de-dimineaţă, fie ei ambasadori ori prinţi, îl găsesc înfăşurat într-un halat prea scurt, care nu-i acoperă nici pe jumătate picioarele păroase. Pe cap poartă o scufie de noapte din bumbac, cu panglici verzi, căptuşită cu o pânză subţire ca să absoarbă transpiraţia de pe frunte şi de pe tâmple, căci Petru asudă din belşug. Când stă de vorbă cu cineva, nu ocoleşte subiectul, ci-l atacă dintr-odată. Sub ploaia de întrebări, interlocutorii săi au de fiecare dată impresia că dau un examen cu cineva care le cunoaşte treburile mai bine decât ei. După ce i-a ghicit, îi lasă să plece, se îmbracă în grabă, dă pe gât un pahar de votcă, ronţăie un pesmet şi aleargă la şantierele marinei.

Dacă e frumos afară, merge pe jos; dacă e urât, ia o trăsurică roşie cu un singur cal. Iarna, o sanie obişnuită înlocuieşte trăsurica. Locuitorii Petersburgului îşi văd aşadar ţarul cutreierând în voie oraşul, în haine şleampete, fără escortă, ca un om de rând. Câteodată, intră la întâmplare într-o casă, cere ceva de băut şi ceva de ronţăit. Nu urcă în caleaşcă decât la recepţiile mari, când cere echipajul lui Menşikov, vestit în tot oraşul pentru bogăţia şi splendoarea lui princiară.

Întors la palat, mai bea un pahar de rachiu şi-şi vede de treabă până în clipa în care trebuie să se aşeze la masă. Uneori, între două rapoarte pe care le are de citit, trece în atelier. Lucrează de câţiva ani la un candelabru de fildeş, cu douăzeci şi patru de lumânări, pentru catedrala din Sankt Petersburg. Nimic nu-l destinde mai mult ca munca manuală. Chiar în timpul distracţiilor pe care le oferă Curţii, îi place să pună umărul, să aprindă focurile de artificii, să bată toba, să conducă dansul. În 1722, la nunta unei fiice a lui Romodanovski, face pe chelnerul-şef: îşi poartă cu un aer grav bastonul cu însemnele funcţiei, supraveghează serviciul la masă şi cere să mănânce după toţi, cu slugile, la bucătărie. Când unii oaspeţi se plâng din cauza căldurii, cere să i se aducă scule de lăcătuş şi deschide cu mâinile lui o fereastră înţepenită.

N-are nevoie decât de câteva ceasuri de somn ca să-şi refacă forţele. Cei din jur ţin cu greu pasul, mai mult gâfâind. Noaptea târziu, cu paharul în mână, stă încă de vorbă cu oaspeţii, care au obosit demult, îi năuceşte cu întrebări, porunci, sfaturi, îi face să tresară, izbucnind într-un râs zgomotos ori într-un acces de mânie. La patru dimineaţa este din nou în picioare şi măsoară odaia în lung şi-n lat, îmbrăcat în halatul lui scurt, în aşteptarea primei audienţe.

Simplitatea lui, devenită legendară, se manifestă nu doar în preferinţa vădită pentru încăperile mici şi joase, pentru paturile înguste şi tari, mobila sobră şi trainică, ci şi în nepăsarea faţă de serviciul Curţii. Întreţinerea ei îl costă doar vreo cincizeci de mii de ruble pe an, iar personalul de serviciu numără doar vreo doisprezece oameni, nobili sau de rând, care sunt valeţi, curieri şi secretari. Unul dintre ei, Nartov, îl ajută să lucreze lemnul şi fildeşul la strung.

Toţi îl venerează şi în acelaşi timp îi ştiu de frică. Se poartă cu ei brutal, dar ştie de glumă. Se şopteşte că unora le-ar arăta o duioşie destul de ciudată. Dovezile sale de prietenie sunt tot atât de uimitoare, ca şi izbucnirile de mânie. Într-un elan de entuziasm, i se întâmplă să sărute apăsat pe gură un bărbat. Berkholz povesteşte că într-o zi ţarul a luat în mâini capul ducelui de Holstein, i-a scos peruca, l-a sărutat pe frunte, pe gât şi chiar „între dinţi şi buze”.

Printre pajii săi se află de câtva timp un tânăr negru, Abraham Petrovici Hannibal. Cumpărat de către ambasadorul Tolstoi la Constantinopol, botezat la vârsta de unsprezece ani, naşi fiindu-i Petru şi regina Poloniei, Abraham intră în slujba ţarului şi-l încântă din prima clipă, într-atât este de isteţ şi de cuminte. Doarme în atelierul de strungărie al suveranului şi-l însoţeşte peste tot, chiar şi în campanie. Grija lui Petru faţă de Abraham este atât de mare încât îl scapă chiar el de o tenie, fără să-i fie silă că-şi murdăreşte degetele. Puşkin, care istoriseşte întâmplarea, adaugă laconic: „Povestea este cam scârboasă, dar arată foarte bine cum era Petru”. **[225]**

Când Abraham împlineşte douăzeci şi doi de ani, este trimis să-şi completeze instrucţia la Paris. Se înrolează în armata franceză şi capătă gradul de locotenent în campania împotriva Spaniei, în 1720; este rănit la cap, revine la Paris, intră la Şcoala de geniu, de unde iese cu gradul de căpitan şi se întoarce în cele din urmă în Rusia, unde ajunge locotenent în compania de artilerie comandată de Petru. Ţarului îi place nespus seriozitatea şi devotamentul acestui colaborator cu pielea întunecată. Abraham avea să moară la o vârstă destul de înaintată, după o carieră în mare parte zbuciumată. Nu este altul decât străbunicul poetului Puşkin, din partea mamei.

În timpul şederii la Curte, „negrul lui Petru cel Mare” **[226]** a făcut şi el cunoştinţă cu *dubina*, ciomagul stăpânului. Felul acesta de „îndreptare” nu este rezervat doar apropiaţilor ţarului. Adesea îl cheamă la el în odaie pe câte un funcţionar de vază căruia are să-i reproşeze ceva şi-i arde câteva pe spinare, fără martori. Bătaia primită de la Maiestatea Sa nu este o jignire. Fiind fără martori, pedeapsa seamănă mai degrabă cu o favoare. Ieşind din încăpere, cel pedepsit se îndreaptă de şale şi se preface că tocmai a luat parte la o convorbire confidenţială de cea mai mare însemnătate. Uneori, Petru îşi cheamă favoriţii şi-i pune pe ei să mânuiască *dubina* în locul lui. „O să iei mâine cina la cutare, îi spune căpitanului Sieniavin, o să-i cauţi nod în papură în timpul mesei şi o să-i dai din partea mea cincizeci de ciomege numărate pe spinare.” **[227]**

Într-o noapte, în timpul campaniei din Persia, Petru iese din cort şi se loveşte de unul dintre oamenii lui de încredere, Volînski; luându-l drept altcineva, din pricina întunericului, începe să-l ciomăgească, dar îşi dă seama de greşeală, izbucneşte în râs şi spune: „Nu-i nimic, într-o zi ai fi meritat ce-ai căpătat acum; n-ai decât să-mi aminteşti că suntem chit”. **[228]**

Aceste violenţe sunt datorate fără îndoială firii irascibile a suveranului, însă ele corespund şi concepţiei sale despre cârmuirea Rusiei. Vede într-o zi în mâna unui căpitan de vas o carte pe care acesta încearcă s-o ascundă. Aruncă o privire pe filă şi citeşte: „Rusul e ca ţârul; dacă nu-l baţi în fiecare zi, nu scoţi din el nimic bun”. Iar în vreme ce căpitanul, speriat, se şi vede legat fedeleş în camera de tortură, Petru zâmbeşte şi-i spune: „Citeşti lucruri folositoare. Ai să fii avansat”. În mintea lui, *dubina* este pentru cei pe care-i iubeşte şi pe care-i îndreaptă spre binele lor. Ceilalţi capătă pedepse mai aspre. Se întâmplă adesea ca, după ce l-a snopit în bătaie pe unul dintre sfetnicii săi apropiaţi, să-l cheme în aceeaşi zi la masă. Ca un balsam pe rană…

Gusturile ţarului în privinţa mâncării sunt tot atât de simple ca şi acelea pentru mobilă ori îmbrăcăminte. Când ia masa singur cu Ecaterina, îi serveşte doar un paj. Când li se alătură câţiva oaspeţi, bucătarul-şef, Velten, vine chiar el cu felurile de mâncare, însoţit de

două ajutoare. În zilele de sărbătoare, masa se ia acasă la Menşikov, care are vase de aur şi de porţelan, câţiva chelneri şi o mulţime de slugi. La masă, purtările lui Petru sunt dintre cele mai necioplite. Mănâncă cu mâna, se stropeşte cu sos, se şterge la gură cu dosul palmei. După ce a luat masa cu el la Berlin, la Alteţa Sa Regală, ambasadorul Poloniei, Manteuffel, are numai cuvinte de laudă la adresa ţarului care, spune el, s-a întrecut pe sine, pentru că „n-a râgâit, nici n-a tras vânturi, nici nu s-a scobit în dinţi; sau cel puţin eu nu l-am văzut şi nici nu l-am auzit". Petru poartă peste tot tacâmurile asupra sa: o lingură de lemn cu incrustaţii de fildeş, un cuţit şi o furculiţă cu coada verde de os. Se slujeşte însă arareori de ele. Se simte atât de bine mâncând cu mâna! Rafinamentele culinare îl plictisesc. Îi plac tocanele, hrişcă, ciorba de varză, piftia de purcel de lapte, castraveţii şi lămâile murate, jambonul de Limburg, ceapa crudă cu pâine neagră. Nu mănâncă niciodată peşte şi nici dulciuri care, zice el, îi cad greu la stomac. Mănâncă mult, bea şi mai mult. Votcă, bere, vin de Tokay, vin de Cahors, vin de Médoc, orice. „Nu trece nicio zi fără să fie uşor ameţit", afirmă baronul Pöllnitz. Cel mai mărunt eveniment – ziua numelui, aniversarea unei victorii, o promovare, o corabie lansată la apă – este pentru el prilejul unui chef zdravăn. Chefurile durează uneori câteva zile şi câteva nopţi. Cum ţine straşnic la băutură, cere acelaşi lucru şi de la oaspeţi. Când ai cinstea să stai la masă cu suveranul tău, trebuie să-ţi arăţi recunoştinţa ridicând paharul tot atât de des ca şi el.

Diplomaţii, şi nu numai ei, sunt terorizaţi de acest obicei. Cei mai mulţi dintre oaspeţi îi privesc cu îngrijorare pe cei şase grenadieri care aduc pe o targă găleţi uriaşe, pline cu votcă nerafinată. Mirosul băuturii este atât de puternic încât ajunge până la capătul mesei. Toţi trebuie să bea atât cât hotărăşte ţarul. Cei ce încearcă să scape sunt siliţi să înghită o cantitate suplimentară, „Cupa Marelui Vultur". Dacă se împotrivesc, zicând că au băut destul, un maior din gardă le cere să sufle spre el ca să vadă dacă duhnesc a băutură[229]. Nici femeile nu scapă. Pentru că fiica vicecancelarului Şafirov, evreu creştinat, n-a vrut cu niciun chip să bea o cană mare cu votcă, Petru îi aruncă în faţă: „Blestemată sămânţă ovreiască, te învăţ eu să asculţi!", după care îi trage o pereche de palme în văzul tuturor[230]. Străjerii îi împiedică pe oaspeţi să părăsească masa atâta vreme cât ţarul n-a dat semnalul de plecare. Chiar el, deşi se ţine bine pe picioare, se simte uneori obosit după „jertfa adusă lui Bachus". Însă ştie bine până unde poate întinde coarda şi nu ia niciodată o hotărâre când este ameţit.

Obişnuit, de tânăr, cu o deplină libertate a manierelor, nu suferă nicio piedică în calea voinţei sale. Nu mulţi au fost aceia care, ca şi el, n-au încercat niciodată să se pună în locul altuia. Dorinţele cele mai ciudate i se par îndreptăţite doar pentru că i-au trecut lui prin minte.

Îşi terorizează supuşii şi nu se lasă înduioşat de nimeni şi de nimic. Pentru a înveseli mulţimea, îi sileşte pe octogenari să danseze până la istovire, ţopăind ca tinerii, în vreme ce tinerii trebuie să danseze târându-şi picioarele ca moşnegii.

Fiindcă Ecaterina l-a rugat s-o scutească pe soţia mareşalului Olsufiev, însărcinată, de participarea la un chef, se supără, porunceşte ca nefericita să vină la petrecere şi nu încearcă nici cea mai mică remuşcare aflând că a născut un copil mort. Ministrul Fiodor Golovin refuză, la o cină, să mănânce salată, neputând suferi oţetul. Ţarul se mânie, porunceşte ca oaspetele cel nesupus să fie legat fedeleş şi-i toarnă oţet pe gâtlej, până ce Golovin, pe jumătate sufocat, începe să verse sânge[231]. Un alt Golovin, bătrânul Matvei, dintr-o familie vestită, trebuie să joace într-o piesă, la porunca ţarului, îmbrăcat în diavol. Cum acesta încearcă să scape, zicând că vârsta şi rangul nu-i îngăduie aşa ceva, Petru cere să fie dezbrăcat, îi pune pe creştet o tichie cu coarne şi-l aşază, în pielea goală, pe gheaţa care acoperă Neva. Este ţinut aşa, în bătaia vântului, timp de un ceas. Întors acasă, cade la pat cu fierbinţeală şi moare. Petru nu se socoteşte câtuşi de puţin răspunzător.

În 1721, la ospăţul de nuntă al prinţului I.I. Trubeţkoi, bărbat cam copt care ia de soţie o tânără de douăzeci de ani, se serveşte peltea de fructe, care-i place cu deosebire proaspătului căsătorit. Pe dată, Petru îi deschide gura cu de-a sila şi-l îndoapă cu peltea, băgându-i degetele pe gât ca totul să meargă mai repede. În acest răstimp, la porunca ţarinei, câţiva oaspeţi îl gâdilă pe fratele tinerei mirese, care se zbate şi răcneşte „ca un viţel înjunghiat”, spune Berkholz.

Petru zăreşte, la Copenhaga, o mumie nespus de frumoasă şi vrea să şi-o însuşească. Este însă o piesă unică, şi regele Danemarcei[232] se împotriveşte politicos dorinţei oaspetelui său. Ţarul se întoarce la muzeu, retează nasul mumiei şi după ce-o mai ciunteşte pe ici, pe colo, îi aruncă, dispreţuitor, custodelui încremenit: „Acum n-ai decât să ţi-o ţii!”

La 30 iunie 1705, în zori, după un chef prelungit, merge la mănăstirea călugărilor vasilieni ruteni[233], la Polotsk, se opreşte dinaintea statuii preafericitului Iosafat, înfăţişat cu o secure înfiptă în creştet, şi întreabă cu glas năclăit de băutură: „Cine l-a adus pe bietul sfânt în halul ăsta?” „Schismaticii”, răspunde părintele Kozikovski, stareţul. Auzind acest cuvânt rostit de un supus al papei în faţa unor ostaşi de credinţă ortodoxă, ţarul îşi iese din minţi. Îşi scoate spada şi-l străpunge pe părintele Kozikovski, omorându-l pe loc; ofiţerii care-l însoţesc mai ucid trei călugări, îi rănesc de moarte pe alţi doi şi crestează cu sabia sânii unor femei cucernice care cutezaseră să se împotrivească măcelului. În aceeaşi seară, secretarul ţarului, Makarov, notează în *Jurnalul* Maiestăţii Sale: „Intrat în biserica unită din

Polotsk, ucis cinci uniţi care i-au făcut eretici pe generalii noştri". Întâmplarea ajunge la urechile papei de la Roma. Numai că lui Petru puţin îi pasă de cele câteva sutane catolice tulburate undeva, departe [234].

Cinci ani mai târziu, la Moscova, cu prilejul sărbătoririi victoriei de la Poltava, se apropie de un soldat care ţine în mână steagul suedez şi, cuprins de o furie turbată, îl loveşte cu latul sabiei, fără ca bietul om ori cei din jur să ştie cu ce a greşit.

În 1721, la Riga, văzând cum un ostaş a luat o bucată de aramă căzută din acoperişul bisericii Sfântul Petru, lovită de trăsnet, îl ucide cu lovituri de ciomag. Romodanovski şi Zotov încearcă să-l potolească într-una dintre crizele sale de furie, însă ţarul scos din sărite trage sabia din teacă, o învârte de câteva ori, îi taie degetele unuia dintre ei şi-l răneşte pe celălalt la cap. Altă dată, văzându-l pe Menşikov, la un bal, că dansează cu sabia la şold, îi dă două palme atât de straşnice încât pe favorit îl podideşte sângele pe nas.

Alteori, în schimb, nu vrea decât să râdă şi să-i facă să râdă şi pe cei din jur. Astfel, la 30 aprilie 1723, porunceşte să bată toaca, în toiul nopţii. Locuitorii Petersburgului sar năuciţi din aşternut, crezând că arde undeva, şi se năpustesc afară unde nu văd decât o grămăjoară de jăratic rămasă dintr-un foc aprins din porunca ţarului. Ostaşii care stâng focul le spun printre hohote de râs că a fost o glumă a Măriei Sale. [235]

Altă dată, dă foc casei de lemn pe care o construise în 1690 la Moscova, aşază lumânări pe grinzile care se aprind şi bate toba în vreme ce acoperişul se prăbuşeşte într-un nor de scântei, care se înalţă spre cer ca un uriaş foc de artificii. Ori, pe când unul dintre măscăricii lui doarme dus, îi lipeşte barba de piept cu catran şi se tăvăleşte de râs văzându-l cum se zbate, la trezire. [236]

Măscăricii – vreo şaizeci la număr – n-au doar datoria de a-l face să râdă strâmbându-se care mai de care. La masă, povestesc cu glas tare, pufnind în râs, toate tâlhăriile, matrapazlâcurile, neghiobiile dregătorilor, în vreme ce ţarul se uită cu coada ochiului la cei luaţi peste picior. Cel mai vestit dintre nebuni este portughezul d'Acosta. Petru i-a încredinţat organizarea ceremoniilor groteşti şi conducerea personalului angajat în aceste ceremonii. Alt nebun, pe nume Balakirev, este calul de bătaie al ţarului, care-l socoteşte regele bărbaţilor încornoraţi şi nu scapă nici cel mai mic prilej să-şi bată joc de el de faţă cu toată lumea.

Pe lângă măscărici mai sunt şi piticii, care-i plac ţarului la nebunie. Ca să dea mai multă strălucire căsătoriei a doi dintre aceştia, care se numără printre favoriţii lui, cheamă la petrecere nu mai puţin de şaptezeci şi doi de pitici, găsiţi în cotloanele cele mai îndepărtate ale împărăţiei. La biserică, el însuşi ţine cununa deasupra creştetului

miresei, care abia de-i ajunge la brâu. Toţi nuntaşii se adună apoi acasă la Menşikov, la un ospăţ uriaş. Nu trece multă vreme până când toţi piticii sunt beţi criţă. „Oamenii normali" stau la mese normale, în vreme ce „arătările" au parte de mese scunde şi de străchini pitice. Iată cum descrie un contemporan balul care a urmat după cină: „Nu e greu să-ţi închipui cu câtă plăcere priveau Petru I şi ceilalţi la toate scălâmbăielile, caraghioslâcurile, strâmbăturile şi ţopăielile acestei gloate de pitici, dintre care cei mai mulţi nu trebuiau să facă nimic, deoarece ajungea numai să le vezi mutrele ca să te tăvăleşti de râs. Unul avea o cocoaşă uriaşă în spinare şi picioarele neînchipuit de scurte; altul avea un pântece uriaş; al treilea mergea legănându-se ca un bursuc, pe picioarele scurte şi crăcănate; alţii aveau gura aşezată de-a-ndoaselea, urechile lungi şi ascuţite, iar ochii mici ca de porc; iar alţii aveau chipuri încă şi mai ciudate şi mai caraghioase. Când petrecerea s-a isprăvit, mirii au fost duşi în palatul ţarului şi s-au culcat chiar în iatacul lui." **[237]**

Câţiva ani mai târziu, înmormântarea aceluiaşi pitic îi prilejuieşte lui Petru o mascaradă de care este deosebit de mândru. În fruntea procesiunii păşeşte un preot anume ales pentru statura lui scundă. Toţi dascălii sunt copii. Sicriul pitic, aşezat pe un catafalc pitic, este tras de cai pitici cu valtrapuri negre. În urmă vin toţi piticii, în veşminte cernite. Schilozi, diformi, şchiopi, trezind hohotele mulţimii şi ale ţarului însuşi. Ţarul a poruncit să fie aşezaţi de o parte şi de alta a alaiului grenadieri aleşi anume pentru statura lor înaltă, fiecare ducând în mână un felinar. După înmormântare, piticii sunt primiţi la palat de către Maiestăţile Lor. Câteva zile mai târziu, la moartea unui mai mare peste bucătari, Petru organizează o nouă mascaradă. Toţi cei care iau parte la îngropăciune sunt îmbrăcaţi în bucătari, cu şorţuri şi bonete albe.

Petru este într-adevăr atras de pitici, dar şi de uriaşi. A adus din Franţa o matahală, înaltă de doi metri douăzeci şi şase, căreia i se spune Burghezul (din Calais); i-a dat de nevastă o finlandeză pe măsură, nădăjduind că vor avea copii tot aşa de uriaşi. Deşi aşteptările pricinuite de curiozitatea ştiinţifică i-au fost înşelate, ţarul plăteşte perechii de uriaşi şase sute de ruble pe an. Burghezul se înfăţişează la toate ceremoniile groteşti, îmbrăcat în scutece de prunc şi dus de hamuri de o liotă de pitici **[238]**.

Mânat de gusturile sale mai puţin obişnuite, ţarul deschide un Cabinet de curiozităţi, în care strânge toate ciudăţeniile naturii: un bărbat fără organe genitale, un copil cu două capete, un miel cu cinci picioare, un făt diform. Îi place să se plimbe printre borcanele în care făpturile nefireşti sunt păstrate în spirt. Le cere printr-un ucaz guvernatorilor să caute şi să trimită la Sankt Petersburg toate fiinţele ciudate, oameni ori animale, vii sau moarte, din ţinuturile lor. Este

stabilită o răsplată pentru cei ce găsesc monştri vii ori morţi, fiinţe omeneşti ori animale. Paznicul muzeului este un pitic care nu are decât două degete la fiecare mână şi la fiecare picior. Ştie prea bine că după moarte va fi împăiat şi expus în galeria unde curăţă sobele şi face focul.

Atras de tot ceea ce este monstruos şi împotriva firii, Petru ia parte, în camerele de tortură, la interogatoriile luate suspecţilor şi urmăreşte cu mare interes cum călăul mânuieşte cnutul ori fierul roşu. La nevoie, îi dă o mână de ajutor. Chiar când este vorba de propriul fiu. Execuţiile capitale sunt pentru el un spectacol de la care n-ar lipsi pentru nimic în lume. Semevski povesteşte că Petru „îi urmăreşte pe osândiţi până la eşafod, copleşindu-i cu vorbe grele şi dojeni, bătându-şi joc de agonia şi de moartea lor".

Nesimţitor în faţa tainicei treceri pe cealaltă lume, nu vede în trupul omenesc decât o maşinărie interesantă, iar plăcerea lui cea mai mare este să cerceteze această maşinărie cu scalpelul în mână. De când s-a întors din Olanda nu se mai desparte de trusa chirurgicală. Lucrătorii de la spitalele din Sankt Petersburg au primit poruncă să-i dea de ştire de îndată ce au un bolnav gata de operaţie. De cele mai multe ori, Petru este de faţă la operaţie şi cere să i se explice fiecare mişcare a chirurgului. Adesea mânuieşte el însuşi bisturiul; niciunul dintre medicii prezenţi nu cutează să spună ceva de rău. Ţarul scoate astfel douăzeci de livre de apă din burta soţiei negustorului Borst, care suferă de hidropizie. Faptul îl umple de mândrie. Patru zile mai târziu însă, femeia moare. Cuprins de furie, ca şi cum bolnava nu i-ar fi dat ascultare, porunceşte să se facă pe loc autopsia spre a se dezvinovăţi faţă de corpul medical. Bineînţeles, nimeni nu îndrăzneşte să spună că Petru ar avea vreo vină. Borst, rămas văduv, îi mulţumeşte ţarului cu lacrimi în ochi pentru cinstea pe care Maiestatea Sa i-o face luând parte la înmormântare.

După spusele lui Dolgoruki, Petru însuşi face autopsia corpului ţarinei Marfa Apraksina, văduva lui Fiodor al III-lea, moartă din pricina unei indigestii; vrea să afle dacă aceasta era încă fecioară la cincizeci şi doi de ani, cum se zvonea pe la curte.

Ceea ce face cu dinţii şi măselele celor din jur este mai puţin dramatic. Meseria de dentist îi place din ce în ce mai mult. Nu scapă niciun prilej de a cerceta gurile slugilor ori ale curtenilor care se plâng de dureri de dinţi. Un obraz umflat din cauza unui abces îi umple inima de bucurie. Îşi revarsă mânia asupra celor care nu-l lasă să le scoată câte o măsea. Vestitul săculeţ cu dinţi se umple de la un an la altul, precum punga unui zgârcit **[239]**.

Curios şi interesat de toate, ţine să cuprindă tot ceea ce omul a ajuns să cunoască, fără să aibă însă timpul şi răbdarea de a desăvârşi ceea ce ştie. Se apleacă asupra amănuntelor, neglijând ideile generale.

Concepţiile abstracte îl zăpăcesc. Un soi de miopie intelectuală îl îndreaptă mereu spre ceea ce este mic şi neînsemnat. Tot ceea ce face ţine de capricii, de toane, de dorinţe de-o clipă. Şi totuşi, din această grămadă de porniri se naşte cu vremea o cale de urmat. Astfel, înălţarea Petersburgului, începută la întâmplare, se sfârşeşte într-o desăvârşită frumuseţe; tot astfel, un război nechibzuit se încheie cu dobândirea de teritorii însemnate.

Curiozitatea pentru lucrurile cele mai variate, între care nu există nici cea mai mică asemănare, nici ca importanţă, nici ca urgenţă, se desprinde din tot ceea ce a lăsat scris. Atâtea lucruri îi trec prin minte, încât abia apucă să le aştearnă pe hârtie. Are întotdeauna asupra sa nişte tăbliţe, pe care le scoate din buzunar şi le acoperă cu semne numai de el ştiute. Când nu mai are loc pe tăbliţe, apucă primul document care-i cade în mână şi-şi consemnează gândurile. Mâzgăleşte pe marginea unui raport asupra proiectului înfiinţării unei academii la Sankt Petersburg aceste câteva rânduri: „Trebuie să-i trimitem lui Rumianţov, în Ucraina, porunca de a schimba boii pe care-i va putea găsi în ţinutul lui pe oi şi miei, şi să trimitem în străinătate pe cineva care să înveţe cum se îngrijesc aceste animale, cum se tund şi cum se prelucrează lâna”. **[240]**

Într-o scrisoare din septembrie 1706, adresată lui Apraksin, dă instrucţiuni pentru campania militară în desfăşurare, pentru tălmăcirea câtorva cărţi din latineşte şi pentru creşterea unei perechi de căţei care trebuie neapărat învăţaţi să sară peste baston, să smulgă pălăria de pe capul stăpânului, să stea la picioarele lui şi să-i aducă cutare ori cutare lucru…

Mintea lui vioaie saltă de colo-colo, ca o minge: reorganizarea armatei şi interzicerea folosirii sicrielor de stejar, înfiinţarea unei flote şi reţeta de piftie din măruntaie; pescuitul balenelor şi apariţia petelor în soare; tratativele privind restituirea ţinutului Schleswig ducelui de Holstein şi căutarea unei femei cu bot de scroafă pentru Cabinetul de curiozităţi. Este atât de grăbit încât scrisorile sale sunt în cea mai mare parte nişte bileţele scurte care abia pot fi citite. Unele cuvinte sunt scrise doar pe jumătate, aşa că trebuie să li se ghicească înţelesul. Îi scrie de pildă lui Menşikov: *Mei her Brude un Kamara*, ceea ce vrea să însemne: *Mein Herr Bruder und Kamarad* (Iubite frate şi tovarăş). Până şi semnătura îi este prescurtată.

Curiozitatea ţarului nu-şi află măsură decât în puterea sa de muncă. Paisprezece ore pe zi, spun cei din jur. „În afaceri, constată Campredon, dă dovadă de un zel neobosit; le pătrunde şi le înţelege mai bine decât oricare dintre miniştrii săi; este de faţă la toate dezbaterile lor.” Pentru el nu există meditaţie pură. Creierul nu-i lucrează niciodată în gol, doar pentru plăcerea exerciţiului intelectual. Orice gând trebuie să se tălmăcească într-un fapt.

Şi totuşi, acest geniu al hotărârilor, materialist înrăit, care-şi bate joc de superstiţiile supuşilor săi, are o slăbiciune: crede în vise. Le notează pe toate, cu grijă, ca şi cum ar fi vorba de nişte fenomene fizice. Visează cum se caţără pe o frânghie pe zidul unui turn de o înălţime ameţitoare, având în vârf vulturul bicefal al Rusiei; ori cum îl prinde pe marele vizir, care-i predă sabia; ori cum se luptă cu nişte tigri, până în clipa în care se ivesc patru umbre în veşminte albe şi alungă fiarele. Acest din urmă vis îi întăreşte pornirile războinice[241]. Există şi alte lucruri care-i provoacă scârbă şi care sunt de mirare pentru un bărbat atât de aspru. De pildă, vederea unui gândac îl face aproape să leşine. Crezând că-i face plăcere, un ofiţer îi arată într-o zi o astfel de gânganie pe care tocmai o strivise. Petru se face alb ca varul, îi arde nefericitului câteva lovituri de ciomag pe spinare şi o rupe la fugă[242].

În ceea ce priveşte religia, Petru dovedeşte o confuzie vecină cu inconsecvenţa. Evlavia tradiţională pe care i-a sădit-o în suflet mama sa, Nataşa, rămâne adânc înrădăcinată, în pofida tuturor rătăcirilor. Crede în Dumnezeu, Cel care a făcut lumea, se crede alesul Celui de Sus în fruntea Rusiei, socoteşte că orice jignire adusă ţarului este o nelegiuire şi o crimă împotriva credinţei creştine şi cere ajutorul Sfintei Cruci în lupta împotriva „diavolilor musulmani". Toate izbânzile sale sunt slăvite prin slujbe care ţin câte cinci ceasuri. Nu pleacă niciodată la luptă fără o icoană a Mântuitorului care să-l apere de primejdii. Spune întruna: „Cel ce-l uită pe Dumnezeu şi nu-i ascultă poruncile lucrează fără folos şi nu va avea parte de binecuvântarea Cerului". Sau: „Dumnezeu se află deasupra tuturor lucrurilor".

Urmând pilda strămoşilor, ia parte la toate slujbele mari. Cântă în strană cu zelul unui dascăl. Se împărtăşeşte, discută despre teologie cu preoţii, îi pune la amendă pe credincioşii care şuşotesc ori picotesc în timpul slujbei. Dar, la câteva ceasuri doar după ce s-a rugat în biserică, se aruncă în nişte chefuri unde i se dezlănţuie instinctele cele mai josnice. Hotărăşte pedepse aspre pentru toţi cei ce insultă Biserica, dar, pe de altă parte, pune la cale ceremonii blasfematorii avându-l în frunte pe „prinţul-papă" şi-şi bate joc de obiectele de cult. Îi sileşte pe credincioşii ortodocşi să se spovedească cel puţin o dată pe an, ameninţându-i că altminteri vor ajunge în faţa judecătorilor. Însă pe el nu-l încearcă niciodată nicio remuşcare. Totul se petrece ca şi cum între el şi Dumnezeu ar exista o înţelegere tainică, care-i dă depline puteri pe pământ şi-l absolvă de orice răspundere în faţa Cerului. Orice ar face, gândeşte el, este îndreptăţit de rangul lui de ţar. Ar fi foarte mirat dacă i s-ar zice că nu este un bun creştin. Iată ce spune: „Aş fi dorit ca poporul să nu stea doar în posturi, mătănii, lumânări şi tămâie, ci să aibă încredere în Dumnezeu şi să înţeleagă ce înseamnă credinţa, nădejdea şi iubirea".[243] Or, iubirea este un lucru care îi

scapă. Îşi iubeşte ţara, dar nu şi semenii. Faţă de celelalte religii, Petru dovedeşte o mare înţelegere. Se înconjoară de calvini şi de luterani şi le ascultă cu interes cuvântul, care se apropie de erezie. Intră chiar în templele protestante.

Printr-o ordonanţă dată în 1702 le garantează străinilor libera exercitare a cultelor. Însă nu are încredere în catolici, pentru că, după el, papa are prea multă putere. După ce i-a primit pe iezuiţi, îi trimite de unde au venit, spunând: „Ştiu că sunt foarte învăţaţi, dar mai ştiu că se folosesc de religia lor doar cu părtinire, iar de şcolile lor doar pentru practicile secrete în favoarea papei, ca să dobândească o oarecare autoritate asupra suveranilor”. [244] Locul iezuiţilor este luat în Rusia de către călugării capucini. Pe urmă şi capucinii i se par ţarului suspecţi, iar administraţia bisericilor catolice este încredinţată călugărilor din Ordinul Sfântului Francisc [245]. De evrei se păzeşte încă şi mai straşnic şi interzice imigraţia: „N-a venit încă vremea să deschidem graniţele imperiului pentru ăştia!”, spune Petru. Vicecancelarul său Şafirov este însă un evreu botezat. Se mai află în preajma Maiestăţii Sale şi un Meyer şi un Lups, amândoi de origine israelită, care îl ajută în treburile financiare.

Înainte de toate, Petru este un om practic. Nu pune preţ pe originea cuiva, ci pe putinţa acestuia de a-i fi de folos. În general, principiile nu fac în ochii lui doi bani. Astfel, după ce l-a întâlnit pe Leibniz de mai multe ori în călătoriile sale, îi acordă titlul de „consilier intim”, fără să pună însă în aplicare planurile acestuia. Filosoful pare a pluti undeva în nori, în vreme ce lui îi place să simtă mereu pământul sub picioare. „Avem, Sire, acelaşi punct de plecare, i-a spus Leibniz. Suntem amândoi slavi [246], ne tragem din neamul a cărui soartă nu poate fi încă ghicită de nimeni, suntem amândoi vestitorii veacurilor ce vor să vină.” [247]

Atâta îngâmfare îl mânie pe ţar. Neînţelegând subtilităţile acestei mari inteligenţe, nu vrea să vadă în părintele calculului diferenţial decât un intrigant dornic de onoruri şi de ranguri înalte. Pe deasupra, mai are şi pretenţia că se pricepe la oameni. Adesea, din dorinţa de a pătrunde gândurile celor din preajmă, îi apucă de păr, le trage capul pe spate şi se uită drept în ochii lor, cu o privire de inchizitor. Tot aşa de grosolan se poartă şi cu femeile, care nu-l interesează decât în măsura în care-i pot potoli poftele năvalnice. Dragostea pentru Ecaterina nu-l împiedică să aibă o mulţime de ibovnice. În 1717 se găseşte la Magdeburg, unde-i primeşte pe trimişii regelui Prusiei, printre care se află şi baronul de Pöllnitz. Iată cum descrie baronul întrevederea: „Întrucât regele ordonase ca ţarului să-i fie acordate toate onorurile imaginabile, diferitele colegii ale statului au venit să-i prezinte omagiile, cu preşedinţii în frunte. Domnul de Coccéji, fratele marelui cancelar, care conducea Colegiul Regenţei, l-a găsit pe ţar

tolănit între două doamne rusoaice, cărora le frământa sânii, ceea ce a făcut în tot timpul cât a trebuit să asculte cuvântarea oaspeţilor”. [248] Acelaşi Pöllnitz povesteşte cum a decurs întâlnirea lui Petru cu nepoata sa, ducesa de Mecklemburg: „Ţarul a alergat în întâmpinarea prinţesei, a sărutat-o cu drag şi a dus-o într-o încăpere unde a întins-o pe o canapea fără să închidă uşa şi, fără să se sinchisească de cei care rămăseseră în anticameră şi de ducele de Mecklemburg, s-a purtat în aşa fel încât puteai crede că nimic nu-i poate stăvili pornirea”.

Trece cu uşurinţă de la o doamnă de la Curte la o slujnică şi de la slujnică la doamna de la Curte. Una dintre ele, prinţesa Goliţîna, îi slujeşte, după spusele lui Pöllnitz, „de *doura*, adică de nebună”. „Cum prinţesa lua adesea masa cu ţarul, scrie baronul, acesta îi arunca în cap resturile din farfurie, apoi o ridica de jos dându-i bobârnace.”

Printre iubitele ţarului se numără şi o oarecare Evdokia, soţia căpitanului Cernîşov. Petru o numeşte *boi-baba*, adică „bărbătoaica”. Evdokia aduce pe lume şapte copii, dar nu se poate spune care sunt ai bărbatului şi care ai amantului. Petru capătă de la Evdokia o boală ruşinoasă, pe care i-o dă şi Ecaterinei. Ca s-o pedepsească pe necredincioasă pentru că l-a îmbolnăvit, îi porunceşte bărbatului ei s-o biciuiască.

Legătura cu Maria Matveeva seamănă întru câtva cu cea dinainte. Petru o mărită pe tânăra Maria cu căpitanul Rumianţov, care l-a ajutat să-l urmărească şi să-l prindă pe ţareviciul Aleksei. Îl răsplăteşte astfel pentru că l-a slujit cu credinţă şi-i strecoară îndemnul de a închide ochii la ceea ce va urma. Ajunsă doamnă de onoare a ţarinei, Maria îi aparţine mai degrabă ţarului decât bărbatului ei. Aduce pe lume un băiat care este botezat cu numele de Petru [249].

Curtea Ecaterinei este de altfel o anticameră a plăcerilor suveranului, care are astfel la îndemână o mulţime de frumuseţi nu prea virtuoase; Ecaterina lasă lucrurile în voia lor, înţelegătoare, ba chiar complice. Cât despre bărbaţi, aceştia sunt foarte fericiţi când bunăvoinţa monarhului pogoară asupra nevestelor lor. Sămânţa împărătească este împrăştiată fără zgârcenie. Tată a numeroşi bastarzi, Petru crede că şi aşa trudeşte pentru Rusia.

Una dintre „cuceririle” sale, Maria Hamilton, tot domnişoară de onoare, se trage dintr-o veche familie scoţiană stabilită de multă vreme în Rusia. Frumuşică şi blândă, este şi ea ţinta asalturilor ţarului. După ce acesta o părăseşte, găseşte mângâiere în braţele ordonanţelor, rămâne de mai multe ori însărcinată, dar toţi pruncii dispar fără urmă. Unul dintre iubiţi, tânărul Orlov, o înşală, o bate şi îi cere mereu bani, aşa încât Maria, ca să nu-l piardă, se vede nevoită să fure bani şi bijuterii de la ţarină. Bănuielile se îndreaptă de îndată împotriva ei. Interogată de ţar, mărturiseşte legătura cu Orlov, furtul şi uciderea pruncilor. Se mai dovedeşte şi că ar fi spus faţă de martori vorbe de

batjocură despre obrajii cam prea îmbujoraţi ai ţarinei. Mărinimoasă, Ecaterina cere iertarea vinovatei. Ţarina Praskovia, văduva lui Ivan al V-lea, face şi ea acelaşi lucru. În zadar însă, Petru vrea să dea tuturor o pildă de neuitat. Femeia l-a înşelat, a ucis mai mulţi prunci, dintre care unul era poate al lui, a cutezat să bage mâna în sipetul soţiei sale. Maria este osândită la moarte.

Păşeşte spre eşafod la 14 martie 1719, în faţa unei mulţimi numeroase. Ţarul a cerut să fie îmbrăcată într-o rochie albă de mătase, cu panglici negre. Se duce chiar el la locul execuţiei; ca de obicei, o sărută cu duioşie pe cea care avea să moară şi rosteşte: „Nu te pot scăpa fără să calc legile cereşti şi pământeşti. Primeşte-ţi dar pedeapsa cu nădejdea că Dumnezeu te va ierta dacă te căieşti”. O ajută apoi să urce scara, o îndeamnă din nou să se roage şi-l lasă pe călău să-şi facă treaba. Securea cade cu un zgomot surd. Liniştit, Petru apucă de păr capul însângerat care s-a rostogolit pe scânduri, se uită lung la el, apoi se întoarce către curteni şi le dă o lecţie de anatomie. Cu glas aşezat le arată cât de curată este tăietura făcută de secure şi numeşte organele care se văd în urma tăieturii: carotida, traheea, şira spinării, nervii, muşchii… După ce şi-a isprăvit prelegerea, sărută buzele îngheţate care au şoptit de atâtea ori, lipite de gura lui, vorbe de dragoste, lasă capul să cadă în ţărână, îşi face cruce şi pleacă.

Nicio femeie nu este de neînlocuit, îşi spune Petru. Afară poate doar de Ecaterina. Cu trecerea anilor, ţarina s-a îngrăşat. Pieptul i-a crescut peste măsură, iar braţele-i sunt tot atât de groase ca şi coapsele. Obrazul îi este brăzdat de vinişoare roşii. Dă din belşug cu dresuri pe stratul de grăsime şi-şi toarnă parfum pe veşmintele încărcate de cusături alese. Însă este tot timpul veselă, plină de bunăvoinţă. Cât despre ospeţe, se poate lua la întrecere cu oricine. Se spune că este chiar „o sugativă fără pereche”[250]. Nu se înfricoşează la vederea unei căldări cu votcă. Nu se dă înapoi în faţa „Cupei Marelui Vultur”, pe care Petru obişnuieşte s-o toarne pe gâtlejul apropiaţilor săi drept pedeapsă. Este atât de puternică încât poate ridica sceptrul ţarului ţinându-l de un capăt, fără să îndoaie braţul. Niciunul dintre ofiţerii de ordonanţă ai Maiestăţii Sale nu este în stare de aşa ceva. Dacă nu cumva se prefac mai slabi decât ţarina, din curtenie…

În timpul unui foc de artificii, numele lui Petru şi al Ecaterinei se înscriu pe un panou luminos în formă de inimă. Petru însuşi aprinde focul, care închipuie acest simbol de iubire. Ajunsă în culmea puterii, fosta slujnică livoniană este deodată nevoită să-şi aducă aminte de unde a plecat. Pe drumul de la Sankt Petersburg la Riga, un vizitiu de poştalion, bătut de un călător, strigă că este rudă cu Maiestatea Sa. Neisprăvitul este arestat. Se numeşte Fiodor Skavronski. Ţarul porunceşte să se facă o cercetare şi descoperă că Fiodor este fratele

mai mare al Ecaterinei. Un alt frate al ţarinei este lucrător la câmp. O soră este slujnică, alta este măritată cu un curelar, o a treia este prostituată la Reval. Mărinimos, Petru le dăruieşte tuturor acestor rubedenii cam prăpădite câte o pensioară şi le ţine departe de Curte. Găseşte însă că prostituata duce o viaţă prea ruşinoasă şi cere să fie băgată la închisoare.

Nimic nu pare să clintească încrederea ţarului în soţia sa legiuită. Nu este ea, după moartea în chinuri a ţareviciului Aleksei, mama moştenitorului tronului, micuţul Piotr Petrovici? Ţarul se topeşte de dragul ţâncului de patru ani, frumos, voinic, pe care-l vede de pe acum ostaş, marinar, urmaş al său în lucrarea de înnoire a ţării şi de cucerire de noi teritorii. Iată însă că micul Piotr, Petroşka cum îi spun părinţii, moare pe neaşteptate, din pricina unei boli, la 16 aprilie 1719.

Deznădejdea şi durerea ţarului nu cunosc margini. Rănit, sfâşiat în propria carne, scoate răcnete de durere. Poate chiar întrevede în moartea copilului pedeapsa pentru cruzimile la care l-a supus pe celălalt fiu al său, Aleksei, cu aproape zece ani în urmă… Dumnezeu îl loveşte, aşa cum şi el a lovit. Astfel, toţi fiii pe care Ecaterina i-a dăruit lui Petru s-au stins, unul după altul. Dintre cele şase fiice, numai trei sunt în viaţă: Anna, Elisabeta şi Nataşa. Nu cumva s-a abătut vreun blestem asupra celei de-a doua căsătorii? **[251]** Nu va fi oare nevoit să lase moştenire coroana Rusiei celuilalt Piotr, fiul nelegiuitului de Aleksei care a cutezat să-l înfrunte şi nepotul ticăloasei de Evdokia pe care a azvârlit-o într-o mănăstire?

După o clipă de deznădejde, îşi vine în fire. Dumnezeu, care a fost întotdeauna de partea lui, nu-l poate părăsi tocmai acum. La vârsta lui mai este în stare să facă să rodească pântecele unei femei. Are nevoie de încă un fiu. Cui să i-l ceară? Grăsanei de Ecaterina? Nu.

De câtăva vreme are o nouă iubită, foarte tânără şi straşnic de frumoasă: Maria Cantemir, fiica voievodului Dimitrie Cantemir, care, pierzând tronul Moldovei în urma Tratatului de la Prut, s-a refugiat împreună cu familia la Sankt Petersburg. Dacă Maria îi dăruieşte un fiu, viitorul dinastiei va fi asigurat. La nevoie, Petru o va repudia pe Ecaterina şi se va însura cu Maria, cea tânără şi proaspătă, care-i este pe zi ce trece tot mai dragă. Ecaterina bănuieşte ceva, dar se poartă ca şi cum n-ar şti nimic şi nu suflă un cuvinţel. Pentru ţar începe o vreme în care dragostea şi politica nu pot fi despărţite. Nu se mai poate gândi la sine fără să ţină seama de interesele statului şi nu poate simţi nicio plăcere în pat deoarece nu-şi poate alunga chinuitorul gând al succesiunii.

Iată că flacăra războiului este pe cale să izbucnească din nou. Nu dinspre Suedia, ci la graniţa de răsărit. Însărcinat cu o misiune diplomatică la Ispahan, Volînski îi dă de ştire suveranului că Persia, tulburată de răscoale, alunecă pe nesimţite către anarhie şi că ar fi

lesne de cucerit. Dacă Rusia nu se grăbeşte, Turcia i-o va lua înainte, gata să restabilească ordinea în vecini. Petru se hotărăşte pe loc şi-l numeşte pe Volînski, în 1720, guvernator al Astrahanului, însărcinându-l cu pregătirea unei expediţii militare în anul următor.

În 1721, triburile localnice distrug prăvăliile şi locuinţele negustorilor ruşi aşezaţi în Persia; afganii ajung până la Ispahan. Ţarul are astfel un pretext la îndemână. Părăseşte Petersburgul spre a se alătura oştilor. Bineînţeles, Ecaterina îl însoţeşte. Dar şi Maria Cantemir face parte din suită. Trăsura soţiei legiuite şi cea a iubitei merg una lângă alta. În tabără, cele două rivale se găsesc alături, înaintea ţarului. Amândouă se poartă cum se cuvine. Noaptea însă, nu Ecaterina se va strecura în cortul suveranului.

Maria Cantemir este nevoită să se oprească la Astrahan; este însărcinată şi ţarul se teme să nu păţească ceva, călătoria fiind lungă, ţinutul necunoscut şi primejdios. Să-l aştepte aşadar aici şi să-i dăruiască, la întoarcere, un fecior. Ecaterina se preface cât poate ea de bine că doreşte acelaşi lucru, deşi ştie ce va însemna pentru ea naşterea acestui copil. Vitează, hotărăşte să-l urmeze pe ţar, care se îmbarcă la 18 iulie 1722 la Astrahan, alături de douăzeci şi trei de mii de pedestraşi, îndreptându-se către Derbent, pe ţărmul Mării Caspice. Peste o sută de mii de ostaşi – cazaci, calmuci, tătari – se îndreaptă către aceeaşi ţintă, însă pe uscat.

După câteva încăierări neînsemnate, la 23 august Petru îşi face intrarea triumfală în portul Derbent, unde senatorii îi trimit un mesaj de felicitare, îndemnându-l „să meargă tot înainte pe urmele lui Alexandru Macedon”. Curând însă, noul Alexandru îşi dă seama că nu este destul de bine pregătit pentru acest ţinut. Ca şi în Moldova, cu unsprezece ani în urmă, ostaşii suferă de căldură, de sete şi de foame. Corăbiile încărcate cu provizii se scufundă în Marea Caspică şi caii mor cu miile din pricina lipsei de furaje. Soarele arde atât de tare, încât Ecaterina este nevoită să-şi taie părul şi să-şi pună pe cap un coif de grenadier. Trece în revistă trupele, le zâmbeşte ostaşilor, glumeşte cu ofiţerii. Privind-o, Petru nu conteneşte să se minuneze cât este de tare şi de plină de voioşie.

La începutul campaniei nădăjduia să ajungă la Baku, unde hanul, se zice, exploatează un soi de ulei gras, pe nume *naft*, care arde când îi dai foc. Dar Baku înseamnă încă vreo treizeci de zile de mers prin praf, sub un soare nemilos, fără nicio picătură de apă de băut. Armata rusă este prea istovită ca să se încumete la aşa ceva. Petru bate în retragere şi porneşte înapoi spre Astrahan, după ce l-a lăsat la Derbent pe generalul Matiuşkin, cu forţe destule pentru a relua atacul, la timpul potrivit. Însă la Astrahan are parte de o cumplită dezamăgire. În lipsa lui, Maria Cantemir a lepădat copilul. Bănuieşte că slujnicele plătite de Ecaterina nu sunt străine de întâmplare şi că i-au dat Mariei vreo

fiertură spurcată. Nu poate însă dovedi nimic. Doctorii spun că aşa a fost să fie. Deşi se arată îndurerată, Ecaterina abia îşi stăpâneşte bucuria. Nefiind în stare să-şi mulţumească suveranul, Maria Cantemir este părăsită.

Petru este cuprins de o furie turbată pentru că pântecele femeilor nu ascultă de poruncile lui. Încă o dată, mângâierea îi vine de la oaste. În fruntea unui detaşament, generalul Matiuşkin cucereşte Baku, aşezare cu o poziţie strategică de mare însemnătate. Ştirea ajunge la Sankt Petersburg la 3 septembrie 1723, când Petru ia parte, deghizat în cardinal catolic, la o petrecere cu măşti acasă la Menşikov. După ce s-a retras împreună cu prinţul ca să cerceteze documentele înmânate de un mesager sosit din Persia, îşi scoate sutana roşie de cardinal, îmbracă uniforma de ofiţer al regimentului Preobrajenski, verde-închis cu guler roşu, şi se înfăţişează din nou oaspeţilor, puternic, strălucind de mândrie, ca să-l audă pe Menşikov dând vestea cea mare a biruinţei armatei ruse.

Strigăte de bucurie izbucnesc din toate părţile. Ecaterina, îmbrăcată în nobilă veneţiană, îi oferă cupa plină învingătorului, pe care o bea până la fund. În jurul lui, toţi închină în cinstea vitejilor ostaşi ai ţării. La ceasurile zece ale serii, spune un martor, puteau fi numărate o mie de sticle goale [252]. Până şi străjile s-au îmbătat. În sfârşit, la cererea ţarinei, ţarul bate toba, vestind sfârşitul petrecerii. După ce s-au urcat în trăsură, nu se poate hotărî să meargă acasă şi se întoarce în grădina lui Menşikov, unde petrecerea o ia de la capăt, cu băutură, dans şi urale.

Nouă zile mai târziu, la 12 septembrie, la Sankt Petersburg este încheiat un tratat de pace între şahul Persiei şi ţar. Turcia însă protestează. Va izbucni oare un nou război? Ambasadorul Franţei la Constantinopol, marchizul de Bonnac, îşi oferă serviciile de mediator, cu deplin folos. De fapt, Turcia doreşte, ca să rămână neutră, o bucată din plăcinta persană, pe care o capătă.

În iunie 1724 este semnată la Constantinopol o convenţie de partaj prin care Rusia dobândeşte oraşele Baku şi Derbent, cele trei provincii Ghilan, Mazanderan şi Astrabad, în vreme ce Turcia primeşte Tauris, Erivan şi alte câteva ţinuturi. Petru hotărăşte de îndată să-şi pună în valoare noile cuceriri. Porunceşte să fie construite drumuri, fortificaţii, să fie aduşi colonişti creştini, să fie îndepărtaţi cât mai mulţi musulmani şi să fie trimise la Sankt Petersburg produsele locale: zahăr, fructe uscate, lămâi şi mai cu seamă vestitul petrol căruia ar dori să-i cerceteze îndeaproape însuşirile. „Acest minereu va fi de mare folos, spune el, mai ales pentru urmaşii noştri.”

Trimis la Constantinopol în vederea schimbului instrumentelor de ratificare a convenţiei de partaj, Rumianţov întâlneşte în drum o delegaţie armeană care merge la Sankt Petersburg spre a-i cere ţarului

ortodox o mână de ajutor împotriva apăsării musulmane. Solii sunt primiţi cu căldură de Petru, care ghiceşte pe dată că protecţia populaţiilor creştine, armeni şi gruzini, îi poate sluji drept pretext pentru noi cuceriri de teritorii în dauna Turciei şi a Persiei. Numai de nu s-ar îndepărta urmaşii săi de ceea ce a început el şi de-ar merge cu răbdare mai departe către Răsărit, către Indii!

Între timp, Petru a luat o hotărâre cu urmări însemnate. Cum nu mai nădăjduieşte să aibă un fiu, doreşte să-i dăruiască prea credincioasei sale soţii, care i-a fost mereu alături în pat, în politică şi în război, cinstea supremă a încoronării la Moscova. La 5 februarie 1722 dăduse o proclamaţie prin care îşi lua dreptul de a dispune de tron după bunul său plac, „spre a fi pentru vlăstarele princiare, ca şi pentru cele din popor un îndemn la virtute şi la bună purtare, nu cum s-a întâmplat cu fiul nostru cel rătăcit, a cărui pildă trebuie să fie încă vie în faţa ochilor noştri”. La 15 noiembrie 1723 semnează un ucaz care sună aşa: „Este bine ştiut faptul că monarhii creştini au avut dintotdeauna obiceiul de a-şi încorona soţiile, încă din vremea împăraţilor ortodocşi precum Vasile, Iustinian, Iraclie şi alţii după ei. Se ştie la ce grele încercări şi la ce primejdii de tot soiul am fost supuşi, putându-ne pierde chiar şi viaţa, în douăzeci şi unu de ani de războaie. Aceste războaie au luat sfârşit printr-o pace pe cât de folositoare, pe atât de slăvită. Întrucât preaiubita noastră soţie, împărăteasa Ecaterina, ne-a fost de mare ajutor, însoţindu-ne peste tot, luând parte la toate faptele noastre de război, de bunăvoie şi din propria voinţă, fără a dovedi slăbiciunile sexului femeiesc… am hotărât, în virtutea puterii suverane pe care o îndeplinim, să o încoronăm pe soţia noastră în semn de recunoştinţă pentru toate acestea, ceea ce se va întâmpla nesmiţit, din voinţa Domnului, în această iarnă, la Moscova”.

Cei din preajma ţarului sunt uimiţi. În istoria Rusiei a fost încoronată o singură femeie, Marina Mniszek. Era în 1606, în vremea marilor tulburări. Însă bărbatul ei, falsul Dmitri I, a fost ucis opt zile mai târziu, iar ea a fost nevoită să fugă. Păcătoasă amintire! Nu-i nimic. Voinţa lui Petru este sfântă. De data asta, nu se mai uită la bani, ca de obicei. Veşmintele şi echipajele sunt comandate la Paris. Coroana, făcută de un bijutier rus din Sankt Petersburg, este mai strălucitoare şi mai bogată decât toate cele dinainte. Împodobită cu diamante şi mărgăritare, cu un rubin uriaş în vârf, costă nu mai puţin de un milion şi jumătate de ruble. Când Ecaterina îi arată lui Petru veşmintele de sărbătoare pe care trebuia să le îmbrace pentru ceremonie, ţarului îi este aproape ruşine de atâta strălucire. Chiar ea a lucrat la broderii. Haina este din mătase azurie de Tours, tivită cu panglică de argint; cingătoarea este tot din argint, iar ciorapii de culoarea garoafei sângerii au colţişori de argint. În vreme ce ţarul

încearcă veşmintele neobişnuite, o grămadă de paiete de argint se desprind de pe ţesătură şi cad. „Priveşte, Katenka[253], suspină ţarul. O să le strângem cu mătura, fac aproape cât solda unui grenadier.”

La sfârşitul lui martie, Curtea întreagă merge la Moscova. La 7 mai 1724, Ecaterina se îndreaptă către catedrala Sfinţii Arhangheli, în inima Kremlinului, într-o caleaşcă aurită, purtând însemnele coroanei imperiale. Ţarul însuşi se află în fruntea „companiei cavalerilor împărătesei”, abia înfiinţată, care deschide alaiul. Clopotele sună în tot oraşul; salve de artilerie însoţesc trecerea suitei; sunetul ascuţit al trompetelor şi bătaia înfundată a tobelor acoperă din când în când uralele mulţimii. Doisprezece paji în cămăşi de brocart şi jiletci de catifea verde, purtând pălării cu pene albe peste perucile blonde, vin în urma suveranei. Când Ecaterina coboară din caleaşcă, patru înalţi dregători ţin poalele mantiei cu paftale de diamant. Poartă o rochie purpurie cusută cu fir de aur, cu trenă, după moda spaniolă.

Delegaţi din toate ţinuturile se înghesuie în biserica devenită neîncăpătoare. În faţa ţarului au fost ridicate două tronuri, sub un baldachin de catifea roşu aprins. Slujba este oficiată de arhiepiscopul Novgorodului. Petru ia cu amândouă mâinile coroana cea grea şi o aşază pe creştetul soţiei sale, îngenuncheată la picioarele lui. Ecaterina plânge şi vrea să cuprindă genunchii bărbatului ei, care însă o ridică şi-i înmânează globul, simbol al suveranităţii. Nu însă şi sceptrul, care înseamnă putere şi pe care-l ţine strâns în mână.

—— || ——

În ciuda trecerii anilor, Petru este la fel de nerăbdător. Privind în urmă, socoteşte că şi-a petrecut jumătate din viaţă în manevre, războaie şi călătorii… Goana aceasta neostoită nu l-a împiedicat însă să-şi ducă mai departe, cu toate greutăţile, planurile de reformă. Hotărârile sale însă, chemate să schimbe faţa Rusiei, au fost luate fără un plan de ansamblu, ci doar sub presiunea împrejurărilor: situaţia militară, criza economică, neînţelegerile cu Biserica, răzmeriţele populare, împotrivirea dregătorilor…

De fiecare dată a fost nevoit să îndrepte cârma şi a făcut-o cu greu. Mai cu seamă după pacea de la Nystadt, când a arătat lumii priceperea sa în reorganizarea administrativă. Uşurat de povara conflictului cu Suedia, a putut să-şi îndrepte strădaniile către ţară. Le spune celor din preajmă: „Reforma s-a făcut în trei etape, de câte şapte ani fiecare: 1700–1707, întărirea puterii; 1707–1714, sporirea măreţiei Rusiei; 1714–1721, domnia legii.”

Petru înţelege „legea” ca un autocrat. „Împăratul, spune el, este un monarh absolut. Voia lui Dumnezeu este ca toţi să i se supună, pentru că el nu răspunde decât în faţa lui Dumnezeu de soarta poporului care i-a fost încredinţat. Nu poate avea în preajma sa decât sfetnici şi oameni care-i aduc la îndeplinire voinţa suverană, prin care ia hotărârile ce crede de cuviinţă.”

Înfiinţează o Cancelarie intimă, pune în locul vechii Dume a boierilor un Consiliu de Miniştri restrâns, căruia îi adaugă o Cameră de justiţie, şi înfiinţează un Senat care are autoritate legislativă, judecătorească şi executivă. Vechile *prikazuri* sunt înlocuite de nouă colegii sau ministere: afaceri străine, revizuire a conturilor, venituri, cheltuieli, război, amiralitate, justiţie, comerţ, mine şi industrie… Numărul colegiilor creşte nu peste multă vreme la douăsprezece. Fiecare dintre aceste colegii este condus de un consiliu alcătuit din unsprezece membri. Organizarea este luată după modelul suedez.

Senatul definitivează propunerile scurte ale ţarului, contrasemnează ucazurile şi-l numeşte pe *Oberfiskal*. Acest nou funcţionar superior trebuie să fie, după cum spune ucazul din 5 martie 1711, „un om isteţ şi de ispravă, fie că se trage dintr-o familie de vază ori dintr-una de rând; sarcina lui va fi să-i urmărească în taină pe toţi oamenii şi chiar şi pe cei mai înalţi dregători”. *Oberfiskalul* are în subordine vreo cinci sute de iscoade, *fiskalii*, care cercetează fără răgaz în toate mediile pentru a-i descoperi pe judecătorii corupţi, pe cei ce înşală fiscul, pe funcţionarii care cer mită – pe scurt, pe toţi cei ce

bagă mâna în buzunarul statului. Zelul acestor iscoade este hrănit cu o făgăduială deloc de lepădat: ceea ce obţin din amenzi va fi împărţit între ei şi vistieria statului.

Încurajarea oficială a turnătoriei ajunge la înfricoşătoare abuzuri de putere. *Fiskalii* se poartă ca nişte inchizitori şi-şi silesc victimele să le dea grămezi de bani, ameninţându-i cu dezvăluiri cumplite. Până şi cei nevinovaţi tremură de frică. *Oberfiskalul* Nestorov izbuteşte să-l trimită la moarte pe prinţul Gagarin, guvernatorul Siberiei, învinuit de a se fi înfruptat din banii publici. Soarta însă se întoarce şi împotriva lui, Nestorov fiind nu peste multă vreme învinuit de înşelăciune. Dus la eşafod, bătrânul cu păr alb, care a semănat groaza în atâtea case ruseşti, este mai întâi tras pe roată, încet, temeinic. Pe urmă, călăul îl târăşte, cu braţele şi picioarele zdrobite, până la butuc, unde îi retează ţeasta. Câţiva *fiskali* de rang mai mic îi împărtăşesc soarta. Petru desfiinţează după o vreme instituţia şi numeşte un procuror general pe lângă Senat, care nu i se supune decât suveranului.

Senatul i se supune tot ţarului. Cum senatorii îşi petrec cea mai mare parte a timpului trăncănind şi bârfind, Petru le impune în 1720 un regulament care limitează discuţiile la o jumătate de ceas în cazul treburilor curente. Când nisipul s-a scurs arătând că timpul a trecut, se aduc hârtie şi cerneală, pentru ca fiecare senator să-şi spună părerea în scris. „Dacă vreunul dintre senatori se împotriveşte, se spune în document, trebuie găsit ţarul fără întârziere, oriunde ar fi.”

Ameninţarea unei ciomăgeli ori a unei amenzi pluteşte astfel tot timpul asupra alesei adunări. Ceea ce nu ajunge însă pentru a alunga lenea senatorilor. Dosarele se adună în vrafuri la secretariat (numărul lor depăşeşte şaisprezece mii în 1722, după cum spune Mardefeld, ambasadorul Prusiei), pentru rezolvarea lor se ia mită, înalţii dregători se îmbogăţesc. Prinţul Menşikov, care îşi face veacul la Senat, îi jupoaie fără pic de ruşine pe cei care-i cer ajutorul. Petru ştie acest lucru şi din când în când se mânie şi-şi răsplăteşte favoritul cu o lovitură de ciomag pe spinare. Furtuna trece însă şi obiceiurile îşi urmează vechiul făgaş.

Sub autoritatea Senatului se află guvernatorii, puşi în fruntea celor opt gubernii înfiinţate de ţar: Arhanghelsk, Ingria (Sankt Petersburg), Moscova, Smolensk, Kiev, Azov, Kazan, Siberia. Ţinuturile prea întinse sunt împărţite curând în provincii. Guvernatorii răspund de poliţie, de starea drumurilor, de treburile judecătoreşti, dar sarcina lor cea dintâi este strângerea birurilor. Sunt un fel de vechili mai mari care adună banii, putând face rost de cele trebuincioase prin mijloacele pe care le cred de cuviinţă, dar trebuind să verse în punga statului enorma contribuţie de război ce li se cere. În trecere, guvernatorii bagă în buzunar sume însemnate. Subordonaţii fac la fel, la scară mai mică. Pentru a putea controla mai bine încasările statului, Petru îi trece pe

aceşti funcţionari în subordinea directă a Senatului. Apar fără întârziere conflicte de competenţă şi o încurcătură în contabilitate vecină cu haosul.

Încercând să pună puţină ordine în populaţia atât de pestriţă din imperiu, Petru împarte orăşenii în trei stări. În prima sunt cuprinşi bancherii, negustorii cu stare, medicii şi meşteşugarii de frunte; în cea de-a doua intră meşteşugarii de rang mai mic şi micii negustori; lucrătorii, salahorii, oamenii de rând alcătuiesc cea de-a treia stare. Toţi aceştia îşi aleg un primar, pe timp de un an. Cei din prima stare şi primarii îi numesc pe viaţă pe magistraţii ce urmează sa conducă oraşul. Printre sarcinile acestor magistraţi se află, pe primul loc, poliţia. O poliţie copleşită de tâlhăriile care domnesc pretutindeni în ţară. Drumurile sunt pline de primejdii, bande de hoţi ajung până în mahalalele marilor oraşe. Capii bandelor sunt spânzuraţi pe loc; ceilalţi sunt biciuiţi cu cnutul, după care li se taie nasul până la os. Pedepsele nu-i descurajează pe răufăcători, numărul lor crescând de la an la an.

Nu siguranţa internă îl preocupă însă în primul rând pe Petru. Atenţia lui se îndreaptă mai cu seamă către armată. Preţul în oameni al războaielor este uriaş. Nu cruţă nimic. După câteva încercări, înfiinţează un serviciu obligatoriu pentru toate categoriile societăţii. Toţi nobilii sunt încorporaţi, de la vârsta de cincisprezece ani, ca simpli ostaşi într-un regiment. Fiii de boieri şi de bogătaşi merg de obicei în regimentele de gardă[254], cei de boiernaşi în regimentele de linie[255]. Câte un tânăr nobil este adesea văzut, la Sankt Petersburg, făcând de pază la poarta unei cazărmi. Echipat, hrănit şi plătit ca orice ostaş, tânărul trebuie să urce rând pe rând toate treptele înainte de a ajunge la gradele cele mai înalte. Garda devine astfel un fel de şcoală de pregătire pentru elita militară şi civilă a ţării.

Petru însuşi a trecut prin această şcoală, unde a început prin a fi toboşar şi a devenit apoi, pe rând, tunar, sergent, stegar, căpitan, colonel, general-locotenent. Îşi primeşte regulat solda, semnează o chitanţă şi-şi înseamnă suma în caietul de socoteli: „În 1707, încasat solda de colonel la Grodno: o sută cincizeci de ruble”. Socoteşte că este cel dintâi ostaş în slujba statului şi înţelege ca toţi supuşii să-i urmeze pilda şi să-şi jertfească viaţa personală în numele cauzei comune.

Durata serviciului militar este practic nelimitată pentru nobili, care nu pot cere să se retragă decât dacă au fost răniţi, au rămas invalizi, sunt bătrâni sau bolnavi. Chiar şi aceştia sunt folosiţi până la epuizarea deplină a capacităţilor fizice şi intelectuale: sunt trimişi în oraşele de garnizoană ori angajaţi în administraţia civilă. De nobili este nevoie pretutindeni şi la orice vârstă. Spre a curma şiretlicurile celor ce nu înţeleg să se supună, ţarul porunceşte să li se confişte

averea, din care jumătate să fie dată celor ce-i denunţă, fie ei şi slugi. Vinovaţii sunt osândiţi şi la „moarte politică”. Scoşi în afara legii, nu se mai bucură de niciun fel de protecţie şi pot fi prădaţi ori ucişi fără ca făptaşii să fie pedepsiţi.

Mânat de aceeaşi dorinţă a „randamentului uman”, Petru le înlesneşte oamenilor din popor pătrunderea în rândurile nobilimii. Prin ucazul din 16 ianuarie 1724, un soldat, chiar dacă nu este de neam, poate ajunge ofiţer, primind totodată rang de nobil, pe care-l vor moşteni urmaşii săi. Meritul ţine loc de sânge albastru. Boierii de stirpe veche sunt copleşiţi de valul de sânge plebeu. Numelor răsunătoare din istoria Rusiei li se adaugă o mulţime de nume noi, cu iz de grajd ori de tejghea.

Numai că nu ajunge să ai conducători destoinici; e nevoie şi de o oaste numeroasă. După dezastrul de la Narva, pierderile sunt atât de mari încât Petru înrolează ostaşi cu forţa, la întâmplare, din rândurile populaţiei sărace a Rusiei. Ca să-şi întregească efectivele, încalcă până şi dreptul robiei, îngăduindu-le iobagilor să devină ostaşi fără să ceară voie de la stăpân. În 1705, o primă recrutare generală – un om la douăzeci de coşuri socotite la plata birului – ajunge la treizeci de mii de recruţi pe an. Recrutarea îi cuprinde pe toţi – orăşeni, ţărani, slugi, lucrători, fii de preoţi şi chiar slujbaşi din administraţie. Porneşte de la un principiu nou: egalitatea tuturor straturilor societăţii în faţa datoriei de ostaş. Ca să împiedice dezertările, ţarul porunceşte în 1712 ca toţi recruţii să fie „însemnaţi”. Semnul ales este o cruce tatuată pe dosul mâinii stângi. Pe desen, alcătuit din înţepături în piele, se presară praf de puşcă şi i se dă foc. Ostaşul, ca şi ocnaşul, este astfel însemnat pe viaţă.

La 26 noiembrie 1718, Petru pune pe hârtie un nou ucaz: „Să fie cerute declaraţii de la toată lumea; să se dea răgaz de un an; să se afle adevărul cu privire la numărul de locuitori de sex bărbătesc din fiecare sat, dându-se de ştire că bunurile oricui va încerca să se ascundă vor fi date aceluia care îl va denunţa; să se vadă câte suflete pot hrăni un ostaş; să se stabilească un venit mediu”.

Aceste hotărâri amestecate sunt luate de ţar cu intenţia de a instala armata pe tot cuprinsul ţării în cazărmi permanente, populaţia fiecărui ţinut trebuind să întreţină regimentele stabilite în partea locului. Spre a ajunge la o împărţeală dreaptă a cheltuielilor de întreţinere, se face recensământul iobagilor şi al celorlalţi lucrători ai ogoarelor. Acestora li se adaugă în curând şi slugile.

Recensământul primeşte oficial numele de „revizie”, iar persoanele recenzate se numesc „suflete revizuite”. Toate sufletele revizuite sunt supuse aceluiaşi bir, iar moşierul este răspunzător de plata sumelor stabilite de administraţie. Moşierul devine astfel un soi de agent fiscal, de perceptor pentru oamenii care trăiesc pe moşia lui. Puterea lui

asupra acestor oameni creşte. Ţărani liberi şi iobagi sunt astfel supuşi aceleiaşi legi: robia, înlocuind fumăritul cu capitaţia, Petru leagă ţăranii nu de glie, ca mai înainte, ci de stăpânul moşiei. Acesta, de teamă să nu i se ia birul potrivit numărului de oameni, caută de multe ori să nu înscrie în registru toate sufletele de pe moşie.

La începutul anului 1721, în ciuda celor mai cumplite ameninţări, se descoperă că două milioane de suflete n-au fost înscrise. Guvernatorii cutreieră ţinuturile ca să verifice declaraţiile la faţa locului. În sfârşit, după un şir de arestări, de confiscări de averi şi de schingiuiri, autorităţile află că ar fi cam cinci milioane şi jumătate de suflete de sex bărbătesc.

Ţinându-se seama de cheltuielile militare globale pe tot anul, birul este stabilit în 1724 la şaptezeci şi patru de copeici de suflet. În afară de aceasta, moşierilor li se cere să-i găzduiască pe ostaşi. Cei mai mulţi nu vor să construiască locuinţe pentru trupă şi se mărginesc să pună la dispoziţia comandamentului casele din sat. Ţăranii sunt siliţi să pregătească în grabă, fără niciun fel de plată, locuinţele pentru mulţimea de militari.

Nevoiţi să lase lucrul câmpului ca să pregătească cantonamente pentru trupe, copleşiţi de noile biruri, numeroşi ţărani fug din sate. Ceilalţi pleacă din nou grumazul sub jug. De-acum înainte sunt cu toţii robi pe viaţă, din tată-n fiu. Robia vine din sămânţa părintelui. Robul nu poate naşte decât robi. Supuşi deopotrivă birului pe cap, truditorii câmpului şi slugile nu mai alcătuiesc de-acum decât o singură clasă, aceea a „sufletelor revizuite”. Fac parte cu toţii din averea stăpânului şi stau dovadă bunăstării lui. Când se socoteşte averea unui boier, se spune: „Are cinci sute de suflete ori două mii de suflete…”

Bineînţeles, Petru găseşte că acest negoţ cu oameni, cu atâta ori atâta bucata, ca la târgul de vite, este nefiresc şi „nu se mai întâlneşte nicăieri în lume”. În 1721 trimite Senatului un proiect de ucaz prin care doreşte „să pună capăt negoţului cu oameni, iar dacă nu se poate smulge din rădăcină acest obicei, să fie vânduţi cel puţin pe familii întregi, şi nu despărţiţi”. Hotărârea rămâne însă doar pe hârtie, căci Petru a şi uitat de ea. Nu-l interesează latura omenească ori juridică a robiei, ci doar cea fiscală. Pentru că îşi dă seama foarte bine că, stabilind un bir pe capetele robilor şi legându-i pe vecie de stăpân, aduce vistieriei venituri regulate şi controlabile. Înăsprirea robiei poate răni inimile prea simţitoare, dar cum să nu te gândeşti la binefacerile unei asemenea măsuri pentru strângerea birurilor şi recrutarea ostaşilor?

La sfârşitul domniei sale, Petru are, în afară de cele două regimente de gardă, cincizeci de regimente de infanterie, treizeci de regimente de dragoni şi câteva unităţi de husari, şaizeci de regimente de garnizoană şi şase de miliţie. Totalul forţelor regulate depăşeşte două sute de mii

de oameni, la care se adaugă o sută de mii din trupele neregulate – cazaci şi calmuci.

Valoarea şi priceperea în luptă a trupelor ruseşti au fost dovedite în chip strălucit în atâtea rânduri. Pleyer scrie în 1710: „Este uimitoare priceperea desăvârşită la care au ajuns soldaţii, datorită strădaniilor neobosite ale ţarului, disciplina cu care se supun ordinelor comandanţilor şi vitejia pe care o arată în luptă". În 1714 Manstein afirmă că „nu se află nicăieri în lume o artilerie pe potriva celei ruseşti şi cu atât mai puţin una care s-o poată întrece". El vorbeşte de treizeci de mii de guri de foc. Iar turnătoriile fac mereu altele. Postavul pentru uniforme este ţesut în fabricile ruseşti, oţelul moale pentru ţevile de puşcă vine din Siberia, oţelul tare pentru ghiulele şi grenade este adus de la Oloneţ şi Tuia, pucioasa şi silitra vin din Ucraina. Nu există niciun colţ din Rusia care să nu plătească, într-un fel sau altul, tributul cuvenit războiului.

Regulamentul militar din 1716 stabileşte drepturile şi îndatoririle ostaşului. Petru însuşi a scris părţile mai însemnate, în care-şi arată dorinţa de a „câştiga bătălii cu cel mai mic efort, dacă se poate, şi fără multă vărsare de sânge" şi spune că „orice om are datoria să-şi ajute tovarăşii în faţa duşmanului şi să apere până la ultima suflare steagul, care trebuie să-i fie tot atât de preţios ca viaţa şi cinstea". O menţiune specială le interzice trupelor, sub ameninţarea unor pedepse aspre, să ridice mâna asupra „femeilor cu copii, femeilor însărcinate, bătrânilor, preoţilor, slujitorilor bisericii, copiilor…"

Ofiţerii străini sunt în mare număr în statul-major. În 1721, din treizeci şi unu de generali, paisprezece sunt străini. Înaltul comandament este însă încredinţat ruşilor: Şeremetiev, Menşikov, Goliţîn, Repnin… Tot rus este şi comisarul general al armatelor, prinţul Iakov Dolgoruki[256], zis „incoruptibilul". Ruşi ori nu, ofiţerii primesc aceeaşi soldă, plătită la intervale neregulate, şi suferă aceleaşi pedepse pentru greşelile din serviciu. Unii dintre ofiţerii străini se plâng de soartă, vor să se întoarcă acasă, se supără pentru că ţarul nu-i lasă, dar toţi sunt cuprinşi în prezenţa lui de un soi de fascinaţie în care se amestecă admiraţia şi teama.

Dacă a reorganizat din temelii armata de uscat, Petru a făcut încă şi mai mult pentru marină care, înainte, era practic inexistentă. La urcarea lui pe tron, Rusia nu avea nici măcar un singur vas de război şi nimeni n-avea habar de navigaţie, în afară de câţiva pescari din ţinutul Arhanghelsk. În 1725, flota rusă numără patruzeci şi opt de vase de linie şi şapte sute optzeci şi şapte de galere. Mateloţii, în număr de douăzeci şi opt de mii, sunt născuţi aproape toţi pe coastele maritime din nordul imperiului ori în satele de pe malurile fluviilor. Ca să-i înveţe meserie, Petru a chemat mai întâi căpitani din alte ţări. În acelaşi timp, a trimis în străinătate tineri ruşi ca să înveţe meseria

de marinar. Aceştia alcătuiesc curând un corp de ofiţeri destoinici, la care se adaugă în fiecare an noi promoţii ale Academiei Navale.

La început, specialiştii folosiţi la construcţia navelor sunt şi ei străini: olandezi, francezi, englezi. „Ţarul îi laudă şi le arată aleasă preţuire, scrie diplomatul Jefferies; lefurile li se plătesc la vreme; iau adesea cina cu suveranul; sunt invitaţi la masa ţarului la petrecerile cele mai însemnate." Aceşti oaspeţi răsfăţaţi îi pregătesc pe ruşii care le vor lua locul.

Stăpânit de dorinţa nestăvilită de hegemonie maritimă, Petru cheltuieşte sume uriaşe pentru construcţia de porturi şi deschiderea de şantiere navale. Străduinţele sale pe acest tărâm nu sunt întotdeauna răsplătite. Astfel, după ce a mutat şantierul de la Oloneţ la Sankt Petersburg, îşi dă seama că apele nu sunt aici destul de adânci pentru lansarea navelor mari. Când crede că a găsit locul cel mai potrivit la Roggervik, lângă Reval, o furtună puternică mătură tot. Lemnul folosit la Voronej este atât de prost încât după un an corăbiile nu mai sunt bune de nimic. Mii de muncitori prost hrăniţi, trăind în condiţii cumplite, pier în timpul acestor lucrări făcute în pripă. Tot ceea ce face Petru este plătit cu jertfe grele de vieţi omeneşti. Dar cu tânăra flotă atât de scump plătită de popor poate în cele din urmă să îngenuncheze Suedia.

Ca să-şi întreţină armata pe picior de război şi flota din ce în ce mai puternică şi mai numeroasă, ca să ridice porturi şi oraşe, ca să afirme prezenţa diplomatică a Rusiei în faţa Europei, ţarul trebuie să găsească mereu resurse noi. Veniturile statului, care sunt de un milion cinci sute de mii de ruble în 1680, depăşesc în 1725 nouă milioane de ruble. La vechile monopoluri – răşină, potasă, rubarbă, clei – se adaugă altele noi: sare, tutun, cretă, smoală, untură de peşte…

Birurile cele mai grele apasă pe umerii tuturor, fie ei săraci ori cu stare. Vechii credincioşi trebuie să plătească un bir special; alte taxe sunt încasate pe coşurile de fum, hanuri, mori, terenuri agricole, jocul de şah şi jocurile de cărţi, hamuri, peruci şi cizme, trăsuri publice (o zecime din preţul de închiriere), piei de oaie, băi de aburi, oglinzi, pivniţe, adăpători, legarea şi dezlegarea corăbiilor, lemn de foc, pepeni verzi, castraveţi, nuci, barbă, stupi de albine, sicrie, văl de mireasă. Numai capitaţia, bir plătit pentru fiecare dintre „sufletele revizuite" de sex bărbătesc, aduce în vistierie două milioane de ruble. Groaza de fisc creşte an de an; la fel şi dorinţa de a păcăli statul. Adesea, moşierii şi ţăranii deopotrivă îşi riscă viaţa ca să nu fie jefuiţi de perceptori.

Deviza financiară a Iui Petru este: „Cere imposibilul ca să primeşti cât mai mult". Într-o bună zi hotărăşte să-l cheme în Rusia pe vestitul bancher Law, pe care l-a cunoscut la Paris; acest vrăjitor al banilor îl va putea fără îndoială ajuta să iasă din încurcătură. Invitaţia însă

nimereşte cât se poate de prost, pentru că Law [257] a fugit din Franţa după un faliment care a zguduit ţara din temelii.

Ros de grija de a găsi bani oriunde şi cu orice preţ, Petru se străduieşte să împace nevoile unei economii de război cu propăşirea norodului. Vrea să găsească în acelaşi timp noi surse de venit prin impozite şi noi surse de producţie, să exporte totul, reducând importurile prin dezvoltarea industriei naţionale, să împovăreze poporul cu alte biruri şi să-i dezvolte spiritul de iniţiativă. Şi, ca prin minune, izbuteşte. Încheie un tratat comercial cu Persia, încurajează schimburile cu Asia Centrală şi cu China, acordă înlesniri pentru schimburile cu Apusul, însărcinează câţiva negustori şi consuli îndrăzneţi să-i îndemne pe străini să cumpere mărfuri ruseşti: cânepă, în, frânghii, ceară…

Curând, agenţii comerciali ruşi îşi deschid birouri la Paris, Toulon, Bordeaux, Anvers, Liège, Viena, Cadix şi chiar în îndepărtata Chină. Înăuntrul Rusiei, ţarul ocroteşte pădurea, lemnul fiind neapărat trebuincios pentru corăbii; încurajează creşterea animalelor, introduce rase noi de bovine, aduce oi merinos în guberniile Harkov, Poltava şi Ecaterinoslav, înfiinţează cele dintâi herghelii, încearcă să cultive viţa-de-vie în ţinutul cazacilor, pe Don, aduce soiuri de viţă din Ungaria şi Persia şi le plantează în împrejurimile Derbentului, le arată ţăranilor cum să secere grâul cu secera şi nu cu cosorul, se îngrijeşte de alegerea seminţelor, şi de împrăştiatul bălegarului pe ogoare.

Datorită lui Petru, industria rusă cunoaşte un avânt nebănuit. „Rusia este mai dăruită decât multe alte state, pentru că are metal din belşug şi numeroase alte minereuri pe care nimeni până acum n-a căutat să le folosească”, scrie ţarul. Încă de la începutul domniei hotărăşte să folosească din plin acest „dar de la Dumnezeu” făcut ţării sale. Împins de patimă şi nerăbdare, trimite expediţii peste tot, porunceşte să fie cercetate măruntaiele pământului din necuprinsa-i împărăţie, organizează exploatarea sistematică a minelor de fier, de cupru, de argint şi de cărbune. Proprietarii de terenuri metalifere nu au decât un drept de prioritate asupra zăcămintelor. Dacă întârzie să le folosească, pierd acest drept. Dacă ascund existenţa unui zăcământ, pot fi osândiţi la moarte. Uzine metalurgice răsar ca ciupercile, la Tuia, Oloneţ, Sankt Petersburg. Vinius, generalul Hennings şi armurierul Demidov îl ajută pe Petru să valorifice ţinutul minier al Uralului, a cărui producţie de cărbune se ridică în 1720 la peste şase milioane de puduri [258]. Regiunea industrială cunoscută sub numele de Petrozavodsk ia fiinţă acum, datorită lui Petru.

În 1725, Rusia numără optzeci şi şase de uzine metalurgice şi arsenale, cincisprezece postăvării, paisprezece tăbăcării, cincisprezece manufacturi de lână, nouă de mătase, şase de bumbac; la acestea se adaugă o mulţime de joagăre, pulberării, fabrici de hârtie şi de sticlă…

Petru înfiinţează chiar şi un atelier de tapiserie de lux, cu ajutorul unor lucrători francezi de la Gobelins.

Apusul se arată interesat de materiile prime ruseşti, însă strâmbă din nas la vederea produselor prelucrate. Dar chiar în Rusia sunt căutate mai mult mărfurile străine, mai bune şi mai ieftine. Dorind să sprijine tânăra industrie naţională, ţarul instituie taxe vamale ridicate. De asemenea, vrând să stimuleze interesul persoanelor particulare pentru comerţ şi industrie, îi scuteşte de serviciul la stat şi de impozite pe cei ce construiesc fabrici şi pe rudele acestora (turnătoriile Demidov, ţesătoriile Apraksin); le acordă împrumuturi fără dobândă, precum şi privilegiul de a cumpăra, începând din 1721, robi de la moşieri pentru a-i folosi în întreprinderile proprii. Doar o mică parte din forţa de muncă este alcătuită din oameni liberi. În fabrici sunt trimişi vagabonzii, robii fugari, ocnaşii, prostituatele, toată scursura ţării. Cei care muncesc în fabrici n-o fac de bunăvoie, ci de frică. Iar patronii acestor vite de povară alcătuiesc o nouă aristocraţie, ale cărei drepturi nu sunt dobândite prin naştere, ci prin capitalul investit şi spiritul de iniţiativă.

Avântul comerţului şi al industriei depinde însă de căile de comunicaţie. Or, în Rusia, drumurile sunt nişte poteci care cu greu pot fi folosite pe ninsoare şi ploaie. Petru încearcă în zadar să lege Petersburgul de Moscova printr-un drum carosabil. Costă prea mult, nu e vreme pentru aşa ceva, lucrul este întrerupt după vreo sută de verste. Diplomaţii străini care călătoresc între cele două capitale, cea veche şi cea nouă, vorbesc cu groază de acest drum care ţine cinci săptămâni şi care străbate păduri, mlaştini, lunci înecate de apă, cu câte un pod şubred ici şi colo, care ameninţă să se prăbuşească sub greutatea trăsurilor şi a călăreţilor.

Spre îndrumarea călătorilor, ţarul porunceşte să fie puşi stâlpi de poştă de-a lungul drumurilor importante şi să fie construite câteva „hanuri de popas”. Nu uită nici comerţul cu caravane, drag strămoşilor săi. A cumpărat în Ungaria recolte de Tokay şi a trimis vinul la Moscova încărcat în sute de căruţe. Socoteşte însă că mărfurile pot fi duse cel mai lesne pe calea apei. Leagă Volga de Neva prin micul canal Vîşni-Volociok. Pe urmă, dându-şi seama că navigaţia pe apele lacului Ladoga este anevoioasă din cauza deselor furtuni, porunceşte să fie săpat un canal lung de o sută de verste care să ocolească lacul.

Însoţit de câţiva ingineri, Petru sondează el însuşi pământul mlăştinos. Această lucrare uriaşă, pornită prost din pricina lui Menşikov, înaintează cu greu, ecluzele se înfundă cu nisip, lucrătorii pier cu sutele, ca în timpul ridicării Petersburgului. În 1723, Campredon scrie: „În timpul lucrărilor de la canalul Ladoga au murit până acum treizeci de mii de oameni”. Nimic nu-l poate face însă pe Petru să renunţe la proiect.

I se întâmplă totuşi să se arate nepărtinitor şi chiar generos pe tărâmul justiţiei. Porunceşte, de pildă, să fie aşezată în fiecare tribunal, de la cel mai înalt până la cel mai neînsemnat, pe masa la care şed judecătorii, câte o căsuţă ciudată cu trei pereţi, din lemn aurit, având pe acoperiş vulturul bicefal. Pe fiecare dintre cei trei pereţi este lipită o ordonanţă scrisă de mâna ţarului. Prima le cere magistraţilor cunoaşterea desăvârşită a textelor de lege pe care sunt chemaţi să le aplice; cea de-a doua le reaminteşte îndatoririle din timpul judecăţii; cea de-a treia le interzice încălcarea dispoziţiilor legii.

Ca întotdeauna, recomandările sunt însoţite de ameninţări – amenzi, confiscarea averii ori pedeapsa cu moartea – adresate celor ce nu se supun. Procedura se întemeiază pe tortură, atât pentru obţinerea mărturisirilor, cât şi pentru pedepsirea vinovaţilor. Cele mai mari crime sunt acelea îndreptate împotriva intereselor statului. În atari împrejurări, chiar şi o femeie însărcinată poate fi schingiuită. Femeile care şi-au ucis bărbaţii sunt îngropate de vii. Pe gâtlejul falsificatorilor de bani se toarnă metal topit. Nu există juraţi care să cântărească răspunderea învinuitului; şi nici avocat care să-l apere. Judecătorul hotărăşte după bunul plac, şi este întru totul supus puterii executive: tribunalul de provincie este prezidat de un *voievod*, iar cel central de un guvernator. Cât despre *Landsrichters* **[259]**, un fel de judecători de pace după modelul suedez, care îndeplinesc funcţia de viceguvernatori, aceştia sunt înainte de toate agenţi ai fiscului; prima lor grijă este aşadar să-i stoarcă de bani pe oameni, şi nu să le judece pricinile.

Ca să îmbunătăţească munca tribunalelor, Petru se gândeşte să înlocuiască vechiul cod al ţarului Aleksei, *Ulojenie*, din 1649, cu codul suedez, din care ar urma să fie scoase părţile ce nu se potrivesc Rusiei. Câteva comisii de experţi, din care fac parte şi jurişti străini, se întrunesc în mai multe rânduri, sfârşind prin a constata, în 1722, că o lege străină nu poate fi cu niciun chip croită după nevoile naţionale. De altfel, Petru nu înlesneşte câtuşi de puţin sarcina specialiştilor, întrucât dă tot mai multe ucazuri care se bat cap în cap. Face şi desface necontenit reţeaua de ordonanţe privitoare la viaţa supuşilor săi. Ceea ce era îngăduit ieri va fi oprit cu desăvârşire mâine. Justiţia se mişcă după toanele monarhului. Atunci când dă o lege, Petru nu se gândeşte la dreptate, ci la eficienţă. Astfel, un ucigaş, osândit pentru omor, dacă este cumva un meşter priceput, poate fi lăsat slobod şi chiar pus în fruntea unor lucrători spre a le împărtăşi din tainele meseriei sale. Nu este mai folositor astfel ţării decât să zacă la ocnă? În mintea lui Petru se întâlnesc două tendinţe: despotismul şi pragmatismul. Cele două tendinţe se arată deopotrivă în raporturile sale cu Biserica. La moartea patriarhului Adrian, în 1700, nu-i

numeşte niciun urmaş; îl desemnează însă pe mitropolitul Riazanului, Stepan Iavorski, exarh al „Sfântului Scaun Patriarhal”. Noul exarh este însărcinat doar cu treburile curente; hotărârile însemnate sunt luate de către contele Musin-Puşkin, care se află în fruntea Colegiului mănăstiresc. Nu este decât pasul cel dintâi. Vreme de ani de zile, Teofan Prokopovici, rectorul Academiei din Kiev, alcătuieşte un regulament ecleziastic în trei sute de articole, inspirat de ţar şi revăzut de acesta, punct cu punct.

În 1721, Petru desfiinţează oficial Patriarhia şi promulgă noul statut al Bisericii. Prin acest act, Patriarhia este înlocuită cu un colegiu duhovnicesc, Prea Sfântul Sinod, din care fac parte câţiva arhiepiscopi numiţi de suveran şi însărcinaţi cu conducerea tuturor treburilor Bisericii. Un procuror general, numit tot de suveran, ia parte la dezbaterile acestei adunări, cu drept de veto. Procurorul general nu poate fi un prelat. Ţarul doreşte în acest post „un ofiţer viteaz şi hotărât”. Primul titular al acestui post este un oarecare Boltin, polcovnic de dragoni.

Sensul reformei este arătat în preambulul regulamentului: „Fiinţele obişnuite nu cunosc deosebirea dintre puterea spirituală şi puterea vremelnică; vrăjiţi de neîntinarea şi strălucirea întâiului stătător al Bisericii, îşi închipuie că acesta este un alt suveran, tot atât de puternic ca şi autocratul şi chiar mai puternic decât el. Dacă aceasta este părerea norodului, ce s-ar întâmpla oare dacă un cler ambiţios ar aţâţa focul? Dimpotrivă, dacă norodul vede că regimul sinodal este introdus prin decret al monarhului şi prin hotărâre a Senatului, se va supune fără să crâcnească şi va pierde nădejdea într-un sprijin din partea clerului dacă se va răscula”. Învăţătura este limpede: vocaţia Bisericii este doar una spirituală; amestecul său în politică nu poate fi îngăduit; în Rusia nu este decât un singur stăpân, şi acesta este ţarul, căruia şi clerul trebuie să-i dea ascultare.

Dacă nu aduce atingere autorităţii Bisericii pe tărâmul dogmei, Petru îi ia în schimb, prin acest regulament, orice urmă de independenţă. Membrii Sfântului Sinod, fiind aleşi de el şi conduşi de un procuror general laic care îi supraveghează şi-l înştiinţează pe monarh despre tot ce fac şi ce spun, nu sunt decât nişte funcţionari ca toţi ceilalţi. Ei alcătuiesc o instituţie asemănătoare Senatului, trebuind, ca şi senatorii, să rostească un jurământ în faţa Maiestăţii Sale: „Jur să slujesc cu supunere şi credinţă, să dau ascultare suveranului meu firesc şi adevărat, precum şi auguştilor urmaşi pe care va binevoi să-i numească în virtutea puterii sale depline şi de netăgăduit. Recunosc în el pe cel dintâi stătător al acestui colegiu duhovnicesc”.

Această supunere a ierarhiei religioase în faţa raţiunii de stat merge atât de departe încât Petru dezleagă clerul de taina spovedaniei în caz de crimă politică ori de uneltire împotriva lui. Preotul care va

ascunde autorităţilor o mărturisire de felul acesta, făcută spre căinţă şi iertare a păcatelor, se face vinovat de complicitate. Regulamentul le interzice laicilor să-şi facă în casă o capelă în care să slujească un preot. Toţi trebuie să meargă la biserica parohiei. Dreptul de a predica nu va fi dat decât preoţilor pregătiţi în academii, iar predicile vor avea întotdeauna o temă aleasă din Sfintele Scripturi ori din Vieţile Sfinţilor Părinţi. Pentru slujbele cerute de credincioşi, preoţii nu mai capătă sume fixe, ci fiecare dă cât vrea şi cât poate. Sunt desfiinţate locurile unde se fac minuni care n-au fost recunoscute ca atare de Sfântul Sinod.

Bărbaţii nu au voie să se călugărească înainte de a împlini treizeci de ani. Femeile care vor să intre la mănăstire n-o pot face înainte de a fi împlinit cincizeci de ani. Călugărilor nu li se îngăduie să scrie ori să copieze cărţi, „căci nimic nu le tulbură mai mult liniştea decât scrierile lor neghioabe ori nefolositoare”. Duşman al fastului şi al trândăviei, Petru nu-i cruţă pe înalţii prelaţi care duc o viaţă de huzur, silindu-i să fie mai cumpătaţi şi să facă în fiecare an drumuri prin episcopie.

Mănăstirile, cu mulţimea de călugări leneşi, îl scot din minţi. Închide o mare parte dintre ele, altora le interzice să mai cumpere pământ, le secularizează veniturile. „Trebuie să ne ferim de o soartă ca aceea a Bizanţului, care avea mai mult de trei sute de mănăstiri şi doar şase mii de luptători care să apere cetatea împotriva turcilor.” La 31 ianuarie 1724 dă un ucaz prin care călugării şi călugăriţele primesc sarcina să crească orfani, să îngrijească de răniţi şi de bolnavi. Visează să facă din toate mănăstirile spitale ori şcoli.

Din dorinţa de a se arăta plin de înţelegere şi îngăduinţă, opreşte prigoana împotriva schismaticilor şi se mulţumeşte să le ceară să poarte, cusut pe haină, un pătrat roşu cu marginile galbene. Vechii credincioşi nu-i poartă însă niciun pic de recunoştinţă, văzând în el Antihristul, cel ce se înconjoară de străini, taie bărbile şi se îndeletniceşte cu tot soiul de ştiinţe blestemate.

Cât despre Biserica oficială, aceasta se supune voinţei monarhului, dar nu se arată câtuşi de puţin încântată de reforme, ci dimpotrivă. Din toate părţile, minţile cuvioase îl urăsc, unii (vechii credincioşi) pentru că nu vor să se desprindă de tradiţia strămoşilor, alţii (preoţii şi călugării) pentru că nu înţeleg să-şi piardă privilegiile.

Prieten cu protestanţii, ţarul se simte uneori ca şi cum ar fi unul de-ai lor, pierdut în mulţimea ortodocşilor. Nu se gândeşte însă nicio clipă să se lepede de credinţa străbunilor săi. Ar vrea numai să n-o vadă îndreptată către tainele lumii de dincolo, ci către viaţa amărâtă de pe pământ, ar dori-o mai puţin mistică şi mai mult practică. După el, biserica, ca şi celelalte instituţii naţionale, trebuie să pună umărul la bunăstarea şi la slava Rusiei.

Pentru buna funcţionare a unui stat, fiecare supus trebuie să-şi aibă

în acesta locul său bine stabilit şi să nu-l părăsească cu niciun chip. Ca bilele în alveole, într-un joc uriaş; iar peste toate veghează conducătorul jocului, stăpânul. Aşa ajunge Petru să stabilească, la 24 ianuarie 1722, vestitul „Tabel al rangurilor”[260]. Aceasta instituie, în locul vechiului registru genealogic, o ierarhie întemeiată pe merit, împărţită în trei categorii paralele: ordinul civil, ordinul militar, ordinul Curţii. Fiecare ordin cuprinde paisprezece clase, cu trepte corespunzătoare. Pe treapta de jos se află umilul registrator de colegiu în ordinul civil, stegarul în ordinul militar, *tafeldecker*-ul[261] în ordinul Curţii; pe treapta de sus se află cancelarul imperiului, feldmareşalul, marele şambelan. Între aceste două extreme se întinde o scară subtilă de valori umane, fiecare având o etichetă şi un număr.

De-acum înainte, rangul, cinul va hotărî locul fiecăruia în societate, în birou, în armată şi la Palat. Astfel, un tânăr din popor poate ajunge, după câţiva ani de trudă în administraţie, egalul unui căpitan, fără să fi slujit vreodată în armată. Scara onorurilor poate fi urcată de oricine: ostaşi vrednici de neam sărman, scribi descurcăreţi, străini pricepuţi, aventurieri destoinici. Supremă îndrăzneală, tabla cinurilor îi ridică la rangul „boierimii de viţa cea mai veche” pe funcţionarii civili şi militari, ruşi ori străini, din primele opt cinuri (până la gradele de maior şi de asesor de colegiu), chiar dacă au văzut lumina zilei în straturile cele mai nevoiaşe ale societăţii.

Înainte, în temeiul dreptului de întâietate – *mestnicestvo* –, nimeni nu putea fi în serviciul cuiva care fusese în slujba vreunuia dintre strămoşii săi. Zdruncinând această tradiţie, Petru îi cheamă pe toţi cei ce vor să-şi încerce norocul să se alăture micii şi marii nobilimi care alcătuiesc în jurul său noua clasă diriguitoare a ţării. În goana după ranguri şi înavuţire, tinerii ambiţioşi din popor au în faţa ochilor pilda vie a unui Menşikov, fost ucenic brutar, care a ajuns personajul cel mai puternic din imperiu, a unui Şafirov, în tinereţe băiat de prăvălie la un negustor de postav, ajuns vicecancelar, a unui Iagujinski, fiul unui organist al bisericii luterane din Moscova, numit procuror general pe lângă Senat, a unui Devier, evreu portughez, care a fost mus pe o corabie de mărfuri înainte de a ajunge prefect de poliţie la Sankt Petersburg.

Înfiinţarea unei noi elite a cinului este însoţită de o restrângere a privilegiilor nobilimii. Dregătorii cei mai înalţi pot primi aceleaşi pedepse corporale ca şi oamenii de rând. Cnutul plesneşte la fel pe pielea boierului ca şi pe cea a mujicului, şi niciun rang nu ajunge pentru a apăra un vinovat. De pildă, prinţul Aleksei Bariatinski este biciuit în piaţa publică pentru că a sustras câţiva recruţi de la inspecţie. Ca să imite Europa, Petru înlătură vechiul nume de boier şi numeşte conţi şi baroni cu zecile. La urcarea sa pe tron, numărul familiilor nobile era de două mii; curând se ridică la nouă mii.

O altă reformă schimbă simţitor statutul familiilor aristocratice. Printr-un ucaz din 23 martie 1714, Petru stabileşte un soi de „majorat”. În temeiul acestui act, proprietarul de bunuri imobile trebuie să desemneze prin testament care anume dintre fiii săi ori, dacă nu are feciori, care dintre fiicele sale va moşteni averea. Dacă uită să facă un astfel de testament, fiul cel mai mare ori fiica cea mai mare va primi tot pământul cu „suflete” cu tot. Ceilalţi copii îşi vor împărţi între ei bunurile mobile. Instituţia moştenitorului unic pentru pământ, clădiri şi mujici nu este altceva decât aplicarea principiului autocratic în viaţa privată. Fărâmiţarea pământului este astfel împiedicată, iar, pe de altă parte, fiii dezmoşteniţi se văd nevoiţi să-şi câştige pâinea în armată, să meargă la studii, să se apuce de industrie ori de comerţ. Pe scurt, este un îndemn la muncă pentru toată nobilimea, din care o mare parte nu se mai află la sate.

În afară de moşieri, populaţia rurală a Rusiei cuprindea, la urcarea pe tron a lui Petru, două feluri de mujici: ţăranii liberi şi iobagii. Primii lucrau pe pământul statului ori al mănăstirilor, ceilalţi aparţineau moşierilor. Stabilind impozitul de capitaţie, ţarul a extins robia la toate categoriile de ţărani. Începând cu acest nou ucaz, de la un capăt la altul al Rusiei, condiţia firească a truditorilor pământului este aceea de robi. Aflaţi la cheremul stăpânului atotputernic, care are dreptul să-i biciuiască, dar nu să-i şi omoare, să-i vândă, dar împreună cu toată familia, robii au multe de suferit şi din partea statului. Trebuie să rabde staţionarea trupelor care rechiziţionează hrana, ard rezervele de lemne, năvălesc în izbe şi se poartă rău cu locuitorii.

Guvernatorul îi împovărează cu corvezi (transport de provizii, lucrări de fortificaţii, construcţii de drumuri, săpat canale), de care nu pot scăpa şi care-i împiedică să muncească la câmp. Îi urmăresc şi perceptorii, îi pândeşte ameninţarea serviciului militar, nu pot merge nicăieri fără un „bilet de voie” de la stăpân şi trăiesc mereu cu teama de moşier şi de funcţionari. Fiu de meşteşugar, Ivan Posoşkov, cel mai mare economist din acele vremuri, spune că la ţară nimeni nu ştie să scrie şi să citească şi că ajunge ca un ofiţer să fluture un „decret împărătesc” pentru ca mujicii să-i dea tot ce au.

Ţăranii nu sunt numai proşti şi neştiutori, ci şi cumplit de leneşi. Doboară copaci tineri şi golesc râurile de peşti fără să se gândească la urmările faptelor lor. Izbele lor sunt nişte bordeie întunecoase, fără ferestre, cu miros stătut, unde se înghesuie toată familia. Bărbaţi, femei, copii dorm claie peste grămadă pe cuptor ori pe laviţele înşirate de-a lungul pereţilor. „Mi-au spus că se simt cât se poate de bine într-un loc atât de cald, şi că n-au nevoie de pat”, scrie în 1716 Weber, în *Noile memorii asupra stării de faţă de la Moscova*. Şi mai departe: „Nu folosesc lumânări, ci duc în mâini ori în gură aşchii lungi de lemn, aprinse, care le luminează drumul… De îndată ce capătă un ban, îl

ascund în gură, sub limbă”.

Socotiţi nişte vite de povară, robii sunt pentru proprietari o marfă ca oricare alta. Unii boiernaşi de ţară se îndeletnicesc cu negoţul de fete pe care le cumpără de mici, pe un preţ de nimic, le cresc, le destrăbălează şi le vând apoi pe bani grei celor ce poftesc la carne fragedă. Fetele ajung adesea prostituate. Există la Sankt Petersburg un târg de robi în care se pot cumpăra familii întregi, cu preţul scris pe un petic de hârtie lipit de frunte[262]. Un rob bun costă până la şase sute de ruble. Un cal bun costă mult mai mult!

Cea mai mare parte a slugilor, în casele mari, sunt robi şi fac tot soiul de lucruri: sunt valeţi, bucătari, vizitii, lenjerese, cusătorese, măscărici, muzicanţi, doici. Unele servitoare au drept îndatorire principală să stea într-un jilţ şi să-l încălzească înainte de a veni stăpâna să se aşeze. Copiii robi sunt adesea folosiţi ca *vorreiter*, surugii, şi degeră iarna legaţi cu curele pe spinările cailor. Vizitiii îngheaţă şi ei pe capră.

Conacele de la ţară, închise în timpul iernii, sunt adesea cotropite de ploşniţe. Când se apropie primăvara, la conac sunt trimise mai întâi slugile, ca nesuferitele gângănii să se repeadă asupra lor. Stăpânul şi familia vin mai târziu, pe locul gata curăţat. De îndată ce într-un oraş izbucneşte o molimă, oamenii cu stare o iau din loc, cu slugi cu tot. Când primejdia pare să fi trecut, trimit în recunoaştere câteva slugi în locul cu pricina. Dacă nu moare niciuna, tot neamul se întoarce la cuib. Slugile dorm pe duşumea, în cămară, în pridvor, şi nu se dezbracă decât o dată pe săptămână, când merg la baia de aburi. Sunt bătute pentru orice fleac. Un proverb popular rusesc spune: „Sufletul este al Domnului, capul este al ţarului şi spinarea a stăpânului”.

Dacă robii au nenorocul de a fi cumpăraţi odată cu moşia şi ajung lucrători în uzină, soarta lor este încă şi mai crudă. Când sunt plătiţi, ceea ce se întâmplă rar, capătă o copeică de aramă pe zi. Inginerului scoţian Perry, care încearcă să obţină o leafă pentru lucrătorii şantierului de la Voronej, Apraksin îi răspunde: „Nu s-a mai pomenit ca din vistieria ţarului să se cheltuiască bani pentru plata unor oameni care fac o muncă; sunt destule ciomege în Rusia pentru a-i învăţa minte pe toţi cei care s-ar împotrivi”.

Durata muncii este cuprinsă între treisprezece şi cincisprezece ceasuri pe zi, după anotimp. Leneşii sunt bătuţi de meşteri cu varga ori cu cnutul. Îmbrăcaţi în zdrenţe, flămânzi, înghesuiţi cu zecile în barăci murdare, aceşti nefericiţi sunt de fapt nişte ocnaşi, a căror singură vină este că au fost trecuţi în registre ca robi.

Între această gloată fără număr, fără gânduri, fără nădejdi, neştiutoare de carte, şi casta restrânsă a nobililor vechi şi noi nu prea mai este loc pentru burghezia care se naşte la oraşe. Dar şi în sânul acestei clase înfiinţarea breslelor duce la apariţia unui strat social

predominant, sortit să conducă. Magistraţii inamovibili aleşi de stări pot fi înnobilaţi pentru servicii aduse statului. Astfel, mişcarea ascendentă dorită de Petru se face simţită pe tot cuprinsul imperiului.

O altă dorinţă a lui Petru este ridicarea supuşilor săi prin învăţătură. Ar vrea ca învăţătura să fie obligatorie, dar nu pentru toată lumea. După el, doar copiii de nobili, de funcţionari şi de preoţi ar trebui să meargă la şcoală şi să înveţe „socotitul", adică aritmetica, şi ceva geometrie. Dar unde? Trebuie deschise cât mai iute şcoli ruseşti.

În 1705, Petru îl aduce la Moscova pe englezul Farwharson, care întemeiază prima şcoală de ştiinţe matematice şi de navigaţie. Mutată în 1715 la Sankt Petersburg, şcoala devine Academia Navală. Pot căpăta cunoştinţe despre navigaţia pe mare nişte elevi care n-au niciun fel de pregătire elementară? Din păcate, trebuie început cu scrisul, cititul şi socotitul. Petru se gândeşte aşadar la fostul pastor Gluck de la Marienburg; nu este altul decât acela în casa căruia trăia o slujnică livoniană pe numele său Marta, ajunsă între timp împărăteasa Rusiei. „Gimnaziul" lui Gluck este menit, după întemeietorul său, să-i înveţe pe şcolari „geografia, strategia, politica, retorica latină, filosofia carteziană, limbile franceză, germană, latină, greacă, ebraică, siriacă şi caldeeană, arta dansului, regulile de politeţe franţuzeşti şi nemţeşti, călăria şi dresura cailor după ştiinţa cavalerilor şi a maeştrilor".

Acest program ambiţios nu atrage la început decât vreo patruzeci de învăţăcei. Un ucaz special îndeamnă „oamenii de vază" să-şi aducă odraslele la gimnaziu „fără niciun fel de opreliştе". Degeaba. Gimnaziul lâncezeşte, cu elevi puţini şi dascăli aduşi la întâmplare. Atunci Petru lasă gimnaziul şi-şi îndreaptă privirile către şcolile profesionale.

Fără a se îngriji de instituţiile de învăţământ primar şi secundar, trece fără întârziere la învăţământul superior: geniu, navigaţie, matematici superioare. Pe lângă Academia Navală răsar şcoli de artilerie, inginerie civilă, chirurgie, mine. Catedrele cuprind dascăli germani şi englezi. Băncile rămân însă aproape goale. Ignoranţi şi defel silitori, studenţii nu se gândesc decât să chiulească de la cursurile care-i plictisesc de moarte. La Academia Navală, ostaşi veterani stau cu cravaşa în mână la uşa fiecărei săli ca să-i cuminţească pe cei ce fac gălăgie şi să-i împiedice să iasă.

Elevii Academiei Navale care şi-au trecut cu bine examenele sunt trimişi în provincii ca să-i înveţe pe alţii. Este prima încercare serioasă de a înfiinţa şcoli secundare în Rusia. În 1712 există douăsprezece asemenea şcoli, cărora li se adaugă în curând alte treizeci. Şi totuşi, în 1723, din patruzeci şi şapte de profesori trimişi în gubernii, optsprezece se vor întoarce, negăsind loc de muncă. Numeroşi elevi fug de la şcoală. Adesea se întâmplă ca la Riazan, în 1725, când o jumătate de clasă s-a făcut nevăzută, în mijlocul indiferenţei generale.

Un regulament ecleziastic din 1721 îi îndeamnă pe preoţi să înfiinţeze şcoli parohiale: în anii ce urmează apar patruzeci şi şase de asemenea şcoli. Ele nu vor avea însă mai mulţi sorţi de izbândă decât şcolile laice. În 1713, văzând că şcoala de ingineri numără doar douăzeci şi trei de elevi, Petru aduce cu de-a sila încă şaptezeci şi şapte de tineri, toţi fii de slujbaşi de la Palat. Dascălii încep prin a-i învăţa alfabetul.

Nerăbdător, ca de obicei, Petru nu se îngrijeşte de temelie, ci doar de acoperiş. Târziu, îi vine ideea să înfiinţeze o Academie de Ştiinţe. Se gândeşte la asta de când s-a întors de la Paris. N-a fost primit între timp în Academia Regală, ca „membru de onoare”? **[263]** Cheamă din Germania cincisprezece învăţaţi, care să facă parte din Academia Rusă de Ştiinţe. Pe lângă Academie se deschid un gimnaziu şi o universitate. La sosire, înalţii oaspeţi văd că nu au niciun student care să le asculte prelegerile. Nu-i nimic, sunt aduşi câţiva din străinătate. Ca să întregească auditoriul cam sărac, profesorii merg unii la alţii să-şi asculte prelegerile. **[264]**

În această luptă oarbă împotriva neştiinţei poporului său, Petru îşi dă seama că nu-i ajung mijloacele. Un întreg sistem educativ nu se poate clădi pe nimic, în câţiva ani. Florile ştiinţei cresc însă şi dincolo de graniţe. Străduindu-se să mărească numărul şcolilor din Rusia, continuă să trimită tineri la studii în străinătate. Aceştia pleacă în grupuri de câte cincizeci, în fiecare an, îndată ce se face vreme frumoasă. Unii merg la şantierele şi la atelierele din Olanda şi din Anglia, alţii se duc la Berlin să înveţe nemţeşte, alţii ajung până departe în Asia şi Africa, unde învaţă limba arabă. Italia şi Franţa îi primesc pe viitorii marinari şi arhitecţi.

Un prinţ Lvov este însărcinat cu supravegherea studenţilor în Olanda. Purtările rele ale nou-veniţilor sunt semnalate pretutindeni. N-au bani, cer mereu de mâncare, se ceartă din te miri ce. În 1717, prinţul Repnin îl roagă pe suveran să le dea voie celor doi fii ai săi să se întoarcă din Germania, unde nu învaţă nimic şi nu fac altceva decât să împrumute bani de la toată lumea. La Londra, studenţii cotonogesc câţiva orăşeni. La Veneţia, stau mereu prin tripouri şi provoacă scandaluri. La Toulon, tinerii ruşi, primiţi în gărzile marine, trezesc mânia mareşalului d’Estrées din pricina „purtării ruşinoase”. După cum spun autorităţile locale, „se bat între ei şi se înjură grosolan, ca ultimii oameni. Asta nu se întâmplă la noi niciodată: şi aici oamenii se bat, dar cinstit, în duel, faţă-n faţă”. **[265]**

Şi totuşi, aceşti „ultimi oameni” se întorc în ţară cu un bagaj de cunoştinţe destul de temeinice pentru a sluji ţelurilor lui Petru. Datorită lor poate completa numărul cadrelor din armată, ştiinţă, artă şi industrie. Încă tributar străinătăţii, este sigur că într-o bună zi Rusia nu va avea nevoie decât de propriii fii ca să poată străluci în faţa lumii întregi.

În 1721, treizeci de cartografi lucrează la hărţile feluritelor regiuni ale Rusiei. Instrucţiunile lui Petru sunt scurte şi seci: „În fiecare oraş se va determina latitudinea cu ajutorul cadranului şi se va merge apoi în linie dreaptă în direcţiile rozei vânturilor până la graniţele fiecărei circumscripţii". Sunt trimişi exploratori speciali în regiunea Mării Caspice, în Siberia, în Persia. Din datele astfel adunate, secretarul Senatului, Ivan Kirilov, va alcătui un atlas general.

La 12 decembrie 1723, ţarul trimite două fregate, sub comanda amiralului Wilster, cu ordinul de a ajunge în Madagascar spre a-l face să înţeleagă pe regele acestei insule cât de bine ar fi pentru el să primească protectoratul rus. După ce va ocupa cu trupele tot teritoriul, Wilster îşi va urma drumul către răsărit, până la ţara din poveşti unde domneşte Marele Mogul. Cele două fregate sunt însă, chiar la începutul călătoriei, surprinse de o furtună, suferă stricăciuni şi se adăpostesc la Reval. Cum aceste corăbii au o construcţie prea fragilă pentru o călătorie atât de lungă, Petru se gândeşte să le acopere partea aflată sub apă cu un înveliş de pâslă. Apoi, văzând cât este de greu, se lasă păgubaş. Însă se apucă de altceva. Căpitanul danez Vitus Bering [266] este trimis de ţar cu o misiune ştiinţifică în mările Kamceatkăi [267].

Spre a înlesni mişcarea de idei, Petru porunceşte să fie traduse o mie de lucrări ştiinţifice, tehnice, istorice. Îi scrie aşadar lui Zotov: „Tălmăcirea nu trebuie făcută cuvânt cu cuvânt, ci, după ce textul a fost bine înţeles, trebuie adus în limba proprie în aşa fel încât să poată fi înţeles cât mai uşor". Pune temelia, la Moscova, a primului spital militar, la care se adaugă nu peste multă vreme o şcoală de chirurgie, un cabinet de anatomie, o grădină botanică. Deschide farmacii în toate marile oraşe, începând cu Sankt Petersburg. Introduce în Rusia telescopul. Porunceşte să fie adunate toate documentele istorice, împrăştiate până atunci în mai multe mănăstiri.

Primul ziar rus şi primul teatru rus văd lumina zilei în timpul domniei sale. Actori profesionişti se alătură pe scenă unor tineri de neam, care joacă teatru ca să se distreze. La 15 noiembrie 1722, Berkholz scrie că unul dintre aceşti actori profesionişti, care juca rolul unui rege, primise în ajun două sute de vergi pentru purtare necuviincioasă. După care, cu spinarea încă învineţită, a păşit sub luminile rampei, cu coroana pe cap, având drept soţie, în piesă, o prinţesă adevărată. În timpul reprezentaţiei, memorialistul a râs cu atâta poftă de ceea ce se întâmpla pe scenă, încât n-a băgat de seamă când i s-a furat tabachera.

De fapt, literatura, ca şi arta dramatică, nu sunt decât la început. Faţă de Racine, Molière, Corneille, Pascal, La Bruyere, La Fontaine, La Rochefoucauld, Saint-Simon şi atâţia alţii care strălucesc în Franţa, Petru nu se poate mândri decât cu istoricul şi geograful Tatişcev,

economistul Posoşkov, poetul Antioh Cantemir, fiul domnitorului Moldovei, Dimitrie Cantemir. De altfel, suveranul, minte ştiinţifică, nu simte decât dispreţ faţă de jocurile deşarte ale cuvântului. Iar curtenii îi urmează pilda. În Rusia este vremea faptelor, iar nu a viselor. Petru cumpără însă câteva biblioteci, tablouri, statui, dar n-o face de plăcere, ci mai degrabă din dorinţa de a se lua după ceilalţi monarhi din Europa. Privind o operă de artă abia cumpărată, se gândeşte mai întâi la propria măreţie.

Dorinţa de a schimba moravurile ruseşti îl mână, după ce a ras bărbile şi i-a silit pe bărbaţi şi pe femei să îmbrace straie apusene, să instituie, printr-un regulament, obiceiul întrunirilor. În 1718, Petru desluşeşte înţelesul acestor întruniri periodice într-o scrisoare către prefectul poliţiei: *„Assemblée* este un cuvânt francez destul de greu de tălmăcit: este o adunare liberă, nu doar pentru plăcere, ci şi pentru afaceri, unde fiecare poate vorbi tuturor şi afla ce se mai întâmplă”. Regulamentul, foarte rigid, spune că aceste *assemblées* se vor ţine în locuinţele oamenilor de vază, de trei ori pe săptămână, între ceasurile patru ale după-amiezii şi zece seara. O tăbliţă atârnată la intrare va sluji drept anunţ pentru adunare. Oamenii vor putea intra şi ieşi „de bunăvoie”. „Nobilii, ofiţerii, negustorii, constructorii de corăbii, funcţionarii cancelariei vor lua parte la aceste *assemblées* împreună cu soţiile şi copiii.”

Gazda nu trebuie să iasă în întâmpinarea celor ce vin, nici să-i însoţească la plecare, nici să le ţină tovărăşie. Va fi de-ajuns să le aducă scaune, să le aprindă lumina, să le dea cărţi, jocuri de şah şi băutură. Fiecare va putea face ceea ce va crede de cuviinţă. „Vor fi, spune documentul, o sală de bal, una de joc, o a treia unde se va putea fuma şi sta de vorbă, alta unde doamnele se vor putea desfăta jucându-se de-a baba-oarba şi alte jocuri nevinovate de societate.” Când locuinţa este prea mică, toată lumea se îngrămădeşte în aceeaşi încăpere, unde pipele bărbaţilor scot nori de fum, făcându-le pe doamne să tuşească. Pungi de piele pline cu tutun şi aşchii de lemn pentru aprins pipele sunt împrăştiate pe toate mesele. Trăncănelile şi râsetele oaspeţilor îi tulbură pe jucătorii de şah, adânciţi în gândire. Numărul acestora este foarte mare în Rusia, iar Petru este dintre cei mai împătimiţi jucători. Însă primul loc din programul acestor serate revine dansului. Întrucât dansurile europene nu sunt încă răspândite în Rusia, tot ţarul ia asupra lui sarcina de dascăl. Se aşază în fruntea şirului de dansatori, care-i imită respectuos paşii, piruetele şi salturile. Ascultarea este lege şi în ceea ce priveşte mişcările graţioase. La început, rusoaicele, de-abia ieşite din singurătatea *teremurilor*, nu vor să se amestece cu bărbaţii la aceste întruniri gălăgioase.

La o adunare convocată prin ucaz special pentru sărbătorirea păcii de la Nystadt sunt chemate „toate doamnele în vârstă de peste zece

ani”, sub ameninţarea unei „pedepse cumplite”. Nu vin decât şaptezeci. Toate suferă din pricină că le strânge corsetul, iar rochiile largi cu crinolină, cerute de modă, le împiedică să se mişte în voie. Unele îşi mai salută interlocutorii cu o adâncă plecăciune, se zăpăcesc, roşesc, nu vor să se atingă de mâncărurile apusene şi nu-şi vin în fire decât după ce se alătură celorlalte doamne rusoaice. Atunci când nu dansează, stau înşirate de-a lungul pereţilor, pe scaune, mute, cu mintea în altă parte, gândindu-se poate cu părere de rău la închisoarea de altădată. Un şir de păpuşi împopoţonate, sulemenite din cale-afară, maimuţărindu-le fără voie pe elegantele vieneze ori parizience. Oricum, când dansează, n-o fac decât cu ruşi, ceea ce-l întristează peste măsură pe Berkholz, şambelanul ducelui de Holstein.

Cu timpul însă, atmosfera se încălzeşte. Femeile se obişnuiesc cu noile veşminte şi întâlnirile acestea libere încep chiar să le placă. Fiica prinţului Cerkasski i se pare aceluiaşi Berkholz „atât de bine crescută şi de plăcută pentru vârsta ei încât ai putea crede că a primit cea mai bună educaţie în Franţa”. Una dintre fiicele ţarului, Elisabeta, are ca guvernantă pe o doamnă de La Tour de Launoy, care-o învaţă franceza şi bunele maniere[268]. Petru pune să se tălmăcească din germană un manual de bună purtare în lume, *Oglinda tinereţii*, în care se spune că nu e frumos să scuipi pe jos în mijlocul unei încăperi, ci într-o parte, nici să-ţi vâri degetele în nas, nici să te scobeşti în dinţi cu cuţitul… El însă nu urmează niciuna dintre aceste reguli de bună purtare. Succesul cărţii întârzie să se arate.

Câteva rusoaice ajung să aibă maniere foarte rafinate, însă cea mai mare parte nu fac decât să imite pe deasupra obiceiurile din Franţa şi din Germania. Treptat, dansurile pierd din eleganţă, însă câştigă în veselie. Se născocesc figuri noi, care le silesc pe doamne să se lase sărutate pe gură de cavalerii lor. Ameţite de vin, amestecat uneori cu votcă, din care beau zdravăn, râd în hohote şi smulg perucile de pe capul partenerilor. Orice pretext e bun pentru a-l face pe un oaspete să bea până la fund „Cupa Marelui Vultur”. De altfel, de cele mai multe ori, pedepsitul este de-a dreptul încântat. Băutura nu-i domoleşte pe dansatori. După ronda englezească, cu reverenţe adânci, urmează menuetul; pe urmă, perechile se avântă într-o poloneză care se încheie cu o farandolă îndrăcită. Petru priveşte cu mulţumire această mişcare în care se topesc feluritele clase ale societăţii. Purtaţi de acelaşi val, nobili de ieri şi de azi, negustori, meşteşugari, ofiţeri, prinţese şi soţii de rezidenţi străini învaţă să se cunoască, îşi cercetează veşmintele, îşi amestecă răsuflările. Nu în aceste adunări se dezlănţuie oaspeţii cu adevărat. Ospeţele îmbelşugate date de ţar la palatul lui Menşikov ori în Palatul Poştei sunt nişte prilejuri mult mai bune. La 24 noiembrie 1724, când Maiestăţile Lor au luat cina la Senat, într-o tovărăşie numeroasă, un senator ameţit de băutură urcă pe masă şi merge de la

un cap la altul, călcând în farfuriile cu mâncare.

Orice lansare la apă a unei corăbii este un prilej de petrecere. La vestea lansării, gloata năvăleşte pe malul Nevei, în faţa Amiralităţii. Ţarul însuşi supraveghează pregătirile şi loveşte primul cu toporul unul dintre odgoanele care priponesc corabia. Cu o sută de alte lovituri de topor, dulgherii taie celelalte frânghii. Uriaşa construcţie alunecă uşor pe butucii unşi cu seu şi pătrunde greoi în apă. Se aude tunul din fortăreaţa Petropavlovskaia, sună trompetele, mulţimea scoate strigăte de bucurie. Curtea şi corpul diplomatic iau masa la bordul noii nave a flotei ruse: bărbaţii într-o cabină încăpătoare, femeile într-alta.

Ca de obicei, străjerii, aşezaţi la uşi, îi opresc pe oaspeţi să intre ori să iasă. În clipa când răsună salva de artilerie, se închină mai întâi „în sănătatea familiei lui Ivan Mihailovici", adică pentru slava marinei ruse, al cărei prim mare amiral a fost Ivan Golovin. Urmează alte şi alte urări, alte şi alte pahare, feţele se îmbujorează, se aud glasuri năclăite de băutură şi râsete neînfrânate, în vreme ce diplomaţii înspăimântaţi încearcă în zadar să ţină pasul cu ceilalţi. „S-a băut din belşug, scrie Campredon în 1727; încăperea s-a umplut de fum de tutun şi de larmă de glasuri, încât nu mai era chip să respiri ori să te înţelegi cu cineva. «Papa» (prinţul-papă) şi «cardinalii» cântau şi, întrucât gărzile nu lăsau pe nimeni să iasă, n-am fost niciodată în viaţa mea supus la o asemenea încercare cumplită."

Patru luni mai târziu, o altă lansare de corabie. De data asta, Berkholz este acela care ia parte la petrecere şi se minunează foarte de sminteala oaspeţilor, din pricina băuturii. Bătrânul amiral Apraksin izbucneşte în plâns; Menşikov se prăbuşeşte sub masă; alţi dregători se îmbrăţişează şi se înjură în acelaşi timp; generalul german von Steenpflicht îl pălmuieşte pe compatriotul său von Heklau şi-i smulge peruca.

Vara, petrecerile au loc la Palatul de Vară, în grădini, pe malul Nevei. La prima vedere, această adunare de curteni îmbrăcaţi europeneşte şi plimbându-se printre boschete, fântâni arteziene, statui antice şi peluze înflorite l-ar face să creadă pe orice străin că se află într-un alt Versailles. Perucile şi conversaţiile, surâsurile şi foşnetul evantaielor seamănă cu modelele apusene. Singura deosebire este masa înconjurată de preoţi bărboşi, cu potcapuri negre, dinaintea cărora se înşiră nenumărate talere cu mâncare şi sticle cu băutură. Iată-i şi pe cei şase grenadieri purtând pe o scândură butoiul cu votcă nerafinată. Ţarul, uriaş, vesel, cere ca fiecare să-şi bea porţia. Printre cântecele caraghioase ale „prinţului-papă" şi ale „cardinalilor" săi se aud ţipetele ascuţite ale femeilor silite să bea, care se apără râzând. Dintr-odată, Versailles pare departe. Rafinamentul franţuzesc ascunde un spirit colţuros, necioplit, care poartă pecetea vechii Rusii.

În reşedinţele de lângă Sankt Petersburg ori de lângă Moscova, suveranul şi apropiaţii săi arată şi mai puţină reţinere decât în capitală. Invitat împreună cu tot corpul diplomatic la o recepţie la Peterhof, rezidentul de Hanovra, Weber, scrie în ale sale *Noi memorii:* „Ni s-a dat de băut la cină atâta vin de Tokay, încât atunci când trebuia să plecăm abia ne puteam ţine pe picioare. Asta n-a împiedicat-o pe ţarină să ne mai dea, la fiecare, o cană de rachiu cam de un litru pe care am fost siliţi să-l bem, ceea ce ne-a luat minţile cu totul, aşa că am adormit care prin grădini, care în pădurice, care chiar acolo, pe pământul gol. Am fost treziţi pe la ceasurile patru după-amiază şi am fost însoţiţi la Palat, unde ţarul ne-a dat fiecăruia câte un topor şi ne-a poruncit să-l urmăm. Ne-a dus într-o pădure unde a însemnat pe o alee cam de o sută de paşi, de-a lungul ţărmului mării, copacii care trebuiau doborâţi. A început chiar el, şi chiar dacă nu eram învăţaţi cu o muncă atât de grea, ne-am isprăvit treaba în trei ceasuri, şapte câţi eram, fără Maiestatea Sa. Aburii vinului risipindu-se în acest răstimp, nu ni s-a întâmplat nimic rău, decât că un anume ministru, care muncea cu prea mult zel, a nimerit sub un copac în cădere, fiind uşor rănit. Ţarul ne-a mulţumit pentru osteneală; seara am fost ospătaţi ca de obicei şi ni s-a dat o porţie zdravănă de băutură, care ne-a trimis pe dată la culcare. Nu apucasem să dormim niciun ceas şi jumătate, că unul dintre favoriţii ţarului a venit să ne scoale, către miezul nopţii, ducându-ne cu de-a sila la prinţul Cercheziei **[269]**, care era culcat în pat lângă soţie. Am fost nevoiţi să rămânem lângă patul lor până la ceasurile patru dimineaţa, bând vin şi rachiu, încât nu mai ştiam ce să facem să ne întoarcem în odăile noastre. Către ceasurile opt am fost poftiţi la masă la Palat, unde în loc de ceai ori de cafea, la care ne aşteptam, ni s-au dat pahare mari de rachiu, după care am fost trimişi să luăm aer pe un deal, la poalele căruia am întâlnit un ţăran cu opt măgari afurisiţi, fără şa şi fără scări, care nu făceau toţi la un loc nici patru scuzi. Fiecare dintre noi şi-a încălecat măgarul şi, în acest alai de tot râsul, am trecut prin faţa Maiestăţilor Lor, care stăteau la fereastră."

De fapt, ascultându-şi firea, Petru nu face decât să adauge nişte obiceiuri stricate unora mai vechi. Ceea ce-i oferă poporului său nu este decât o spoială de civilizaţie. Noua barbarie petersburgheză ia locul vechii barbarii moscovite.

În pofida asprimii şi greutăţilor vieţii în Rusia, străinii vin aici în număr mare. Sunt primiţi cu braţele deschise în toate casele nobile. Pilda este dată de palatul imperial. În 1710, căsătoria marii ducese Anna, nepoata lui Petru, cu ducele de Kurlanda arătase interesul ţarului faţă de prinţii germani. Câteva zile după nuntă, tânărul soţ, plecând din Sankt Petersburg, moare undeva pe drum din pricină, se zice, că băuse prea mult. Înapoindu-se în capitală, văduva se

înconjoară de o curte mică de gentilomi kurlandezi, printre care se află viitorul său favorit: Biron.

Puţin după aceea, sora Annei, Ecaterina cea uşuratică şi trupeşă, se mărită cu un alt prinţ german, ducele de Mecklemburg. În 1721 soseşte la Petersburg Carol-Frederic de Holstein, care râvneşte şi coroana Suediei, şi mâna uneia din fiicele ţarului, Anna sau Elisabeta. Doi tineri prinţi de Hesse-Hamburg se prezintă şi ei ca posibili logodnici. Toate aceste personaje bogate adună în jurul lor un roi de compatrioţi intriganţi şi lacomi. Curtea ducelui de Holstein atrage numeroşi ofiţeri suedezi, foşti prizonieri căsătoriţi cu rusoaice, cărora ţarul le interzice să le ducă în ţara lor. Trebuie ori să plece singuri, ori să rămână în Rusia cu familia şi să slujească cum ştiu mai bine ţara care i-a învins şi i-a găzduit.

Înalta colonie străină din Sankt Petersburg cuprinde fireşte şi corpul diplomatic. Însemnătatea dobândită de Rusia pe scena lumii îndeamnă toate guvernele europene să-şi aibă propriul reprezentant permanent la faţa locului. De la francezul Campredon la austriacul Kinski, de la prusacul Mardefeld la englezul Whitworth, ambasadorii se plâng de scumpetea vieţii în capitală, de hărţuielile administraţiei şi de excesele cărora trebuie să le facă faţă la petreceri, pentru că aşa le cere eticheta. Nu se poate obţine o audienţă obişnuită la Maiestatea Sa. Ca să ajungă să discute probleme politice cu ţarul ambasadorii străini sunt nevoiţi să-l urmeze pe corabie, în plină furtună, ori să încerce să-i capteze atenţia în timpul unei petreceri, când se distrează dându-le să bea peste măsură. Danezul Juel, care se teme de votcă ca de otravă, fuge ca să scape de obligaţia de a-şi înghiţi porţia şi se caţără pe frânghia unui catarg. Ţarul merge după el cu un pahar în mână şi-l sileşte să se supună obiceiului, în această situaţie primejdioasă.

În preajma acestor personaje însemnate se învârt străini mai modeşti, constructori de nave englezi ori olandezi, arhitecţi, meşteşugari, negustori. Câţiva învăţaţi germani se numără printre apropiaţii Maiestăţii Sale: medicul său personal, Blümentrost, care va fi primul preşedinte al Academiei de Ştiinţe, Schumacher, directorul Bibliotecii Imperiale, Messerschmitt, care va face primele cercetări ştiinţifice în Siberia.

Colonia franceză este mai puţin strălucitoare. Pot fi totuşi numiţi domnul de Villebois, ofiţer de ordonanţă al ţarului, domnul de Saint-Hilaire, directorul Academiei Navale, arhitectul Le Blond, pictorul Caravaque, sculptorul Nicolas Pineau. Însă cei mai mulţi dintre francezi sunt lucrători de rând ori aventurieri mărunţi. În mijlocul lor tronează părintele Cailleau, călugăr libertin, certăreţ şi intrigant. „Printre aceşti francezi, scrie domnul de Campredon în raportul său din 10 martie 1721, se numără lucrători şi câţiva negustori. N-am

văzut nicăieri o asemenea destrăbălare şi o asemenea dezbinare ca acelea care domnesc în rândurile lor. Şi ceea ce mă necăjeşte cel mai mult este scandalul pe care-l stârneşte un călugăr pe care l-au adus cu ei şi care, foarte iute fiind, îi întărâtă pe unii împotriva altora şi ajunge să-i ia la bătaie pe toţi, lovindu-i cu pumnii şi muşcându-i, uneori chiar în capelă… N-are locuinţă, merge din casă-n casă, aşa încât este batjocura preoţilor moscoviţi, chiar dacă aceştia sunt şi ei nişte desfrânaţi." Numitul Cailleau va fi trimis înapoi în Franţa „întru salvarea credinţei"

Un alt francez, domnul de La Vie, reprezentant consular îşi atrage reproşurile domnului de Campredon din pricină de proastă purtare. „Îndrăznesc să spun, scrie ambasadorul, că ar fi mai nimerit ca regele să nu aibă pe nimeni în această ţară decât să-l lase pe domnul de La Vie în starea jalnică în care se află." Şi într-adevăr, domnul de La Vie o apucă pe căi greşite, vinde informaţii secrete ţărilor străine şi-şi face din locuinţă, aşezată peste drum de cea a ţarinei, „un loc public de desfrâu". **[270]**

Deasupra acestei mici lumi cosmopolite, Petru gustă din plin mulţumirea de a fi răspândit în tot imperiul spiritul din slobozia nemţească, atât de drag tinereţii sale. Deşi atras de Europa, rămâne rus. Degeaba se declară discipolul olandezilor, englezilor, nemţilor şi francezilor, ba chiar şi al suedezilor, căci plăcerile neînfrânate, lipsa de stăpânire, puterea fără pereche, încăpăţânarea, vitalitatea, dispreţul faţă de confort, îndrăzneala, trecerile bruşte de la o stare la alta, elanurile şi căderile, mâniile şi bucuriile sunt trăsături tipice firii slave, mereu împinsă către lipsa de măsură. Suveran al unei ţări peste măsură de mari, cu climă aspră, este asemenea ei: aspru şi fără măsură.

De altfel, cu toate că se arată dornic să aducă în ţară obiceiurile străine, ţine cu sfinţenie sărbătorile mari din calendarul rus. În fiecare iarnă, de Bobotează, ia parte la slujba de sfinţire a apei. În gheaţa de pe Neva se face o gaură mare, pătrată. Preoţii se aşază de jur-împrejur, cu prapuri şi icoane. Toţi au capetele descoperite. Corul intonează cântări bisericeşti. Arhiepiscopul cufundă de trei ori în apă o cruce de argint. Apoi binecuvântează steagurile feluritelor regimente. Ţarul strigă ceva şi salvele de artilerie bubuie în văzduhul în care plutesc fulgi de zăpadă. După ce pleacă preoţii, câţiva copii goi puşcă se aruncă în apa îngheţată, de unde ies vineţi de frig, râzând şi clănţănind din dinţi.

De Paşte, ţarul îi primeşte după slujba de la biserică pe toţi dregătorii veniţi să-i ureze sărbători fericite. Pe o masă lungă se înşiră cozonacii bine crescuţi, *culikî*, şi prăjitura rituală cu brânză de vaci şi stafide, numită *pasha*. Fiecare curtean vine în faţa tronului, dăruieşte un ou vopsit şi primeşte altul, schimbând cu suveranul urările de

Paşte: „Hristos a înviat!”; „Adevărat a înviat!” Pe urmă, monarhul şi supusul se sărută de trei ori pe obraz. În ziua de Paşte nimeni nu are voie să se dea în lături de la îmbrăţişarea creştinească. Până şi ultimul dintre ostaşi poate primi îmbrăţişarea Maiestăţii Sale. La sfârşitul ceremoniei, Petru, care a trebuit, înalt fiind, să se aplece mereu ca să-şi îmbrăţişeze supuşii, simte că-l doare spatele.

În timpul verii ţarului îi place să organizeze „adunări pe apă”, pe Neva. O salvă de tun vesteşte începutul petrecerii. Se înalţă steaguri în cartierele Sankt Petersburgului. Toţi proprietarii de ambarcaţiuni sunt chemaţi să ia parte la plimbare, sub ameninţarea cu amenda.

În fruntea alaiului lunecă nava amiralului Apraksin, pe care nimeni nu are voie să-l întreacă. El este cel care comandă mişcările flotilei. Ţarul însuşi, în picioare la cârma galiotei sale, ascultă de ordinele amiralului. Bărcile, bogat împodobite, sunt puse în mişcare de vâslaşi îmbrăcaţi cu cămăşi albe. Cei mai mulţi dintre boieri au adus la bordul navelor câte o orchestră. Sunetul trompetelor şi al oboaielor se amestecă cu clipocitul valurilor lovite de vâsle. Şarpele uriaş alcătuit din ambarcaţiunile de tot felul se strecoară încet printre malurile joase. După ce a coborât pe firul apei până la vărsare, flotila ajunge într-un canal şi se opreşte la Ecaterinenhof, palatul ţarinei de la marginea oraşului. Mese puse pe o pajişte, în faţa palatului, îi aşteaptă pe înfometaţi cu o mulţime de gustări reci. Se mănâncă în picioare, în sunetul unor melodii jucăuşe. Elani îmblânziţi, cu coarne având chiar douăsprezece ramuri, se apropie fără teamă de adunarea gălăgioasă şi se lasă mângâiaţi. Ca de obicei, se bea zdravăn, vin unguresc şi votcă. Alaiul ameţit de băutură se întoarce la Petersburg la apusul soarelui. Vâslaşii sunt atât de obosiţi încât abia mai pot scoate o vorbă, scrie Berkholz. Câteodată, cerul se acoperă de nori şi adevărate perdele de apă se abat asupra convoiului de pe Neva. În bărcile descoperite, femeile, ude până la piele, tremură şi se tem să nu-şi strice prea tare rochiile. Perucile bărbaţilor atârnă moi, cu buclele desfăcute. Sub şfichiul ploii, muzicanţii îşi strâng instrumentele. Odată ajunşi la debarcader, petrecăreţii o iau la fugă spre casă.

Tot pe Neva se sărbătoreşte, în 1724, aducerea moaştelor Sfântului Aleksandr Nevski de la Vladimir, pe Kliazma, spre a fi îngropate în mănăstirea care-i poartă numele. Un stol de bărci joacă pe valuri dinaintea mănăstirii, când nava-amiral, purtând sicriul de argint sub un baldachin, opreşte la ţărm. Clerul, în odăjdii scumpe, înconjoară sfintele moaşte însoţindu-le până în biserică. Împăratul, împărăteasa, cele două prinţese, toţi dregătorii merg cu capetele plecate în urma alaiului. Când sicriul a fost aşezat în altar răsună salve de artilerie şi clopotele încep să bată. Petru îşi ridică fruntea. Întâmpinând moaştele celui care, chiar aici, i-a biruit în 1240 pe suedezi[271], el, noul învingător, reia vechea tradiţie naţională rusă. Nu este doar un

reformator, ci şi un continuator.

A doua zi urcă la bordul „străbunicii flotei ruse”, o navă mică şi veche pe care făcuse în tinereţe, în preajma Moscovei, primele încercări de navigaţie, şi merge la fortăreaţa Sfinţii Petru şi Pavel. În urma lui plutesc vreo sută de ambarcaţiuni împodobite. Nave de război ancorate la ţărm îl salută cu salve de tun. Trece mândru în această coajă de nucă, prin faţa ambarcaţiunilor minunate ale flotei sale. Cât de mult a trecut de la regenţa surorii sale, ţarevna Sofia, când învăţa să mânuiască pânzele pe lacul Pereiaslavl?

Păşind pe ţărm, primeşte din mâinile Ecaterinei un pahar plin cu votcă. Un ospăţ îi aşteaptă pe toţi, în corturi, în grădinile lui Menşikov. Până noaptea târziu, Petru şi oaspeţii săi beau pentru propăşirea Rusiei. Fiind foarte frig, scrie Berkholz, ţarul caută o perucă să şi-o pună pe cap; apucă una la întâmplare şi-şi acoperă creştetul, cu toate că este blondă. Toată lumea râde şi bate din palme. La Maiestatea Sa, mândria şi gluma sunt două laturi ale aceluiaşi sentiment de putere.

—— || ——

Pe unul dintre arcurile de triumf înălţate la Moscova după încheierea păcii cu Suedia, Petru şi-a alăturat chipul de cel al lui Ivan cel Groaznic. A dorit această alăturare socotind că între cele două domnii există o mare asemănare. Vrea ca supuşii săi să-l simtă mereu undeva în spatele lor, să nu poată mânca, bea, iubi, respira fără să se gândească la el.

Zilele domniei sale despotice sunt presărate deopotrivă cu serbări şi suferinţe. Anchetele arbitrare, severe pe care le instituie se hrănesc din denunţuri zilnice. Un nefericit supus la chinuri numeşte câţiva complici la întâmplare, dar cum mărturisirile sale nu par a fi de-ajuns, este târât pe uliţe şi silit să găsească alţi vinovaţi printre trecători. La vederea lui, mulţimea strigă: „Limba! Limba!" şi toţi o iau la fugă în faţa aceluia care, ca să-şi scape pielea, n-ar pregeta să arate cu degetul un nevinovat.

Ca să încurajeze delatorii, Petru făgăduieşte o răsplată care se ridică de obicei la zece ruble. Suma creşte însă în cazurile grave. Astfel, în 1722, la Moscova, ţarul atârnă de un stâlp zece pungi cu câte o sută de ruble. O tăbliţă agăţată la locul cu pricina arată că această sumă bunicică i se va cuveni celui ce va dezvălui numele autorului unui pamflet împotriva Maiestăţii Sale, din care s-a găsit o copie într-o biserică din Kremlin. Denunţătorului i se mai făgăduiesc o slujbă şi ceva pământ. Ajunge ca primul venit să meargă la poliţie şi să rostească vorbele obişnuite în asemenea împrejurare: *Slovo i delo* (Vorbă şi faptă), şi este ascultat cu cel mai mare interes. O simplă bănuială poate duce la o cercetare amănunţită. Un ţăran este schingiuit pentru că n-a ştiut că ţarul se numeşte acum împărat; un preot care a vorbit despre o boală de care se zice că ar suferi Petru este trimis în Siberia; un student ameţit de băutură mormăie nişte vorbe necuviincioase: primeşte treizeci de lovituri de cnut, i se taie nasul şi este osândit la ocnă pe viaţă… [272] „La Sankt Petersburg, scrie La Vie, bântuie un soi de boală de care se molipseşte toată lumea. Ori eşti acuzator, ori acuzat."

Învăţat să trăiască cu frica-n sân, norodul rus sfârşeşte prin a socoti nedreptatea ca un lucru asemănător urgiilor naturii, împotriva cărora nu te poţi ridica. Te întorci acasă cu capul între umeri, îţi pare rău de păţania vecinului şi nădăjduieşti ca următoarea furtună să te ocolească. Această supunere în faţa fatalităţii ia asemenea proporţii încât mulţimea nu cutează să rostească în public nicio vorbă despre purtarea delatorului. Cum să-l judece pentru că şi-a învinuit vecinul,

de vreme ce ţarul însuşi i-a poruncit s-o facă? Rolul de denunţător este tot atât de respectabil ca acela de victimă. Cu atât mai mult cu cât victimele sunt câteodată dintre apropiaţii ţarului.

Nici falnicul Menşikov nu scapă de bănuieli. Plecat de jos de tot, a ajuns în câţiva ani favoritul, confidentul, complicele, umbra ţarului. Titlurile plouă pe capul lui: prinţ serenisim, duce de Ijora, conte de Dubrovna, Gorki şi Potcep, suveran ereditar de Oranienbaum şi Baturin, general, amiral, guvernator general al Sankt Petersburgului, locotenent-colonel al celor două regimente de gardă, senator, cavaler al tuturor înaltelor ordine ale imperiului…

Crud, lacom, desfrânat, încăpăţânat, abia ştiind să scrie şi să citească, Menşikov are patima bogăţiei. În palatul său, cel mai luxos din Sankt Petersburg, se află o adevărată Curte, cu şambelani, gentilomi şi paji. La ospeţele mari, mâncarea este pregătită de bucătari francezi şi servită în vase de aur. Când se duce la ţar, urcă într-o caleaşcă în formă de evantai, cu blazonul lui pe uşi şi o coroană de aur deasupra. Caleaşca este trasă de cai cu valtrapuri din catifea vişinie, tivite cu fir de aur. În fruntea alaiului păşesc valeţi în livrea şi muzicanţi.

Tot acest fast costă scump. Averea lui Menşikov, care este uriaşă – se vorbeşte de câteva zeci de milioane de ruble –, nu-i ajunge însă. Caută orice prilej ca să-şi umfle buzunarele. Dacă pune o vorbă bună pe undeva, n-o face niciodată pe degeaba. Peste tot, pe unde trece, Menşikov fură, înşală, stoarce bani. În Ucraina pune mâna pe cincisprezece mii de suflete de pe moşiile care fuseseră ale hatmanului Mazepa. În Polonia îi sileşte pe câţiva nobili să-i vândă pe un preţ de nimic moşii întinse. Îşi însuşeşte banii pentru hrana ostaşilor şi a animalelor din trupele sale, îşi vinde serviciile cui dă mai mult, rechiziţionează în propriul folos recolte întregi de cereale. Se spune că Menşikov poate călători de la Riga, în Livonia, până la Derbent, la graniţa cu Persia, poposind în tot acest răstimp pe moşiile sale. Un stâlp cu blazonul lui într-un sat înseamnă un titlu de proprietate. Ca să curme orice poftă de împotrivire, pune alături de stâlp şi o spânzurătoare. Cruzimea sa este bine cunoscută. Fiind atacat pe când străbătea un cătun, se întoarce însoţit de soldaţi şi porunceşte să fie spânzuraţi toţi locuitorii – bărbaţi, femei, copii, cu preot cu tot…

Petru se mânie şi se distrează totodată: Menşikov nu este altceva decât o caricatură a ţarului. Întrucât denunţurile împotriva favoritului se înmulţesc, hotărăşte să-l pedepsească, porunceşte să fie făcute cercetări, îi trage vinovatului câteva pe spinare cu *dubina* şi în cele din urmă îl iartă. Menşikov o ia de la capăt cu vicleşugurile, înşelăciunile, stoarcerea de bani.

În cursul unei discuţii furtunoase cu ţarul, care-i cerea socoteală, Menşikov strigă: „Ei bine, da! Am furat! Nici eu nu ştiu cât… Dar

aminteşte-ţi ce ţi-a răspuns Iagujinski când i-ai spus că ar trebui spânzuraţi toţi cei vinovaţi de sfeterisire: «Vreţi cumva, Sire, să rămâneţi fără supuşi?»" În altă zi, ieşindu-şi din fire, Petru îl ameninţă pe ticălosul înfumurat că-l va trimite de unde a venit. Pe seară, Menşikov i se înfăţişează ţarului, în haine de brutar, cu un coş pe cap, strigând: „Hai la *piroşti!* Hai la *piroşti* proaspete, acum scoase din cuptor!" Dezarmat, ţarul izbucneşte în râs. Menşikov a răsturnat situaţia.

În raporturile sale furtunoase cu suveranul, favoritul se poate bizui pe Ecaterina. I-a fost ibovnică, lucru de care-şi aminteşte cu tulburare şi duioşie. De altfel, chiar Petru, deşi îl învinuieşte pe vechiul lui prieten de o lăcomie fără margini, recunoaşte că în clipele grele acest om ştie să se descurce, este energic şi curajos. Un nemernic folositor. Totuşi, cu timpul, ţarul se satură să-l tot dojenească pe ciudatul personaj acoperit cu aur şi pietre scumpe, care se ridică precum un hopa-mitică ori de câte ori este doborât. În 1723, când Ecaterina ia apărarea favoritului, Petru strigă: „Menşikov trăieşte aşa cum a venit pe lume: maică-sa l-a născut din păcat, iar el are să moară ticălos; dacă nu se îndreaptă, am să poruncesc să i se taie capul!" Vraja s-a destrămat. Din porunca Maiestăţii Sale, Menşikov este înlăturat din fruntea Colegiului de Război; i se iau cele cincisprezece mii de suflete răpite de la cazaci; i se iau, de asemenea, aproape toate moşiile. Menşikov rămâne totuşi la Palat, pedepsit, dar iertat, îndepărtat, dar prezent, aşteptând ca suveranul să-i arate din nou bunăvoinţa, ceea ce întârzie să se întâmple.

În acelaşi an, 1723, se mai petrece o cădere răsunătoare. În timpul domniei lui Petru, „ovreiaşul" Şafirov s-a îmbogăţit şi el şi s-a bucurat tot de funcţii însemnate. Vicecancelar al imperiului, proaspăt baron, cavaler al ordinului „Sfântul Andrei", puternic, pizmuit, temut, duce o viaţă fără griji, îşi mărită cele cinci fete cu nobilii cei mai de vază: prinţii Dolgoruki, Golovin, Gagarin, Hovanski, Soltîkov, şi, ca şi rivalul său Menşikov, bagă mâna adânc în punga statului. Se crede de neatins, până în clipa în care mânia ţarului îl loveşte ca un trăsnet.

Procesul este judecat de către un înalt tribunal, la Moscova, unde se află Curtea. Găsit vinovat de tot soiul de matrapazlâcuri, Şafirov este osândit la moarte, la 12 februarie 1723. Trei zile mai târziu, omuleţul scund şi gras este dus la eşafod, în prezenţa dregătorilor, a corpului diplomatic şi a unei mulţimi numeroase. După citirea sentinţei, ajutoarele călăului îi scot peruca şi blana şi-l duc spre centrul podelei de scânduri. Osânditul îşi face cruce, îngenunchează, îşi pune capul pe butuc, dar stă atât de rău încât ajutoarele călăului trebuie să-l tragă de picioare până când atinge scândura cu pântecele. Călăul ridică securea şi-o lasă să cadă cu toată greutatea pe butuc, alături de capul osânditului.

În vreme ce Şafirov se întreabă dacă nu cumva trebuie să aştepte o a doua lovitură, mai dibace, Makarov, secretarul ţarului, păşeşte înainte şi citeşte scrisoarea de graţiere a lui Petru, prin care pedeapsa capitală este comutată în exil pe viaţă. Averea vinovatului va fi totuşi confiscată. „Încă tremurând şi cu moartea în ochi", povesteşte un martor, Şafirov se duce la Senat pentru semnarea actului. Senatorii, aceiaşi care îl condamnaseră, se reped să-l întâmpine, îl îmbrăţişează şi-l felicită că a scăpat atât de ieftin.

Această mascaradă funebră l-a zguduit însă atât de tare, încât chirurgul Kovi este nevoit să-i ia sânge. În cele din urmă scapă şi de Siberia şi ia drumul Novgorodului, unde va fi întemniţat. Soţia sa intervine pe lângă ţar şi-l roagă să-i îngăduie lui Şafirov să stea nu în temniţă, ci la unul dintre gineri.

Profitând de buna dispoziţie a Maiestăţii Sale, văduva lui Avram Lopuhin cerşeşte îndurare, îl roagă în genunchi s-o lase să scoată capul bărbatului ei din ţeapa în care stă înfipt *de mai bine de şase ani*. Tigva uscată, bătută de vânturi, arată trecătorilor două orbite goale şi două şiruri de dinţi fără buze. Stă acolo ca să amintească de fărădelegile unuia dintre apropiaţii lui Aleksei. S-ar putea ca moscoviţii să se fi obişnuit atât de mult cu sperietoarea, încât s-o fi dat uitării. Mărinimos, Petru încuviinţează.

A doua zi după simulacrul de execuţie a lui Şafirov, întreaga Curte ia parte, în sănii, la o mascaradă. Săniile alunecă uşor pe zăpadă, purtându-i pe dregătorii mascaţi. Familiile îşi dau bineţe. Femeile tremură de frig în costumele de păstoriţe, baiadere ori colombine. Petru şi-a împodobit sania uriaşă ca pe o corabie, cu catarge, pânze şi un echipaj de marinari la bord.

I se pare astfel că pluteşte pe valurile mării, chiar dacă sania lunecă pe pământ.

Uneori, Petru se miră că nu se mai războieşte cu nimeni. Marea lui grijă este acum să-şi mărite fetele. Nu sunt nici proaste, nici urâte. „Nu cred, scrie Mardefeld, în 1724, vorbind despre Anna, cea mai mare (cincisprezece ani), că s-ar afla astăzi în Europa o prinţesă care să se poată întrece cu ea, atât este de chipeşă şi de mândră. Este mai înaltă decât toate doamnele de la Curte, dar atât de mlădie şi de graţioasă… Trăsăturile chipului sunt atât de desăvârşite încât sculptorii din Antichitate nu şi-ar dori un alt model… Purtarea îi este lipsită de înfumurare, cuviincioasă şi blândă. În loc de orice altă distracţie, preferă să citească scrieri istorice şi moralizatoare."

Pe Elisabeta, cea de-a doua fiică (paisprezece ani), Campredon o zugrăveşte astfel: „Nimic mai plăcut ca făptură prinţesei. Este o frumuseţe în ce priveşte talia, tenul, ochii şi mâinile. Defectele, dacă există, sunt de găsit în educaţie şi în maniere". Ducele de Liria adaugă acestui portret: „Este o frumuseţe cum nu mi-a mai fost dat să văd, cu

o piele uimitoare, cu ochi scânteietori, o gură desăvârşită, gâtul de o albeaţă strălucitoare. Este înaltă şi plină de vioiciune. Lasă să se întrevadă multă isteţime şi bunăvoinţă, dar şi o oarecare ambiţie".

Mezina, Nataşa (unsprezece ani), nu trezeşte încă interesul diplomaţilor. Campredon spune mereu cât de potrivită ar fi o căsătorie a marii ducese Elisabeta cu ducele de Chartres, căruia i s-ar putea făgădui tronul Poloniei. Petru pare atras de ideea unei alianţe prin rudenie cu Franţa. Însă cardinalul Dubois[273], prim-ministru, se face că nu aude. Înainte de a-şi da încuviinţarea, vrea să aştepte moartea lui Frederic-August al II-lea şi deschiderea succesiunii în Polonia, care, după socotelile sale, nu pot întârzia prea mult. Numai că el este acela care moare primul. Regentul[274] îi urmează în funcţia de prim-ministru şi, ca şi el, păstrează o atitudine de expectativă faţă de Rusia. I se pare cel puţin riscant să-şi împingă fiul, ducele de Chartres[275], într-o aventură matrimonială cu această fiică a nordului, de credinţă ortodoxă, a cărei mamă a fost pe vremuri slujnică. Ţarul nu primeşte niciun răspuns oficial la avansuri şi află după câteva luni că ducele de Chartres se va căsători cu o prinţesă germană. Campredon este adânc mâhnit. „Ruşilor nu le place treaba asta", scrie el.

Petru este şi el dezamăgit. Fetele lui sunt tinere, frumoase şi au o zestre care nu-i de lepădat. Pretendenţii nu lipsesc. Cel mai îndrăzneţ dintre toţi este ducele de Holstein. Cu toate că-şi dă seama de tertipurile acestui prinţişor ambiţios, pedant şi uşuratic, Petru vede în el un ginere aşa cum şi-a dorit.

Deşi a încoronat-o pe Ecaterina ca împărătească, în catedrala Sfinţii Arhangheli din Kremlin, nu socoteşte că a încheiat problema moştenirii tronului. Fireşte, Rusia nu cunoaşte legea salică[276]. Încoronarea n-a fost decât o dovadă de cinstire şi înaltă recunoştinţă faţă de cea care stă alături de ţar; atât şi nimic mai mult. Ceea ce nu-i dă dreptul Ecaterinei să domnească, dacă tronul rămâne cumva gol. Petru vrea să-şi desemneze moştenitorul prin testament. Poate că alegerea lui se va opri asupra Ecaterinei; cine ştie? Fetele, Anna ori Elisabeta, sunt prea tinere şi crude ca să poată ţine în mâini soarta unui imperiu atât de mare. Bărbatul care se va căsători cu una din ele va fi oare vrednic să-i stea alături?

Cu Ecaterina, Petru este pe deplin liniştit. E sănătoasă, isteaţă şi învăţată cu intrigile de la Curte. Îi cunoaşte temeinic gândirea politică. Şi-apoi i-a dat atâtea dovezi de credinţă! Da, fără îndoială, la ea se gândeşte, mai curând decât la una din fete, ca să-i urmeze la tron. Nu uită la nicio petrecere să-i arate preţuirea, prin lungi urări pline de înţeles. În focurile de artificii, numele Ecaterinei apare astfel: *Vivat Catherina, Imperatrix russorum*[277]. Îi cere lui Petru să comande în străinătate dantele „unde numele noastre, al tău şi al meu, să fie înlănţuite"[278]. Sosind la Sankt Petersburg pe când ea se afla la

Peterhof, Petru îi scrie pe loc: „Când intru la noi în odaie, îmi vine să fug: totul e pustiu fără tine”. [279]

Gurile rele şoptesc însă ceva ce ajunge în cele din urmă şi la urechile lui Petru: soţia lui, odinioară atât de străină de aceste lucruri şi atât de cinstită, s-a molipsit treptat de corupţia care domneşte în jur. Ca şi Menşikov ori Şafirov, trage foloase din poziţia sa înaltă, cere bani ca să pună o vorbă bună pe lângă Senat şi-şi plasează veniturile în străinătate. Poate îngădui ţarul ca soţia lui să facă tocmai ceea ce a pedepsit la alţii? Însă cum s-o pedepsească fără să se pedepsească şi pe el, de vreme ce a înălţat-o atât de sus în ochii norodului?

Pe când mânia se luptă în sufletul lui cu nehotărârea, primeşte un denunţ anonim care-i dă de veste că Ecaterina îl înşală cu şambelanul său, William Mons. Toată lumea de la curte ştie, nu de azi, de ieri. Diplomaţii pomenesc acest amănunt, printre altele, în depeşele lor. Numai ţarul, orbit de încrederea în Ecaterina, nu ştie nimic. Lucru ciudat, William Mons nu este altul decât fratele fermecătoarei Anna Mons, pe care Petru a iubit-o cu patimă în tinereţe. Flăcăul este tânăr, chipeş, vesel, curtenitor, şi chiar un pic poet. Foarte superstiţios, poartă patru inele – unul de aur, altul de plumb, altul de fier şi altul de aramă – care-i slujesc drept talisman; cel de aur întruchipează dragostea. Poliţiştii n-au pierdut vremea şi l-au găsit pe cel ce făcuse denunţul, un subaltern al lui Mons. Supus la cazne într-un beci din fortăreaţa Petru şi Pavel, în prezenţa lui Petru, omul spune tot ce ştie.

O altă soră a lui Mons, Matriona, măritată cu generalul Balk, doamnă de onoare şi confidentă a Ecaterinei, pune la cale întâlnirile. De altfel, toate doamnele de onoare ale Ecaterinei sunt amestecate într-un fel sau altul în acest complot galant. Scrisorile de dragoste pe care Mons le trimite împărătesei sunt semnate cu un nume de femeie şi adresate unei doamne Soltîkova. Cu fiecare amănunt, mânia lui Petru creşte. Se întoarce la palat, ia masa cu împărăteasa şi câţiva prieteni şi, ca de obicei, stă de vorbă prieteneşte cu Mons. Apoi, deodată, spune că este obosit şi întreabă cât e ceasul. Ecaterina se uită la ceas şi răspunde: „Nouă”. Petru îi fulgeră pe toţi cu privirea, apucă ceasul, deschide capacul, împinge arătătorul şi rosteşte cu glas uscat: „Vă înşelaţi; este miezul nopţii şi toată lumea trebuie să meargă la culcare!” Micul grup se desparte, după numeroase plecăciuni.

După câteva clipe, Mons este arestat în odaia lui. Dus la Palatul de Iarnă, este supus unui aspru interogatoriu, pe care ţarul însuşi îl conduce. Fără să fie siluit, recunoaşte toate abuzurile de încredere şi toate fărădelegile care i se pun în spinare, însă, printr-o înţelegere tacită, nimeni din tribunal nu pomeneşte de legăturile vinovatului cu Ecaterina. Numele împărătesei fiind sfânt, Mons urmează să fie pedepsit pentru că a furat din banii statului, şi nu pentru că i-a furat ţarului nevasta. Matriona Balk este şi ea luată la întrebări. La început

nu recunoaşte, apoi, de la prima lovitură de cnut, mărturiseşte totul.

Timp de două zile, 13 şi 14 noiembrie 1724, pristavii străbat uliţele Sankt Petersburgului strigând în sunetul tobelor că şambelanul Mons, sora lui, soţia generalului Balk şi alţi câţiva au fost găsiţi vinovaţi de fapte grave şi că toţi cei care i-au mituit trebuie să facă declaraţii, altminteri vor fi aspru pedepsiţi.

La 15 noiembrie, aceiaşi pristavi cheamă norodul să ia parte a doua zi, la ceasurile zece dimineaţa, în faţa Senatului, la aplicarea pedepsei capitale pentru Mons şi a altor pedepse, mai puţin grele, pentru ceilalţi. Curtea este cuprinsă de o adâncă tulburare. Toţi ştiu prea bine pe ce se întemeiază sentinţa imperială şi se prefac a crede că Petru a vrut să lovească în netrebnic, şi nu în iubit. Ecaterina, descoperită, umilită, se străduieşte din răsputeri să pară liniştită. În încăperile Palatului de Iarnă plutesc bănuiala şi teama. Pe feţele curtenilor se zugrăveşte spaima. Obrazul lui Petru este schimonosit de convulsii, ca în zilele rele.

Chipeşul William Mons urcă, la 16 noiembrie, treptele eşafodului. Pastorul luteran Nazius merge alături de el şi-i vorbeşte la ureche. Mulţimea din piaţă este încă şi mai numeroasă decât la execuţia *Oberfiskal*-ului Nestorov. Secretarul tribunalului dă citire sentinţei. William Mons îi mulţumeşte, salută asistenţa cu multă demnitate, îşi scoate blana, haina, îşi pune capul pe butuc şi-i cere călăului să-şi facă treaba cât mai iute. Securea cade, dar nu pe butuc ca data trecută, când cu norocosul de Şafirov, ci pe grumaz. Ţâşneşte un şuvoi de sânge roşu. S-a făcut dreptate. Ţarul nu mai are rival. Călăul ridică ţeasta însângerată, o înfige într-un par şi leagă trupul fără cap de o roată. Îndată după aceea, soţia generalului Balk primeşte unsprezece lovituri de cnut pe spinarea goală. Urletele ei de durere sunt urmate de cele ale complicilor, bătuţi şi ei cu cnutul ori cu vergile. Pedeapsa Matrionei Balk nu se opreşte aici: va fi exilată în Siberia. Cei doi fii ai săi, unul şambelan, celălalt paj, vor fi trimişi ca ostaşi de rând în armata din Persia. O tăbliţă atârnată lângă eşafod cuprinde numele tuturor acelora care au cumpărat bunăvoinţa osânditului şi a surorii sale. Printre acestea se află numele multor dregători, începând cu cel al cancelarului Golovkin. Ţarina Praskovia Fiodorovna, prinţul Menşikov, ducele de Holstein sunt şi ei pe listă. Toată Curtea este mânjită cu noroi.

În tot acest răstimp, Ecaterina este uimitor de liniştită. În ziua execuţiei le cheamă pe tinerele prinţese la ea acasă, împreună cu maestrul de dans, şi învaţă alături de ele, plină de veselie, paşii de menuet. Campredon scrie într-unul dintre rapoartele sale: „Deşi împărăteasa îşi ascunde suferinţa cum poate mai bine, aceasta este zugrăvită pe chipul ei, şi toată lumea aşteaptă să vadă ce se va întâmpla cu dânsa”. A doua zi, Ecaterina află că ţarul a dat un ucaz

către toţi miniştrii prin care le porunceşte să nu mai asculte de acum înainte de niciun ordin şi de niciun sfat al suveranei. Mai mult încă, închide biroul care administrează averea necredincioasei. Dintr-odată, Ecaterina se găseşte la asemenea strâmtoare încât este nevoită să împrumute bani de la doamnele de la Curte.

Unde se va opri răzbunarea lui Petru? Nu va fi cumva supusă caznelor, precum ţareviciul Aleksei? Nu va fi azvârlită într-o mănăstire, precum Evdokia, soţia dintâi a ţarului? Acum îşi stăpâneşte mânia, acum izbucneşte. Apucând o oglindă de Veneţia, Petru o sparge în faţa Ecaterinei şi strigă: „Aşa am să fac cu tine şi cu ai tăi!" Netulburată, Ecaterina îi răspunde: „Ai prăpădit una dintre podoabele cele mai de preţ ale casei tale. Ţi se pare acum mai frumoasă?" Petru o duce cu sania la locul osândei, de unde trupul şi capul lui Mons n-au fost încă ridicate. În trecere, rochia împărătesei atinge leşul ce atârnă pe roată. Se uită fără să clipească la această păpuşă fără cap. Unii spun chiar că zâmbeşte graţios. Atâta sânge-rece îl scoate din minţi pe ţar, care-i porunceşte vizitiului să mâne mai departe. Seara, intrând în iatacul ei, Ecaterina găseşte pe o măsuţă, într-un borcan cu spirt, capul iubitului ei, cu ochii holbaţi, cu gura strâmbată de durere. Fără să se arate câtuşi de puţin înfricoşată ori mirată, îşi vede de treabă sub privirea sticloasă. După ce a lăsat-o să-şi petreacă mai multe nopţi în macabra tovărăşie, Petru se vede nevoit să recunoască faptul că nimic nu poate tulbura nervii de oţel ai nevestei sale şi porunceşte să fie luat capul din iatac. Dar n-o iartă. „Aproape că nu-şi mai vorbesc, nu mai mănâncă împreună, nu mai dorm în acelaşi pat", scrie Jean Lefort într-o depeşă către prinţul elector de Saxa **[280]**.

Toţi cred că Ecaterina este pierdută. După Villebois, „Ţarul nu spune ce are de gând cu soţia lui, tot aşa cum a făcut şi Henric al VIII-lea cu Anna Boleyn". Ceea ce-l reţine este dorinţa de a-şi vedea mai întâi fetele căpătuite. Cea mai mare, Anna, urmează să se mărite cu ducele de Holstein; pentru Elisabeta, Petru visează încă la un prinţ francez, dacă nu chiar la regele Franţei în persoană. Regentul, care se împotrivea acestei căsătorii, a murit la 3 decembrie 1723, aşa că nimic nu mai pare cu neputinţă. Dar Tolstoi şi Ostermann, care tratează cu Campredon, îi spun suveranului că pedepsirea şi umilirea mamei marilor ducese ar dărâma un proiect matrimonial atât de ambiţios. Petru le dă dreptate.

La 23 noiembrie 1724 ducele de Holstein cântă cu orchestra o serenadă sub ferestrele viitoarei soacre, la Palatul de Iarnă. E cumplit de frig. Valeţii luminează cu făcliile calea muzicanţilor îngheţaţi, care abia mai pot sufla în instrumente. A doua zi are loc logodna oficială a tânărului duce cu fiica cea mai mare a ţarului. Perechea imperială, chipurile împăcată, trece Neva pe gheaţă şi merge să se închine la biserica Sfânta Treime. La patru după-amiază, în faţa întregii Curţi şi a

corpului diplomatic, ţarul trece pe degetele logodnicilor inelele binecuvântate de arhiepiscop. Ceremonia este urmată de un ospăţ, de un bal şi de un foc de artificii. La lumina candelabrelor, Ecaterina, îmbrăcată într-o rochie minunată, arată lumii chipul unei neveste fără griji, al unei mame fericite. Nimeni însă nu se lasă păcălit.

Zilele trec, la fel şi mânia lui Petru, care se simte cuprins de oboseală. Jean Lefort scrie: „Ţarina a stat vreme îndelungată în genunchi dinaintea ţarului, cerând să-i fie iertate greşelile; au stat de vorbă vreo trei ceasuri; au mâncat împreună, apoi s-au despărţit". Nu este nicidecum o împăcare drăgăstoasă, ci acceptarea plină de amărăciune a unei stări de fapt.

Petru se închide în sine şi se simte mai singur ca niciodată. Când se uită împrejur, nu vede pe nimeni vrednic de încredere. Prietenii cei mai apropiaţi, dregătorii de frunte ai imperiului, funcţionarii de vază l-au trădat pentru bani. Femeile pe care le-a ales i-au fost, pe rând, necredincioase. Înşelat odinioară de Anna Mons, batjocorit de Evdokia care a îndrăznit să-i pună coarne chiar în mănăstirea în care o închisese, este nevoit să recunoască acum că iubita lui „Katerinuşka", „sufleţelul" lui, cum îi spunea nu demult, nu face mai multe parale decât celelalte. Credea totuşi că-l iubeşte cu adevărat şi pentru totdeauna. Chiar dacă a părăsit-o uneori pentru vreo iubire trecătoare, n-a contenit s-o preţuiască. Acum se uită la ea cu neîncredere, ca la o străină. Este la capătul puterilor, sufleteşte şi trupeşte. Povestea cu Ecaterina l-a zdrobit. Mai suferă pe deasupra şi de o boală a căilor urinare. Îl dor şalele şi-i ies pe coapse bube care supurează. Nu înţelege însă s-o lase mai moale şi cu munca, şi cu băutura. În timpul unei plimbări, auzind gălăgie în casa unui brutar neamţ din apropierea Palatului de Iarnă, intră înăuntru, nimereşte la o nuntă, se aşază la masă şi bea pe săturate sub privirile uluite ale mesenilor.

Neputând sta locului, se duce în toiul iernii să vadă lucrările de la canalul Ladoga; apoi merge la fabricile din Staraia Russa şi la forjele din Oloneţ. Aici se aşază în faţa unei nicovale, bate optsprezece puduri[281] de fier, îi cere patronului să-l plătească la fel ca pe un lucrător de rând, ia banii şi spune că are să-şi cumpere o pereche de încălţări. În ciuda vremii urâte, pleacă de la Oloneţ călare. La Lahta, un târguşor de lângă Sankt Petersburg, vede o corabie eşuată pe un banc de nisip, nu departe de ţărm. Pe punte mişună câţiva ostaşi care vin de la Kronstadt. Fără a pregeta, ţarul se avântă în apa îngheţată ca să ia parte la salvare. Răcneşte porunci, îşi dă toată osteneala. Cufundat în apă până la piept, se simte mândru că este încă în stare de ceva peste puterile omului. El, care a jertfit mii de vieţi în numele statului, îşi pune bucuros viaţa în primejdie ca să scape de la moarte câţiva amărâţi. Toţi se întorc la ţărm teferi. Ţarul nu mai poate de bucurie. La cincizeci şi doi de ani s-a purtat ca şi cum ar fi avut

douăzeci. Această ispravă însă îi zdruncină cumplit sănătatea. Se întoarce la Sankt Petersburg cu fierbinţeală mare. Ca de obicei, tratează boala cu dispreţ. „Merge în fiecare zi în casele cele mai însemnate, urmat de două sute de persoane, muzicanţi şi alţii, care cântă şi-şi trec vremea bând şi mâncând pe socoteala gazdelor”, scrie Campredon.

Noaptea de Crăciun este pentru ţar încă un prilej de petrecere şi băutură. Cu fruntea dogorind, mănâncă, bea fără măsură, în ciuda rugăminţilor medicilor. Puţin după aceea cade la pat. Chiar culcat, continuă să lucreze. Amintindu-şi de misiunea de explorare cu care l-a însărcinat pe căpitanul danez Vitus Bering, îi scrie acestuia: „Starea proastă a sănătăţii mele m-a silit să stau închis în casă. Am avut aşadar vreme să mă gândesc şi mi-am adus aminte de mai multe proiecte pe care n-am putut să le duc la bun sfârşit. Întrucât ţara nu mai are duşmani de care să se teamă, trebuie să mă gândesc cum să aduc slava ţării prin artă şi ştiinţă”.

Starea lui Petru se înrăutăţeşte dintr-odată. Doctorii Paulson şi Blümentrost cred că este vorba de o piatră la rinichi, complicată de o boală venerică mai veche. În noaptea de 20 spre 21 ianuarie 1725, Petru se plânge de dureri cumplite, pricinuite de retenţia de urină. La sfatul medicului italian Lazarotti, la 23 ianuarie 1725 chirurgul englez Horn îi face o puncţie. „I se scot aproape patru livre de urină, scrie Campredon. Era înspăimântător de infectată, amestecată cu bucăţele de carne şi pieliţe putrede.” Ţarul, deocamdată uşurat, înghite câteva linguri de terci de ovăz. Se spovedeşte şi se împărtăşeşte. De trei ori în trei zile. „Cred, nădăjduiesc”, murmură. Vrea ca sfârşitul să-i fie cel al unui fiu supus al Bisericii ortodoxe. Poate aşa-i vor fi iertate jignirile aduse clerului. Este din nou apucat de dureri. Medicii nu au nicio îndoială că gangrena a cuprins colul vezicii urinare. Copleşit de suferinţă, Petru geme încet: „Mă simt foarte rău. Parcă am o casă pe piept”. Ecaterina stă la căpătâiul lui zi şi noapte. Plânge zgomotos şi câteodată leşină, cu toate că această agonie înseamnă pentru ea o mântuire. În Palatul de Iarnă, membrii Senatului şi ai Sfântului Sinod, curtenii, ofiţerii de gardă şi de marină pândesc în tăcere orice zvon din odaia bolnavului.

În biserici norodul se roagă. Ce nădăjduieşte el de fapt? Înzdrăvenirea ori moartea? Fără îndoială, Petru şi-a slujit norodul, împingând mai departe graniţele imperiului şi folosindu-se din plin de bogăţiile pământului. Oamenilor de rând le pasă mai puţin de renume decât de preţul cu care a fost plătit. Ar înapoia bucuros Livonia Suediei în schimbul unor biruri mai mici. Când se gândesc la canalul Ladoga, nu pot uita miile de oameni care au pierit în timpul lucrărilor. Faţadele palatelor, de-a lungul Nevei, le încântă privirile, dar nu ţin de foame. Pentru ei, Petru cel Mare înseamnă pâine scumpă, delaţiune,

cazne, credinţa prigonită, jugul iobăgiei. Dacă Dumnezeu are să-l cheme la El, poate că Rusia are să răsufle în sfârşit uşurată.

Lucrurile stau cu totul altfel pentru înalţii dregători, care, adunaţi în anticameră, cântăresc urmările acestei morţi. Prin ucazul dat la 5 februarie 1722, ţarul şi-a luat dreptul de a-şi numi urmaşul la tron. Însă n-a spus limpede pe cine anume. A sosit clipa s-o facă. Dacă tace, înseamnă că s-a gândit la micul Piotr, acum în vârstă de zece ani, fiul „martirului" Aleksei, care, ca unic moştenitor legitim, va urca pe tron. Să fie asta tainica lui dorinţă? Ecaterina este mai îngrijorată decât toţi. Iertată doar pe jumătate, se teme să nu-l mânie pe muribund cu vreo întrebare privitoare la aceste lucruri atât de delicate. Se mărgineşte aşadar să suspine ca să-i dovedească cât de drag îi este şi cât de bine ar face dacă i-ar lăsa ei coroana. Apoi, când aţipeşte, se repede în încăperea de alături pentru a se sfătui cu Menşikov, Buturlin şi Tolstoi.

La 26 ianuarie, ţarul, cu ultimele puteri, dă câteva dispoziţii, care nu sunt însă legate de moştenirea tronului. După ce semnează un decret privitor la vânzarea cleiului din oase de peşte, porunceşte ca toţi ocnaşii, în afară de ucigaşi, să fie sloboziţi din puşcării şi le dă iertarea câtorva condamnaţi pentru încălcarea regulamentului militar. A doua zi, la două după-amiază, se trezeşte dintr-o adâncă toropeală, cere tăbliţa de scris şi mâzgăleşte anevoie ceva pe hârtie. Cuprinsă de nelinişte, Ecaterina citeşte: „Las totul…" Pana alunecă dintre degetele ţarului. Capul îi cade pe pernă. Nu mai apucă să-şi aştearnă dorinţa pe hârtie. La cine s-o fi gândit oare, la micul Petru ori la Ecaterina?

Deodată, Petru îşi vine în fire şi o cheamă pe fata cea mare, Anna, care aleargă la căpătâiul tatălui său. Bolnavul îi arată prin semne că vrea să dicteze urmarea. Anna se apleacă deasupra patului. În spatele ei, Ecaterina, cu inima strânsă, aşteaptă verdictul. Din gâtlejul lui Petru nu iese decât un horcăit. Nu se înţelege ce spune. Este cuprins de nişte convulsii atât de puternice, încât aproape cade din pat. Cei din jur încearcă să-l ţină culcat. Horcăie, se zbate, gura i se umple de bale. După ce primeşte maslul, se linişteşte şi adoarme. El, care a vrut să-şi dovedească atotputernicia numind pe acela ori pe aceea care va cârmui Rusia după moartea sa, nu mai are nici puterea şi nici dorinţa s-o facă. Clipa când mai putea să ia o hotărâre cu mintea limpede a zburat. Lucrurile pământeşti nu-l mai ating. Sufletul îi este cuprins de spaimă, slăbiciune şi renunţare, înaintea tainei trecerii în cealaltă lume.

În vreme ce horcăie, cu gura larg deschisă, Ecaterina, Menşikov, Tolstoi şi Buturlin se adună din nou ca să stabilească un plan. Curtea se împarte în două tabere. De o parte sunt cei ce doresc să-l vadă urcând pe tron pe marele duce Piotr, nepotul ţarului. Aceştia sunt puţini şi nu prea au putere. Sunt reprezentanţii vechii nobilimi ruse, pe care ţarul muribund a vrut s-o înlăture de la putere, ca să le facă

loc celor nou-veniţi. De partea cealaltă, în jurul Ecaterinei, se strânge clanul puternic al celor care au fost apropiaţii lui Petru, prietenii lui, oameni hotărâţi, destoinici şi vicleni: Menşikov, Tolstoi, Apraksin, Buturlin. Ştiu că dacă tronul va reveni Ecaterinei, au viitorul asigurat, cu ranguri şi avere. Fără îndoială, vor cârmui în locul ei. Sfântul Sinod este de partea lor. Şi, ceea ce este încă şi mai important, garda. Menşikov şi Buturlin sunt doar polcovnici în regimentele Preobrajenski şi Semionovski.

În noaptea de 27 spre 28 ianuarie trimişi ai sprijinitorilor Ecaterinei merg prin cazărmi, stau de vorbă cu ofiţerii şi încearcă să obişnuiască ostaşii cu gândul cârmuirii Rusiei de către o femeie. La palat nu doarme nimeni. Petru suflă din ce în ce mai greu. Sub boneta de noapte, albă cu panglici verzi, chipul îi este schimonosit de suferinţă. Abia îi recunoaşte pe cei din preajmă. Toţi, în jurul patului, aşteaptă împietriţi. Aproape că nu mai au răbdare, văzându-l cum luptă cu moartea. Ce bărbat zdravăn, totuşi, la cincizeci şi trei de ani, dar cât de măcinat de excese!

În sfârşit, la 28 ianuarie 1725, la şase dimineaţa, Petru îşi dă sufletul. Ecaterina cade în genunchi strigând: „Deschideţi-vă, porţi ale Raiului, şi primiţi acest suflet de înger!" În sinea ei însă mulţumeşte lui Dumnezeu că a scăpat-o la vreme de un bărbat atât de bănuitor şi de răzbunător.

Cu chipul galben ca de ceară, cu gura strânsă sub mustaţa lungă, cu pleoapele închise, vinete şi umflate, uriaşul zace în patul cu baldachin. Mâinile mari şi harnice îi sunt încrucişate pe piept, pentru totdeauna. Lumânări uriaşe ard în jurul patului. Au venit preoţii, încăperea s-a umplut de fum de tămâie. Din fortăreaţa Petropavlovskaia se trag o sută una salve de tun. Clopotele tuturor bisericilor bat în dungă. Ninge cu fulgi mari peşte oraşul abia trezit.

Fără să piardă vremea, Ecaterina merge în sala de consiliu „vărsând râuri de lacrimi" şi-i întreabă pe senatori ce au de gând cu ea. Ştie însă că-i are alături pe cei mai mulţi dintre ei. Este doar o întrunire de formă. Convocat pentru audiere, secretarul particular al lui Petru, Makarov, spune sub jurământ că Petru nu i-a încredinţat niciun testament[282]. Menşikov arată că, anul trecut, când şi-a încoronat soţia, răposatul ţar a dat un semn că vede în ea urmaşa lui la cârma ţării.

Impostura este grosolană, pentru că în nicio monarhie din lume încoronarea soţiei suveranului nu-i dă dreptul la succesiune. Însă numeroşi senatori se prefac a crede în această tălmăcire a voinţei imperiale. De îndată, Apraksin dă citire unei proclamaţii prin care Ecaterina I este numită împărătească legitimă a tuturor Rusiilor. Puţinii dregători din partida aristocratică, precum prinţii Repnin, Goliţîn,

Dolgoruki, încearcă să se împotrivească. Discuţia este brusc întreruptă de ofiţerii de gardă, toţi sprijinitori înflăcăraţi ai Ecaterinei, care năvălesc în sala de la Palatul de Iarnă unde se află întrunit Senatul, o aclamă pe noua suverană şi jură s-o slujească chiar cu preţul vieţii. În faţa palatului răsună tobele şi fluierele regimentelor credincioase împărătesei. Votca le-a fost împărţită la vreme. Adversarii pleacă fruntea, iar Ecaterina triumfă.

Trupul îmbălsămat al ţarului este dus în sala mare a Palatului de Iarnă şi aşezat pe un catafalc, prin faţa căruia se perindă mulţimea tăcută. Fiecare doreşte să-l vadă nemişcat, doborât, fără grai pe cel care a alergat atâta, a lovit în dreapta şi în stânga şi a strigat ca să scoată Rusia dintr-o amorţeală de veacuri. E acolo, culcat, uriaş în haina purpurie, cu panglica albastră a ordinului „Sfântul Andrei" de-a curmezişul pieptului, cu creştetul acoperit de o perucă, încălţat cu cizme cu pinteni.

Ofiţerii din regimentele de gardă stau de veghe, nemişcaţi, în jurul catafalcului. Multă vreme, Ecaterina se împotriveşte închiderii sicriului. Dimineaţa şi seara îşi petrece câte o jumătate de ceas lângă bărbatul ei, care nu-i mai poate face niciun rău. Îi vorbeşte, îi sărută mâinile, suspină. Lumea se întreabă de unde are atâtea lacrimi. „Părea de neînchipuit, scrie Villebois, să se găsească un asemenea rezervor de apă în creierul unei femei… O grămadă de oameni alergau la palat numai s-o vadă plângând şi suspinând. Am cunoscut printre alţii doi englezi care n-au lăsat să treacă nici măcar o singură zi dintre cele patruzeci fără să se ducă la Palat; mărturisesc că eu însumi, deşi ştiam prea bine cât de sincere sunt aceste lacrimi, eram tot atât de mişcat ca şi cum aş fi asistat la un spectacol cu *Andromaca*."

Cu toate măsurile luate, cadavrul începe să se înnegrească şi să se deformeze. La 4 martie, după cinci săptămâni de la moartea ţarului, timp în care trupul nu fusese acoperit de giulgiu şi capacul nu fusese pus pe sicriu, Nataşa, mezina, moare de vărsat. Adânc îndurerată de această pierdere, a doua în atât de scurtă vreme, împărăteasa hotărăşte ca tatăl şi fiica să fie îngropaţi în aceeaşi zi. Pristavii dau de ştire că slujba de înmormântare va avea loc la 10 martie, în catedrala Sfinţii Petru şi Pavel. Toţi dregătorii şi toţi ambasadorii îşi vor pune la ferestre o pânză neagră. Dintr-odată, preţul pânzei creşte pe piaţă. Diplomaţii se plâng că sunt siliţi la cheltuieli neprevăzute, care le depăşesc mijloacele. Toţi aleargă din prăvălie în prăvălie în căutarea unui petic de pânză de doliu.

În ziua cu pricina, cortegiul funerar se pune în mişcare, sub valuri de ninsoare şi de lapoviţă. Coşciugul ţarului este purtat pe umeri de doisprezece polcovnici. Opt generali-maiori ţin ciucurii de aur ai baldachinului, făcut dintr-o ţesătură cu fir de aur şi catifea verde. Micul sicriu al Nataşei are un baldachin din ţesătură aurită, cu pene

albe şi roşii. O mulţime de preoţi păşesc în jurul prapurilor.

Împărăteasa, în doliu mare, este sprijinită de Menşikov şi de Apraksin. Fiicele ei, Anna şi Elisabeta, vin în urmă. Dregători, generali, amirali, curteni, diplomaţi merg cu capetele descoperite, înfruntând viscolul. Detaşamente din armata de uscat şi din marină înaintează în sunetul jalnic al trompetelor şi tobelor, într-o pădure de steaguri. O sută patruzeci şi patru de tunuri trag salve al căror zgomot acoperă din când în când muzica.

Ca să ajungă la fortăreaţa Petropavlovskaia, alaiul trebuie să treacă peste fluviul îngheţat, mergând cam „o jumătate bună de leghe din Franţa[283]”, după cum spune Campredon. De îndată ce oamenii păşesc pe gheaţă, viscolul se înteţeşte. Vântul zburleşte perucile, ridică pelerinele negre. Mersul de pe un ţărm pe altul ţine două ceasuri. Deşi catedrala este uriaşă, nu încap toţi înăuntru. În timpul slujbei, femeile plâng în hohote. După liturghie, Teofan Prokopovici, arhiepiscopul Pskovului, rosteşte predica: „Ce ni s-a întâmplat, oameni buni din Rusia? Ce vedem? Ce facem? Îl îngropăm pe Petru cel Mare…” Răcnete de durere se ridică din mulţime, întrerupându-l.

Arhiepiscopul Pskovului este atât de mişcat încât plânge şi el. În cele din urmă, dregându-şi glasul, spune înainte: „El s-a dus, dar nu ne-a lăsat în lipsă şi nevoie… Uriaşa bogăţie de slavă şi de putere, rod al strădaniilor sale, rămâne cu noi… Rusia va rămâne aşa cum a făurit-o el. I-a făcut pe cei buni s-o iubească şi aşa o vor iubi şi mai departe, l-a făcut pe vrăjmaşi să se teamă de ea şi aşa va fi şi de-acum înainte. În faţa lumii întregi, a acoperit-o cu o slavă nemuritoare…”

Tunurile fortăreţei Petropavlovskaia trag o ultimă salvă. Zăpada cade necontenit. Sicriul este afumat cu tămâie, închis, apoi acoperit cu o pânză purpurie. Mulţimea celor vii îşi întoarce privirile către noua domnie.

În străinătate, vestea morţii lui Petru cel Mare este primită cu uşurare. Contele de Rabutin, trimis la Curtea de la Viena, spune chiar că „a fost o bucurie generală”. În Rusia, vechii credincioşi şi nobilimea de viţă veche nu sunt singurii mulţumiţi că Petru nu mai este. Norodul de rând, care a avut atâta de suferit sub domnia lui, parcă s-ar trezi dintr-un vis urât. Prin ţară circulă o stampă satirică, „Şoarecii îngroapă pisica”, înfăţişând un alai de şoricei care însoţeşte spre locul de veci un motan uriaş, care-i terorizase în timpul vieţii. Naivi, oamenii simpli îşi închipuie că soarta li se va schimba odată cu urcarea pe tron a Ecaterinei, despre care se spune că este bună la suflet şi milostivă.

Încă din primele zile de domnie, împărăteasa declară că doreşte „să ducă la bun sfârşit, cu ajutorul Domnului, tot ceea ce a început Petru”. Nu sunt decât nişte vorbe goale. De fapt, puţin îi pasă de soarta Rusiei. După ce a trăit mai bine de douăzeci de ani în umbra unui despot,

simte cum toate pornirile scapă din chingi, este cuprinsă de o sete de libertate, de destrăbălare, de desfătare. Femeia aceasta de patruzeci şi trei de ani, înecată în grăsime, cu pieptul revărsat, cu trei rânduri de bărbii, cu privirea lacomă, organizează ospeţe uriaşe pentru ofiţerii din gardă, „suge” ca un burete, mănâncă cât şapte şi duce în iatac, în fiecare seară, pe altcineva: Loewenwalde, Devier, contele Jean Sapieha…

După numai trei săptămâni de la înmormântarea lui Petru, la 1 aprilie, locuitorii Sankt Petersburgului sar din culcuş şi ies în stradă auzind toaca şi crezând că undeva arde ori s-au revărsat apele. Străjile îi liniştesc râzând: împărăteasa a vrut să îi păcălească de 1 aprilie. Ruşii, care habar n-au de obiceiul apusean, nu gustă gluma suveranei. Să fi făcut asta în amintirea farselor grosolane de altădată? Să fie un semn de preţuire, dincolo de moarte, faţă de ţarul mereu pus pe şotii? Chiar Berkholz se arată, în *Jurnalul* său, supărat de această întâmplare.

La 21 mai are loc cununia marii ducese Anna cu ducele Carol-Frederic de Holstein. Slujba o face Teofan Prokopovici, arhiepiscopul Pskovului, în slavonă, iar un tălmaci repetă părţile mai însemnate în latineşte, ca să le înţeleagă logodnicul. În timpul ospăţului de nuntă, o orchestră cântă melodii jucăuşe, în timp ce se aud salve de tun. Se bea la fel de zdravăn şi la masa bărbaţilor, şi la cea a femeilor. Ca în vremea domniei lui Petru, un pitic şi o pitică ies din două piroşti uriaşe. De această dată sunt însă îmbrăcaţi, el în sol, ea în păstoriţă.

Noua împărătească nu-şi uită neamurile. Îşi cheamă din provincie fraţii şi surorile, pe care Petru i-a ţinut departe, ca la internat. Ţăranii livonieni sosesc la Sankt Petersburg în veşminte bogate, sub nume răsunătoare şi cu titluri de conţi: contele Simeon Hendrikov, contele Mihail Efimovski şi aşa mai departe… Sunt chemaţi din exil curtenii căzuţi în dizgraţie sub domnia dinainte. Peste două sute. Şafirov cel trecut pe lângă moarte îşi face din nou apariţia, gras şi surâzător, gata de noi matrapazlâcuri. Petrecerile se ţin lanţ, cu salve de artilerie, focuri de artificii şi pocnituri de tot soiul. Apropiaţi ai împărătesei îi spun lui Berkholz, care se minunează de atâta risipă de exploziv, că fabricarea prafului de puşcă este mai ieftină în Rusia decât oriunde în lume.

Ecaterina încearcă şi o mare dezamăgire: în august 1725, şase luni şi jumătate după moartea lui Petru, fiica sa Elisabeta, care i-a fost propusă drept logodnică lui Ludovic al XV-lea, se vede înlocuită – Dumnezeu ştie de ce – de prea modesta fiică a regelui detronat al Poloniei, Maria Leszezyńska. Cabinetul de la Versailles, care nu face decât ce-l taie capul, se încăpăţânează să nu ţină seama de puterea Rusiei. Are să-i pară rău, jură mama jignită. Şi, trecând în tabăra duşmanilor Franţei, semnează la 6 august 1726 o alianţă defensivă şi ofensivă cu Austria.

Ca să poată cârmui ţara, Ecaterina, care se îndoieşte de priceperea sa în ale politicii, se întoarce către Menşikov, fostul ei iubit. După ce a răbdat mâniile şi pedepsele răposatului ţar, favoritul dobândeşte dintr-odată o avere şi o putere sporite. Alături de o femeie trecută, care nu se gândeşte decât la propriile plăceri, a ajuns adevăratul stăpân al Rusiei. La îndemnul lui, Ecaterina numeşte un înalt Sfat de Taină, alcătuit din şase membri, în fruntea căruia se află el şi din care mai fac parte Apraksin, Golovkin, Tolstoi, Goliţîn şi Ostermann. Noul organism conduce de fapt treburile statului, fără să mai ţină seama de Senat. Dă câteva legi cuminţi, îndulceşte soarta rascolnicilor şi înfiinţează Academia de Ştiinţe visată de Petru.

Cârmuirea aceasta moale şi nesăbuită, sub diriguirea lui Menşikov, îi face pe unii să se gândească cu părere de rău la asprimea domniei dinainte. Cu timpul, rănile pe care Petru le-a pricinuit norodului se închid, iar liniile mari ale politicii sale se vădesc în lumina nemuririi. Crimele sunt date uitării, nu se mai vorbeşte decât de ceea ce s-a câştigat. Chiar aceia care i-au stat împotrivă în timpul vieţii îşi dau seama că au pierdut un om de neînlocuit. „Pe cât era de temut pe tron, pe atât era de regretat după moarte”, scrie Campredon. Şi mai departe: „Acest mare prinţ a făcut minuni, şi dacă nimic nu s-a schimbat în mintea supuşilor săi, se poate vedea cel puţin în afară o schimbare atât de mare încât cei care au cunoscut Rusia acum treizeci de ani şi care văd ce se întâmplă astăzi sunt nevoiţi să recunoască faptul că numai un monarh atât de îndrăzneţ, de luminat, de harnic putea produce o schimbare atât de fericită şi de generală”.

În realitate, cu încrâncenare, Petru a jertfit fericirea poporului său pe altarul măreţiei Rusiei. Înălţându-şi ţara, a dorit să ajungă din urmă Europa, pe calea progresului, şi chiar să i-o ia înainte. N-a ales ca model Franţa rafinată, semeaţă şi catolică, ci ţările germanice, protestante, muncitoare, aspre şi serioase. Admiraţia faţă de model nu l-a împiedicat însă să rămână rus până-n măduva oaselor. Este ceea ce contemporanii recunosc, puţin după moartea sa. Li se pare că au trăit timp de mai bine de treizeci de ani sub ordinele unui om fără asemănare, înzestrat cu o inteligenţă şi cu o putere peste fire, cu nişte calităţi şi defecte fără măsură. Sălbatic, însetat de cultură, tovarăş vesel cuprins adesea de porniri ucigaşe, muieratic împătimit de muncă, comandant de oşti interesat de administraţia civilă, călău mânuind rând pe rând ciomagul şi pana, suveran înălţând arcuri de triumf întru slava sa şi bătându-şi joc de sine, ortodox sincer şi născocitor de ceremonii blasfematorii, a adunat în el toate contradicţiile şi s-a lăsat pradă tuturor exceselor, cu aceeaşi nepăsare.

Poate fi judecat după morala obişnuită acest uriaş clocotind de instincte primare? Ar fi izbutit el oare să scoată Rusia din amorţeală dacă nu s-ar fi abătut asupra ei asemenea unei furtuni? Fără Petru,

gândesc minţile mai pricepute, ţara ar putea cădea din nou în anarhie. Treburile imperiului sunt lăsate pe seama toanelor celor mari şi gărzii imperiale. Palatul este ca o corabie în primejdie, unde toată lumea comandă, în afară de căpitan.

Grija de căpetenie a Înaltului Sfat de Taină a ajuns de-acum succesiunea Ecaterinei. Într-adevăr, după câteva luni de viaţă desfrânată, împărăteasa suferă de rău la inimă, atât de des încât chiar ea se gândeşte că sfârşitul nu e departe. Ar vrea s-o numească ţarină, prin testament, pe fiica ei Elisabeta. Opinia publică îl doreşte însă pe tron pe nepotul răposatului împărat, ţareviciul Petru.

Minte pătrunzătoare, Ostermann sugerează că aceste două dorinţe deosebite s-ar putea împăca prin căsătoria băiatului de doisprezece ani cu mătuşa sa Elisabeta, care merge pe şaptesprezece. Ideea nu-i displace tinerei Elisabeta, dar este înlăturată de Menşikov, care-l impune pe Petru ca unic moştenitor. Gândul „prinţului serenisim" este să-i dea băiatului de soţie pe propria fiică, Maria, şi să ajungă astfel, ca socru al ţarului, mai puternic decât a fost vreodată. O amăgeşte pe Ecaterina şi-o face să încuviinţeze, chiar dacă nu mai judecă limpede. După ce s-a desfătat vreme de doi ani în rolul de suverană, Ecaterina moare, la 6 mai 1727, în urma unui acces de fierbinţeală.

În timpul domniei sale, a scos-o din mănăstire pe prima soţie a lui Petru cel Mare, Evdokia, şi a mutat-o la Schlüsselburg, într-o temniţă, colcăind de şobolani. Bolnavă, prizoniera n-are alături de ea decât o pitică bătrână, care o îngrijeşte şi-i spală rufăria. Îşi aşteaptă moartea, când deodată zăvoarele scârţâie, uşile se dau în lături şi intră, plecându-se în faţa ei, câţiva oameni bogat înveşmântaţi, poftind-o să-i urmeze.

Uluită, Evdokia află că împărăteasa Ecaterina a răposat şi că noul împărat, care poartă numele de Petru al II-lea, nu este altul decât nepotul ei. Trece dintr-odată de la bezna cea mai neagră la luminile orbitoare ale palatului. Înconjurată cu deosebit respect, se alătură celorlalte prinţese şi pleacă la Moscova să ia parte la încoronarea tânărului suveran, fiul martirului Aleksei. Soarta însă a răzbunat-o prea târziu. Fastul de la curte o oboseşte. Hotărăşte aşadar, singură, să se înapoieze la mănăstire, unde-şi va trăi restul zilelor în tăcere, rugăciune şi amintiri **[284]**.

După încoronarea lui Petru al II-lea, Menşikov nu-şi mai încape în piele. Ajuns pe culmea puterii, domină cu neruşinare înaltul Sfat de Taină, împarte după voie laude şi ocări, anunţă oficial logodna fiicei sale cu suveranul şi-şi dă singur titlul de generalisim. Trufia fără margini îi îndepărtează treptat pe toţi din preajmă-i. Chiar în Înaltul Sfat de Taină, Aleksei Dolgoruki pregăteşte pe ascuns prăbuşirea ambiţiosului. Câştigând prietenia tânărului ţar Petru al II-lea, îl întărâtă împotriva obraznicului de Menşikov, care spune tuturor că nu

ţarul cârmuieşte, ci el. Nu peste multă vreme, Menşikov este arestat, judecat, i se iau titlurile şi averile fără număr şi este exilat în Siberia împreună cu soţia, fiul şi cele două fiice, dintre care una este Maria, logodnica suveranului [285].

Devenit la rândul său omul de încredere al lui Petru al II-lea, Dolgoruki urmează pilda lui Menşikov şi i-o oferă drept logodnică pe fiica sa Ecaterina, în vârstă de treisprezece ani. Clanul tradiţionaliştilor triumfă. Încurajat de vechea aristocraţie, tânărul ţar visează să aducă pacea pentru toţi supuşii săi, fie că vor reforme, fie că ţin la obiceiurile din strămoşi. Moscova ar putea fi din nou capitala imperiului, iar Sankt Petersburg ar rămâne un port comercial.

Vrea oare Petru al II-lea, cu bună ştiinţă, să nimicească ceea ce a făcut temutul său bunic? Admiraţia lui faţă de Petru este mai mică decât ura pe care o simte faţă de cel care i-a pricinuit tatălui său moartea în cazne şi i-a zăvorât mama într-o mănăstire? Să fie un al doilea Aleksei, purtător al nădejdilor bătrânei Rusii? Unii aşa cred. Numai că este încă atât de tânăr!

Sub înrâurirea lui Dolgoruki, Petru al II-lea se plictiseşte iute de cârmuire şi nu arată interes decât pentru plăcerile vânătorii şi ale mâncării. La 15 mai 1728 o pierde pe mătuşa lui, Anna, cea mai mare dintre fiicele lui Petru cel Mare, care se căsătorise cu ducele Carol-Frederic de Hositein. Între timp, Curtea s-a mutat la Moscova. Ecaterina, fiica lui Dolgoruki, este în sfârşit declarată „viitoare suverană”. Din nefericire, Petru al II-lea se îmbolnăveşte curând de vărsat şi moare la 19 ianuarie 1730, la vârsta de paisprezece ani, chiar în ziua hotărâtă pentru cununie.

Cine va urca acum pe tron? Din nou, Înaltul Sfat de Taină se frământă. Pe linie bărbătească, neamul uriaşului reformator s-a stins.

De-abia peste treizeci şi doi de ani, după domniile Annei Ivanovna, a micului Ivan al VI-lea sprijinit de mama sa, Anna Leopoldovna, şi a jalnicului Petru al III-lea, se va ivi în Rusia, sub numele de Ecaterina a II-a, o prinţesă germană aproape necunoscută care va duce mai departe, cu strălucire, lucrarea lui Petru cel Mare.

—— Sfârşit ——

Firea complexă a lui Petru a iscat, după moartea lui, păreri diferite. Mai întâi, enciclopediştii l-au lăudat, pentru că deschisese mintea poporului său către progres şi luptase cu succes împotriva atotputerniciei Bisericii. „Petru I a făcut Rusia, scrie Voltaire. Înainte de el, Rusia nu exista." Jean-Jacques Rousseau îl acuză însă că a trădat sufletul poporului rus, dorind să-l croiască după moda europeană. Joseph de Maistre merge şi mai departe, spunând că monarhul este „ucigaşul naţiei sale". Curând, Petru cel Mare este considerat în Franţa, Anglia şi Germania un monstru care „a siluit natura umană".

Vreme de mai bine de un secol, Petru cel Mare a fost considerat în Rusia, pentru că aşa era moda pe atunci, un geniu desăvârşit. „A fost şi este Dumnezeul tău, Rusie!" – spune poetul şi savantul Lomonosov. Dar la începutul secolului al XIX-lea, în ţară se trezeşte sentimentul naţional şi numeroşi intelectuali îi reproşează reformatorului că n-a înţeles cât de adânc înrădăcinate erau vechile rânduieli moscovite. Un puternic conflict ideologic ia naştere între slavofili, apărători ai tradiţiei ruse, şi occidentalişti, care îl elogiază pe suveran pentru că şi-a smuls supuşii din amorţeală. În 1860, Aksakov scrie: „N-a înţeles nici Rusia, nici trecutul ei, aşa că lucrarea sa este blestemată". La rândul său, marele istoric Karamzin afirmă: „Am devenit cetăţeni ai lumii, dar din anumite puncte de vedere am încetat să mai fim cetăţeni ai Rusiei. Vina este a lui Petru I". Apoi, sub impulsul liberalilor, se produce un nou reviriment. Belinski ridica în slăvi geniul celui care întemeiase oraşul Sankt Petersburg şi propunea să fie înălţate altare în cinstea lui pe tot cuprinsul imperiului. Ceaadaev pretinde că, fără reformele lui Petru, „Rusia ar fi ajuns o provincie suedeză", iar Herzen, aflat în exil, salută în Petru „un revoluţionar încoronat, un adevărat reprezentant al principiului revoluţionar mereu viu în sufletul poporului rus".

În URSS, părerea oficială a fost mai prudentă. La vremea lor, Marx şi Engels recunoscuseră valoarea lui Petru ca şef de stat. Lenin şi Stalin i-au apreciat acţiunea „progresistă", acuzându-l în acelaşi timp de un oarecare dispreţ faţă de clasa muncitoare. Urmându-i, istoricii sovietici au elogiat opera politică a monarhului, dar l-au criticat pentru înăsprirea iobăgiei. Şi ei, şi contemporanii lui Petru consideră totuşi că ţarul merită numele de „cel Mare".

Lucrările consacrate lui Petru cel Mare sunt nenumărate. Lista celor mai importante dintre cele pe care le-am consultat este publicată în continuare.

I. SURSE

Scrisori şi acte ale împăratului Petru cel Mare (în limba rusă), Sankt Petersburg, 1887, 5 vol.

Corespondenţa dintre Petru I şi Ecaterina (în limba rusă), Moscova, 1861.

Journal de Pierre le Grand, depuis l'année 1698 jusqu'à la paix de Nystadt (în limba franceză), Londra, 1773, 2 vol.

Archives du ministère des Affaires étrangères à Paris. Correspondance politique de Russie, vol. 1–18 şi suplimentele de la 1–3.

Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France, vol. 8, Russie (introducere de Rambaud), F. Alean, 1890.

Correspondance diplomatique des représentants étrangers à la cour de Pierre le Grand, publicată în *Recueils de la Société impériale d'histoire de Russie*.

Correspondance secrète de Louis XV, Pion, Paris, 1866, 2 vol.

Rapoarte şi hotărâri ale Senatului în timpul domniei lui Petru cel Mare (în limba rusă), 6 vol.

AVRIL, R.P. Philippe, *Voyage en divers Etats d'Europe et d'Asie*, Barbin, Paris, 1692.

BERKHOLZ, *Jurnal* (în limba rusă), 4 vol.

BOGOSLOVSKI, M., *Petru cel Mare* (în limba rusă), Moscova, 1946, 5 vol.

GOLITZINE, prince Augustin, *La Russie au XVIIIe siècle. Mémoires inédits*, Paris, 1863.

GORDON, Patrick, *Jurnal* (în limba rusă), Sankt Petersburg, 1878.

JELIABUJSKI, Ivan, *Memorii*. 1682–1709 (în limba rusă), Sankt Petersburg, 1840.

JUEL, Juest, *Jurnal* (1709–1711) (în limba rusă), Moscova, 1899.

KORB, J.G., *Journal du voyage en Moscovie*, Paris, 1859.

KORB, J.G., *Récit de la sanglante révolte des Strélitz en Moscovie*, Paris, 1859.

KURAKIN, prinţul, *Arhive*, vol. 1 (în limba rusă), Sankt Petersburg, 1890.

LAMBERTY, *Mémoires pour servir à l'histoire du XVIIIe siècle*, 14 vol.

LEIBNIZ, *Recueil de Lettres et de Mémoires*, Sankt Petersburg, 1873.

MANSTEIN, *Mémoires historiques, politiques et militaires sur la Russie*, Lyon, 1772.

MARGRAVE DE BAYREUTH, Frédérique, Sophie, Wilhelmine, *Mémoires*, Mercure de France, Paris, 1967.

MATVEEV, KRESKIN, JELIABUJSKI, *Memorii* (în limba rusă), Sankt Petersburg, 1841.

MOREAU DE BRASEY, Jean-Nicole, *Mémoires politiques… d'un brigadier des armées de Sa Majesté czarienne*, Paris, 1735, 3 vol.

NARTOV, *Povestiri despre Petru cel Mare* (în limba rusă), Sankt Petersburg, 1891.

NASHCHOKIN, *Memorii. 1707–1759* (în limba rusă), Sankt Petersburg, 1893.

NEUVILLE, de La, *Relation curieuse et nouvelle de Moscovie*, La Haye, 1699.

PERRY, capitaine John, *Etat présent de la Grande Russie*, La Haye, 1717.

PLEYER, Othon, *Le Gouvernement de la Moscovie en 1710*.

SAINT-SIMON, duc de, *Mémoires*.

VILLEBOIS, de, *Mémoires secrets pour servir à l'Histoire de la Cour de Russie*, Dentu, Paris, 1853.

VOCKERODT, Johann, *Rusia în vremea lui Petru cel Mare* (traducere din limba germană în limba rusă), 1737.

WEBER, *Nouveaux Mémoires sur l'état présent de la Grande Russie ou Moscovie*, Paris, 1725, 2 vol.

II. LUCRĂRI DESPRE PETRU I ŞI EPOCA SA

ACADEMIA DE ŞTIINŢE A URSS, *Petru cel Mare*, culegere de studii coordonată de A. Andreev (în limba rusă), Moscova-Leningrad, 1947.

ALEXANDROV, Victor, *Les Mystères du Kremlin*, Fayard, 1960.

BASSEVILLE, de, *Récit historique sur la vie et les exploits de François Lefort*, Lausanne, 1786.

BAŞUTKI, A., *Privire asupra Petersburgului* (în limba rusă), Sankt Petersburg, 1834.

BODY, Albin, *Pierre le Grand aux eaux de Spa*, Bruxelles, 1872.

BOGOSLOVSKI, M., *Petru I* (în limba rusă), Moscova, 1946, 6 vol.

BOGOSLOVSKI, M., *Societatea rusă şi ştiinţa în vremea lui Petru cel Mare* (în limba rusă), Moscova, 1925.

BRANTISCH-KAMENSKI, *Illustration de la Russie ou Galerie des personnages les plus remarquables*, Paris, 1829.

BRIAN-CHANINOV, N., *Histoire de Russie*, Paris, Fayard, 1929.

BRUCKNER, *Istoria lui Petru cel Mare* (în limba rusă), Sankt Petersburg, 1882.

CABANES, Dr, *Fous couronnés*, Albin Michel, Paris.

CARTIER, Raymond, *Pierre le Grand*, Hachette, Paris, 1963.

CEBALSKI, *Regenţa ţarevnei Sofia* (în limba rusă), Moscova, 1856.

FUNK et NAZAREVSKI, *Histoire des Romanov. 1613–1913*, Payot, Paris, 1930.

FUNK et NAZAREVSKI, *Marea Enciclopedie Sovietică*, articol referitor la Petru cel Mare (în limba rusă), Moscova, 1955.

GREKOV, B., *Les Paysans en Russie des origines jusqu'au XVIIIe siècle*, Moscova-Leningrad, 1940.

GRÜNWALD, Constantin de, *La Russie de Pierre le Grand*, Hachette,

Paris, 1933.

GRÜNWALD, Constantin de, *Trois Siècles de diplomatie russe*, Calmann-Levy, Paris, 1945.

GUICHEN, vicomte de, *Histoire d'Eudoxie Feodorovna, première épouse de Pierre le Grand*, Leipzig, 1861.

HAUMANT, Emile, *La Russie au XVIIIe siècle*, Paris.

HUBERT, Jean, *Le czar Pierre le Grand à Charleville* (în: „Mélange d'Histoire ardennaise"), Charleville, 1876.

IAŢEVICI, Andrei, *Iobăgia la Sankt Petersburg* (în limba rusă), Leningrad, 1937.

IKONNIKOV, *Femeia rusă înainte şi după reformele lui Petru cel Mare* (în limba rusă), Kiev, 1874.

IKONNIKOV, *Noi materiale referitoare la istoria lui Petru cel Mare* (în limba rusă), 1887.

KARAMZINE, M., *Histoire de la Russie*, Paris, 1819,11 vol.

KERSTEN, Kurt, *Pierre le Grand* (traducere din germană), Albin Michel, Paris, 1939.

KLUTCHEVSKI, V., *Pierre le Grand et son œuvre*, Payot, Paris, 1953.

KOVALEVSKI, Pierre, *Manuel d'histoire russe*, Payot, Paris, 1948.

KOVALEVSKI, Pierre, *Histoire de la diplomatie*, Medicis, Paris, 1946–1947, 3 vol.

KRAKOWSKI, Ed., *Histoire de Russie*, Deux-Rives, Paris, 1954.

LABRY, Raoul, *Pierre le Grand* (în: „Les grandes figures"), Larousse, Paris.

LAMARTINE, A. De, *Pierre le Grand* („Civilisateurs et conquerants"), Lacroix, Paris, 1865.

LENINGRAD, ghid enciclopodic (în limba rusă), 1959.

LEROY-BEAULIEU, A., *L'Empire des tsars et les Russes*, Hachette, Paris, 1883, 3 vol.

LORTHOLARY, A., *Le Mirage russe en France au XVIIIe siècle*, Boivin, Paris, 1951.

LUPPOV, *Înălţarea oraşului Sankt Petersburg* (în limba rusă), 1957.

MAIKOV, V.V., *Acţiunile şi distracţiile împăratului Petru cel Mare* (în: „Monumente ale analelor vechi") (în limba rusă), 1895.

MÉRIMÉE, Prosper, *Histoire du règne de Pierre le Grand*, Pion, Paris, 1929.

MIAHOTIN, *Istoria societăţii ruse* (în limba rusă), 1902.

MILIUKOV, SEIGNOBOS şi EISENMANN, *Histoire de Russie*, Librairie Ernest Leroux, Paris, 1932.

MOURAVIEFF, Boris, *Le Testament de Pierre le Grand*, La Baconniere, Neuchâtel, 1949.

NOUGARET, *Beautés de l'Histoire de Russie*, Paris, 1814.

NOVIK şi LLONA, *Pierre le Grand*, Pion, Paris, 1933.

OUDARD, Georges, *La vie de Pierre le Grand*, Pion, Paris, 1929.

PASCAL, Pierre, *Histoire de la Russie*, Presses Universitaires de France, Paris, 1957.

PINGAUD, Léonce, *Les Français en Russie et les Russes en France*, Paris, 1889.

PIRENNE, Jacques, *Les Grands Courants de l'histoire universelle*, La Baconniere, Neuchâtel, 7 vol.

PLATONOV, S., *Histoire de la Russie*, Payot, Paris, 1929.

PORTAL, Roger, *Pierre le Grand*, Club français du livre, Paris, 1969.

RAMBAUD, Alfred, *Histoire de Russie*, Hachette, Paris, 1879.

RÉAU, Louis, *Pierre le Grand*, Hachette, Paris, 1960.

RÉAU, Louis, *L'Art russe de Pierre le Grand à nos jours*, Paris, 1922.

REYNOLD, Gonzague de, *Le Monde russe*, Paris, 1950.

SAINT-PIERRE, Michel de, *Le Drame des Romanov*, Robert Laffont, Paris, 1967.

SCHAKOVSKOI, Zinaïda, *La Vie quotidienne à Moscou au XVIIe siècle*, Hachette, Paris, 1963.

SÉGUR, général comte de, *Histoire de Russie et de Pierre le Grand*, 1829, 2 vol.

SEMEVSKI, M. J., *Ţarina Ecaterina Alekseevna, Anna şi William Mons* (în limba rusă), Sankt Petersburg, 1884.

SEMEVSKI, M.J., *Vorbă şi faptă* (în limba rusă), Sankt Petersburg, 1884.

SOLOVIOV, *Serghei, Conferinţe publice despre Petru cel Mare*, Moscova, 1872.

STAEHLIN, M. De, *Anecdotes originales de Pierre le Grand*, Strasbourg, 1787.

STOLPIANSKI, *Cum s-a întemeiat şi cum s-a înălţat oraşul Sankt Petersburg* (în limba rusă), 1918.

ŞMURLO, E., *Petru cel Mare în ochii contemporanilor săi şi în cei ai posterităţii* (în limba rusă), Sankt Petersburg, 1912.

TEIL, baron Joseph du, *Le czar à Dunkerque*, Dunkerque, 1902.

TOLSTOI, Alexis, *Pierre le Grand*, Gallimard, Paris, 1929.

TURGHENIEV, Alexis, *Le Cour de Russie*. 1725–1783, Berlin, 1858.

USTRIALOV, N., *Istoria domniei lui Petru cel Mare* (în limba rusă), Sankt Petersburg, 1859–1863, 6 vol.

VALLOTTON, Henry, *Pierre le Grand*, Fayard, Paris, 1958.

VALLOTTON, Henry, *Sept Souverains de Suède*, Payot, Laussane, 1950.

VANDAL, Albert, *Louis XV et Elisabeth de Russie*, Pion, 1882.

VERNET, Georges, *Pierre le Grand en Hollande et à Zaandam*, Broes, Utrecht, 1863.

VOLTAIRE, *Histoire de l'Empire de Russie sous Pierre le Grand*, Firmin Didot, Paris, 1885.

VOLTAIRE, *Histoire de Charles XII*.

WALISZEWSKI, K., *Pierre le Grand*, Pion, Paris, 1887.
WALISZEWSKI, K., *L'Héritage de Pierre le Grand*, Pion, Paris, 1900.
WEIDLÉ, W., *La Russie absente et présente*, Paris, 1949.
ZABELIN, L., *Viaţa privată a ţarilor şi a ţarinelor Rusiei în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea* (în limba rusă), Moscova, 1872–1875.

—— || ——

A

Arhondaric – aripă sau casă specială a unei mănăstiri rezervată găzduirii oaspeţilor.

Astrolab – (marinăresc) instrument de navigaţie maritimă utilizat pentru orientare prin determinarea poziţiei aştrilor.

Autoimolare – sinucidere prin ardere.

B

Baiaderă – dansatoare indiană care execută dansuri rituale sau laice.

Balenă – (şi) lamelă flexibilă confecţionată din fanoane de balenă, pentru a ţine întinse gulerele cămăşilor, corsetele etc.

Balt – locuitor din zona Mării Baltice.

Bei – guvernator al unui oraş sau al unei provincii din fostul Imperiu Otoman.

C

Cadran – (şi) denumire veche, ieşită din uz, pentru busolă.

Calmuc – descendent al mongolilor aşezaţi în zona regiunii Astrahan şi în delta fluviului Volga.

Capitaţie – impozit perceput în Evul Mediu, sub formă de cote fixe, pe cap de locuitor.

Chaldeeana – limbă vorbită în Chaldeea (Babilon sau vechea Mesopotamie).

Chinovar – sulfură de mercur sau de antimoniu (de culoare roşie), folosită pentru fabricarea culorii roşu-viu; cinabru.

Cnut – bici făcut dintr-o fâşie de piele sau dintr-o funie, uneori cu mai multe sfârcuri prevăzute cu alice de plumb.

Colombină – personaj feminin din comedia bufă italiană, care purta un costum pestriţ.

Comodor – grad intermediar între căpitan şi contraamiral în marina engleză.

Comănac – acoperământ pentru cap, de formă cilindrică, fără boruri, asemănător cu potcapul pe care-l poartă călugării.

Conclav – adunare a cardinalilor care se adună pentru alegerea unui papă.

Consistoriu – consiliu al cardinalilor prezidat de papă.

Cot – veche unitate de măsură pentru lungimi, egală cu aproximativ 60 cm, care reprezenta distanţa de la cot până la

extremitatea degetului mijlociu.

Culikî – un fel de pâine, de obicei în formă de colac, împletită din mai multe suluri de cocă.

D

Deget – veche unitate de măsură pentru lungimi, având aproximativ lăţimea unui deget; un deget măsoară cca. 25 mm.

Dietă – adunare legislativă în Evul Mediu şi în unele state contemporane.

Divan – consiliul de stat al sultanului otoman care se întrunea în Istanbul; prin extensie, guvernul turc.

Dragon – 1. (pl. *dragoni)* (şi) militar dintr-un corp de cavalerie creat în secolul al XVI-lea pentru a lupta atât călare, cât şi pedestru; 2. (pl. *dragoane)* şiret confecţionat din fir metalic şi terminat cu un ciucure, care se prinde la mânerul sabiei.

Dumă – (din rus. *dumat*, „a gândi") adunare consultativă, compusă din nobili care aveau rangul de boier, convocată de marii cneji şi de ţarii Moscovei. Existenţa Dumei a fost întreruptă de Petru cel Mare, care în 1711 a transferat Senatului toate funcţiile acesteia (legislativă, executivă şi judecătorească).

E

Edec – parâmă cu care se trăgea de pe mal o ambarcaţiune sau o navă împotriva curentului cursului de apă.

Exarh – demnitate bisericească, superioară aceleia de mitropolit şi inferioară aceleia de patriarh, care se conferea, prin delegaţie, de către patriarhia din Constantinopol.

F

Farandolă – dans popular francez vechi (provensal).

Florin – în trecut, denumire a unor monede de aur şi de argint din unele state europene (a circulat şi în ţările române până în secolul al XIX-lea).

Frizon – locuitor din regiunea Frise (din nord-vestul Europei, pe litoralul Mării Nordului; azi, nordul Olandei şi nord-vestul Germaniei).

G

Galiotă – navă mică (de pescuit sau militară) cu vele, cu fundul plat şi două catarge, folosită în trecut îndeosebi de olandezi.

Generalisim – comandant suprem al forţelor armate din unele ţări (titlul putea fi conferit şi în vreme de război, doar pe durata conflagraţiei).

Gheridon – măsuţă rotundă cu unul sau trei picioare.

Gubernie – unitate teritorial-administrativă în vechea Rusie.

Gulden – monedă de aur sau de argint, care a circulat în mai multe ţări din Europa.

H

Hidropizie – boală cauzată de acumularea patologică de apă în cavităţile naturale ale corpului sau în ţesuturi; dropică.

Hidromel – băutură alcoolică obţinută prin fermentaţia alcoolică a mierii de albine cu apă; mied.

Himeneu – (poet.) căsătorie.

Hrişcă – plantă erbacee meliferă, cu seminţe comestibile *(Fagopyrum esculentum);* (p. ext., colectiv) seminţele acestei plante, folosite în alimentaţie.

I

Izbă – casă mică (în general, din lemn) specifică unor sate ruseşti.

L

Livră – veche unitate de măsură pentru greutăţi, egală cu 0,453 kg, folosită în special în ţările anglo-saxone.

M

Marcă – (pl. *mărci)* nume dat în Franţa şi Germania Evului Mediu unor provincii (comitate) de frontieră, aflate sub guvernare militară.

Margraf – titlu nobiliar purtat în Evul Mediu de unii principi germani, ale căror principate erau (sau fuseseră cândva) mărci.

Maslu – slujbă religioasă creştină care se oficiază pentru un om grav bolnav sau la anumite sărbători bisericeşti şi la care se face ungerea cu mir.

O

Odăjdii – veşminte bisericeşti pe care le îmbracă preoţii la oficierea slujbei religioase sau în împrejurări solemne.

P

Piroşcă – (în bucătăria rusească), pateuri sau plăcinţele cu diverse umpluturi, picante sau dulci, care pot fi servite atât ca antreu cald, cât şi ca desert.

Polc – unitate militară medievală corespunzătoare regimentului din armatele moderne (structură militară care a existat şi în ţările române la sfârşitul Evului Mediu).

Polcovnic – grad militar medieval corespunzător celui de colonel din armatele moderne; comandant al unui polc.

Poloneză – dans ceremonios (originar din Polonia), răspândit mai ales ca dans de societate, executat într-un tempo moderat.

Potasă – carbonat, hidroxid sau clorură de potasiu.

Prapur – steag bisericesc purtat la procesiuni sau la alte solemnităţi religioase.

Priboi – unealtă de oţel folosită, în special, pentru perforare.

Prikaz – minister, în vechea Rusie; existau astfel *prikazul* ambasadorilor, al războiului, al finanţelor, al justiţiei etc.

Pristav – persoană care anunţa ştirile oficiale; crainic.

Pulberărie – fabrică unde se produce praful de puşcă (pulbere).

R

Rascolnic – schismastic; adept al unei secte religioase din Rusia care s-a separat în mod oficial de Biserica ortodoxă în anii 1666–1667, ca formă de protest împotriva reformelor patriarhului Nikon al Moscovei.

Radă – zonă de apă din vecinătatea unui port, apărată prin diguri de valuri şi curenţi, unde navele staţionează la ancoră.

Rondă – (şi) dans colectiv în care participanţii se ţin de mână şi se mişcă în cerc, executând cu piciorul drept o mişcare circulară pe sol sau în aer.

S

Saftian – piele subţire şi fină de capră (sau de oaie, de viţel), din care se confecţionează articole de marochinărie şi de galanterie.

(a) Scopi – a lipsi de glande sexuale făcând incapabilă procrearea; a castra.

Scud (pl. *scuzi)* – veche monedă de argint sau de aur care a circulat în unele state din vestul Europei, valoarea ei variind în funcţie de ţări şi epoci.

Serenisim – epitet onorific care se adăuga la unele titluri de nobleţe sau bisericeşti din Europa apuseană; prealuminat, mărit.

Silitră – denumirea populară a azotatului de potasiu; praf de puşcă.

Siriacă – una dintre limbile literare creştine (vorbită în Siria veche în secolele III-VII).

Samoied – persoană care face parte dintr-o populaţie de origine mongolă din Siberia de nord.

(a) Sfeterisi – (fam.) a sustrage, a-şi însuşi ceva prin mijloace incorecte; a şterpeli.

Stările Generale (Adunarea geberală) – (fr. *États généraux)* adunare legislativă convocată în mod excepţional de monarh în Franţa Vechiului Regim, la care participau reprezentanţii claselor şi categoriilor sociale privilegiate (nobilimea, clerul şi burghezia orăşenească).

T

Taler – monedă de argint (austriacă) care a circulat în trecut şi în ţările române. În secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, talerii au fost emişi în cantităţi foarte mari, în special de către entităţile statale care făceau parte din Sfântul Imperiu Roman de Naţiune Germană.

Troică – (din rus. *troika*, „triplet; trio”) sanie rusească la care sunt înhămaţi trei cai unul lângă altul.

V

Valtrap – pătură împodobită cu diferite cusături care se pune pe spinarea calului, sub şa.

Varegi – numele vikingilor din estul Peninsulei Scandinave, care în secolul al IX-lea au cucerit cnezatele Novgorod şi Kiev ale slavilor de răsărit.

Vivandieră – femeie autorizată, în trecut, să însoţească armatele unor state, pentru a vinde soldaţilor alimente şi alte articole de consum.

—— || ——

A
Adrian 68, 85, 110, 116, 125, 127, 131, 139, 332
Afanasiev 242, 257, 259
Agafia Gruşevskaia 17
Ahmed al II-lea 88
Ahmed al III-lea 171, 189
Alekseevna, Ecaterina 166, 191, 192, 228
Alekseevna, Maria 243, 259, 263
Alekseevna, Sofia 63–65, 86, 87, 92, 99, 123, 128, 130, 173, 357
Aleksei I Mihailovici 9, 11–17, 24, 33, 42, 52, 132, 332
Alexandru Macedon 137, 144, 311
Algarotti, Francesco 173
Anna Alekseevna 9, 65, 191, 281, 285, 309, 352, 365, 375, 379, 386
Anna Ivanovna 170, 386
Anna Leopoldovna 386
Anna Stuart 170
Antin, duce de 206
Anton-Ulrich 230
Apraksin, Fiodor Matveevici 77, 89, 192, 196, 197, 272, 301, 330, 340, 349, 355, 376, 377, 379, 382
Apraksina, Marfa 17, 299
Arcadius, Flavius 31
Areskin 218
Arseniev, Daria 165, 166
Arseniev, Varvara 165
August al II-lea 124, 125, 128, 143, 144, 150, 153, 154, 163, 170, 364
Avesalon 269

B
Balakirev 296
Balk, general 367, 368
Balk, Matriona 367, 368
Baluze 138
Bariatinski, Aleksei 337
Baronius, Caesar 229
Besenval, Jean-Victor de 154, 156
Berkholz 49, 80, 283, 290, 293, 294, 296, 312, 345, 347, 349, 356,

357, 381
Bering, Vitus 344, 373
Bloin 211
Blümentrost, Laurentius 353, 373
Boerhaave, Herman 112
Boleyn, Anna 370
Boltin 333
Bonnac, marchizul de 313
Borst 299
Bruce, Peter-Henri 160, 184, 274
Bulavin 156
Burnet 116
Buturlin, Piotr 52, 74, 76, 79, 82, 264, 268, 272, 374, 375, 376
Buvat 209, 211
By, Jakob de 274

C

Caermathen, marchizul de 114, 115, 116
Cailleau 353, 354
Campredon, Jacques de 180, 280, 301, 331, 349, 352–354, 364, 365, 369, 370, 372, 373, 379, 382
Cantemir, Antioh Dimitrievici 345
Cantemir, Dimitrie 8, 192, 194, 195, 310, 345
Cantemir, Maria Dmitrievna 310–312
Caravaque, Louis 353
Carol cel Mare 229
Carol al II-lea 118
Carol al VI-lea 230, 242, 245, 246, 249, 252, 267
Carol al XII-lea 7, 43, 101, 120, 143–148, 150, 151, 153–163, 167, 169, 171, 189, 195, 200, 279, 281
Carol-Frederic de Holstein 309, 352, 381, 386
Carol-Leopold de Mecklembure 199
Cernîşov 306
Cerkaski, Alexandr 125
Charlotte de Brunswick-Wolfenbüttel 170, 196, 230–236, 238
Chartres, Louis, Duce de 364, 365
Chateauneuf, marchiz de 201
Chilpéric I 229
Cirivov 194
Coccéji 305
Condé, Louis II de Bourbon-Condé 13
Constantin I 94, 125
Conti 105
Corneille, Pierre 345

Coypel, Charles Antoine 206
Cramer, Anna 274
Croy, Charles-Eugène de 146, 147
Cromwell, Oliver 53
Cross, Laetitia 115
Cruys, Cornelius 120

D

Dacier, André 214, 215
D'Acosta 296
Dahlberg 101, 102
Dannenhauer 80
Daun 249, 251
David 240
Delisle, Joseph-Nicolas 211
Demid 259
Demidov 329, 330
D'Estrées, Victor Marie 343
Devier, Anton 185, 337, 380
Dmitri I 314
Dolgoruki, Mihail 16, 25, 26, 28
Dolgoruki, Iakov 51, 82, 147, 196, 206, 233, 238, 257, 259, 262, 299, 325, 362, 377, 385, 386
Dolgoruki, Ivan 74
Dosifei 259, 262
Dosoftei 88
Dubois, Guillaume 187, 201, 206, 208, 213, 216, 364

E

Ecaterina I 166–168, 170, 191–196, 198, 199, 202, 208, 213, 220–222, 228, 231–234, 237, 238, 243, 252, 257, 258, 265, 273–275, 283, 285, 287, 292, 294, 305, 306–312, 314–316, 357, 361, 365–371, 373–380, 382, 384
Ecaterina, fiica cneazului Dolgoruki 199, 385, 386
Ecaterina a II-a 174, 386
Ecaterina, fiica ţarului Aleksei I şi a Mariei Miloslavski 9
Efimovski, Mihail 381
Egeria 166
Ehrenskiold 198
Elisabeta I 41
Elisabeta Petrovna 166, 170, 191, 216, 285, 309, 347, 348, 352, 364, 365, 370, 379, 382, 384
Eufrosina 235, 240, 241–245, 247, 250–255, 265–268, 276
Eugen de Savoia 119, 247

Evelyn, John 117
Evdokia, prima soţie a ţarului Petru I 57, 58, 61, 66, 71, 85, 131, 132, 170, 224, 226, 259, 260, 261, 263, 309, 369, 371, 384
Evdokia, fiica ţarului Aleksei I şi a Mariei Miloslavski 9

F
Farwharson, Henry 341
Fademrecht, Helena 140
Fénelon 225
Filip al II-lea, rege al Spaniei 187
Fiodor al III-lea 16, 20, 24, 25, 299
Fiodorov, Ivan 242, 244, 254
Flamm, Jean 79
La Fontaine, Jean de 345
Frederic-August 105, 120, 364
Frederic Wilhelm I 170, 216, 220, 222, 287
Frederic al II-lea (cel Mare) 124, 220, 364
Frederic al IV-lea 198, 281, 294
Fuchs 107

G
Gaden, Stefan 29
Gagarin 181,318, 362
George I, 199, 200, 216
Glebov, Stepan 259–264
Gluck 163, 164, 341
Godunov, Boris 135, 177
Goertz 200, 279
Goliţin, Boris 52, 56, 59, 63, 148, 291, 325, 377, 382
Goliţin, Vasili Vasilievici 17, 20, 22, 33, 36, 38, 40–47, 59, 63, 69, 86, 88, 90
Goliţina, Anastasia 43, 263, 305
Golovin, Fiodor 81, 89, 95, 98, 112, 122, 148, 156, 172, 178, 275, 294, 362
Golovin, Ivan Mihailovici 349
Golovin, Matvei 294
Golovkin, Gavriil 81, 82, 162, 181, 193, 196, 232, 272, 284, 369, 382
Golovkin, Ivan 229
Gordon, Patrick 44, 62, 69, 70, 72, 73, 80, 89, 93, 95, 124, 125, 139
Grigori 241
Guarient 129

H
Hallart 147
Hamilton, Evdochia 11
Hamilton, Maria 306
Hannibal, Abraham Petrovici 290
Härbel, Nicolaus Friedrich 178
Heineccius, Johann Michael 229
Heklau, von 350
Hendrikov, Simeon 381
Hennings 329
Henric al IV-lea 97
Hilkov 145
Hmelniţki, Ivan (Ivaşka) 45, 72
Hom 373
Holstein-Gottorp, Karl Friedrich von 281
Honorius, Flavius 31
Hovanski, Ivan 22, 31, 35–39, 41, 362
Hulst, van Der 151
Huyssen, Heinrich baron von 224–226

I
Iacob al II-lea Stuart 200
Iagujinski 82, 181, 206, 337, 361
Iavorski, Stepan 139, 332
Ignatiev, Iakov 225, 229, 241, 268
Ioakim 20, 21, 25, 26, 35, 36, 39, 62, 66, 67, 68, 91
Ioan al III-lea Sobieski 43
Iosafat 295
Iosif I 119
Iraclie 314
Iustinian 314
Ivan Alekseevici 25, 63
Ivan al V-lea (Ivan Mihailovici) 199, 307, 349
Ivan al VI-lea (Ivan Antonovici) 386
Iziaslav 97

J
Jansen, Jacob 90, 93, 95
Juel 186, 353
Juravski 262

K
Kaempfer 56
Karschten-Brandt 51, 52, 75

Kaunitz 148
Keller, Van 15, 54, 57, 65, 67, 78
Kettler, Frederic Casimir 190
Keyserling 140, 141
Kheller 117
Kikin, Aleksandr 225, 238, 240–243, 257, 259, 262, 263
Kirilov, Ivan 344
Kist, Guerrit 108
Kovi 363
Klaas Pool, Guerric 111
Kohanovski 244
Konigseck 140
Kozikovski 295
Kremeneţki 244
Kreyzen 103
Kruse 164
Kühl 247, 248
Kullmann 66
Kurakin 72, 82, 197, 203, 205, 207, 208

L

La Bruyère, Jean de 345
La Faye, Jean-Élie Leriget De 215
La Neuville 19, 42
Lange 147
La Rochefoucauld, François 345
La Vie 187, 354, 359
Law, John 327, 328
Lazarotti 373
Le Blond, Jean-Baptiste Alexandre 178, 183, 353
Lefort, François 62, 69–72, 74, 75, 77, 79, 82, 88, 89, 91, 95, 98, 99, 102, 103, 112, 114, 118, 119, 122, 125, 126, 138, 139, 141, 274, 370
Lefort, Jean 370, 371
Leibniz, Gottfned Wilhelm Freiherr von 81, 105, 109, 304
Leopold I 119
Leszezyńska, Maria 382
Leszezyński, Stanislaw 153, 154
Libois 202–204
Lima 91, 95
Loewenhaupt 157, 161
Loewenwalde 380
Lopuhin, Avram 132, 259, 363
Lopuhina, Evdokia 57

Ludovic al XIV-lea 13, 42, 98, 110, 138, 201, 214
Ludovic al XV-lea 201, 215, 216, 280, 382
Ludovic-Rudolf 170
Lvov 343

M
Machiavelli, Niccolò 19
Mailly-Nesle, Louis III de 204, 205
Maintenon, doamna de (Françoise d'Aubigné, marchiza de) 206, 211–213
Makarov 295, 362, 377
Mann 184
Manstein 325
Manteuffel 292
Marcel 68
Mardefeld 319, 352, 363
Matiuşkin 312
Matveev, Artamon Sergheevici 11, 13, 16, 23, 25–27, 30, 82, 149
Matveeva, Maria 230, 306
Mazepa, Ivan 45, 87, 95, 158, 159, 161, 189, 360
Maxenţian 94
Medvedev, Silvestru 22
Menesius 50
Mengden, baron von 55, 280
Menşikov, Aleksandr 56, 80, 107, 114, 141, 152–154, 158, 160, 162–167, 181, 184, 187, 191, 192, 197, 199, 225, 233, 242, 245, 272, 273, 275, 280, 288, 292, 296, 297, 301, 312, 313, 319, 325, 331, 337, 348, 349, 357, 359, 360–362, 366, 369, 374–377, 379, 382, 384, 385
Messerschmitt 353
Miller 141
Miloslavski, Ivan, poreclit Ivan cel Groaznic 22, 24, 25, 27, 29, 38, 99
Miloslavski, Maria 9, 16
Mihailovici, Piotr 255
Mniszek, Marina 314
Moise 46
Molière 42, 345
Mons, Anna de La Croix 71, 72, 77, 125, 139–141, 366, 371
Mons, Johann 71
Mons, William 366, 367, 368, 369
Musin-Puşkin, Ivan 14, 139, 332

N
Narîşkin, Afanasi 27

Narîşkin, Ivan 28–30
Narîşkina, Nataşa Kirilovna 11, 12, 14–16, 19, 21, 23, 24, 25, 27, 29–31, 36, 38, 49, 51, 57, 58, 61, 66, 68, 75, 76, 85, 302
Nartov 116, 289
Nataşa, sora vitregă a lui Petru I 178, 192
Nataşa, sora mezină a lui Petru I 28, 93, 131, 141, 178, 183, 184, 192, 224
Nataşa, fiica lui Aleksei 235
Nattier, Jean-Marc 217
Nazius 368
Nestorov 318, 368
Nevski 178, 181, 356
Niklaus 77
Nikon 12, 14, 24, 33, 142
Noomen 118
Norris, John 280
Numa Pompilius 166

O
Olsufiev 294
Orléans, ducesa de 212
Orlov 307
Osière, Balthasar De 91, 95
Ost-Frise, prinţesa de 236
Ostermann, conte von 370, 382, 384

P
Pascal, Blaise 345
Patkul 143, 154
Paulson 373
Perry 121, 132, 133, 340
Petru al II-lea 384–386
Petru al III-lea 386
Petru, fiul lui Petru I şi al Mariei Matveevna 306
Petru Alekseevici 21, 25
Piotr, fiul ţareviciului Aleksei 235–237, 309, 374, 375, 385, 386
Piotr Mihailov 6, 98, 103, 104, 121, 144, 255
Piotr Petrovici, ţarevici 257, 309
Philippe d'Orléans 201
Pineau, Nicolas 353
Piper 162
Pleyer 186, 234, 263, 264, 274, 275, 324
Pleşeev 134
Pöllnitz, Karl Ludwig von 221, 305

Polotski, Simeon 13
Posoşkov, Ivan 338, 345
Praskovia, Fiodorovna 57, 307, 369
Prokopovici, Teofan 168, 257, 333, 379, 381
Prozorovski 81
Pulcheria din Bizanţ, sora lui Teodosie al II-lea 41
Pustînnik 262
Puşkin, Alexandr Sergheevici 290

Q
Quintus Curtius Rufus 137

R
Rabutin, conte de 274, 380
Racine, Jean 345
Razin, Stepan Timofeevici 15
Rehnskoeld 160, 162
Repnin, Anikita Ivanovici 325, 343, 377
Richelieu, Armand Jean du Plessis de 171, 211, 214
Rodimiţa, Fiodora 24
Rohan 214
Romodanovski, Fiodor 74, 75, 79, 81, 86, 89, 94, 100, 105, 123–126, 169, 289, 295
Rönne 160, 162, 194
Rumianţov 243, 246, 248–253, 274, 276, 300, 306, 313
Ruysch 112

S
Saint-Hilaire, Pierre-Antoine de 353
Saint-Simon 202, 207–214, 216, 217, 345
Samoilovici 45
Sapieha, Jean 380
Schlaken 103
Schlüter, Andreas 178
Schönborn, Friedrich Carl von 243–245
Schumacher 353
Semevski 299, 359
Semiramida 41
Sergent 206
Sieniavin 291
Skavronski, Fiodor 308
Skorniakov-Pisarev, Grigori 259, 260
Skoropadski, Ivan 158
Slonski, Ivan 230

Sofia Dorothea de Hanovra 105, 106, 287
Sofia-Charlotta 105, 106
Sokovnin, Aleksei 99
Soltîkov, Fiodor 27, 58, 362
Stepney 145
Steenpflicht, von 350
Stenbock 159
Strafford 197
Streşnev, Tihon 12, 14, 24, 92, 125, 152
Suzana 131

Ş
Şaklovitîi, Fiodor 41, 47, 48, 59, 62, 63
Şafirov 82, 162, 181, 193, 194, 199, 205, 215, 252, 257, 272, 273, 293, 304, 337, 362, 363, 366, 368, 381
Şcerbatov 262
Şein, Aleksei 93, 95, 125, 126
Şeremetiev 81, 88, 151–153, 160, 162–164, 194, 325

T
Taişcev 82
Thosse, doamna de 204
Tessé 210, 215, 216
Tatişcev 345
Timmermann 51, 73
Tolstoi, Ivan 22
Tolstoi, Piotr 22, 81, 82, 189, 190, 206, 243, 248, 249, 250–253, 268, 271–273, 276, 370, 374–376, 382
Tour de Launoy, doamna de La 348
Trezzini, Domenico 177–179
Trubeţkoi, Iuri 229, 294
Troekurov, Ivan 64
Troekurova 263
Turenne 13

U
Ukrainţev 143, 144
Ulrika-Eleonora 279, 280

V
Vauban, Sébastien 155
Velten 292
Veselovski 200, 243, 244, 246
Viazemski, Nikifor 224, 225, 235, 238, 257, 259, 262, 271

Vikentie 49, 60
Villebois 80, 84, 121, 129, 165, 166, 353, 370, 378
Vinius, Andrei 80, 94, 102, 110, 120, 121, 131, 155, 329
Vladimir cel Mare 93, 125
Volînski 291, 310
Voltaire (François-Marie Arouet) 213, 278, 387
Vozniţin 98

W
Weber 175, 176, 268, 277, 293, 339, 350
Weide 147
Weingarten 251
Whitworth 81, 156, 302, 352
William al III-lea 114, 117
Wilster, Daniel Jacob Schoubynacht 344
Witsen 76, 77, 79, 110
Woolhouse, Thomas 211

Z
Ziegler, Ivan 99
Zotov, Nikita 50, 51, 83, 95, 206, 264, 283, 295, 345

Y
Yan 77

—— || ——

Petru cel Mare copil, pictură de autor necunoscut, secolul al XVII-lea.

Petru cel Mare copil, apărat de mama sa în timpul rebeliunii streliţilor, pictură de Charles de Steuben, 1830.

Portret al lui Petru I de Godfrey Kneller (1698), pictat în timpul vizitei ţarului la Londra. Tabloul i-a fost dăruit de către regele Angliei,

[1] Aleksei Mihailovici Romanov (1629–1676), ţar al Rusiei sub numele de Aleksei I între 1645–1676. (nota coordonatorului colecţiei, n.c.).

[2] Fiicele lui Aleksei Mihailovici sunt Evdokia, Anna, Ecaterina, Marfa, Maria şi Sofia; aceasta din urmă s-a născut în 1657. Fiodor s-a născut în 1661, iar Ivan în 1666. (aici şi în continuare, notele care aparţin autorului nu sunt marcate, ci doar acelea care aparţin traducătoarei şi coordonatorului colecţiei).

[3] Epilepsie. (n.tr.)

[4] Exista câte un Kremlin – cartier central al unui oraş împrejmuit de fortificaţii (în ruseşte *kreml)* – şi în alte oraşe vechi din Rusia: Astrahan, Kazan, Kolomna, Nijni Novgorod, Novgorod, Pskov, Rostov, Riazan, Smolensk, Tobolsk etc.

[5] Derivat din gr. *teremnon* („locuinţă"), termenul desemna atât camerele de la primul sau al doilea etaj al unei case, cât şi un turn locuibil, legat sau nu de clădirea principală; aici cu sensul de apartamente rezervate femeilor. (n.c.).

[6] *Prikaz* (rus.), „minister" sau departament între secolele al XV-lea şi al XVIII-lea la curtea Rusiei. (n.c.).

[7] Evdochia Hamilton. (n.tr.).

[8] Pe atunci, anii se numărau în Rusia de la data socotită „a facerii lumii". Data de 30 mai 1672 din calendarul iulian corespunde cu data de 10 iunie 1672 după calendarul gregorian.

[9] Slobozia era o aşezare de colonişti (băştinaşi, dar mai cu seamă străini) care se bucurau, pe o perioadă de timp, de scutire de biruri sau de prestaţii. (n.tr.).

[10] Ivan Musin-Puşkin era fiul natural al ţarului Aleksei I.

[11] Memoriile cneazului Piotr Dolgoruki (Geneva, 1867 – aici şi în continuare, toate indicaţiile bibliografice sunt date în conformitate cu originalul). Problema paternităţii lui Petru n-a fost niciodată elucidată. Avea peste doi metri înălţime, ca patriarhul Nikon, era hotărât şi isteţ ca Streşnev, nu semăna nici la fire, nici la înfăţişare cu ţarul Aleksei, iar, după spusele contemporanilor, ţarina a avut o mulţime de ibovnici. Dovezile acestea sunt însă insuficiente. La urma urmei, Petru n-ar fi primul personaj de geniu născut dintr-un tată oarecare.

[12] Fiodora (1673–1678) şi Nataşa (1674–1716).

[13] *Ţarina* este soţia ţarului, *ţareviciul* – fiul, iar *ţarevna* – fiica ori sora ţarului. Sofia, fiind fiica ţarului Aleksei I, purta titlul de ţarevna.

[14] S-a căsătorit în 1680 cu Agafia Gruşevskaia, care a murit în 1681, apoi cu Marfa Apraksina.

[15] La Neuville, *Relation curieuse et nouvelle de la Moscovie*, La Haye, 1699.

[16] Streliţii erau membrii unui corp de infanterie rus care slujea şi drept gardă de corp a ţarului Rusiei. Înfiinţaţi la mijlocul secolului al XVI-lea, s-au transformat, în secolul al XVII-lea, într-o castă militară ereditară care avea îndatoriri poliţieneşti şi de menţinere a securităţii în Moscova şi în oraşele-garnizoană de frontieră. (n.c.).

[17] În limba rusă veche, „roşu" şi „frumos" erau desemnate printr-un singur cuvânt. S-ar putea aşadar spune „scara roşie" ori „scara frumoasă", „piaţa roşie" ori „piaţa frumoasă".

[18] Raport al rezidentului danez la Moscova, Rosenbuch.

[19] Granovitaia Paiaţa (rus.), clădire construită între 1487 şi 1491 de arhitecţii italieni Marco Ruffo şi Pietro Antonio Solari. Numele vine de la faţada principală de est cu vedere spre Piaţa Catedralei, placată cu blocuri de piatră albe, faţetate. Astfel de prelucrare a pietrei, tipică pentru arhitectura Renaşterii italiene, era numită „rustication diamant". (n.tr.).

[20] V. Klutchevski, *Pierre le Grand et son œuvre*.

[21] Rascolnicii sau vechii credincioşi s-au separat la jumătatea secolului al XVII-lea (1666–1667) de ierarhia Bisericii Ortodoxe Ruse, ca formă de protest faţă de reformele bisericeşti introduse de patriarhul Nikon al Moscovei. Schisma şi-a luat numele de la cuvântul *raskol*, care etimologic înseamnă „separat şi dat deoparte”. (n.c.).

[22] Semnul crucii făcut cu două degete simboliza dualitatea naturii lui Hristos; semnul crucii făcut cu trei degete simbolizează Sfânta Treime.

[23] Cf. Constantin de Grünwald, *La Russie de Pierre le Grand*.

[24] N. Ustrialov, *Istoria domniei lui Petru cel Mare*. (în limba rusă).

[25] N. Ustrialov, *op. cit*.

[26] Verstă, unitate de măsură pentru distanţe folosită în trecut (mai ales în Rusia), egală cu 1.067 de metri. (n.c.).

[27] Văduvă a regelui Samasi Adad al IV-lea care a domnit între anii 826–809 î.Hr., Semiramida a preluat conducerea Asiriei în calitate de regentă a fiului său, în vârstă de numai 12 ani. (n.tr.).

[28] Sora lui Teodosie al II-lea (408–450), care i-a încredinţat, ca regentă, administraţia Imperiului Roman de Răsărit. (n.tr.).

[29] Coroana Monomahului este cea care i-a aparţinut lui Vladimir al II-lea (1053–1125), zis Monomahul, după numele bunicului său din partea mamei, Constantin al IX-lea.

[30] Este vorba despre asediul Vienei (1683) de către forţele otomane conduse de marele vizir Kara Mustafa, angajat din ordinul sultanului Mehmed al IV-lea, care a luat sfârşit cu victoria creştinilor. (n.c.).

[31] Zaporojia („teritoriul de dincolo de praguri”), ţinut istoric situat în zona fluviului Nipru, în aval de pragurile acestuia; cuprindea teritoriul aflat între Bug şi Marea Azov, de la vest la est, şi între Peninsula Crimeea şi vechiul teritoriu al Kievului, de la sud la nord. Între secolele XVI-XVIII a avut statutul de teritoriu semiindependent al cazacilor. În prezent face parte din Ucraina. (n.tr.).

[32] Nume dat cazacilor din Ucraina.

[33] Ivan Stepanovici Mazepa (1639–1709), hatman al cazacilor zaporojeni din Ucraina în perioada 1687–1708. (n.c.).

[34] Regiune istorică în partea de sud-vest a Ucrainei, care cuprinde regiunile de azi Hmelniţki şi Viniţa. (n.tr.).

[35] Avril, *Voyage en divers Etats d’Europe et d’Asie*.

[36] Prin semnarea tratatului de la Nercinsk, la 27 august 1689, Rusia a renunţat la pretenţiile sale asupra teritoriilor de pe valea Amurului, dar a primit acces la regiunea de la est de Lacul Baikal şi la ruta comercială spre Beijing, prin China (n.tr.).

[37] Odată cu proclamarea ţaratului, în 1547, monarhii ruşi au adoptat titulatura oficială de „Suveran al întregii Rusii: Mare, Mică şi Albă”. „Mare” desemna Rusia propriu-zisă, „Mică” – Ucraina, iar „Albă” – Bielorusia. (n.tr.).

[38] Primul arsenal a fost construit în 1701 la Moscova, în partea de nord a Kremlinului, din porunca lui Petru I, ca manufactură şi depozit de armament. Clădirea actuală a fost construită în 1817, după ce trupele lui Napoleon distruseseră vechea clădire în timpul invaziei eşuate în Rusia din 1812; a devenit ulterior muzeu (1851), în cinstea victoriei împotriva trupelor franceze. În prezent, aici este cartierul general al gărzii Kremlinului. (n.tr.).

[39] Locuitorii Moscovei îi porecliseră *nemţi* pe primii germani sosiţi în oraş; *nemeţ* vine de la *nemoi*, care înseamnă „mut”, adică acela care nu vorbeşte limba ţării, străinul.

[40] În schimb, catolicii nu aveau încă biserică.

[41] Cf. Constantin de Grünwald, *La Russie de Pierre le Grand*.

[42] „Dansul bunicului” (în germ.), vechi dans de familie german din secolul al XVII-lea, care era în vogă la nunţi. (n.tr.).

[43] Boris Goliţîn (1654–1714), prieten din copilărie al lui Petru cel Mare, implicat în lovitura de stat care l-a adus pe tron pe acesta. Şi-a început cariera politică în 1676, ca şambelan de curte. Numele lui se leagă de realizările majore din timpul primei perioade a domniei lui Petru. (n.c.).

[44] Aleksandr Danilovici, prinţ Menşikov (1673–1729), general rus, un om de stat şi confident al ţarului Petru cel Mare. (n.c.).

[45] Scrisoare din 13 iulie 1688.

[46] Diminutiv de la Piotr (Petru).

[47] Aproximativ 1.400 de metri.

[48] Formate din mercenari străini. (n.tr.).

[49] Una dintre cele cinci fiice, Anna, va ajunge ţarină în 1730.

[50] În 1691, Evdokia va aduce pe lume un al doilea fiu, Aleksandr, care va muri însă la vârsta de numai şase luni; apoi un al treilea, născut şi mort în 1693.

[51] Cf. Henry Vallotton, *Pierre le Grand*.

[52] La 27 martie 1690.

[53] Scrisoare a căpitanului Sénébier, datată Moscova, 22 septembrie 1693. Cf. Henry Vallotton, *Pierre le Grand*.

[54] Waliszewski, *Pierre le Grand*.

[55] Anna Mons (1672–1714) provenea dintr-o familie olandeză de rând, fiind fiica unui negustor de vinuri olandez, Johann Mons. În 1691, în timpul uneia dintre vizitele sale în Cartierul German, tânărul Petru I al Rusiei s-a îndrăgostit de Anna Mons, dorind să o ia de soţie. (n.c.).

[56] Joc de cuvinte: în limba rusă, *hmelnoi* înseamnă „beat”.

[57] Prinţul Fiodor Iurievici Romodanovski (c. 1640–1717), unul dintre asistenţii ţarului Petru cel Mare, calitate în care a participat la modernizarea Rusiei. A fost primul şef al poliţiei secrete a ţarului (n.c.).

[58] Din *Corespondenţa* lui Lefort. Scrisoare citată de Henry Vallotton în *Pierre le Grand*.

[59] Mineral cristalizat, transparent, de diferite culori, cu proprietatea de a se desface uşor în plăci subţiri şi elastice, întrebuinţate, în special, ca izolant electric şi termic; în trecut mica era folosită la ferestre, geamurile fiind translucide înainte de a fi transparente (n.tr.).

[60] Pielea de câine tăbăcită era impermeabilă şi rezista la acţiunea apei de mare. (n.tr.).

[61] Crucea măsura mai mult de trei metri înălţime.

[62] Cf. Waliszewski, *Pierre le Grand*.

[63] Villebois, *Mémoires secrets pour servir à l’Histoire de la Cour de Russie*.

[64] Gavriil Ivanovici, contele Golovkin (1660–1734), om de stat şi diplomat rus, apropiat al lui Petru I cel Mare, primul cancelar de stat al Rusiei. (n.c.).

[65] Constantin de Grünwald, *La Russie de Pierre le Grand*.

[66] Boris Petrovici Şeremetiev (1652–1719), primul conte rus (1706), diplomat şi mareşal în timpul Marelui Război de Nord purtat de Petru cel Mare. (n.c.).

[67] Piotr Tolstoi (1645–1729) este strămoşul scriitorului Lev Tolstoi.

[68] Villebois, *op. cit.*

[69] Tanais, înainte de Hristos.

[70] Contele Fiodor Alekseevici Golovin (1650–1706), cancelar rus, mareşal şi amiral, unul dintre cei mai influenţi slujitori ai lui Petru cel Mare (n.c.).

[71] Aluzie la manevrele de la Kojuhov.

[72] Dorise, fără îndoială, să scrie, în germană, *Mein Herr König* („Sire, Maiestatea Voastră”).

[73] Jacob Jansen, născut catolic, se convertise la protestantism, apoi la

ortodoxie, înainte de a trece la religia musulmană.

[74] Cf. Henry Vallotton, *Pierre le Grand*.

[75] Henry Vallotton, *op. cit.*

[76] Numele unei provincii istorice, între 1629 – când Suedia a luat în posesie acest teritoriu, ca urmare a victoriei sale împotriva Poloniei, vechea putere suverană – şi 1721, la încheierea tratatului de la Nystad care confirmă suveranitatea Imperiului rus asupra provinciei. (n.tr.).

[77] Regiune istorică a Letoniei de azi, ducat independent (1561–1795) situat pe coasta Mării Baltice şi a golfului Riga (n. tr.).

[78] Unul dintre cei şapte principi electori ai Sfântului Imperiu Roman de naţiune germană care aveau dreptul de a-l alege pe împărat (n. tr.).

[79] Viitorul rege al Prusiei, Frederic I.

[80] Frederic-August de Saxa era fiul lui Ioan Sobieski.

[81] Lângă Hanovra.

[82] Cf. Waliszewski, *Pierre le Grand*. Amănuntele întrevederii sunt relatate după *Corespondenţa celor două prinţese cu Fuchs*.

[83] Căsuţa există şi astăzi. Înconjurată de un zid de cărămidă, este deschisă publicului. Printre vizitatorii cei mai de seamă pot fi amintiţi marele duce Pavel al Rusiei, Iosif al II-lea, Gustav al III-lea, Alexandru I, Napoleon şi Maria Luiza, Alexandru al II-lea, poetul Jukovski.

[84] Apud Waliszewski, *Pierre le Grand*.

[85] Companie comercială olandeză, întemeiată în 1602, cu un rol important în expansiunea colonială olandeză; şi-a încetat activitatea în 1798. (n.tr.).

[86] Pacea de la Ryswick a fost încheiată în urma războiului Ligii de la Augburg (Anglia, Olanda şi Spania) cu Franţa (1689–1697). (n.c.).

[87] Guvernul confederat al Olandei (Provinciile Unite ale Ţărilor de Jos). (n.tr.).

[88] Daltă de gravat metalul (n.tr.).

[89] Este vorba despre William al III-lea al Angliei (1650–1702), rege al Angliei, al Irlandei şi al Scoţiei din 1689 până în 1702. Cunoscut şi sub numele de William de Orania, acesta a fost, înainte de a ocupa tronul Angliei, prinţ de Orania şi guvernator al provinciilor olandeze. (n.c.).

[90] Navă militară (de luptă), de mare tonaj, apărută la începutul secolului al XVIII-lea. (n.tr.).

[91] Scrisoare a lui Jacques Lefort. Cf. Henry Vallotton, *Pierre le Grand*.

[92] Anemometrul este un instrument cu ajutorul căruia se măsoară viteza vântului. (n.c.).

[93] 2,84 metri; arşinul măsoară 0,711 m.

[94] Nartov, citat de Waliszewski.

[95] Portretul se află la Kensington Palace.

[96] Rege al Romei din anul 1690. (n.tr.)

[97] Iosif va ajunge împărat.

[98] Cornelius Cruys (1655–1727), olandez de origine norvegiană, viceamiral al Marinei Imperiale Ruse şi primul comandant al flotei ruse baltice. (n.c.).

[99] Numit azi Beijing. (n.tr.).

[100] Frederic August al II-lea cel Puternic (1670–1733), elector de Saxonia, rege al Poloniei şi Mare Duce de Lituania între 1694–1733. (n.c.).

[101] Cf. Constantin de Grünwald, *La Russie de Pierre le Grand*.

[102] Scandalizaţi de faptul că ţarul a retezat cu mâna lui capetele mai multor osândiţi (cinci, după spusele lui Korb, optzeci şi patru, după Kurt Kersten, o sută, după Villebois etc.), unii autori au pretins că rapoartele contemporanilor se întemeiază pe poveşti şi că nu trebuie luate în seamă, pentru ca imaginea marelui om să nu aibă de suferit. Dimpotrivă, eu cred că firea violentă, răzbunătoare şi fără

măsură a lui Petru confirmă participarea sa nemijlocită la executarea vinovaţilor, aşa cum a fost ea relatată în memoriile acelor vremuri.

[103] Scrisoare a lui Pierre Lefort, citată de Henry Vallotton, *Pierre le Grand*.

[104] Va muri după cinci ani, la 14 iulie 1704, la vârsta de 47 de ani.

[105] Răscoală populară, desfăşurată în zilele de 25–26 iulie 1662, provocată de emiterea masivă a monedei de aramă („răscoala de aramă"). (n.tr.).

[106] Ustrialov, *Istoria domniei lui Petru cel Mare*. (în limba rusă).

[107] Croatul Knijanici.

[108] Această întârziere va fi de douăsprezece zile în secolul al XIX-lea şi de treisprezece în secolul XX. Diferenţa dintre stilul vechi şi cel nou va fi eliminată la 1 februarie 1918 de către guvernul Rusiei sovietice.

[109] Cf. Henry Vallotton, *Pierre le Grand*.

[110] Alfabetul chirilic, creat de fraţii Chiril şi Metodiu pe baza unei va riante a alfabetului grecesc de odinioară, folosit la scrierea textelor redactate în limba slavă veche (paleoslavă), începând din secolul al IX-lea, apoi în medioslavă, precum şi în limba română, începând din secolul al XVI-lea până în secolul al XIX-lea. (n.tr.).

[111] Henry Vallotton, *Pierre le Grand*.

[112] Kokui: cartier al Moscovei cunoscut pentru casele de toleranţă şi nume dat de moscoviţi sloboziei nemţeşti.

[113] Cf. Waliszewski, *Pierre le Grand*.

[114] Rămasă văduvă în 1711, Anna va seduce un ofiţer suedez, pe nume Miller. Va muri după câţiva ani. Cf. Waliszewski, *Pierre le Grand*.

[115] Miliukov, Seignobos şi Eisenmann, *Histoire de Russie*.

[116] Carol al XII-lea (1682–1718), rege al Suediei între 1697 şi 1718. (n.c.).

[117] Depeşă din 19 august 1699.

[118] Cf. Henry Vallotton, *Pierre le Grand*.

[119] Contele Anton von Kaunitz (1711–1794), om politic austriac, ambasador al Austriei la Paris din 1750 până în 1753, va deţine din acest ultim an funcţia de cancelar, fiind responsabil în această calitate şi de politica externă a imperiului. (n.c.).

[120] Cf. Waliszewski, *Pierre le Grand*.

[121] Regiune istorică situată în Rusia actuală, pe malul golfului Finic, între sudul lacului Ladoga şi fluviul Narva. (n.tr.).

[122] Regiune istorică în nordul Europei, între Marea Baltică (golful Finic) şi Marea Albă. (n.tr.).

[123] Adică 128 de tone.

[124] Cf. Waliszewski, *op. cit*.

[125] Cf. Ustrialov, Istoria domniei lui Petru cel Mare. (în limba rusă).

[126] Stanislaw I Leszezyński (1677–1766), duce de Lorena şi rege al Poloniei în două rânduri (1704–1709 şi 1733–1736). (n.c.).

[127] În 1688 inginerul Sébastien Le Prestre, marchiz de Vauban, inventează baioneta cu manşon, folosirea ei la muschete generalizându-se în 1703. (n.tr.).

[128] Cf. Constantin de Grünwald, *La Russie de Pierre le Grand*.

[129] Cf. Henry Vallotton, *Pierre le Grand*.

[130] Kondratî Afanasievici Bulavin (c.1660–1708), conducător al răscoalei cazacilor de pe Don (1707–1708). (n.c.).

[131] Numele dat unei părţi a teritoriului Ucrainei zilelor noastre până la sfârşitul secolului al XIX-lea. (n.tr.).

[132] Nume dat, în Suedia, ostaşilor lui Carol al XII-lea.

[133] Trabant, halebardier în garda prinţilor scandinavi ori în armatele elveţiene; de aici vine românescul dorobanţ. (n.tr.).

[134] Adică Tighina (pe care turcii au botezat-o Bender); cetatea moldovenească se afla la acea dată sub ocupaţie otomană. (n.tr.).

[135] Îi va dărui lui Petru doisprezece copii, dintre care doar doi îi vor supravieţui: Anna, viitoare ducesă de Holstein-Gottorp, şi Elisabeta, viitoare împărătească a Rusiei.

[136] Numa Pompilius (753–673 î.Hr.) a fost al doilea rege legendar al Romei antice (715–673 î.Hr.). Legenda spune că, în timpul unei ciume, un scut miraculos, din bronz, a căzut din cer şi epidemia a încetat brusc. Nimfa Egeria a prezis că cetatea în care va fi păstrat scutul va dobândi o putere ieşită din comun. Potrivit legendei, Egeria a devenit soţia şi sfătuitoarea regelui. (n.tr.).

[137] Cf. Henry Vallotton, *Pierre le Grand*.

[138] Regiment de infanterie înfiinţat de Petru I, a cărui origine se află în batalioanele zise *de joacă* cu care acesta se instruia militar în adolescenţă; primele regimente de gardă – Preobrajenski şi Semionovski, în anul 1683 – vor forma ceea ce se va numi oficial Garda imperială, în 1700. (n.tr.).

[139] Fiica lor, Elisabeta, se va naşte la 29 decembrie 1709.

[140] Sistemul de alianţe realizat de cardinalul Richelieu, prim-ministru al Franţei, contrapus politicii hegemoniste a Imperiului Habsburgic şi Angliei. (n.tr.).

[141] Autorul face aici trei greşeli: valahii (muntenii) şi moldovenii sunt acelaşi popor, român; românii nu sunt un popor balcanic; nu există un popor *copt*, fiind vorba de membrii unei secte creştine care locuiesc în Egipt şi Etiopia. (n.tr.).

[142] Expresia a fost împrumutată de Aleksandr Puşkin de la contele Francesco Algarotti, care o întrebuinţase în scrisorile sale despre Rusia (1769). Cf. Henry Vallotton, Pierre le Grand.

[143] Căsuţa ţarului, de unde a supravegheat lucrările de construcţie a Petersburgului, a fost întărită cu un înveliş de piatră de către Ecaterina a II-a. S-a păstrat până în zilele noastre şi poate fi vizitată.

[144] Domenico Trezzini (1670–1734), arhitect şi urbanist elveţian de origine italiană, creator al stilului arhitectonic baroc specific clădirilor construite în timpul domniei lui Petru cel Mare. (n.c.).

[145] În 1600, Boris Godunov oprise folosirea pietrei, păstrată doar pentru ridicarea valurilor de apărare de la Smolensk.

[146] Ordinul n-a fost abrogat decât târziu, în 1776.

[147] Cf. Constantin de Grünwald, *La Russie de Pierre le Grand*.

[148] În 1721 va începe construcţia castelului de la Sarskoe, numit mai târziu Ţarskoe Selo.

[149] Plăcerea mea (în franceză). (n.tr.).

[150] Formatul unei coli de hârtie imprimată, împăturită în opt, formând 16 pagini. (n.tr.).

[151] Aici „şef militar; căpitan”.

[152] Abia în 1722 Petersburgul va avea o companie de pompieri, înzestrată cu patru pompe olandeze.

[153] Regele Suediei se afla tot la Tighina. (n.tr.).

[154] Ahmed al III-lea (1673–1736), sultan otoman între anii 1703–1730. (n.c.).

[155] Companie comercială fondată în 1591, care-şi desfăşura activitatea în teritoriile de pe coasta de est a Mării Mediterane ocupate de musulmani (Levant: Asia Mică, Siria, Liban, Egipt). (n.tr.).

[156] Regiune de coastă în sudul Mării Baltice, situată în Germania (Pommern) şi în Polonia (Pomorze), între şi pe malurile fluviilor Vistula şi Oder. (n.tr.).

[157] Yedi Kule sau Yedikule („Şapte Turnuri”, în tc.) este numele unei fortăreţe construite în timpul lui Mehmed Cuceritorul, care iniţial a servit pentru adăpostirea tezaurului şi a arhivei, ulterior fiind transformată în închisoare politică (n.c.).

[158] *Jurnalul* lui Petru cel Mare.

[159] Frederic-Casimir Kettler. (n.tr.).

[160] Trei dintre cei cinci copii muriseră la vârste fragede.

[161] Constantin Brâncoveanu, domn al Ţării Româneşti (1688–1714) şi Dimitrie Cantemir, domn al Moldovei (1710–1711). (n.tr.).

[162] *Jurnalul* lui Petru cel Mare.

[163] Bătălia de la Stănileşti (7/18–11/22 iulie 1711), ultima acţiune antiotomană a Moldovei. Prin tratatul de la Luţk (13 aprilie 1711), domnul Moldovei, Dimitrie Cantemir (1710–1711), se angaja să sprijine Rusia în războiul împotriva Turciei şi să accepte instalarea temporară de garnizoane ruseşti în cetăţile Moldovei. În caz de victorie, Bugeacul revenea sub stăpânirea Moldovei, iar în caz de înfrângere, domnul urma să primească adăpost şi venituri corespunzătoare în Rusia. (n.tr.).

[164] Oraşul a fost ocupat de turci în 1538–1540, fiind *raia* (sau *kaza*, cetate şi teritoriu ocupate şi administrate de autorităţile militare otomane în ţările române) de la 1554 până la sfârşitul războiului ruso-turc din 1828–1829. (n.tr.).

[165] Prin pacea de la Vadul Huşilor (12/23 iulie 1711) i se permitea ţarului să se retragă din Moldova cu toată oastea şi cu armele. Dimitrie Cantemir a fost lăsat să plece în Rusia, unde a trăit până la sfârşitul vieţii. Pătrunderea Rusiei spre sud-estul Europei era oprită, aceasta acceptând să cedeze cetatea Azov şi alte teritorii nord-pontice. (n.tr.).

[166] *Jurnalul* lui Petru cel Mare.

[167] Karlsbad (azi Karlovy Vary), oraş şi staţiune termală situat în vestul Republicii Cehe. Numele îi provine de la Carol al IV-lea, împăratul Sfântului Imperiu Romano-German, care a vizitat locul în anii 1370. (n.tr.)

[168] Scrisoare din 14 septembrie 1711.

[169] Scrisoare din 19 septembrie 1711.

[170] Numele suedez al oraşului Turku din Finlanda (n.tr.).

[171] Frederic al IV-lea (1671–1730), rege al Danemarcei şi al Norvegiei din 1699 până la moartea sa în 1730. (n.c.).

[172] Ecaterina, fiica mai mare a văduvei lui Ivan al V-lea.

[173] Olanda. (n.tr.).

[174] Cf. Henry Vallotton, *Pierre le Grand*.

[175] Ludovic al XV-lea, supranumit şi Ludovic cel Iubit (1710–1774), strănepotul regelui Ludovic al XIV-lea, a fost rege al Franţei între 1715 şi 1774. (n.c.).

[176] Cf. Waliszewski, *Pierre le Grand*.

[177] Christian-Auguste de Holstein-Gottorp (1673–1726), duce în anii 1705–1726. (n.tr.).

[178] Stindard galben cu vulturul bicefal negru. (n.tr.).

[179] Cf. Waliszewski, *Pierre le Grand*.

[180] Ordinul „Sfântul Andrei” (n.tr.).

[181] Pod rutier rotitor care traversează canalul Saint-Martin; tablierul este montat pe un pivot rotativ. (n.tr.).

[182] Cf. Waliszewski, *Pierre le Grand*.

[183] Tânără fată de moravuri uşoare; prostituată. (n.tr.)

[184] Este vorba de prima din cele două maşini hidraulice care asigurau alimentarea cu apă a palatului Versailles. (n.tr.).

[185] Familie de vopsitori din Reims care a pus, la Paris, bazele producţiei de tapiserii, broderii sau ţesături artistice făcute din fire colorate. În manufactura Gobelins s-a adoptat tehnica tapiseriei flamande, ţesătură decorativă din lână sau mătase, lucrată manual sau la război, pentru împodobirea pereţilor sau a mobilei. (n.tr.).

[186] Şcoală înfiinţată de doamna de Maintenon, în 1686, pentru educaţia tinerelor fiice de nobili sărmane; transformată în şcoală militară specială de

Napoleon I, în 1808. (n.tr.).

[187] Scrisoare adresată lui Chauvelin, la 3 octombrie 1760, citată de Waliszewski.

[188] *Dictionnaire de l'Academie*, dicţionarul limbii franceze editat sub egida şi concursul Academiei Franceze. Prima ediţie a apărut în 1694, ediţia a doua în 1718. (n.tr.).

[189] *Memorii* ale mareşalului de Tessé.

[190] Frederic Wilhelm I, rege al Prusiei (1688–1740), cunoscut şi sub numele de „regele soldat", a condus Prusia între 1700 şi 1740. (n.c.).

[191] George I (1660–1727), prinţ elector al Sfântului Imperiu Romano-German, primul rege al Marii Britanii şi al Irlandei din Casa de Hanovra, din 1714 până în 1727. (n.c.).

[192] Vechiul nume al Marii Britanii. (n.tr.).

[193] Spa (în valonă Spå) este un oraş francofon din regiunea Valonia din Belgia. Este una dintre cele mai vechi şi mai cunoscute staţiuni balneare din Europa. (n.tr.).

[194] August Wilhelm (1662–1731), duce de Braunschweig-Lüneburg şi prinţ de Wolfenbüttel în anii 1714–1731. (n.tr.).

[195] Mucări sau mucarniţe, un fel de foarfece cu vârful încovoiat, cu care se tăia capătul ars al mucurilor lumânărilor, spre a înviora flacăra. (n.tr.).

[196] Cf. Henry Vallotton, *Pierre le Grand*.

[197] Sofia Dorothea de Hanovra. (n.tr.).

[198] Frederica Sofia Wilhelmina de Prusia (n.tr.).

[199] Mic palat construit în stilul rococo, aflat în centrul Berlinului, care din 1712 a servit ca reşedinţă de vară pentru Sofia Dorothea de Hanovra. În fr. *mon bijou*, „bijuteria mea" (n.tr.).

[200] După *Însemnările* lui Huyssen, citate de Ustrialov.

[201] Cf. Henry Vallotton, *Pierre le Grand*.

[202] Scrisoare din 14 octombrie 1711.

[203] Nataşa a murit în 1728.

[204] Se zvonise la vremea aceea că Charlotte nu murise la Petersburg, ci fugise în Louisiana, unde se căsătorise cu un ofiţer francez şi murise în cele din urmă la Bruxelles, la o vârstă foarte înaintată, după o căsnicie fericită. Nu este din păcate decât o poveste, infirmată de toate documentele.

[205] Cf. *Les moeurs au XVIIIe siècle*, de Goltsev.

[206] Declaraţie făcută de ţarevici în faţa comisiei de anchetă, la 8 februarie 1718.

[207] Cf. *Les moeurs au XVIIe siècle*, de Goltsev.

[208] Ibidem.

[209] Goltsev, *op. cit.*

[210] Însemnări ale vicecancelarului Schönborn, publicate de Ustrialov în documentele privitoare la domnia lui Petru cel Mare.

[211] Cancelaria care a funcţionat, între anii 1694–1867, la curtea împăratului Sfântului Imperiu Roman de naţiune germană, la Viena. (n.tr.).

[212] Sublinierea lui Petru I.

[213] Fiul ţarului şi al Ecaterinei.

[214] Cf. Henry Vallotton, *Pierre le Grand*.

[215] Cf. Waliszewski, *Pierre le Grand*.

[216] Nu se ştie nimic despre pruncul Eufrosinei. Fără îndoială că a fost ucis îndată după naştere.

[217] Cf. Henry Vallotton, *Pierre le Grand*. Voltaire va scrie pe marginea acestei întâmplări: „La gândul acestei nenorociri, inimile simţitoare se cutremură, iar firile aspre încuviinţează".

[218] Fredrikshald Halden (rebotezat Fredrikshald între 1665 şi 1927) este un oraş norvegian situat în regiunea d'Østfold, la frontiera cu Suedia. (n.tr.).

[219] Azi în Finlanda, insulele Aland au fost ocupate de Rusia între 1714 şi 1721. (n.tr.).

[220] Ducele Karl Frederic de Holstein-Gottorp (1700–1739), fiul lui Frederic al IV-lea, duce de Holstein-Gottorp şi al soţiei sale, Hedvig Sophia a Suediei, fiica regelui Carol al XI-lea al Suediei. S-a considerat întreaga viaţă drept moştenitorul legal la tron al regelui Carol al XII-lea al Suediei. (n.c.).

[221] *Jurnalul* lui Berkholz.

[222] Al Răsăritului ortodox. (n.tr.).

[223] Sofia Dorothea de Hanovra, soţia regelui Prusiei, Frederic Wilhelm I. (n.tr.).

[224] *Memoriile* margrafei de Bayreuth.

[225] Alexandr Puşkin, *Aforisme*.

[226] Titlul unei nuvele închinate de Alexandr Puşkin străMoşului său.

[227] *Memoriile* prinţului Goliţîn.

[228] Scherer.

[229] Cf. *Jurnalul* lui Berkholz.

[230] *Corespondenţa* lui Weber.

[231] După relatarea lui Korb.

[232] Frederic al IV-lea (n.tr.).

[233] Ordin călugăresc întemeiat de Sfântul Iosafat în secolul al XVII-lea. Numele de „vasilieni" vine de la Sfântul Vasile, zis „cel Mare", unul dintre fondatorii monahismului. (n.tr.).

[234] Cf. Waliszewski, *Pierre le Grand*.

[235] *Jurnalul* lui Berkholz.

[236] Cf. *La Russie au XVIIe siècle*, de Goliţîn.

[237] Cf. Henry Vallotton, *Pierre le Grand*.

[238] După moarte, Burghezul a fost împăiat şi pus în Cabinetul de curiozităţi, unde se mai afla încă în 1800. Inima, stomacul, ficatul şi rinichii îi erau păstrate în spirt.

[239] Săculeţul cu dinţi se păstrează şi astăzi, la Sankt Petersburg.

[240] Cf. Waliszewski, *Pierre le Grand*.

[241] Depeşa lui Whitworth, din 25 martie 1712.

[242] Waliszewski, *Pierre le Grand*.

[243] Cf. Henry Vallotton, *Pierre le Grand*.

[244] *Ibidem*.

[245] Ordin călugăresc întemeiat de Francisc din Assisi la începutul secolului al XIII-lea. (n.tr.).

[246] Aluzie la faptul că Leipzig, oraşul în care se născuse Leibniz, fusese întemeiat pe vatra unei aşezări slave (colonişti *suabi*, vechi trib al slavilor apuseni). (n.tr.).

[247] Cf. Waliszewski, *Pierre le Grand*.

[248] Pöllnitz, Mémoires.

[249] Va ajunge unul dintre mareşalii Ecaterinei a II-a; contemporanii vorbesc de asemănarea lui izbitoare cu răposatul împărat.

[250] Bassévitch.

[251] Cei doisprezece copii ai lui Petru şi ai Ecaterinei sunt: Pavel (1704–1707); Petru (1705–1707); Ecaterina (1707–1708); Anna (1708–1728), care se va căsători în 1725 cu Carol-Frederic de Holstein-Gottorp şi va avea cu acesta un fiu, viitorul Petru al III-lea, Elisabeta (1709–1761), care va fi împărăteasă a Rusiei din 1741 până la moarte; Nataşa (1713–1715); Margarita (1714–1715); Petru (1715–1719); Pavel (1717 – mort a doua zi după naştere); Nataşa (1718–1725); Petru (1723); Pavel

(născut în jurul anului 1725).

[252] *Jurnalul* lui Berkholz.

[253] Diminutiv de la Ecaterina.

[254] Regiment (de infanterie său cavalerie) însărcinat cu paza, cu supravegherea şi cu îngrijirea. (n.tr.).

[255] Regiment de infanterie pregătit pentru a fi folosit în luptă în cel mai scurt timp. (n.tr.).

[256] Iakov Fiodorovici Dolgoruki (1639–1720), om politic, militar şi colaborator apropiat al lui Petru I cel Mare, a servit în armată şi a fost ţinut prizonier în Suedia timp de zece ani, până în 1711. (n.c.).

[257] John Law (c. 1671–1729), economist scoţian care a introdus pentru prima oară biletele de bancă în Franţa, înfiinţând prima bancă centrală franceză. S-a făcut responsabil de criza economică cauzată de prăbuşirea Companiei Mississippi, una dintre primele crize economice capitaliste. (n.tr.).

[258] Pud, unitate de măsură echivalentă cu 16,38 de kilograme.

[259] „Judecător de ţară". (germ.) (n.tr.).

[260] Sistem ierarhic existent în Rusia secolelor XV-XVII, conform căruia situaţia socială a unui nobil şi dreptul său la o funcţie în stat erau determinate de vechimea familiei sale. (n.tr.).

[261] „Cel care punea masa". (germ.) (n.tr.).

[262] Cf. Andrei Iaţevici, *Iobăgia la Sankt Petersburg.* (în limba rusă).

[263] Şedinţa de miercuri, 22 decembrie 1717.

[264] Constantin de Grünwald, *La Russie de Pierre le Grand*.

[265] Constantin de Grünwald, *op. cit.*; Waliszewski, *Pierre le Grand*.

[266] Bering avea să descopere, după moartea lui Petru, strâmtoarea care desparte Asia de America.

[267] Mările Okhotsk şi Bering. (n.tr.).

[268] Mai târziu, această doamnă va fi expulzată din Rusia de către aceeaşi Elisabeta, devenită împărătească, sub învinuirea de purtare desfrânată.

[269] Regiune istorică din Caucaz, mărginită de Marea Neagră, acoperind cea mai mare parte a ţinutului Krasnodar de astăzi, din Federaţia Rusă. (n.tr.).

[270] Raport din 10 martie 1721.

[271] Pe râul Neva, lângă aşezarea Ust-Ijora, la 15 iulie 1240. (n.tr.).

[272] Semevski, *Vorbă şi faptă.* (în limba rusă).

[273] Abatele Dubois a fost făcut cardinal la 16 iulie 1722.

[274] Jacques Fitz-James (1670–1734), duce de Berwick şi de Liria. (n.tr.).

[275] Louis d'Orleans (1703–1752), duce de Orléans şi membru al familiei regale franceze al Casei de Bourbon care a primit titlul de duce de Chartres la naştere. (n.c.).

[276] Culegere medievală de norme de drept bazate pe obiceiul pământului, aparţinând francilor *(salieni)* de pe teritoriul Galiei. Un articol al acestei legi a fost folosit de către avocaţi ai dinastiei regale de Valois pentru a justifica interdicţia pentru femei de a accede la tronul Franţei. La sfârşitul Evului Mediu şi în timpurile moderne, expresia *legea salică* înseamnă, prin urmare, regulile de succesiune la tronul Franţei. Aceste reguli au fost preluate şi de alte monarhii europene. (n.tr.).

[277] „Trăiască Ecaterina, împărăteasa ruşilor!" (lat.) (n.tr.).

[278] Scrisoarea Ecaterinei din 19 aprilie 1717.

[279] Scrisoarea lui Petru din 26 iunie 1724.

[280] Jean Lefort, nepot al colaboratorului apropiat al lui Petru I, François Lefort. Jean Lefort era reprezentantul prinţului elector de Saxa la Curtea Rusiei.

[281] Aproximativ 290 de kilograme.

[282] Petru I nu a lăsat niciun testament. Textul apărut la începutul secolului al XIX-lea sub această denumire nu are niciun fel de valoare istorică, fiind un

document apocrif, conceput de publicişti parizieni în 1811 pentru a justifica intrarea în război a lui Napoleon împotriva Rusiei. Aşa-zisul testament nu conţine dispoziţii privitoare la succesiunea la tron, ci doar un program de cucerire a Europei, şi nu numai de către Rusia.

[283] O leghe franceză avea, aproximativ, patru kilometri.

[284] A murit în 1731.

[285] Menşikov moare doi ani mai târziu, părăsit de toţi, sărac şi doborât de băutură.